

Faşizme, emperyalizme, feodalizme ve her türden gericiğe karşı

PARTİZAN

Sayı: Aralık 2012/78

Siyasi Dergi

Fiyatı: 5 TL

ISSN: 1303-0078

Nedenleri ve Sonuçlarıyla Bir Direniş Olanağı
Olarak Politik İktidar Mücadelesinde

Kentsel Dönüşüm Saldırısı

DOSYA KONULARI:

- * Kentsel Dönüşüm Saldırısına Dair...
- * Osmanlı'dan günümüze tarihsel süreçleri ile kentler ve kentleşme
- * Dünden bugüne kentler ve dönüşümleri
- * Yarı-feodal yapı içerisinde kentsel gelişme: göç ve kayıt dışı/enformel süreçlerden kentsel dönüşüme
- * Kentsel Dönüşüm mü Kentsel rant mı tartışmasında bir devlet iştiraki: TOKİ
- * Kentsel dönüşüm, neo-liberal kuşatma ve semt gençliği
- * İstanbul'un yeni şehirleri kimin olacak; Halkın mı, egemenlerin mi?
- * Türkiye'de Büyük İnşaat Müteahhitlerinin Doğuşunda Cumhuriyetin Bayındırlık ve Demiryolu Programlarının Etkisi

DOSYA DIŞI:

Polemik: Kemalist ulusalcılığı diriltme ısrarı olarak "vatanseverlik"

BÜROLAR

Kartal:

İstasyon Cd. Dörtler Ap. No: 4/2
Tel: (0216) 306 16 02

Ankara:

Sağlık Mh. Sağlık I Sk. Torun Ap.
19/9 Sıhhiye/Çankaya
Tel: (0312) 433 10 23

İzmir:

1362 Sk. No: 18 Altan İşh.
Kat: 5/509 Çankaya/Konak
Tel: (0232) 445 16 15

Erzincan:

Ordu Cd. Ordu İşhanı Kat: 3
Tel: (0446) 223 67 18

Bursa:

Selçuk Hatun Mh. Ünlü Cd.
Sönmez İşsarayı Kat: 2
No: 185 Heykel
Tel: (0224) 224 09 98

Mersin:

Çankaya Mh. 4716 Sk. Güneş
Çarşısı No: 30 Kat: 2 Akdeniz
Tel: (0324) 232 10 60

Dersim:

Moğultay Mh. Sanat Sk.
Arıkanlar İşhanı Kat: 3 No: 203
Tel: (0428) 212 27 50

Avrupa Büro:

Weseler Str 93 47169 Duisburg
Almanya Tel: 0049 203 40 85 01
Fax: 0049 203 40 69 16

Merhaba;

Dergimizin bu sayısında yeni bir boyutla birlikteyiz. Dağıtım noktasında bir dizi avantajı barındırdığı için boyutunu değiştirmeyi tercih ettiğimiz bu yeni sayımızda Kentsel Dönüşüm konulu bir dosya ve dosya dışı olarak da “**Kemalist ulusalcılığı diriltme ısrarı olarak vatanseverlik**” başlıklı bir polemik yazısı ile sizlerleiz.

Güncel olmaları bakımından her iki konuyu da ilgiyle takip edeceğinizi düşünüyöruz...

Düzeltilme ve Özür:

Partizan Dergisi'nin 78. sayısında yayımladığımız “*Özgür geleceği kazanmak için yeni demokratik bir kültürün oluşumu; 40. Yıl: Komünist kimliğin mayalanmasına dair notlar*” başlıklı makalede **Murat Deniz** ile ilgili verilen bilgide eksiklik vardır. Murat Deniz'in durumu ilgili örgüt tarafından ileriye sürülen iddialara ilişkin bir kanıt sunulmadığı için 1998 Eylül'ünde 6. PMK tarafından netleştirilmiştir. Dolayısıyla Murat Deniz şehit düşmeden önce Parti Üyesi'dir. İlgili yazıda ise Murat Deniz için şehit olmasından sonra “önuru iade edildi” anlamına gelecek bir ifade kullanılmıştır. Murat Deniz ile ilgili karar ölümsüzleştikten sonra değil önce alınmış, yani şehit düşmesinden 1 sene önce hakkındaki suçlama kalkmıştır. Düzeltilir okurlarımızdan özür dileriz.

Yayıgın süreli Umut Yayımcılık ve Basım Sn. Ltd. şti.

Yönetim yeri: Gureba Hüseyin Ağa Mh.

İmam Murat Sk. No: 8/1 Aksaray-Fatih/İstanbul Tel: (0212) 521 34 30 Faks:
(0212) 621 61 33 Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Çilem İLASLAN

Baskı: Yön Matbaacılık Davutpaşa Cd. Güven San. Sit. B Blok, No: 366
Topkapı/İstanbul Tel: (0212) 544 66 34 e-posta: umutyayimcilik@ttmail.com

Kentsel Dönüşüm Saldırısına Dair...

Bilinmektedir ki burjuvazi, kendi sınıf çıkarını halkın çıkarı olarak göstermede ustalaşmıştır. Kentsel Dönüşüm saldırısı da bu doğru analizi güçlendiren bir pratik sunar. Bu anlamıyla hakim sınıflar sadece elde edebilecekleri rant boyutuyla ekonomik temelde bir saldırı içinde değildir. Aynı zamanda üstyapısal anlamda da bu saldırıyı temellendirmektedirler.

Marksist-Leninist-Maoist külliyatta şehir/mekan/konut vb. kavramları, işçi sınıfının sınıf mücadelesi pratiği içinde ele alınıp değerlendirilmiştir. MLM külliyatta kendinden menkul bir şehir, mekan ya da konut değerlendirmesi yoktur. Ustalar, tüm kavramları sınıf mücadelesi genel tanımlaması içinde, yeri geldiğinde ele almışlar ve çalışmalarına konu etmişlerdir.

Örneğin; F. Engels'in "*İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*" çalışmasında ya da Mao Zedung'un yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerde işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesinin yolu olarak kır-şehir ilişkisinde; kırları temel alma ve oradan şehirleri ele geçirmeyi öngören "Halk Savaşı" pratiği içinde, kır-şehir diyalektiğine dair çalışmaları vb.

Komünist ustaların yaklaşımlarında şehir olgusu ikili ve ilk bakışta da çelişkili gibi görünen bir durum gösterir. Şehir bir yandan işçi sınıfı mücadelesi açısından içinde taşıdığı avantajlar nedeniyle olumlanırken, diğer yandan yol açtığı sorunlar ve sefalet nedeniyle de eleştiriye tabi tutulmuştur. (Başkan Mao'nun Kızıl Ordu saflarındaki sorunlara dair çözümlemesinde "şehirlere özetlem" vurgusunu hatırlatalım!)

Hemen ifade etmek gerekir ki bu değerlendirmeler bir kafa karışıklığının ürünü değildir. Çünkü Başkan Mao'nun bize sarıh biçimde özetlediği gibi her toplumsal ilişki, madde ve süreç gibi "şehir" olgusu da diyalektik bir nitelik taşır. Şehirler de içinde aynı anda hem gerici hem de ilerici unsurları barındırmaktadır. Her türden gerici unsurları taşıdığı ve bunlara aracı olduğu ölçüde bir engel teşkil eden şehirler, yeni olan ve dönüşüm potansiyeli olan güçlerle içiçe geçtiğinde devrimci bir potansiyeli de taşımaktadır. (Buradan hareketle TDH içerisinde ülkemizin emperyalizmin yarı sömürgesi olma esprisinden hareketle şehirlerin iktidar mücadelesi açısından öneminin tartışıldığını ve kırlarla ilişkisine dair belli bir çözümleme yapıldığını ifade edelim.)

Sonuçta komünist ustalar şehir ve mekan konusuna yeri geldiğinde değinmişlerdir. Bu durum bir bakıma doğaldır. Çünkü onlar açısından asolan sınıf mücadelesidir ve diğer bütün faktörler bu esasa tabidir. Bu noktadan hareketle ustalar, işçi sınıfının mücadelesi için bir yol oluştururlarken yeri geldiğinde, şehirlere/kırlara/mekana değinmişlerdir.

Ancak yine de –özellikle- belirtmek gerekir ki F. Engels’in “İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu” çalışması (F. Engels, İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu, Sol Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 2010); konumuz bağlamında ve Partizan’ın bu sayısının dosya konusu kapsamında Türk hakim sınıflarının “Kentsel Dönüşüm” saldırısının nesnesi olan şehir ve mekana dair, (hiç kuşkusuz ki bu alanda “özel bir duyarlılığın” ürünü olarak), “kapitalist şehir” hakkında öncü bir eser olarak tanımlanabilir. Ki bunda F. Engels’in şehir/barikat savaşına yönelik ve ona “general” lakabını kazandıran özel ilgisinin rolü olsa gerektir.

Kıscacası ustaların şehirlere/kırlara/mekana dair kimi atıflarına değinirsek, konumuz bağlamında belli bir ön girişe hizmet edecektir.

K. Marks ise Grundrisse’de –daha en başından- “*yerleşik düzene geçildiğinde, ilkel topluluğun niteliğini ne ölçüde değiştireceği, çeşitli dışsal, iklimsel, coğrafi, fiziksel vb. koşullara ve topluluğun özgül doğal yapısına vb. - klan karakterine- bağlıdır*” biçiminde tanımladığı şekliyle insan topluluklarının oluşumunda “mekan” olgusunun önemine değinir. (K. Marks, Grundrisse, 1.Baskı Ekim 1979, Birikim Yayınları, syf:525)

Marks aynı notlarında “*emek yoluyla fîlen mülk edinme sürecinin toplumsal koşulları*”ndan bahsederken; “*sulama sistemleri (Asya toplumlarında çok önemli), iletişim araçları vb. bundan dolayı, üst birliğin –küçük cemaatlerin tepelerinin üstüne asılı duran despotik hükümetin- eserleri olarak belirirler*” olarak tanımlar ve hemen ardından ekler: “*Gerçek anlamda şehirler, bu köylerin yanında, ancak dış ticaret için özellikle elverişli olan noktalarda, ya da devletin başıyla satrapların gelirlerini (artık-ürünü) emeğe karşılık mübadele ettikleri, emek fonu biçiminde harcadıkları yerlerde oluşur*” ifadeleriyle **gerçek anlamda şehirlerin** oluşumuna dair bir göndermede bulunur. (K. Marks, adge, 528)

K. Marks yine aynı notlarında “*antik mülkiyet tarzı*”ndan bahsederken bu tarzın belirleyici özelliğini; “*temel, kır (toprak) değil, kır halkının (toprak sahiplerinin) gelişmiş yerleşim birimi (merkezi) olan kenttir*” diye tanımlar. (K. Marks, adge, 529) Marks “Alman mülkiyet tarzı” olarak tanımladığı biçimde ise şehir olgusunu daha farklı ifade eder. O bu mülkiyet tarzı hakkında notlarını alırken “*Alman cemaati kente yoğunlaşmamıştır*” der ve devam eder: “*oysa salt bu yoğunlaşma, yani kentin kır yaşamının merkezi, toprağı işleyenlerin*

yaşama yeri ve ayrıca savaş yönetiminin merkezi olması, cemaate, bireylerden ayrı, başlı başına, dışsal bir varlık kazandırır.” (K. Marks adge. Syf 537)

Ve Marks konumuz bağlamında şu son derece önemli ve özet tanımlamayı yapar: *“Klasik antikitenin tarihi, kentlerin, ama toprak mülkiyetine ve tarıma dayalı kentlerin tarihidir; Asya tarihi kentle kırnın bir çeşit farklılaşmış birliğidir (gerçek büyük kentler, burada salt hükümdarın ordugahları, ya da asıl ekonomik yapının tepesine kondurulmuş bir üstyapı olarak görülme-lidir); Ortaçağ (Alman dönemi), tarihin sahnesi olarak kır’dan hareket eder ve gelişmesini kent-kır antitezi içinde sürdürür; modern tarih ise, antikitedeki kentin kırlaşmasının tersine, kırnın kentleşmesinin tarihidir.”* (K. Marks, adge Sf 525)

Marks’ın tarihi “mekanla tanımlama”sı ya da böyle bir göndermede bulunması dikkat çekici olduğu kadar ilginçtir. İlginç olduğu kadar da aslında onun düşün dünyasında insanlık tarihini sınıf mücadelesiyle açıklamasıyla da tutarlıdır.

Onun burada ifade ettiği “şehir-kır” ayrımı daha sonra hem kendi çalışmalarında hem de F. Engels’in çalışmalarında veya Mao Zedung’un örneğin “On Büyük İlişki Üzerine” gibi makalelerinde ya da daha da somutlayacak olursak sosyalizmde geriye dönüş tehlikesine karşı burjuva düşüncelerin maddi temeline dair kır-şehir çelişmesine dair göndermelerde vb. izlenebilir.

“Alman İdeolojisi” isimli çalışmalarında K. Marks ve F. Engels; “mekan” a yönelik bakış açılarını özetleyecek bir şekilde şehir ve kıra dair düşüncelerini ifade ederlerken, yine köy ve kent arasındaki çelişkiye vurgu yapmışlardır. Ustalar kenti; nüfusun, üretim araçlarının, sermayenin, zevklerin, gereksinmelerin toplandığı bir mekan olarak tanımlarlar. K. Marks ve F. Engels *“Alman İdeolojisi”* çalışmalarında: *“maddi ve zihni emek arasındaki en önemli bölünme köy ile kentin ayrılmasıdır. Köy ile kent arasındaki çelişki barbarlıktan uygarlığa, kabileden devlete, yerellikten devlete geçişle başlar ve bütün uygarlık tarihi boyunca bugüne değin sürer. Gerçekte, kentin, nüfusun, üretim araçlarının, sermayenin, zevklerin, gereksinmelerin toplandığı bir yer olmasına karşılık; köy bunun tam tersi olarak, yalnızlığı ve ayrılığı temsil eder”* diye yazarlar. (K. Marks F. Engels; Alman İdeolojisi, MELSA Yayınları, tarihsiz. Syf:60)

K. Marks ve F. Engels, temellerini attıkları işçi sınıfı biliminde; burjuvazinin şehirlerde ortaya çıkışı ve feodalizme karşı mücadelesi ortaya konulmuş ve ayrıca kapitalizmin gelişmesiyle birlikte proletaryanın ortaya çıkışı özellikle vurgulanmıştır. Komünizm biliminin kurucuları Ortaçağa kadar insanlık tarihini, “kırnın tarihi” olarak tanımlamışlardır.

Onlara göre antik çağda kent üretim tarzının merkezinde değildir. Antik çağda şehir devletlerinin kırla olan ilişkisi tamamıyla siyasal bir hakimiyet aracı olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim bu çağda şehirler, kırsal üretim üzerinde kontrol sağlayan birer yönetim mekanı olmanın ötesine gidememişlerdir.

Dolayısıyla K. Marks (F. Engels) buradan hareketle, Ortaçağa kadar olan tarihsel süreci büyük ölçüde kentin kırsallaşması olarak tanımlama gereği duymuşlardır. Bu nedenle şehrin bir mekan olarak -fiili biçimde- üretim ilişkilerinin merkezinde yer almaması, beraberinde şehrin sınıf mücadelesinin merkezinde yer almamasını da doğurmuştur.

Ortaçağdan itibaren ise şehir-kır karşıtlığı farklı bir nitelikte ortaya çıkmıştır. Antik çağdaki kentin kırlaşması tersine dönmüş, aşamalı biçimde kırsal kentleşmesi süreci başlamıştır. Bu dönemde ticaretin gelişimi ve yeni keşiflerin (özellikle Amerika'nın keşfi) yapılmasıyla birlikte, bu durum ticaret sermayesinin gelişmesine neden olurken, beraberinde farklı coğrafyalar arasında ilişkilerin kurulmasını getirmiş, diğer yandan da ortaya çıkan yeni işbölümü çerçevesinde yeni sanayi kollarının ortaya çıkışına yol açmıştır.

Ancak şunu da ifade etmeden geçmeyelim; sanayinin gelişimi “doğal” olarak şehirlerde kurulu bulunan loncalar tarafından engellenmiştir. Bu ise beraberinde yeni filizlenmekte olan sanayinin bu şehirlerden kaçarak kırsal alana yönelmesini getirmiştir. Bu durum ise, sanayi devriminin büyük kentlerinin bu tür bir kaçışın ürünü olarak daha önce kırsallıkla nitelenen alanlarda ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sonuçta feodal üretim tarzının ve ilişkilerinin aşılmasında bu şehirlerin belirleyici derecede önemi olmuştur.

Ve nihayetinde “eski şehirlere” dayanan ve kır tarafından temsil edilen feodal bey, “yeni şehirlerin”, yeni temsilcisi burjuvazi tarafından alaşağı edilmiştir. Böylelikle büyük ölçüde şehir tarafından nitelenen kapitalizm başat üretim tarzı olarak ortaya çıkmıştır.

Kapitalist üretim tarzının ve dolayısıyla onun üzerinde yükseldiği mekanın/şehrin gelişimi komünist ustaları çalışmalarında, iki yönlü bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Kapitalist üretim ilişkileri bir yandan burjuvazinin feodaller karşısında zaferinden itibaren bu sınıfın gericileşmesiyle sonuçlanırken, diğer yandan bağrında başka bir devrimci durumun da doğmasına yol açmıştır. Bu sanayi proletaryasının ortaya çıkışıyla karakterize edilir.

Yığınlar halinde kırsaldan şehirlere göç eden/ettirilen köylüler, burjuvazinin hakim olduğu yeni sanayi şehirlerinde yoğunlaşırken; bu tablo içinde kapitalizmin gerici yüzü de iyiden iyiye ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu ise beraberinde burjuvazinin iktidarına karşı proletaryanın mücadelesinin zemini getirmiştir. Şehirlere yerleşen, emeklerinden başka satacak bir şeyleri olma-

yan ve artık eski köylü, yeni proleter olan yığınlara yönelik olarak kapitalizmin vahşet boyutunda bir sömürü dayatması, beraberinde proletaryanın mücadelesinin haklı ve meşru zemini oluşturmuştur.

Bu bölümü bitirirken, K. Marks ölümsüz eseri Kapital'de; "*Edward Capps'ın sözlerinden hareketle*" yaptığı değerlendirmede, günümüzde Türk hakim sınıflarının "Kentsel Dönüşüm" saldırısının özünü anlamamıza yarayacak ipucunu da vermekten geri kalmadığının da altını çizelim. K. Marks Kapital'de meseleyi, "*özellikle inşaatın bir sanayi olarak sürdürüldüğü yerlerde ... gerçek amacı, evin değil, toprak rantının oluşturduğu*" biçiminde ortaya koyar. (Marks, Kapital, Sol Yay, Cilt 3, Sf 680)

Sonuçta MLM külliyatta, şehir/kır/mekan vb. vb. üzerine serdedilen çalışmalar üzerinde daha uzun durulabilir. Ancak bu durum bu çalışmanın konusunu aşar. Komünist ustaların sınıf mücadelesi bağlamında, şehir ya da kırları ele alışları tamamen proletaryanın iktidarı ele geçirme stratejisi doğrultusunda ortaya konulmuştur. Bunlar MLM külliyatta öncü çalışmalar olarak yerlerini almışlardır.

Ayrıca komünist ustalar sonrasında da bu alanda çeşitli çalışmaların yapıldığı, farklı farklı eserlerin verildiğini de hatırlatalım.

Bizim açımızdan mesele -bu sayımında dosya konusu bağlamında- bir şehir-kır çelişkisinden ziyade, asıl olarak günümüzde hakim sınıfların Kentsel Dönüşüm adı altında işçi sınıfının, emekçi halkın şehirlerde yaşadığı evlere dönük olarak gündemleştirdiği saldırının nedeni ve bu saldırının karşılanmasının önemidir.

Bu saldırıya dair çeşitli çalışmalar, kimi devrimci ve reformist anlayışların, -ders alınması ve izlenmesi gereken- çalışmaları yok değil. Ama meselenin sadece barınma sorununa indirilmeyecek ya da faşizmin saldırısını "evlerimizi yıktırtmayacağız" gibi keskin "solcu"lukla geçiştirilemeyecek kadar da önemli olduğunun altını çizelim.

Günümüzde emekçi mahallelere yönelik Kentsel Dönüşüm saldırısı, sınıf bilinçli proletaryanın şehirlerdeki çalışmasının, -iktidar mücadelesinin temel ayağı olan kırsal alanda sürdürülen gerilla savaşının-, tamamlayıcı bir alanı olarak ele alınmalıdır.

Bilinmektedir ki burjuvazi, kendi sınıf çıkarını halkın çıkarı olarak göstermede ustalaşmıştır. Kentsel Dönüşüm saldırısı da bu doğru analizi güçlendiren bir pratik sunar. Bu anlamıyla hakim sınıflar sadece elde edecekleri rant boyutuyla ekonomik temelde bir saldırı içinde değildir. Aynı zamanda üstyapısal anlamda da bu saldırıyı temellendirmektedirler. Bu saldırıyla ilgili yasal dü-

zenlemeler yapıldığı, adeta bir “savaş kanunu” (ki doğrudur hakim sınıflar gecikondulara savaş açmışlardır) kabul ettikleri bilinmiyor değil. Nitekim Türk hakim sınıfları Kentsel Dönüşüm saldırısını gündemleştirirken, en çok da ülkemizin deprem kuşağında olmasını ve var olan evlerin depreme dayanıksızlığını propaganda etmektedirler. Ama bunu yaparken deprem vergisi adı altında halktan toplanan vergilerin duble yollara harcandığına değinmemektedirler. Bu ve benzeri örnekler çoğaltılabilir.

Kıscacası hakim sınıflar, Kentsel Dönüşüm saldırısını sürdürürken halka yönelik her anlamda saldırı içindedirler. Kendi sınıfsal çıkarlarını halkın çıkarları gibi göstermek için buldukları her fırsatı kullanmaktadırlar. Buna karşı önlem almak ve halkı bilinçlendirmek her zamankinden daha önemlidir.

Kentsel Dönüşüm saldırısının hedefinde olan mahallelerde halkın bir kısmı sürdürülen bu propagandanın da etkisiyle genellikle deprem tehlikesi veya “imar yasası” ya da daha rahat bir yaşam vb. gerekçelerle “Kentsel Dönüşüm”e sıcak bakabilmektedir. Bu noktada dikkatli davranmak ve hem halkla karşı karşıya gelmemek hem de halkı karşı karşıya getirmemek son derece önemlidir.

Türk hakim sınıflarının “Kentsel Dönüşüm” saldırısı emperyalizmin içinde bulunduğu krizden bağımsız değerlendirilemez. Zaten tam da bu nedenle “Kentsel Dönüşüm” saldırısı Türkiye’ye özgü değildir. Türkiye’yle benzer koşullara sahip bütün yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerde “Kentsel Dönüşüm” saldırısı gündemdedir.

Nitekim tam da bu nedenle örneğin Hindistan’da benzer bir saldırı olduğu için, HKP(Maoist) şu kararı alma gereği duymaktadır: *“Bununla birlikte, şehir merkezlerini elitlerin yerleşim yerlerine çevirmek için büyük sermaye insafsız yıkımlarla varoşları ve hatta daimi evleri yok etmeye hazırlanmakta. HKP(Maoist)’in Birlik Kongresi evlerin yıkımını engellemek ve topraklarını korumak için halkımızı mümkün olan her yola başvurmaya çağırmaktadır.”* HKP(Maoist) Birlik Kongresi -9. Kongre’nin 1 Şubat 2007 tarihli Çağrı Bildirisi. (İşçi-Köylü Gazetesi, 9-22 Mart 2007, Sf 10)

Dolayısıyla “Kentsel Dönüşüm” saldırısı değerlendirilirken ülkemizin sosyo-ekonomik yapısı gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü “Kentsel Dönüşüm” saldırısının karşılanmasında, meselenin sadece basit bir “mülkiyet” sorunu olmadığı, aynı zamanda iktidar mücadelesinin bir aracı olduğunun en açık göstergesi olarak arka planda bulunan güçlerin deşifre edilmesi son derece önemlidir.

Ülkemizin sosyo-ekonomik yapısı gereği sınıf mücadelesinin merkezi kırsal alanlardır. Bu durum kuşkusuz ki sınıf mücadelesinin şehirlerde olmadığı anlamına gelmez. Ve hatta ülkemizdeki şehirlerde sınıf mücadelesi mekansal/konut bağlamında da sürmektedir. Konuya dair ülkemiz komünist hareketin yaklaşımı

bilinmiyor değildir. O nedenle burada uzun uzadıya değinmemize gerek yoktur. Vurgulanması gereken olgu, ülkemizin burjuva demokratik devrimini geçekleştirmiş bir ülke olmadığı ve bu bağlamıyla şehirlerinin tam anlamıyla birer “kapitalist kent” olarak tanımlanmasının yetersiz olacağıdır.

Dolayısıyla sınıf mücadelesi ülkemizdeki büyük ve orta ölçekli şehirlerinde kendine özgü (sui genesis) dinamikler taşımaktadır. Bu kendine özgü, kimi gerici faşistlerin iddia ettiği üzere “biz bize benzeriz” anlamında değildir. Türkiye’deki şehirler yarı-sömürge, yarı-feodal diğer ülkelerin şehirleriyle büyük benzerlikler gösterir. Bu anlamıyla kendine özgü değildir. Emperyalist sermayenin, dünya üzerindeki sömürünün ve kapitalist işbölümünün yansımalarını taşırlar.

Ancak yine de ülkemiz sınıf mücadelesi içinde, komünist hareketin 7. Konferansında da işaret ettiği üzere, şehirlerin önemi artmış bulunmaktadır. Bu durumun nedeni ülkemizin coğrafi konumundan, başta Kürt ulusal sorunu olmak üzere, çeşitli azınlık milliyet ve mezheplere yönelik izlenen katliamcı politikalara ve komprador kapitalizmin gelişimine kadar bir dizi nedeni vardır.

Ülkemizin yarı-sömürge, yarı-feodal sosyo-ekonomik yapısı, şehirleşmesine de damgasını vurmuştur. Gelişen kapitalizmin komprador karakterine bağlı olarak yaşanan bir şehirleşmeden bahsetmek mümkündür. Bunda kapitalizmin eşitsiz gelişimine paralel olarak ülkemiz şehirlerinin bazılarının, diğerlerine paralel oldukça gelişmiş olmasının yanı sıra, komprador kapitalizmin hem yeterli istihdam olanaklarını yaratamaması, hem de yarattığı kapitalist gelişmenin esas olarak yedek parça, fason ve dolayısıyla ağır sanayiye dayanmayan nitelikte oluşu beraberinde hem işçi sınıfının üretim sürecindeki niteliğini hem de onun yaşadığı mekanlarda -yeniden ürettiği- yaşam tarzını belirlemiştir.

Gecekondulaşmayla birlikte, ülkemizde feodal üretim tarzının tam olarak çözülmemesine -yarı feodal tarzda yeniden üretimleriyle- paralel olarak, şehirlere göç edenlerin hemşericilik, etnik ve mezhep bağlarıyla bir arada olmalarını getirmiştir. Öyle ki şehirlere göç eden ama eş dost aracılığıyla fabrikalarda iş bulamayan halkın kendi geçimini sağlamak adına “yaratıcı bir çözüm” olarak işportacılık diye bir meslek ortaya çıkmıştır.

Geçmişte bizzat Komünist Partisi’nin önderliğinde halkın barınma sorununu, “devrimci tarz”da çözümüne dair örnekler vardır. Ümraniye 1 Mayıs Mahallesi’nin kuruluşu ve faşizmin bu “çözüme” yönelik katliamcı saldırısı tarihte kalmış bir ayrıntı değildir. Hali hazırda adı geçen mahallenin devrimci potansiyel taşımasının, devrimcilerin bu mahallede varlığını sürdürmesinin zemini oluşturmuştur bu direniş. Etkileri günümüze

kadar süren bu tarzın özellikle de devrimci direniş boyutunda kendini yeniden üretebilmesi imkansız değildir.

Dolayısıyla faşizmin Kentsel Dönüşüm saldırısına direnmek, aynı zamanda gelecek kuşaklar açısından direnişin, devrimci mücadelenin sürekliliği anlamına da gelecektir. Öyle ki bu saldırı karşısında -yenilgi alınsa bile- bu yenilginin emekçi halk ile birlikte direnilerek alınması son derece önemlidir.

Buraya kadar yeterince bahsetmediğimiz en önemli unsur halkın örgütlü karşı koyuşudur. Bu karşı koyuş legal, illegal, barışçıl-barışçıl olmayan yöntemleri hiç çekinmeden ve yaratıcı olarak uygulamak zorundadır. Komprador kapitalizmin bu merkezi saldırısına karşılık olarak devrimci yapılar da en azından saldırının en güçlü dalgasını oluşturacak olan ilk 2 yıllık süreçte direniş örgütlemeyi önlerine merkezi bir görev olarak koymalıdır.

“Yıkımlara Marşı Birleşelim, Örgütlenelim” kampanyası ile yapılan teşhir ve bilgilendirme çalışmaları yıkımların başlaması nedeniyle daha üst seviyeye taşınmalıdır. Bu yeni aşamaya uygun araç ve yöntemler için hazırlık yapılmalıdır. Direnişin merkezi, yıkımların odağında yer alan mahalleler olmak zorundadır. Ancak mahalleler merkezi yapılanmalar ile desteklenmelidir. Yıkımların alacağı biçim ve şiddetle orantılı olarak mahallelerin direniş merkezin etkili yardımlarına ihtiyaç duyabilecektir. Yıkımları durduracak olan mahallelerin karşı koyuş gücü olacaktır. Fakat yıkım saldırısının boyutu merkezi destekleri kendiliğinden çağıracaktır.

Yıkımlara karşı gecekondulu mahallelerinin direnişini tek merkezde toplamak ve yönlendirebilmek için bir cephe örgütlenmesi ya da platform olarak **“Barınma Hakkını Savunma Komiteleri/Platformu”** (BHSK) kurulabilir. Bu tarz bir örgütlenme önerisi mahallelerde dışımızdaki anlayışlara götürülebilir ve bir eylem birliği temelinde faşizmin saldırısına karşı duruş sağlanabilir. Yıkımların hedefindeki her mahallede komünistlerin öncülüğünde devrimci ve demokrat yapı ve kurumları ve de mahalleleri kapsayacak şekilde oluşturulacak bu komiteler/platform yıkımlar karşısında semtin savunulmasından sorumlu tek kuruluş olarak hayat bulabilir. Bütün mahalle komitelerini kapsayacak bir merkez yürütme kurulu oluşturulur. Bu kurul, komünistlerin öncülük edeceği yerlerden, her semtten belirli sayıda kişinin katılımıyla oluşturulabilir. Demokratik merkezîyetçilik esasına göre oluşturulacak bu komitelerde her yapının (katılmak isterlerse), mahallenin kanaat önderlerinden oluşturulması kiteselliğini sağlayacaktır.

Bizler açısından Kentsel Dönüşüm saldırısının hedefi konumunda olan mahallelerde, tamamen yerel koşulların somut değerlendirilmesiyle hareket

etmek önemlidir. Bu durumda örneğin kimi mahallelerde HDK aracılığıyla, (var olan meclisler aracılığıyla ya da meclisleri kurarak) ya da kimi mahallelerde uzun yıllardır kurulu olan dernekler aracılığıyla bir çalışma örülebilir, direniş safları tahkim edilebilir.

Şunu da ifade etmeden geçmeyelim: Hakim sınıfların Kentsel Dönüşüm saldırısı, kendi başına kuru bir “evlerimizi yıktırmayacağız” sloganıyla karşılanacak mahiyette değildir. Saldırının boyutuyla orantılı bir karşı koyuş gereklidir. Örneğin bugün Kentsel Dönüşüm saldırısının hedefinde olan mahallelerde azımsanmayacak bir kesim de, çeşitli kaygılarla (deprem tehlikesi, mülkiyet kaygıları vb. vb.) Kentsel Dönüşümü desteklemektedir. Bu anlamıyla sınıf bilinçli proletarya daha kapsayıcı ve mahallelerde tüm halkın katılımını sağlayacak/zorlayacak bir politikayı da üretebilmelidir. En kolayı halktan kopuk, onun taleplerini dikkate almayan ve solculuk oynayan çağrılardır. Bu hataya düşülmemelidir.

Yine dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da Kentsel Dönüşüm saldırısına karşı emekçi mahallelerde, direniş saflarını tahkim ederken, halkın mülkiyetçi geri yanlarına dikkat etmek, mücadelenin ve direnişin iktidar mücadelesiyle bağını bir an için gözden kaçırmamaktır.

Bu bağlamda bizlerin Kentsel Dönüşüm saldırısıyla karşı karşıya kalan bölgelerde halkın bir araya gelebileceği, gücünü birleştirip direnebileceği ve kuşkusuz ki hem depreme dayanıklı hem de yeni, sağlıklı ve temiz bir çevrenin ortaya çıkarılmasının aracı olarak **“Kooperatif Örgütlenmesi”**dir. Bu hakim sınıfların her türlü yalana dayalı spekülatif Kentsel Dönüşüm saldırısını karşılamamızda, emekçi halkın kendi çıkarını savunmasında temel bir örgütlenme olabilir. Böylelikle hakim sınıfların saldırısına karşı alternatif bir Kentsel Dönüşümle **“Yerinde Islah”** çağrısıyla karşı konulabilir.

5 Ekim'deki yıkımlar daha çok şov ve mesaj amaçlıydı. Asıl yıkımların 2013 Ocak'ında başlayacağı ilan edildi. Her mahallede hızlı bir biçimde oluşturulacak BHSK'lar yıkımın hedefindeki tüm mahallelerde çağrı yaparak kitlesel bir mitingle bu ilk yıkım dalgasının önüne set çekme faaliyetlerinin startını verebilir.

Yıkımdan beslenmesi muhtemel inşaat şirketlerinin çoğu HES projelerinin de yürütücülerini konumundadır. BHSK'lar bu gerçekliği göz önüne alarak HES karşıtları ve çevreciler ile ortak paydalarını güçlendirerek yıkımlara karşı birleşik bir mücadele hattı örebilir. İnsanca bir yaşam ve barınma hakkının oluşturulabilmesi için yaşanabilir bir çevrenin var olması gerektiği dikkate alınacak olursa bu iki kesim arasında var olan ilişkinin çok daha köklü nedenlere dayandığı da kavranacaktır. Bu güçlü ortak payda pekala yıkımların durdurulmasında etkili bir güçbirliği oluşturulmasını mümkün kılabilir.

Osmanlı'dan günümüze tarihsel süreçleri ile kentler ve kentleşme

Günümüzde kentleşmeye niteliğini veren; denetim, eşgüdüm ve yönetimle ilgili işlevlerde yoğunlaşan bir anakent merkezi, teknolojik gelişmeye bağlı olarak sanayinin kent dışına –alt kentlere- taşınmasıdır. Böylece merkezde bir anakent, bunun çevresinde yer alan konut alt kentleri, toptancı kasabaları ve tarım alanlarından oluşan bir yerleşim yeri ortaya çıkmaktadır.

I. Giriş

1980'lerle birlikte sıkça konuşulur olmaya başlayan kentleşme, şehirleşme kavramları bazı toplumsal değişmelerin ürünü olarak gündemleşti. 2000'lerle birlikte ise özellikle “Kentsel Dönüşüm” kavramlaştırması etrafında tartışılır oldu. Bugünlerde kentlerde kapsamlı yıkım planları yapılıyor. Bazı alanlarda yıkımlar başlatıldı bile. Bu bağlamda, bir kez daha, kentler ve kentlerin sorunları devrimcilerin gündemine yakıcı biçimde girdi. Dolayısıyla kent ve kentleşmeyi kapsamlı bir şekilde incelemek yerinde olacaktır.

Kentleşmeyi incelerken tarihsel olarak kentin nasıl ortaya çıktığından başlayıp bugüne gelmenin daha doğru olacağını düşünüyoruz. Kent nasıl ortaya çıktı? Yanıtımızı Marks'tan uzun bir alıntı ile verelim:

“En büyük maddi ve zihinsel işbölümü kent ile kırsal ayrılmasıdır. Kent ile kırsal arasındaki karşıtlık, barbarlıktan uygarlığa, aşiret düzeninden devlete, bölgesellikten ulusa geçişle birlikte ortaya çıkar, ve zamanımıza kadar bütün uygarlık tarihi boyunca sürüp gider. Kentin varlığı yönetimin, polisin, vergilerin vb. zorunluluğunu, kısacası, belediye örgütünün, bu nedenle de genel olarak siyasetin zorunluluğunu içerir. İşte nüfusun ilk kez olarak iki büyük sınıf halinde bölünmesi doğrudan doğruya işbölümüne ve üretim araçlarına dayanan bölünme burada ortaya çıkmıştır. Zaten, kent, nüfusun, üretim aletlerinin, sermayenin, eğlencelerin, gereksinmelerin bir merkezde toplanması olayıdır, oysa kır [kent –Ç] tam tersi bir olayı, ayrı ayrı olmayı ve dağınıklığı ortaya koyar. Kent ile kır arasındaki karşıtlık ancak özel mülkiyet çerçevesi içinde mevcut olabilir. Bu karşıtlık bireyin işbölümüne olan bağımlılığının, onun kendisine kabul ettirilen bir eyleme karşı bağımlılığın en göze çarpan ifadesidir. Bu ba-

ğımluluk, her ikisi de birbirinden sınırlı olmak üzere, birini bir kent hayvanı, ötekini kır hayvanı haline getirir ve her gün bu iki tarafın çıkarlarının karşılığını yeniden doğrudur.” (Seçme Yapıtlar, Cilt 1, Marks-Engels, Sf: 61-62)

Sınıflı toplumun ortaya çıkışı, neolitik çağ diye tanımlanan dönemin sonrasında insanların kendi tüketimlerinden fazla ürün üretebilmeleri ve bu ürünleri çeşitli tapınak, mabet gibi yerlerde toplamaları ve fazla artı-ürün için özel örgütlenmeleri doğrudan tarımsal üretim içinde olmayan, ürünlerin toplanması, bu ürünlerin paylaşımı ve korunmasını örgütleyen bir yöneticiler sınıfını ortaya çıkarmıştır. Rahipler, tüccarlar ve zanaatkarlar gibi sosyal sınıflar da bu sürecin sonunda çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde bazı merkezlerin bu yöneticilerle birlikte ürünlerin toplandığı, dağıtıldığı vs. şeklinde büyük merkezler oluşmuştur. Yani ilk kentler ortaya çıkmış, dolayısıyla ilk kır ve şehir farklılaşması başlamıştır. Devletin ortaya çıkışı da bu döneme denk gelir. Devlet kentin üzerinde temellenmiştir. Kentler her toplumsal üretim tarzında farklı anlam kazanmış ve farklı görevlerle, farklı biçimler almıştır. Kent hakim sınıflarca inşa edilen, örgütlenen toplumun merkezi rolünü oynamıştır. Yani herhangi bir üretim tarzına ait birçok toplumsal biçim orada bulunur. Ticaret yapılması, ordunun toplanması, insanların, malların ve bilgilerin toplanması gibi bir dizi işleme sahiptir kentler.

Kentlerin incelenmesi toplumsal yapıdan bağımsız bir mekanın incelenmesi şeklinde de ele alınamaz. Mekansal süreçleri toplumsal süreçler belirler. Elbette ki kaba bir indirgemecilik olarak ifade etmiyoruz. Toplumsal süreçler mekansal biçimlenişlere yön verir ve toplumsal süreçler de mekandan kopuk ele alınamaz. Yani toplumsal süreçler ve mekan içerisinde şekillenir, hareketin iki farklı görünümünü içinde gerçekleştirir. Dolayısıyla mekansal toplumsal üretimi ve toplumun mekansal üretimi birbirinden kopuk değildir. İçsel bir ilişki içindedir. Üretim boşlukta yapılmıyor, bir mekan-doğa üzerinde yapılıyor. Bu anlamı ile de toplumsal üretimin bir parçası olarak incelenip, değerlendirilir. Buradan hareketle bir mekansal örgütlenme olarak kenti incelerken toplumsal üretim tarzının belirleyiciliğinin hareket noktamız olması gerektiğini söylemeliyiz. Eğer ki mekan hakkında konuşmak, toplumsallık hakkında konuşmak anlamına geliyorsa –ki öyledir- o toplumsallık bir maddi yapıyı ifade eder. Sınıfları, üretim tarzlarını içerir. **Öyle ise her üretim tarzı kendi mekanını yaratır.** Egemen toplumsal üretim tarzının belirlemiş olduğu bir işbölümü, hiyerarşik bir faaliyet ve bunun şekillendirdiği bir yaşam tarzının olduğu bir toplumsal biçim olarak ortaya çıkmıştır kent. Sınıflı toplumlarda bu anlamı ile bir merkezdir kent, merkezliliği ifade eder. Kır ise dağınıklığı...

Kentlerin biçimlenişini belirleyen toplumsal üretim tarzıdır, demiştik. O

zaman toplumsal formasyonlar ve onun belirleyicisi olan toplumsal üretim tarzları hareket noktamız olacaktır. Üretim tarzını da yalnızca bir üretim süreciyle, yani üretici güçler ve üretim ilişkileri ile kabacı sınırlandırmamız gerekiyor. *“Sosyo-ekonomik ve biyolojik yeniden üretimin oluşturduğu toplumsal yeniden üretimi kapsayan bir içerikte ele aldığımızı da ifade etmeliyiz. Üretim tarzı ile üretici güçleri, üretim ilişkileri, dolaşım, dağıtım, tüketim tarzları, devlet gibi yeniden üretim mekanizmalarını da içeren tarzda daha geniş bir çerçevede, toplumda gerçek yaşamın üretilmesi ve yeniden üretilmesi için gerekli unsurlar, faaliyetler ve toplumsal ilişkiler kastedilmektedir.”* (Ekonomik Kuramlar ve Kavramlar Sözlüğü) Kent ve üretim tarzı arasındaki ilişkiye tabii ki formel bir mantık ile indirgemeci bir şekilde ele alamayız. **Üretim tarzı ile bir mekan olarak kent arasındaki ilişki diyalektik bir ilişkidir.** Yani bazı üretim tarzlarındaki kentsel özellikler, başka üretim tarzlarında da olabileceği veya tamamen yeni bir biçim alacağı ve kentlerin inşasının her aşamasına birebir üretim tarzının belirleyeceği anlaşılmalıdır. Yine toplumsal yapıların öyle saf bir şekilde olmadıkları, birkaç toplumsal üretim tarzının aynı toplumsal yapı içinde bulunabildiği, ama birisinin belirleyici olduğu ve ağırlık taşıdığı da söylenmeli. Örneğin; yarı-feodal toplumsal-ekonomik yapıdan bahsedilirken feodal üretim tarzının belirleyiciliğinde, kapitalist üretim tarzının da varlığından ve iki toplumsal üretim tarzının iç içe geçmişliğinden bahsediliyordu. Feodalizmin bağrında kapitalizmin filizlenmesi durumu ve feodal toplumsal formasyonda köleciliğin de bir süre devam ettiği görülür. Kentler-kentleşme incelenirken de somut durumun incelenmesi önem taşır. Hangi toplumsal formasyonun ağırlıklı bir kent olduğunu anlamak da indirgemeci bir tarzda “inceleme” ile olmaz.

Kentsel değişim ve dönüşümleri, toplumsal sınıflar, devlet, siyaset ve ideoloji üzerinde işleyen toplumsal süreçler belirler derken, mekanın kendine özgü dinamiklerini de dışalamamak gerekir. Bunlar; coğrafi durum, iklim koşulları, doğal afetler vb. şeklinde olabilir.

Kenti incelemenin toplumsal yapıyı ve onun çelişkilerini de incelemek olduğunu ifade etmeliyiz. Kentin gelişiminin maddi üretim süreçlerinin gelişimi içinde ele alınması zorunludur. Elbette akla kır-kent çelişkisinin nasıl son bulacağı gibi bir soru gelebilir. Bu sorunun yanıtı için de Marks’a başvuracağız.

“Burada da emek gene en başta gelen şeydir, bireyler üzerindeki güçtür ve bu güç mevcut olduğu sürece özel mülkiyet de var olacaktır. Kent ile kır arasındaki bu karşıtlığın ortadan kaldırılması ortaklığın (komünizmin –PN) ilk koşullarından biridir ve herkesin ilk bakışta saptayabileceği gibi, bu koşulun kendisi de, tek başına iradenin gerçekleştirmeye yetmeyeceği, önceden yerine

gelmesi gereken maddi koşullar yığına bağlıdır.” (age, Sf 62) Özce kır ile kent çelişmesini özel mülkiyet ortaya çıkarmıştır ve özel mülkiyetin ortadan kalkması ile kır-kent arasındaki çelişki de son bulacaktır.

Komünizm ilkelerinde de Engels konuya ilişkin işbölümünün, nasıl yok olacağını anlattıktan sonra şunları söyler; *“Toplumun komünistçe örgütlenmesi, böylece, üyelerine, her yönde gelişmiş bulunan yeteneklerini, her yerde kullanma şansı verecektir. Bununla çeşitli sınıflar zorunlu olarak yok olacaklardır.(...)”*

Bundan, kent ile köy arasındaki karşıtlığın da aynı şekilde yok olacağı sonucu çıkar. Tarımın ve sanayinin iki farklı sınıf yerine aynı insanlar tarafından yürütülmesi, zaten salt maddi nedenlerden ötürü, komünist birlikteliğin temel koşuludur. Tarımsal nüfusun kırdaki dağılımı ile sanayi nüfusun büyük kentlere yığılmasının yan yana bulunması, tarımın ve sanayinin ancak az gelişmişlik aşamasına tekabül eden bir durumdur...

Üretici güçlerin ortak ve planlı bir şekilde işletilmesi amacıyla toplumun bütün üyelerinin genel birlikteliği; üretimin herkesin gereksinimlerini karşılayacak ölçüde genişletilmesi; kimilerinin gereksinmelerinin başkaları pahasına karşılanması durumunun son bulması; sınıfların ve bunların karşıtlıklarının tamamıyla yok edilmesi; bugüne kadar mevcut olan işbölümünün kaldırılmasıyla sanayi eğitimle iş alanının değiştirilmesiyle, herkesçe sağlanan zevklerden herkesin yararlanmasıyla kent ile kıyın kaynaşmasıyla toplumun bütün üyelerinin yeteneklerinin her bakımdan gelişmesi –özel mülkiyetin kaldırılmasının temel sonuçları işte bunlardır.”(age, Sf 113)

Yine Komünist Manifesto’da ileri ülkelerde uygulanabilir olarak gördükleri arasında *“9. Tarımın imalat sanayileri ile birleştirilmesi; kent ile kır arasındaki ayrımın nüfusun ülke yüzeyine eşit bir biçimde dağılmasıyla yavaş yavaş kaldırılması”(age, Sf 154), sanayi ile tarımın birleştirilerek, kır ile kent arasındaki çelişkinin tasfiye edileceği hedefi konmaktadır.*

Özel mülkiyetin kaldırılması ile birlikte sınıflar ortadan kaldırılarak, herkesin her işi yapabilme durumu ve emeğin bireyler üzerinde güç olma durumuna son verilmesi ile toplumsal işbölümü son bulacak ve kır ile kent çelişkisi de sonlanacaktır. Sanayinin gelişimi, tarımın da sanayinin bir kolu olma durumu, kıyın kent ile iç içe gelme durumunun artışı, hem komünizmin maddi yapısını oluşturma adımları, insanlığı komünizme yaklaştırma zeminleri olduğu kadar kır ile kent çelişkinin sonlanmasına doğru gidecek süreci de göstermektedir.

Buraya kadar kent ve kentlerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaya çalıştık. Şimdi tarihte kentlerin çıkışı ve bugüne geliş sürecine kısaca bakalım.

II. Kısaca Kentin Tarihi

Nüfus ve yerleşme yoğunluğunun kıra göre daha yüksek düzeyde olduğu ve işbölümü, uzmanlaşma ve sınıf ayrışmasının söz konusu olduğu kentler, “*tarımsal olmayan üretimin yapıldığı ve daha önemlisi hem tarım hem tarım dışı üretiminin, dağıtımının kontrol fonksiyonlarının toplandığı belirli teknolojik gelişme seviyelerine göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeyine varmış yerleşim biçimleri*” olarak tanımlıyor Kiray’dan aktaran S. Kaygalak.

Kentlerin ortaya çıkışını aktardığımız gibi tarım devrimi olarak tanımlanan, insanlığın tarımsal üretimdeki artı-ürünü ortaya çıkaracak kadar gelişmesini koşullamıştır. Elbette kırın tarımsal üretimin merkezi olması dolayısıyla bir çelişki gibi gözükmemekte ise de durum böyledir. Tarımsal üretimdeki gelişmeler şehri ortaya çıkarmıştır. Tarımsal üretimin artırılması, artı-ürünün elde edilmesi aynı zamanda insanlığın yerleşik hayata geçişini koşullamıştır. Bu da kentlerin öncülü olmuştur.

Bazı farklı düşünceler olsa da M.Ö. 3.500-2.500 yıllarında tarımsal artı-ürünün oluşmaya başlaması ile birlikte, kentler bu artı-ürünün biriktirildiği ve takas edildiği merkezler olarak ortaya çıkmıştır.

Kentler, ilk ortaya çıktığı dönemde tarımsal alanları denetim altına alabilmek ve bu durumun devamını sağlamak için askeri birliklerin sevk edilebileceği büyük nehirlerin geçtiği ovalara kurulmuştur. Buralar hem tarım ürünlerinin biriktirilmesi hem de takas edilmesi için uygun ve merkezi yerlerdi. İlk kentlerin Mısır, Mezopotamya, İndus Vadisi ve Çin’in doğusundaki ovalarda kurulup, ardından Avrupa ve Amerika’ya geçtiği belirtilir. İşbölümü ve uzmanlaşma gibi yeni toplumsal olguların gündeme geldiği bu kentlerde öncekinden farklı bir yaşam tarzı da çıkmıştı. (Sevilay Kaygalak, Kentin Mültecileri)

İşbölümü ve uzmanlaşmanın yanında kentin kontrol ettiği tarımsal artı-ürünün büyümesi, devlet aygıtının gelişmesinin zeminini de hazırlamıştır. Toplumda kente özgü sınıfların ortaya çıkması bu gelişmelerle eş zamanlıdır.(age) Eski kentlere göre gelişmiş kentlerin ortaya çıkışının M.Ö. 2000’li yıllarda olduğu belirtilir.

İlk kentler Nil Vadisi’nde, Fırat ve Dicle nehirlerinin kenarlarında; Çin’de Sarı Irmak boyunca kurulmuştur. Kurulan kentlerin etki alanları az ve kentli nüfusun da geçimini tarımdan sağladığı için nüfusları pek fazla olmamıştır. Örneğin; Sümerlerdeki kentlerin nüfusunun 7.000 ile 20.000 olduğu sanılıyor. Ardından M.Ö. 3000 yılında kent devletleri, krallıklar (örneğin Akad Krallığı M.Ö. 2752, Babil Krallığı); Batıda ise ilk kent toplulukları Eski Yunan’da ortaya çıkmıştır. Bu kentler, yönetsel, siyasal, ekonomik işlevleri ve askeri örgütlenmesi nedeniyle “kent devleti” olarak adlandırılır. Kırsal alanda elde edilen ta-

rımsal artığın korunduğu ve pazarlandığı bu kentler, aynı zamanda en iyi yönetimin ne olduğuna ilişkin düşünsel yaklaşımların da çeşitlendiği yerler olmuştur.(Torunoğlu'ndan aktaran, age)

Bu aşamada kentler, politik, ekonomik ve dinsel düzenin, “medeniyetin” doğduğu merkezler olarak belirmiştir.

Eski Yunan kentleri Avrupa’da kentlerin başlangıcını oluşturmuş ve demokratik düşüncenin, kurumların gelişmesinde önemli katkıları da olmuştur. Fakat aristokratik yapıdan kurtulamamışlardır. İşbölümünün artması, mesleki uzmanlaşmayı da doğurmuştur. Bu sınıfsal katmanlaşmanın artmasını da hızlandırmıştır. Her işbölümü daha fazla üretim ve artı-ürün alınmasını sağlarken, bu aynı zamanda sınıfsal ayrışımı ve insanın insan tarafından sömürülmesini artırmıştır. Bu dönemde ilk sınıflar, aristokrasi ile ona bağlı kadrolar, tüccarlar, zanaatkarlar, düzenli bir geçimi bulunmayan özgür insanlardan oluşan yoksullar sınıfı ve ev içi hizmetleri gören kölelerden oluşmaktadır. Buna rağmen kent devletleri Yunan düşünürlerce gelişmiş uygarlıkların ortaya çıkabileceği tek yer olarak da sanılmıştır. Yunan kentleri içinde Atina, Korent, Sparta, Sirakuna ve Milet gelişerek bir yandan askeri ve ticari merkez olmuşlar, diğer yandan idari bilimler olarak işlev görerek uygarlığın gelişmesine katkı yapmışlardır.

Kent devletleri kırsalda, köylülere savaşlarla baş eğdirdikten sonra kendi aralarında hakimiyet savaşlarına tutuşmuşlar ve bu sürecin sonunda da hakimiyetini kabul ettiren az sayıda devlet kalmış ve bunlar da bölgesel devlet şeklini almıştır.

Roma İmparatorluğu zamanında Roma kentlerinin önem kazanmasının yanında Avrupa’da da birçok önemli kent merkezleri oluşmuştur. Roma Hukuku’nun ortaya çıkışı, yönetime ilişkin yeni arayışlar, güçlü iktidar, militarizm ve ticaretin gelişmesi Roma kentinin tarihe kazandırmış olduğu yeni durumlardır. (Aktaran age)

Roma İmparatorluğunun yıkılması ile birlikte başlayan Ortaçağ’da toplumlar ve devletler, dolayısıyla kentler de değişime uğramıştır. Bir taraftan kentler savunma kaygısı ile surlar içine kapanmışken, diğer taraftan kent devletleri yerini bağımsız devletlere bırakmıştır. Toplumsal örgütlenmede, işbölümünün zayıflığından kaynaklı, güçlü bir merkezi yapı ve güçlü bir devlet aygıtının bulunmadığı bu dönemde, kiliselerin kentlerde ağırlığı artmış ve kentler dinsel bir merkezi yapıya bürünmüştür. (Lefebure’den aktaran age)

Bu gelişmelere bağlı olarak kentlerde ticaretin canlılığı sönümlenmiş, tüccarların bir bölümünün göçmesiyle, kentlerin nüfusu azalıp yoksullaşmaya başlamıştır. Buna karşın din adamlarının gücü ve zenginliği artmıştır. Böylece kentler dinsel yönetim merkezleri haline gelmiştir. Ortaçağ’la birlikte kentlerin

bir din merkezi haline gelmesi ilk Hıristiyanlıkta olmuştur. Kilisenin elinde büyük topraklar toplanmış ve yargılama gücünü de elinde bulunduran kilise, kentleri tam bir yönetim merkezi haline getirmiştir. Müslümanlıkta da bazı farklarla birlikte kentlerde önemli güç odaklarından birisi dini otoritelerdir. Dolayısıyla Müslümanlıkta da kentler birer dini merkez halindedir.

Roma İmparatorluğu döneminde kentlerde çok sayıda kölenin çalıştırıldığı ve pazar için üretim yapan bir ekonomik düzen söz konusudur. Kentlerdeki gündelik iş zorunluluğu da plebi yaratmıştır.

Feodal beyliklerin kurulduğu ortaçağ döneminde ticaret önemini yitirmiş ve bir durgunluk dönemine girmiştir kentler. Bu da kentlerin küçülmesini getirmiştir. Kendi içine kapalı surlarla çevrili kalelerde yaşayan yöneticiler, yoksul ve istenmeyen halkı kent sınırlarının yakın yerlerine yerleştirmiştir. Her meslek kümesi bir mahallede yaşayıp çalıştığı bir durum, yani “kent halkı değil, kale halkı” durumu şeklini almıştır.

Ortaçağ kentlerinde ekonomik canlanma 11. yüzyılda Akdeniz kıyısındaki kentlerde başlamıştır. Liman ve ticaret kentlerinin nüfusu da artmaya başlamıştır.

Buraya kadar sınıflı toplumun oluşması aşamasından sonraki süreci genel olarak (ki bu genellemeyi bazı durumları dışarıda bıraktığını bilerek sınıflandırırsak); kentlerin ilkel komünal toplumun son aşamasında ortaya çıktığı tahmin edilmekte, site, kent devletleri, köleci toplum biçimine denk düşmektedir. Bu dönemde kentler ticaret ve güvenlik esas olmak üzere kölelerin alınıp satıldığı pazar ve panayırların kurulduğu, esasta köle sahiplerinin ve askeri zevatın oturduğu merkezlerdir.

Daha sonra feodal toplum biçiminde yine köleci toplum kentlerinin ortak özelliği olarak ticaretin yapıldığı alanlar olmalarına karşın kentlerde aristokratların ve dini otoritelerin ağırlığının arttığını, kentlerin surlarla çevrilip kale kent halini aldığını görüyoruz. Köylüler toprağa bağlanmıştır. Toprağı terk etmeleri yasaktır. Feodal toplumda ilk başlarda geniş halk kesimi kentlerden dışlanmış, bir anlamı ile halk için kentler çekinilen, korkulan yerleşim yerleri olarak algılanmaya başlamıştır.

Daha sonra kırsal yaşamın çekilmezliği, senyörlerin işkencesi vs. serfleri şehirlere sürdü. Feodal toplumda kentlerde ticaretin bile zayıfladığı bir dönem yaşanmıştır. Ama feodal toplumda kentlerde zanaatkarların ağırlığı da küçümsenmeyecek boyuttadır. Onların örgütlenmesi olan Loncalar vardır. Bu örgütlenmeler de tutucu bir şekilde mesleklerin serbest gelişimini engellemiştir. Loncalar rekabetin olmasını önlemiştir. Denetledikleri faaliyet alanlarında mal ve hizmet ölçümlerini, fiyatları, işe alma ve personel yetiştirme kurallarını be-

lirlemişlerdir. Zanaatkarlar işbölümü gelişmediği için malın yapımından satımına kadar loncalar ilgilenir. Dolayısıyla feodal toplumda kent içinde veya surların dışında kurulan mahallelerde faaliyetlerini yürüten zanaatkarlar, kent yaşamında ekonomik ve sosyal olarak ağırlığı olan bir kesimdir. Marks feodal toplumsal düzen içinde ortaçağ kentlerini şöyle anlatmaktadır:

“Ortaçağ’da, daha önceki tarih tarafından tam kurulmuş bir şekilde devralınmamış olan; henüz yeni şekillenmekte olup, özgürlüğünü kazanmış serflerin yaşadıkları kentlerde, hiçbir kişinin, birlikte getirdiği ve hemen hemen en vazgeçilmez avadanlıklardan ibaret olan küçük sermayesi dışında, biricik mülkiyeti, kendi özel emeği idi. Durmadan kentlere akın eden kaçak serflerin rekabeti, kırın kente karşı sürekli savaşı ve bu yüzden kentlerde örgütlü bir askeri gücün gerekliliği belirli bir işin ortaklaşa mülkiyetinin meydana getirdiği bağ, zanaatçıların aynı zamanda tacir de oldukları bir dönemde metaların satışı için ortak binaların gerekli oluşu ve bu binaların kapının, kalifiye olmayan kişilere kapalı tutulması, değişik meslekler arasında çıkar çatışması, güçlülük öğrenilen bir işin korunması zorunluluğu ve bütün ülkenin feodal düzeni her meslekten emekçilerin ayrı loncalar halinde birleşmelerinin nedeni oldular.(...) Serflerin toplu halde kentlere doğru göçü, bütün Ortaçağ boyunca sürmüştür. Kırdaki senyörlerin işkencesine maruz bulunan bu serfler birer birer kente geliyorlardı ve orada örgütlü bir ortaklık buluyorlardı; bu ortaklığa karşı güçsüzdüler... Örgütlenmemiş plep olarak yaşıyorlardı. Kentlerde gündelik zorunluluğu plebi yarattı.”(Seçme Yapıtlar 1, Marks-Engels, Sf: 62)

Yine feodal toplumun bu döneminde *“Kentlerde sermaye, konuttan, aletlerden ve soydan geçme doğal müşteriler topluluğundan ibaret olan doğal bir sermaye idi, ve sermayeyi paraya çevirmesi mümkün olmayan bir servet yapan değişimlerin henüz ilkel durumda olması ve dolaşımın bulunmayışı yüzünden zorunlu olarak, babadan oğula geçiyor. Modern sermayenin tersine, bu sermaye, para ile değerlendirilebilen bir sermaye değildi... Gene kentlerde işbölümü çeşitli loncalar arasında (tamamen kendiliğinden gelme) bir şekilde olmaktadır.”* (age, Sf 64) Ama loncaların kendi içlerinde bu geçerli değildi.

11. yüzyıldaki ekonomik canlanma, özellikle liman kentleri olan ve ticaret yolları üzerinde bulunan Venedik, Floransa ve Cenova gibi Latin kentlerinde gözlemlenmiştir. Benzer bir gelişme Avrupa’nın kuzeybatı sahillerinde de görülmüştür.

Yeni ticaret yollarının gelişmesi ekonomiyi canlandırırken, Avrupa’nın doğu ile ilişkisinin de gelişmesine sebep olmuştur. Ortaçağ tutuculuğu içindeki Avrupa’dan örgütlenen din savaşları (Haçlı Seferleri) görünümülü istila savaşları da başlamıştır. Bunların da etkisi ile 12. yüzyılda ekonomik anlamda gelişmiş kent-

lerin sayısı da artmıştır. Bu yaşananlar aynı zamanda Ortaçağ'da içine kapalı kentlerin de çözülmesini beraberinde getirmiştir. Ekonomik canlanmanın bir sonucu olarak kentlere yapılan göç artmış, kent nüfusu büyümüştür. Bu da kentlerde yeni bir işbölümünü gündeme getirmiş, bunun sonucu üretim ve ticaret ayrılmıştır.

Bu konudaki gelişmeleri de Marks şöyle anlatıyor:

“İşbölümünde bundan sonraki genişleme, üretimle ticaretin ayrılması, özel bir tacirler sınıfının oluşması oldu, bu ayrılma daha önce eski kentlerde zaten (başkaları arasında Yahudilerle) gerçekleşmiş bir durumda ve yeni oluşmuş kentlerde de kısa bir süre sonra kendini gösteriyordu. Bu ayrılma, komşu çevreleri aşan bir ticari bağlantı olanağı veriyordu ve bu olanağın gerçekleşmesi ise mevcut ulaşım araçlarına, siyasal ilişkiler tarafından koşullandırılan kırlardaki genel güvenlik durumuna bağlı idi. (Bilindiği gibi Ortaçağ boyunca tacirler, silahlı korsanlar halinde yolculuk ediyorlardı); ayrılma aynı zamanda, ticarete, elverişli olanın gereksinmelerine... bağlıydı.”(age)

Ticaretin gelişmesi özel bir sınıfın oluşması ve ticaretin geniş bir alan içinde yapılması, üretim ile ticareti karşılıklı bir etki içerisine soktu. Bunun sonucu olarak kentler arası ilişkiler gelişti. Kentler arasında da üretim bölünmeye başladı. Kentler diğer kentlerle ağır basan üretim kolunda uzmanlaşmaya başladı. İlkel sınırlılık, kapalılık, yöresellik yavaş yavaş kaybolmaya başladı.

“Çeşitli kentler arasındaki işbölümünün ilk sonucu loncalar sisteminden kurtulan üretim dallarında Manüfaktürlerin doğuşu oldu.”(age, Sf 66)

Manüfaktürlerin ilk açılıp geliştiği yer İtalya oldu. Bunun nedeni de yabancı uluslarla yapılan ticaretti. Loncaların parçalanması ile kurulan manüfaktürle birlikte mülkiyet ilişkileri de değişikliğe uğradı. Modern anlamda sermayenin ilk adımları bu süreçte atıldı. Manüfaktürlerle birlikte doğal sermaye yıkılıp taşınabilir sermaye doğmaya başladı. Bu feodalitenin çözülme sürecinin başladığının göstergesiydi.

Bu süreç burjuvazinin –ilk başta ticaret burjuvazisinin- doğuşunun da habercisiydi. Diğer yandan loncaların katı ve köylüleri dışı bırakarak kurallarını da manüfaktür bir çırpıda yıktı. Eskiden lonca kentlerinin köylüler için sığınak haline gelmesi gibi şimdi de manüfaktür köylüler için sığınak vazifesi görmeye başladı. Yani modern işçi sınıfının ilk temelleri de bu dönemde atılmaya başladı.

Eskiden uluslar birbirleri ile daha kolay ilişkide bulunurken bu yeni süreçle birlikte birbirleri ile rekabet ilişkileri içine girmelerinin sonucu savaşlar, koruyucu gümrükler ve yasaklar yoluyla sürdürülen ticari mücadele başladı. *“Bundan böyle ticaretin siyasal bir anlamı da vardı artık.”(K. Marks)*

Zamanla gücünü artıran burjuvazi, kentin ilk sahipleri olan feodaller ve dini otoritelerle çatışmalara da girdi. Bazen de anlaşarak yeni gelişen üretim biçimine uygun yeni yapılanmalara da gitti. Kentin yönetiminde burjuvazi söz sahibi olmaya başladı.

13. ve 18. yüzyıllar arası feodal ekonominin tıkanmasıyla, ticaret burjuvazisinin güçlenmesi, burjuvazinin belirleyiciliğinde yeni kentleri ortaya çıkarmaya başladı. Bunlar “klasik burjuvazi kentleri”dir.

15. yüzyılda başlayan keşiflerle sömürgeciliğin gelişmesi beraberinde ticareti, manifaktür üretimden daha fazla geliştirerek, hem burjuvazinin sermaye birikimini artırmış hem de üretici güçlerin gelişimi için zemin hazırlamıştır. Sömürgecilik, ulusal pazarları genişletip dünya pazarının oluşmasını sağlayarak yeni bir evreye geçmiş oldu. Ticaret ve manifaktür bu dönemde büyük burjuvazi yarattı. Loncalar ise küçük burjuvazinin topladığı birlikler halini aldı.

Nüfusun kentlerde yoğunlaşması bu nüfusa iş bulma gibi bir sorunu gündeme getirdi. Bunun sonucu dışarıdan getirilen sanayiye zorunlu kıldı. Bu sanayi iç ve dış rekabete karşı ayrıcalıklar da kazandı. Bu dönemde Amerikan altın ve gümüşünün Avrupa pazarına girişi, sanayinin ve ticaretin genişlemesi ile birlikte paranın önemi gittikçe arttı.

Bütün bu gelişmelerin siyasi boyuttaki yansıması 17. ve 18. yüzyıllarda İngiltere, Amerika ve Fransa’da yaşanan büyük değişimler; kral ve aristokrasinin siyasal güç tekelinin kırılması, burjuvazinin giderek siyasal bir güç haline gelmesi ile sonuçlandı. Bunlar burjuva demokratik devrimler olarak siyasal tarihte yerini aldı.

Bu gelişmeler devlet yapılarını da değiştirdi. Gücünü tanrı gibi çeşitli kutsiyetlerden alan devlet yapılanmaları parçalanıyor, son buluyor, gücünü “ulus”tan alan yeni bir devlet yapısı doğuyordu. Bu aynı zamanda burjuvazinin hakim olduğu kapitalist devletti. Böylece burjuvazi kendi çıkarını toplum çıkarı gibi gösterme fırsatını da elde etti. Laik, modern ulus devletin doğuşu işte bu tarihsel süreçte oldu. “Eşitlik” ve “özgürlük” olarak formüle edilen birey hakları, yeni aristokrasinin sahip olduğu siyasal haklar, daha geniş toplum kesimine formel bir şekilde veriliyordu.

18. yüzyılda teknolojiadaki gelişmeler ve özellikle ulusal sınırlar içindeki rekabet özgürlüğü büyük sanayinin kurulmasına zemin oluşturdu. “*Büyük sanayi ulaşım araçlarını ve dünya pazarını kurdu, ticareti sanayinin egemenliği altına soktu, her sermayeyi sanayi sermayesi haline getirdi ve bununla da dolaşımı yarattı.*” (K. Marks, age) “*Para sisteminin yetkinleşmesi, sermayenin hızla merkezileşmesine neden oldu. İşte bu süreçte her şeyi yıkıp sermayeye bağlayıp metalaştıran bu sistem, doğal bir biçimde doğmuş olan*

kentleri de yıktı ve yerine mantar gibi biten modern sanayi kentlerini yarattı. Girdiği her yerde zanaatçılığı ve genellikle sanayinin daha önceki evlerini yıktı. Kentin kır üzerindeki zaferini tamamladı.”(age, sf 73)

“Burjuvazi, kır kentlerin egemenliğine soktu. Çok büyük kentler yarattı, kentsel nüfusu, kıra kıyasla, büyük ölçüde artırdı ve böylece, nüfusun oldukça büyük bir kısmını kırsal yaşamın bölünüşünden kurtardı. Kır nasıl kentlere bağımlı kaldıysa, barbar ve yarı barbar ülkeleri de uygar olanlara, köylü ulusları burjuva uluslara, Doğuyu batıya bağımlı kıldı.”(age, sf 137)

“Burjuvazi, nüfusun, üretim araçlarının ve mülkiyetin dağılık durumuna giderek daha çok son veriyor. Nüfusu bir araya toplamış, üretim araçlarını merkezileştirmiş ve mülkiyeti birkaç elde yoğunlaştırmıştır. Bunun sonucu siyasal merkezleşme oldu.”(age, sf 137)

Ticaret ve sanayi sermayesinin ayrılması toplumda yeni işbölümünün de oluşmasını sağladı. Kapitalist üretim tarzının gelişmesi modern işçi sınıfının yani proletaryanın doğuşunu da beraberinde getirdi. Metaların kitlesele üretime dayalı bu tarz küçük üretimin de yıkılmasını sağladı. Dolayısıyla zanaatçıların çoğu işçi sınıfına dahil oldu.

Kapitalizm bir taraftan da işgücü ihtiyacını karşılamak için köylüleri kentlere sürüyordu. Kapitalist üretimin iç dinamiklerinden kaynaklı ihtiyacından fazla işgücünü kentlerde tutmak istiyordu. Bunun için de köylerden kentlere nüfus sürüyordu.

Yine tarıma kapitalist üretim tarzının girişi fazla işgücünü açığa çıkarıp onları da şehirlere sürdü. Burjuvazinin kır kentin egemenliği altına sokması bu şekilde oldu. Sanayi kentleri böyle doğdu.

Bu evrede kentler hem sanayi üretimi için işgücünün istihdam edildiği bir mekan hem de pazar olan bir mekan oldu. Burjuvazinin kâr için el koyduğu bir alana dönüştü kentler. Kırsaldan kentlere sürülen işgücü ile birlikte kentin yapısında; kenar mahalleler, banliyöler ve işçi mahalleleri ortaya çıktı. Devasa bir konut sorunu da toplumun gündemine girdi.

Kapitalizmle farklı boyut kazanan kentler sözde eşitlik ve özgürlüğün olduğu alanlar olarak ortaya konmaya çalışılmasına karşın formel özgürlük ve eşitliğin, gerçek eşitlik ve özgürlük olmadığı gibi; özgürlük ve eşitliği yok eden bir durum olduğu da ortaya çıkarak sınıfsal ayrışmaları şiddetli sınıfsal çatışmaları da beraberinde getirmiştir.

İngiltere ve Batı Avrupa’da sanayi kentini ortaya çıkaran toplumsal değişmeler bu bölgeyi, ülkeleri dünya ekonomisini denetleyen bir merkez haline getirdi. Dünya pazarının bu kapitalist ülkelere paylaşılması sonucu sömürge ve yarı-sömürge ülkeler oluştu. Kapitalist ülkelere hammadde kaynağı ve üretilen

ürünlere (meta) de pazar oldu bu sömürge, yarı-sömürge ülkeler. Kapitalizmin emperyalizm aşaması ile birlikte sermaye ihracı yolu ile sömürü de başladı.

Uygulanan politikalar sonucunda sanayinin gelişmemesine karşın kırsaldan şehirlere göç hız kazandı. Bunun sonucu sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde kırsal alandan göçüp şehirlerde sefalet içinde yaşayan büyük kitlelerin olduğu kentler oluştu. Rio (Brezilya), Mumbai, Kalküta (Hindistan) gibi...

Hammadde kaynaklarının, maden yataklarının bulunduğu, önemli ulaşım yollarının geçtiği yerlerdeki kentler –özellikle liman kentleri- sanayileşmeye bağlı olmadan nüfusun yoğunlaşmasına dayanan bir kentleşme süreci yaşadı.

II. Emperyalist Paylaşım Savaşı ile birlikte görünürde siyasal bağımsızlığının kazanan gerçekte yarı-sömürgeleşen ülkelerle birlikte daha önce yarı-sömürgeleşmiş ülkelerde sermayenin yoğunlaşması durumu yaşanmaya başladı. Bu sürecin temel özelliği emek yoğun üretimin yarı-sömürgelelere kaydırılmasıdır.

Diğer bir anlatımla montaj sanayi diye tanımlanan sanayinin yarı-sömürgelelere kaydırılması, bu ülkelerde kırdan kente göçü hızlandırdı. Emperyalist ülkelerin tarım politikası kaynaklı tarımda çöküşle birlikte kırsal çözülme de hızlandı. Özcesi, sanayi gelişmeden yoğun bir kentleşme yaşandı. Yarı-sömürge ülkelerde gecekondulaşma olgusu böylesi bir süreçle ortaya çıktı. Şehirlerde marjinal sektör diye tanımlanan sektör ile enformelleşme yaşandı. Bu süreçte yarı-sömürge ülkelerde büyük kentlerin, küçük ve orta büyüklükteki kentlerden daha hızlı büyümesi, beraberinde ülke içinde büyük ve egemen kentleri ortaya çıkardı.

20. yüzyılla birlikte başta mekansal doku olmak üzere kentlerin yapısında çok boyutlu değişimlerin olduğunu görüyoruz. *“Sanayi ve yerleşim alanlarının kent çevresine taşınmasını ve kentin daha geniş bir alana yayılmasını sağlayan nüfus artışı sermaye birikiminin yoğunlaşması ve teknolojik buluşlarla – telefon, elektrikli tramvay, metro, elektrikli asansör ve daha sonraları otomobil, kamyon gibi taşıma araçlarının yapılması- birlikte 19. yüzyıl sanayi kentinden ölçek ve nitelik olarak çok farklı metropolitan yerleşimlerin doğuşu söz konusu olmuştur.”* (Kentin Mültecileri)

Bunun oluşum şekli ise şehir merkezlerinden dışa doğru açılma, ki bu daha çok sanayinin geliştiği kapitalist ülkelerde olmuştur. Üst gelir grubu yani burjuvazinin önemli bir bölümü kentin sorunlarından –gürültü, kirlilik vs.- kaçmak için dışa doğru açılmıştır. Ulaşım ve iletişim olanaklarının şehir dışında bile olursa işlerin rahatlıkla sürmesine imkan tanınması şehirden uzaklaşmayı teşvik etmiştir. Alt sınıflar içinse şehrin çeperinde gecekondulaşma olgusu –ki bazı kentleri tamamen gecekondu kenti olarak bile tanımlamak mümkün ola-

biliyor- ortaya çıkmıştır. Birinci durum (banliyöleşme), kapitalist ülkelerde ağırlıkta olurken, ikinci durumun daha çok yarı-sömürge ülkelerde olduğu gözlemlenmiştir.

Günümüzde kentleşmeye niteliğini veren; denetim, eşgüdüm ve yönetimle ilgili işlevlerde yoğunlaşan bir anakent merkezi, teknolojik gelişmeye bağlı olarak sanayinin kent dışına –alt kentlere- taşınmasıdır. Böylece merkezde bir anakent, bunun çevresinde yer alan konut alt kentleri, toptancı kasabaları ve tarım alanlarından oluşan bir yerleşim yeri ortaya çıkmaktadır.(age)

Kapitalizmle eski kentlerin yerine yeni kentler; fabrikaların olduğu, ticaret merkezlerinin bulunduğu, sanatsal çalışmaların yapıldığı mekan haline geldi. Toplumsal formasyonları incelediğimizde kentin bir insan ürünü olduğu, toplumsal bir varlık olan insanın kendi yapısını denetlemek, ayakta tutmak ve de gerçekleştirmek üzere kullandığı bir araç olduğunu görürüz. Kenti kent yapan; insanın varlığı ve onun o mekandaki üretim faaliyeti ve de işbölümündeki yeridir. Bunun yanında mekanın da insanla etkileşim içinde olduğunu da unutmamak gerekir.

Kentlerin ortaya çıkışı, toplumsal (üretim tarzlarına) biçimlere paralel değişip dönüşmelerini, eskinin üzerinde bunu yapmalarını kısaca ele aldık. Toplumsal formasyonlardan ilki olan ilkel komünal toplumdan çıkışla birlikte oluşmaya başlayan kentlerin ortaya çıkışı insanlık için bir ilerlemeyi temsil ediyordu. Daha sonra kent devletleri köleci toplumla birlikte ortaya çıkıp gelişti. Roma İmparatorluğunda en gelişkin noktaya ulaştı ve onun içinden feodal kentler çıktı. Daha sonra da kapitalizmin feodalizmin bağrında filizlenmesi gibi feodal kentlerin yıkılması veya dönüşmesi ile birlikte kapitalist sanayi kentleri tarihte yerini aldı.

Tarihin her aşamasında kentler farklı işlev ve boyutlarıyla öne çıktı, fakat daima ekonominin belirleyiciliğinde şekillendi.

Bizler toplum biçimleri kapsamında kentlerin tarihsel süreçlerini anlattık. Fakat günümüz kentlerini incelerken, kapitalist kentin genel özelliklerini biraz daha ayrıntılı incelemenin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Bugünü anlamanın, bugünkü kenti anlamanın kapitalizmi ve kapitalist kentin temel özelliklerini anlamaktan geçtiğini düşünüyoruz.

III. Kapitalizmde Mekan ve Kent

F. Engels “İngiltere’de Emekçi Sınıfının Durumu” adlı çalışmasında kapitalizmin, gelişimi içinde kendi mantığına uygun olarak kentleri şekillendirdiğini, sömürü, eşitsizlikler ve yoksulluğun kapitalizmin bir ürünü olarak kendisini en yalın bir biçimde kentte gösterdiğini, kapitalizmde kentin yoğun

çelişkilerin ve sefaletin mekanı olduğunu vurgulamıştır. Yine K. Marks, kapitalizmin gelişiminin toplumsal ilişkilerde yol açtığı dönüşümler, en iyi kentlerde gözlemlenebilir demektir.

Kapitalizmin bütün çelişkilerinin toplandığı, görüldüğü, somutlaştığı bir mekan olarak kentleri incelemek devrimci proleterler için hayati öneme sahiptir.

Kapitalizmin somutlandığı mekandır kent.

Marksizm doğa ve mekanı üretim süreçleri dışında değerlendirmez. Elbette üretim dışında da doğa ve mekan vardır. Onların olup olmaması değil toplumsal üretimde bulunmuş oldukları konum insanlık için önemlidir ve değerlendirilmek zorundadır. Şunu da söylemeliyiz ki, ne mekan toplumdansoyut incelendiğinde ne de toplumun mekandan soyutlanarak incelenmesi anlamlıdır. Mekan, doğa ve insan arasındaki ilişkini bir görünümüdür. Toplumsal olarak üretilir ve bir toplumsal faaliyetin ürünüdür. Mekanın ve toplumun karşılıklı üretimini sağlayan ise toplumsal üretim ilişkileridir.

Kapitalizm mekanı kendi gereksinimlerine göre şekillendirir. Kentlerin üretimini koşullayan kapitalist toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden üretimidir. Kent kapitalist toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden üretildiği yerdir. Bu bağlamda kent mekanın üretimi, yeniden üretimi ve dönüşümünde sermaye birikim süreçleri belirleyici olur. Kapitalizm daha fazla birikim sağlamak için mekanları üretir –yeni kentlerin kurulması vs.- dönüştürür ve değiştirir. Sermaye birikimini artırmak ancak üretilen artı-değerin miktarının artırılması ve pazarda gerçekleşmesini, yani kâra dönüşmesini gerektirir. Bu da pazarın genişlemesini zorunlu kılar. Bunları da mekan üzerine yayılarak ve yaygınlaşarak yapıyor kapitalizm.

Daha ucuz işgücü bulmak, hammadde kaynaklarına ulaşmak ve de artı-değeri gerçekleştirmek için yeni alanlara girmek, yayılmak ister kapitalizm. Dolayısıyla feodal, yarı-feodal üretim biçimlerinin olduğu mekanlara girer, oralandaki üretim ilişkilerini çözer. Köylülüğü çözüp şehirlere sürer ve daha ucuz emek gücü olarak artı-değeri artırmada işlevlendirir. Bu duruma göre dünya kapitalist sistemi içinde işbölümünü geliştirir. Devasa nispi-artı nüfusun varlığı kapitalistlere hem mutlak hem de nispi artı-değer sömürsünü artırma olanağı tanır. Bunun yanında, bu mekanlar, bir bütün değişim ilişkileri içine çekilmiş nüfusun yığıldığı yerlerdir.

“Sermaye yayılmasının ardındaki diğer güç pazar ihtiyacını karşılamaktır. Artı-değer miktarı arttıkça bu artı-değerin tüketilmesi ya da yatırıma dönüştürülmesi için gereken pazarın da genişletilmesi gerekir. Böylece sermaye mekanda dolaşımını gerçekleştirdiği alanı genişleterek yeni pazarlara ulaşır,

dünya üzerinde yeni değişim noktaları bulur. Bu sermayenin dünya pazarı yaratma eğilimidir.”(Marks, Grundrisse, Cilt 1)

Sermaye ucuz emek ve pazar için mekandaki diğer hareketlerini yoğunlaştırır. Bu da mekanda kalarak bir yoğunlaşmayı sağlayacak şartları oluşturma şeklinde olur. Emek üretkenliğinin artırılması ile yoğunlaşma olur. Onun için üretim teknolojilerinin geliştirilmesi, üretimde makinelerin kullanılması şarttır. Ve üretim organizasyonunun da buna göre örgütlenmesini gerekli kılar.

“Mekan içinde yoğunlaşarak pazarı genişletmek de mümkündür. Aynı mekan içinde kalarak tüketim ve pazar ilişkilerini yoğunlaştırmak, meta formunda tutulan sermayenin tüketim döngüsünü artırır. Tüketimi artırmak için ilk olarak mevcut tüketim biçimi nicel olarak genişletilir. İkinci olarak belirli ihtiyaçların propagandası toplumun daha geniş bir kısmını içine alacak şekilde yapılır. Kapitalist tüketim, yeni etkinlik alanlarına girer ve önceden var olan etkinlik biçimlerini kapitalist bir çizgide yeniden organize eder. Bu etkinlikler kullanım değerlerinin yanında bir de değişim değeri kazanırlar. Üçüncü olarak da yeni toplumsal istek ve ihtiyaçlar üretilir ve yeni kullanım değerleri yaratılır.”(Marks, Grundrisse Cilt 1)

Sermayenin yayılması ya da yoğunlaşması sermaye birikimini artırır. Bu durum da daha fazla yoğunlaşmayı ve yayılmayı tetikler. Yayılma ve yoğunlaşma da karşılıklı olarak birbirini doğurur.

Sabit sermaye yatırımları hem meta üretimi gerçekleştirmek hem de sermayenin dolaşımı için gereklidir. Bir tarafta devasa fabrikalar, bir tarafta yollar, iletişim hatları... Bunların hepsi sabit sermaye olduğu gibi sabit mekansal düzenleme ve alt yapıları da oluşturur. Mekana çakılı sabit sermayedirler. Sabit sermayenin bir mekanda yoğunlaşması, üretici güçlerin de o mekanda yoğunlaşmasını sağlar. Bu hem sermaye birikimi hem de sermayenin hızlı dolaşımı artı-değerin hızlı gerçekleşmesi için gereklidir. Sermaye sabit sermayenin çoğalarak birikmesiyle büyür. Böylelikle sabit sermayenin gelişimi servet birikiminin yoğunluğunun da göstergesi olur. Kapitalizmin eşitsiz gelişimi yasası vardır. Kentlerin, bölgelerin gelişim düzeyi incelendiğinde de bu durum görülür.

Kent mekânın üretimi, her şeyden önce, yapılı bir çevrenin ortaya çıkmasıdır. Bu da sermayenin mekana belli bir yoğunlukta çökmesinin sabit hale gelmesidir. Kapitalizmin bugün ulaştığı aşama bunu aşmış, kent mekânını üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin örgütlendiği bir yer olmaktan ileri bir aşamaya gelmiştir. Kapitalizmin gelişim sürecinde, mekânın kendisi metalaşmış ve sermaye birikim süreçleri açısından yaşamsal önem kazanmıştır. (Kentsel Çelişki ve Siyaset)

Bu, sınıf çelişkilerinin de bu mekanda yoğunlaşmasını gösterir. Sınıf ilişkileri sadece üretim sürecinde değil yeniden üretim sürecinde de karşı karşıya gelir. Bu anlamı ile mekanın yeniden üretiminde de sınıf çelişkileri yoğunlaşır.

Kapitalist kentleşme ile birlikte kentlerde **konut sorunu** ve **yoksulluk** süreklilik kazanmıştır. Bu konu özellikle “Kentsel Dönüşüm” kandırmacası ile gündemde olduğu için Engels’in konuya ilişkin yaklaşımlarına değinmenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

“Bu günlerde basında öylesine büyük bir rol oynayan sözde konut darlığı, işçi sınıfının genellikle kötü, aşırı kalabalık ve sağlığa aykırı konutlarda yaşadıkları yolundaki basit gerçekten kaynaklanmamaktadır. Bu darlık günümüze özgü bir şey değildir; hatta, bu, daha önceki bütün ezilen sınıflar karşısında farklı bir yere sahip olan modern proletaryaya özgü bir sıkıntı da değildir. Tam tersine bütün ezilen sınıflar bütün dönemlerde oldukça aynı biçimde bu sıkıntıyı çekmişlerdi. Bu konut krizine son vermek için bir tek araç vardır; işçi sınıfının egemen sınıflarca sömürüsüne ve ezilmesine tümüyle son vermek. Bugün konut kriziyle kast edilen nüfusun ani bir şekilde kentlere akışı sonucu işçilerin kötü konut koşullarının kendine özgü bir şekilde yoğunlaşmasıdır; (...) Ve bu konut darlığından bu kadar çok söz edilmesi, yalnızca işçi sınıfıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda küçük burjuvaziye de etkilediği içindir. ‘Kapitalist kentlerdeki bu konut sorunu’ kapitalist üretim biçiminin sonucu ortaya çıkan sayısı daha küçük, ikincil kötülüklerden biridir. Bu, kesinlikle, işçinin işçi olarak kapitalist tarafından doğrudan sömürülmesinin bir sonucu değildir.” (Seçme Yapıtlar Cilt 2, Marks-Engels)

“Büyük modern kentlerin genişlemesi, bu kentin belirli kesimlerine, özellikle merkezi konumlu bölgelere yapay ve çoğu kez çok büyük ölçüde artan bir değer vermiştir; bu bölgelerde yükselen binalar, bu değeri artıracak yerde düşürmektedirler, çünkü artık değişen koşulları karşılayamamaktadırlar. Bunlar yıkılmakta ve yerlerini başkaları almaktadır. Bu, hepsinden çok, (...) merkezi konumlu işçi sınıfı evleri için geçerlidir. Bunlar yıkılmakta ve yerlerine dükkanlar, depolar ve resmi binalar dikilmektedir.”(age, Sf 366) İşte bugün “Kentsel Dönüşüm” adı altında başlatılan yıkımın nedeni; değer kazanan yerlerin rantını kapmaktır.

Yani kapitalist toplumda kentlerde yoksulluk gibi konut sorunu da bir rastlantının ürünü değildir; sistemden kaynaklı “gerekli bir kurumdur”, “ancak onun kaynaklandığı bütün toplumsal düzen temelden, yeniden şekillendirildiği zaman sağlık vb. bütün etkileriyle birlikte ortadan kaldırılabılır.”(age, Sf 390)

“Kapitalist üretim biçimi var olmaya devam ettiği sürece, konut sorunu-

nun ya da işçilerin yazgısını etkileyen herhangi bir başka toplumsal sorunun tek başına çözümlenebileceğini ummak budalalıktır. Çözüm kapitalist üretim biçiminin ortadan kaldırılmasında ve bütün geçim araçlarına ve iş araçlarına bizzat işçi sınıfının el koymasında yatmaktadır.”(age, Sf 420)

Konut sorunu da yoksulluk da ancak kapitalist sistem bir bütün ortadan kaldırıldığında ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla gecekondulu yıkımlarında, “Kentsel Dönüşüm” kapsamında yapılan yıkımlara ve yoksulluğa karşı mücadele direkt sistemi yıkmaya dönük mücadelenin bir parçası haline getirilmezse sistem içinde boğulacak, geçici çözümlerle yetinmek zorunda kalınacaktır. Engels’in şu sözünü emekçi halka pratik mücadele içinde kavratmalıyız: “*Sermaye elinden gelse bile konut darlığını ortadan kaldırmak istemez; bu artık kesin olarak belirlenmiştir.*”(age, Sf 406)

Kapitalist kentlerde mekansal değişimler de süreklilik halindedir. Çünkü kapitalizm yoksulluğu ve sefaleti her geçen gün yeniden ve yeniden üretir, bunu mekanlarda da görürüz: “... burjuvazinin her fırsatta kendini yüceltmesine refakat eder biçimde en rezilane ara sokaklar ve dar yollar ortadan kalkar, ama –hemen başka bir yerde, ve çoğunlukla en yakın mahallede tekrar ortaya çıkar.”(age, Sf 417) Kapitalist kentlerin mekansal değişim ve dönüşüm çalışmalarının özü budur ve hala geçerliliğini korumaktadır.

“*Gerek sermaye birikim süreçleri, gerekse sınıf çelişkileri ve tüm bu süreçlerin sonuçları kendisini nadiren kent mekanında doğrudan gösterir.*” Devletin kendisini topluma yanılmalı olarak sınıflar üstü bir oluşum gibi sunmasından kaynaklı, kentlerdeki sermaye birikim süreçlerine ve sınıf çelişkilerine doğrudan devletin müdahil olması da bu süreçlerin toplum tarafından açık sınıf çatışmaları şeklinde algılanmasını gölgeler. Devletin kentsel süreçlerin merkezinde yer aldığı söylemeliyiz. Devlet kurumsal oluşumu, sınıfsal yapısı ve elinde bulundurduğu güç dolayısıyla sınıfların bastırılması ve hakim sınıfların kendini üretme ve yeniden üretme süreçlerinde etkindir. Sınıf çatışmalarında hakim sınıflar adına bastırma, yok etme misyonunu oynar. Kentsel çelişkiler de sınıfsal çelişkilerin görünümleridir. Devletin bu süreçteki rolü hep sınıfsal duruşlar ve çatışmalar şeklinde cereyan eder. Kapitalizmde kentler hem sermayenin hem de işgücünün, dolayısıyla sınıf çelişkilerinin yeniden üretildiği mekanlardır. Bu anlamı ile yabancılaşmanın da yeniden ve yeniden üretildiği mekanlardır.

Kapitalizmde kentlerin aldığı genel biçim ve kentlerin özelliklerini anlattık. Bununla birlikte **kapitalist toplumsal ekonomik sistemde de sermaye birikim politikalarına paralel mekanların değişimi yani**

kentlerin farklılaşma durumu yaşanır. Serbest rekabetçi dönemde kentlerin aldığı biçim, mekanın kullanılması açısından daha farklı iken emperyalist aşamada daha farklıdır.

Yine emperyalist-kapitalist ülkelerin kentleşmesi farklı iken yarı-sömürge ülkelerin kentsel yapılanması farklıdır. İthal ikameci sermaye birikim politikasının uygulandığı dönemde mekanların kullanımı dolayısıyla şehirlerin fiziksel yapısından işlevine kadar farklılaşma ve değişimler olur. Elbette ki bu değişimler kentin kapitalist toplumsal ekonomik sistemde, sistemin çelişkilerinin yoğunlaştığı yer olma özelliğini ortadan kaldırmaz.

Kentler toplumsal ekonomik sistemin yeniden üretildiği yerlerdir. Hakim sınıfların ideolojisini ve ideolojik aygıtlarını toplum üzerinde hakim kıldığı ve onları da yeniden ürettikleri mekanlardır. Hem denetim ve kontrol kentlerde en üst boyuttadır ve sistem tüm denetim ile kontrol güçlerini kentlerde konumlandırır, hem de ideolojik hakimiyet kurma araçlarını kentlerde etkinleştirir. Kapitalizmle birlikte iletişim ve ulaşım teknolojisi gelişmiştir. Feodalizmin kapalı toplumu ve kapalı kentsel yapısı yıkılmıştır. İletişim ve ulaşım kapitalist metaların dolaşımını hızlandırıp artı-değerin gerçekleşme sürecini kısaltarak, sermaye birikiminin hızlanmasını sağlarken, toplumun da denetim altına alınmasını sağlar. Medyanın –basın, yayının– kapitalizmle birlikte ortaya çıkışı –ki bu kentlerde olmuştur– toplumun denetlenip yönlendirilmesi için yeni bir araç olup etkin role sahiptir. Yani kapitalist toplumda devletin ideolojik aygıtlarının da şehirlerde müthiş geliştiğini görmekteyiz.

a) Kent ve Kentlilik:

“Kent çağında yaşıyoruz, kent bizim için her şey demektir, o bizi tüketiyor, biz de bu yüzden onu yüceltiyoruz.”(Onookame Okome)

İnsanlık tarihi boyunca uygarlık kentle ilişkili bir kavram olagelmiştir. Bilim, teknoloji, sanat, siyaset ve felsefe ortamları yerleşik düzenlerde ve kentlerde olduğu için uygarlık buralarda gelişmiştir. Bundan dolayı “uygarlık” şehirlerle ilişkilendirilmiştir. Zaten “kent”, “uygarlık” gibi kavramlar sınıflı toplumun ortaya çıkışına paralel gelişmişlerdir.

Kent nasıl ki toplumsal üretim tarzlarına göre değişik evrelerde farklı görünüm kazanmış ise kentlilik de buna bağlı olarak değişik anlamlar kazanmıştır. Örneğin; feodalizm Avrupa’sında ve doğu toplumları kentlerinde krala, hana, padişaha yakın olan Kapıkulu/Enderun kültürünün düzenlediği ve de dini otoritenin fazlasıyla etkisinde olan bir yaşam var iken, kapitalist kentlerde formel olarak, yani görünüşte, hukuki eşitlik temelinde bireylerin haklarının ön plana alındığı bir yaşam vardır. Tarih boyunca kentlerde yaşayanların hep ayrıcalıklı

olduğu veya bazı ayrıcalıklarının olduğunu görmekteyiz, ki kentin doğuşu bile belli bir ayrıcalık kazanma sonucunda olmuştur.

Kapitalist kentler, kentlilere özgürlük vaadiyle çıkmıştır. Ki bunu burjuvazi aristokrasiyi devirmek amacıyla halkı peşine takmak için yapmıştır. Ama söylemde burjuvazinin aristokrasiye karşı verdiği mücadele döneminde kent yaşamına eşitlik, özgürlük, ilerleme ve kardeşlik söylemleri girmiştir. Feodal kentlerin karşısına, özgürlük vaat eden mekanlar olarak çıkmıştır burjuva kentleri. Bu söylemle birlikte bir taraftan kırsal yaşamdan köylüleri koparıp işgücü olarak kentlere çekmek diğer taraftan toplumu kendi hegemonyası altına almak hedeflenmiştir. Burjuvazinin bu söylemi, kendisi için olan “özgürlüğü” topluma, toplumun çıkarıymış gibi göstererek, burjuva ideolojiyi hakim kalma isteğinden kaynaklıdır.

Kapitalistleşme ile birlikte feodal yapılar çözülmeye başlamıştır. Bunun sonucu kentlerin nüfusu hızla artmaya başlamıştır. Nüfusun kentlere yığılmaya başlamasıyla birlikte, kapitalist üretim biçiminin varlığının gelişmesi ve sürdürülebilmesi için gerekli ideolojik öğeleri, davranış ve tutumları da şekillendirmeye başlamıştır. Yani yeni kent kültürü burjuvazinin ideolojik hakimiyeti etrafında şekillenmiştir. Ve böyle devam etmektedir.

Kentlere gelen köylü yığınları kısa zamanda burjuvazinin özgürlük vaadinin ne olduğunu anlamıştır. Yoksullaşma, sömürülme, ağır koşullarda çalışma “özgürlüğü” olduğu hemen anlaşılmıştır. Hakim sınıfların ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu kentlerde, daha önceki toplum biçimlerinde görülmemiş bir şekilde yabancılaşmanın bir mekanı olduğu da anlaşılmıştır.

Kentlilik, kentleşme kapitalist toplumda, insanların meta ilişkileri içine çekilmesidir. Her şeyin değişime sokulduğu bir mekandır. Vicdanlar bile alınıp satılır. Kentlileşme kentin değer yargılarını benimsemedir. Kapitalizmde kentlerin değer yargılarının temel özelliği değişime sokulabilmeleri, yani her ilişkinin metalarla ilişkiye girmesi ve metalaşmasıdır. İşte bu anlamı ile Marks, “*kapitalizmin gelişmesinin toplumsal ilişkilerde yol açtığı dönüşümler en iyi kentlerde gözlenebilir*” demektedir. Kentlilik kapitalizmin ortaya çıkardığı değerler, amaçlar, kurallar ve davranışlar bütünü olarak kavranmalı, ki bunun temelinde kapitalizmin toplumsal ekonomik yapısı vardır. Eğitimden dini değerlere, ahlaka kadar her şey kapitalizmin yasalarına tabi olmuştur. Ona göre biçim almıştır. Yani kentlerde öne çıkan olgular tamamen toplumsal süreçlerle bağlantılıdır. Kentler, orada yaşayan nüfusun her kesimi için belirli haklar ve yasakları getirir. Gıdadan eğitime ve eğlenceye kadar bu böyledir. Kentler sermayenin ve işgücünün yeniden ve yeniden üretildiği alanlardır. Kentlilik de bunun değişik görünümünü içerir.

Kırdan şehre göçüp, kır kültüründen hemen kapitalist ilişkinin getirdiği, burjuva ideolojisinin ağır tahakkümü altında şekillenmiş değer yargularını benimsememiş nüfusu, kentlileşmemiş olarak, burjuvazi dışlayıp baskı oluşturup burjuva değer yargularını benimsemeye zorlar. Bunları ne kadar geniş kitleye, ne kadar çok benimsetirse, burjuvazi o kadar uzun yaşayacağını bilir. Hakimiyet yalnızca askeri zorla olmaz, fakat, ideolojik hakimiyeti benimsetmede zor kullanımı etkili olur.

Kapitalizmle kent, ekonomik ilişkilerin şekillendirdiği bir bütün olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomik, toplumsal ve kültürel olarak algılatılması, tüm parçaların esasta sermaye birikimine hizmet eder tarzda düşünülmesinden kaynaklıdır.

Kapitalist kentleşme insanların kırsalın dağılımından, kaba doğa ve iş koşullarından ve geleneksel yapılardan kurtulmasını sağlamıştır. Bir anlamıyla daha sosyalleştirmiş de denilebilir. Bir o kadar da insanı yabancılaştırmış, yüzeyselliğe çekmiştir. Bu ikili yönü görmeliyiz. Kentel ilişkilerin büyük bölümü yüzeysel ilişkiler halini almıştır. Bir tarafta daha büyük bir nüfus bir araya getirilmiş, diğer tarafta üretim ilişkileri çerçevesinde insan yalnızlaştırılmış, güçsüzleştirilmiştir. Bir tarafta aptalca şövalyelik kahramanlığını yıkmış, diğer tarafta büyük kitleleri güçsüzleştirilmiş, tepkisizleştirilmiş ve kendine yabancılaştırıp sürüleştirmiştir. Bireyselliği, bireycilik boyutuna taşıyıp, bireyciliği o kadar kutsamıştır ki, toplumda bireycilik içinde zavallılaştırma kitlesel boyutlara ulaşmıştır. Bunun sonucu kentlileşme bunalımlı toplumsal kalabalıklarla kaynaşma anlamına da gelmiştir. Yani kapitalizm, kırın dağılımını, yalnızlığını yok ederek, daha büyük bir yabancılaşma ve kalabalıklar içinde yalnızlığı, yalnızlaşmayı insanlığın önüne koymuştur.

b) Kapitalist Sistemde Kentleşme Süreci

Kapitalist sistemin gelişimine paralel kentleşme ve kentsel çelişkiler şekil almıştır. Serbest rekabetçi dönemde kırsal alandan şehirlere sürülen köylüler şehrin kenar mahallelerinde ya da işçi mahallelerinde sefil bir yaşama mahkum edilmiştir. Bu dönemin koşullarını en iyi "İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu" adlı çalışmasında F. Engels anlatır.

Artı-değer sömürüsünü hem mutlak hem de nispi olarak artırmak için burjuvazi her türlü girişimi yapmıştır. Ve işgücünün yeniden üretim koşulları ile fazla da ilgilenmez, işgücünün yenilenmesi ne kadar ucuz olursa işçi ücretleri de o kadar düşük olur ve artı-değer sömürüsü de o oranda büyük olacağı için o dönemki işçi konutları barakalardan oluşmuştur.

Daha sonra sınıf mücadelesinin gelişmesi ile birlikte işçi sınıfı bazı hakları

kazanmıştır. Bunun yanında kapitalizmin sermaye ihraç eder aşamaya gelmesi, yani emperyalizm aşamasında, yarı-sömürgelerde işgücü daha fazla sömürülürken emperyalist-kapitalist ülkelerde işçi sınıfı çeşitli haklar kazanmıştır. Sosyalist ülkelerin tarih sahnesine çıkması, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının sosyalizme yüzünü dönmesi kapitalist-emperyalist ülkeleri çeşitli önlemler almaya yöneltmiştir. İşte bu süreçte “sosyal devlet” adlandırması adı altında başta işçi sınıfı olmak üzere halk kesimlerine çeşitli haklar tanınmıştır. Bunların tanınmasını zorlayan ciddi işçi sınıfı mücadeleleri de olmuştur.

Bunun yanında sömürge, yarı-sömürge ülkelerde ise bu bakımdan değişen bir şey yoktur. 1929 ekonomik krizi kentsel alanlarda daha fazla hissedilmiş, daha yavaş gelişmeler olmuştur. Peşinden II. Emperyalist Paylaşım Savaşı ile birlikte bir dizi kent yıkılıp yağmalanmıştır. II. Emperyalist Paylaşım Savaşı sonrası kapitalist sistem yeni bir yönelim içine girmiş, yeni işbölümü ve örgütlenmeler oluşturmuştur. Bu süreçten sonra yarı-sömürge ülkeler hem tarımsal ürünler üreterek gıda ihtiyacını karşılayacak hem de montaj sanayini geliştirerek ucuz işgücünü kullanacaktı. Bu kapsamda bazı emek yoğun sanayi sektörleri de yarı-sömürge ülkelere kaydırılmıştır. Bu ithal ikameci sermaye birikim modeli olarak formüle edilmiştir. Bu politikaların hayata geçirilmesiyle birlikte yarı-sömürgelerde kentleşme hızlanmıştır. Sanayi gelişmemesine karşın köylü nüfusu şehirlere doğru akmaya başlamıştır.

İşte bu dönem sonunda yarı-sömürgelerde gecekondulaşma başlamıştır. Zaten kapitalist ya da emperyalist ülkelerde gecekondulaşma çok düşüktür. **Gecekondulaşma yarı-sömürge ülkelerin ekonomik koşullarının ortaya çıkardığı bir konutlaşma ve şehirleşme politikasıdır. Kapitalizmin serbest rekabetçi dönemindekine benzemekle birlikte ondan daha farklıdır.** İşçi mahallelerinin sefaleti ile işsizlerin çoğunlukta olduğu ve gelip mülkün kendisinin olmadığı halde yerleşilen konutlar bütünü arasında ayrılık ve farklılıklar vardır.

Yarı-sömürgelerde gecekondulaşmanın yaygınlaşması, ithal ikameci sanayi politikasının uygulandığı döneme denk gelir. **Gecekondulaşmayı yaratan uygulanan ekonomi politikalarıdır.** Öncelikle gecekondulaşma tüm sektörlerde ucuz işgücü sağlıyordu. Seyyar satıcılık, kapıdan kapıya satış gibi ucuz dağıtım olanakları yaratıyordu. Sürekli artması istenen iş talebini destekliyordu. Kente, kırsal kendi kendine yarattığı birikimi aktararak, bu modelin yaşamasını sağlıyordu. Yani sistem bu durumun oluşmasının nedeniydi ve devamını da destekliyordu.

Daha sonra 1970 ile birlikte kapitalist sistem krize girdi. Bu dönemde gecekondulaşmanın tartışıldığı süreç başladı. Kentlerin görünümünü bozduğundan,

bir türlü gecekondular halkının kentleşemediği yönlü araştırmalar, incelemeler gündeme getirildi. Kapitalizm, krizini neo-liberal politikalarla aşmaya çalıştı. Bu politika da kentsel olarak kırdan şehre göçü tetikledi. Dolayısıyla gecekondulaşma da kitlesel bir hal aldı.

1980'lerle birlikte neo-liberal politikalar uygulanmaya başladı. Neo-liberal politikaların uygulanması, yarı-sömürge ülkelere, ithal ikameci modelin terk edilmesi olarak yansdı. Böylelikle yarı-sömürge ülkelere daha fazla sermaye ihracı gerçekleştirildi. Bu ise yarı-sömürge ülkelerin kırsalında yarı-feodal tarzla iç içe geçen, onu yeniden üreten bir içerik kazandırdı. Bir yanda kapitalist sermaye yarı-sömürge ülkelerin kırsalında tarımsal üretime el atarken, diğer yanda buradaki yarı-feodal ilişkileri çözmek yerine, kendine tabi kılarak yeniden üretti. Bir yanda pazar için üretim, diğer yanda ise geçimlik üretimin yan yana olması, beraberinde geçimlik üretimin kendi kendine yetmemesini doğurdu. İnsanlar karnlarını doyurmak için "taşı toprağı altın" şehirlere ve gurbete göç ettiler.

Çelişki şudur ki yoksulluk devasa boyutta kentlere yığılmıştır, aynı zamanda sermaye birikimi de devasa boyuta ulaşmıştır. Bunun pratikte görünür hali bir tarafta devasa büyüklükte gökdelenler, alışveriş merkezleri, bir tarafta da gecekondular mahalleleri... Dünyada yarı-sömürgelerdeki büyük kentlerin görünümü hemen hemen hep böyledir. Yoksulların kenti ve varlıklarının kenti... Neo-liberal yeniden yapılanmanın, kentlerin her geçen gün yoksulluğu derinleştirilip büyütülerek, sınıfsal çelişki ve ayrışma derinleştirildi.

Neo-liberal ekonomik politika üretim alanında enformelleşmeyi hakim kılıyordu. Bu taşeronlaşma, büyük işletmelerin "alt-sözleşme" diye tanımlanan taşeronlaşmayla üretim süreci parçalanarak, farklı mekanlara dağıtılarak, artı-değer oranının artırılması hedefleniyordu. Emperyalist sermayenin önündeki bir dizi engel kaldırılıyor, kentlerde emperyalist şirketlerin merkezleri kurulmaya başlanıyordu. Malların, hizmetlerin, sermayenin ve bilginin dünya üzerinde hızlı dolaşımı hedefleniyor ve engeller kaldırılıyordu. İşte bu durumda sermayenin daha fazla kâr için gideceği yer ucuz işgücünün olduğu kentlerdi. Bu ancak ulus devletlerin kendi işçi sınıfını ve emekçileri baskı altına almasıyla mümkün olabilirdi. Yarı-sömürgelerde bunu yapma yarışına girdiler.

"Esnek" üretim ya da enformelleşme bu anlamıyla kentlerde işçi sınıfına saldırının kodlarıdır. Üretim gücü parçalanarak sömürü artırılırken, üretimin denetimi, yönetimi ve dağıtımı ile ilgili işlerde çalışan az sayıda çalışanların ise almış oldukları ücretler yükseltildi. Bu yeni süreç enformelleşmeyi dünyada hakim hale getirdi.

Enformelleşme işsizliği yaygınlaştırdı. Dünyada kitlesel işsizliğe neden oldu. Kentlere, iş bulmak için gelen kırsal nüfus iş bulamıyor, bulduğu işlerde sosyal

güvenceler olmuyordu artık. Seyyar satıcılıktan inşaat işçiliğine kadar uzanan işlerde çalışma da artık eskisi gibi olmuyordu. Bu toplumsal mücadelenin daha da yaygınlaştığı ama sınıf mücadelesinin yeni görünümlere büründüğü, dağınık ve ayrılmış bir hal aldığı anlamına da geliyordu.

Bütün bunlar olurken, mekan da, zamana bağlı olarak yeniden düzenleniyordu. Buna bağlı olarak kentlerde konut sorunu biçim değiştiriyordu. Artık eskisi gibi gecekondular yapılamıyordu. Konut sektörüne artık emperyalist şirketler veya onlarla ortaklık yapan şirketler ya da onlardan aldıkları kredilerle çalışan TOKİ gibi şirketler kuruluyordu. Kentlerde değerlenmeyen, ranta açılmayan toprak parçası kalmadı. İnşaat sektörü yeni yetme müteahhitlere bırakılmayacak kadar büyük boyutlara ulaşmış ve artı-değer üreten bir sektör haline gelmiştir.

Bu süreçte “devletin küçültülmesi” kapsamında kent yönetiminden, “kent işletmeciliği”ne geçilmiştir. Bunun doğal sonucu kentlerde mekansal ve toplumsal kutuplaşmadır. Mekanda ve toplumda sınıfsal ayrışmanın derinleşmesidir.

Neo-liberal sermaye birikim politikaları; bir tarafta tarıma ve dolayısıyla kırsal yapıya saldırdı, insanları ürettiği ile geçinemez duruma getirdi; yapılan rantlar, maden çıkarma ve bölgesel savaşlarla kırsalda yaşayan nüfusu kentlere sürdü, diğer taraftan kentlerde işsizliği artırdı, ücretleri düşürdü, sendikal çalışmalarını bitirdi.

Neo-liberal politikaların sonucunda kentsel yoksulluk ve kent yoksulları kitlesel boyuta ulaştı. Kentler yoksulluğun merkezi oldu. Kentli toplumun örgütlü toplum olduğu propagandasını yapan burjuvazi artık bu konuda konuşmaz oldu. Çünkü neo-liberalizm ve onun ideolojik ayağı post-modernizm örgütlülüğü değil, bireyciliği, ve kaosu yaşamayı kutsuyordu. Kentleşme kentsel değerleri, yani kapitalist değerleri, en üstün değer olarak görüyordu. Ama bunların boş bir laf olduğunu yoksulluğun derinleşmesi ve neo-liberalizmle açığa vurdu. Karnı doymayan birisinin, tüm değer yargıları karnını doyurmak üzerine kuracağı ortadadır.

“Sosyal devlet” aldatmacasına gerek kalmadı. Kentlerde, devlet artık “güvenliktir”, yani çıplak baskı ve zor aygıtı olma durumu açığa çıktı.

Kentsel yoksulluk neo-liberal politikalar öncesi yalnızca yarı-sömürge ülkelerin kentlerinin yakıcı sorunuymdu ama artık öyle değil. Yarı-sömürgelerdeki gibi derin olmasa da yoksulluk emperyalist-kapitalist ülkelerin kentlerinin de yakıcı bir sorunu haline geldi. 1990 verilerine göre “*ABD’de yoksul nüfusun toplam nüfus içindeki oranı yüzde 19.1, İngiltere’de yüzde 13.5, Japonya’da yüzde 11.8, Kanada’da yüzde 11.7, İrlanda’da yüzde 11.1’dir.*” (Kentin Mültecileri)

Elbette bu veriler eskidir. Şimdiki durum yoksulluğun daha fazla arttığını gösteriyor. Araştırmacılar yoksulluğun dünya tarihinde benzeri bulunmayan öl-

çüde dünya geneline yayıldığı belirtiyor. Büyük kentlerde geniş yoksul semtleri oluştu. Yani kentsel yoksulluğun önemli bir özelliği de “mekansal yoğunlaşma”dır. Kentlerdeki sınıfsal ayrışmalar, mekansal olarak da kendini gösterir. Kentlerin mekansal ve fiziksel örgütlenmesi de bu sınıfsal ayrışmanın keskinleşmesine paralel keskin farklılıklar gösterir oldu.

Bir tarafta hiçbir altyapısı olmayan, kentsel hizmetlerin neredeyse hiç gitmediği yoksul işçi mahalleleri, diğer tarafta yüzme havuzlu, alışveriş merkezli, kültür merkezli siteler! Ve orta sınıfların alım güçlerine paralel oturdukları apartmanların oluşturduğu mahalleler. Kentsel alanda fiziki yapıları bu kadar ayrıştıran, elbette ki toplumsal ekonomik yapıdır. Yani neo-liberal sermaye birikimi politikası, nüfusu kentlere yığıp buralarda da sınıfsal ayrışımı derinleştirdi. Kapitalizm kentlerin iki kent olma özelliğini tüm çıplaklığı ile ortaya koydu. Artık kapitalist kent yoksulluğun yığıldığı bir mekan oldu. Bir tarafta kırdan şehre göç arttı, bunun yanında kentten kente, hatta ülkeler arası göç de hız kazandı ve kentin devingenliği arttı. İşgücü sermaye gibi dünya üzerinde dolaşımını hızlandırdı.

Artık gecekondular mahallelerine gelip yerleşip, ilk başta iş bulamasa da seyyar satıcılık yapılı ya da köyden gelen yiyeceklerle belirli bir dönem idare edilir, sonra da iş bulunur durumu geçerliliğini yitirdi. Yapılan gecekondular da artık eskisi gibi yeni değildir. Ve de artık gecekondularda kirada yaşamak da kitlesel bir hal aldı, ki bu kapitalizmin doğasından kaynaklıdır. Geçmişte gecekonduyu yapanlar direkt kendi ihtiyacı için yapardı. Fakat ezilenler arasında katmanlaşma, kırsaldan gelen göçmenlerin kitleselliği, gecekondularda kiracılığı artırdı. Hele savaş dolayısıyla kentlere sürülen Kürt göçmenlerin yaşam koşulları tamamen kulübe yaşamı şeklini aldı.

İronik bir şekilde varoşlaşma kavramlaştırması kullanılır olmaya başladı. Macarca bir sözcük olan varoş; sur dışındaki mahalleler anlamına geliyor. Hem kentte olup hem de kentin olanaklarından yararlanamayanlar, kentten dışlananlar şeklinde bir analogi yapılarak, yoksul, işçi ve emekçi mahalleleri, dışlanmışlar olarak sıklıkla varoşlar, varoшта yaşayanlar şeklinde ifade edilir oldu. Neo-liberalizm işçileri, yoksulları kentin asgari olanaklarından dahi mahrum bıraktı ve en temel ihtiyaçları bile metalaştırması ile bu mekanları serbest rekabetçi dönemdeki Manchester’ın işçi semtlerine çevirdi.

Eski gecekondular alanları değer kazanıp rant alanı oldu. Buralara apartmanlar yapıldı. Ve artık eskisi gibi hazine arazilerine bir gecede gecekondular yapma devri kapandı. O alanları mafya ya da inşaat şirketleri alıp binalar yaparak büyük rantlar kazanmaktadır.

Neo-liberalizmle birlikte “dünya kenti” olarak adlandırılan “küresel” anlamda

üretim, finans ve ticaret ağlarına sahip kentler türetildi. Bu kentlerde enformel ekonomi de artıyor. Bu kentlerde göçmen işçiler karın tokluğuna her türlü sosyal haktan yoksun bir şekilde düşük ücretle çalıştırılıyor.

Sonuç olarak bugün hem emperyalist-kapitalist ülkeler hem de yarı-sömürge ülkelerde neo-liberal sermaye birikim süreci, göçmenlerin de bir parçası olduğu kent yoksulluğunu derinleştirdi ve sürekli hale getirdi. Sermayenin dünyada hareket yeteneğinin ve hızının artması, dünya ölçeğinde sömürüyü ve işsizliği de artırdı. Devletin yalnızca kendisini zor aracı olarak devreye sokmasıyla kentler, kent yoksulları, üzerinde yoksullukla birlikte baskının da arttığı mekanlar oldu. Kentleşmek emekçiler için kapitalist ilişkiler içine çekilip yoksullaşmanın adı oldu.

Dünya üzerinde kentleşme hız kazandı. 1950’de dünya genelinde nüfusu 1 milyondan fazla 86 kent varken, 2002’de 400 kente ulaştı. Dünya çapında kentli işgücü nüfusu 1980’lerden 2000’lere iki kattan fazla arttı. Dünya nüfusun-daki son artışların yüzde 95’i yarı-sömürge ülkelerin kentsel bölgelerinde oldu. Çin, Hindistan, Brezilya’nın toplam kent nüfusu hemen hemen Avrupa ve Kuzey Amerika’nın toplam kent nüfusuna eşit hale geldi. Yarı-sömürgelerin kentleşmesi serbest rekabetçi dönemin Avrupa’sının kentleşmesini geride bıraktı. 1910’da Londra’nın nüfusu 1800’deki nüfusundan yedi kat fazlayken, Dakka, Kırşasa ve Lagos’un her birinin nüfusları 1950’deki nüfuslarından 40 kat daha fazla oldu. (Veriler, Gecekondu Gezegeni, M. Davis adlı kitaptan)

Bazı kentlerin 1950’den 2004’e nüfus artışları şöyledir:

Kentler	1950 (milyon)	2004 (milyon)
Mexico City	2,9	22,1
Mumbai	2,9	19,1
Cakarta	1,5	16,0
Kalküta	4,4	15,1
Kahire	2,4	15,1
Manila	1,5	14,3
Buenos Aires	4,6	12,6
Tahran	1,0	11,5
İstanbul	1,1	11,1
Lima	0,6	8,2

Dünyada, kentleşmede yaşanan son süreç kapitalizmin sanayi kentlerini ortaya çıkardığı ilk süreçteki kentleşmeyle oldukça fazla benzerlikler taşımaktadır. Dünya ölçeğinde, yarı-sömürgelerde ise sanayileşme olmadan kentleşme hız kazandı. Ki, bu kapitalizmin iç yasalarına ters

değildir. Kapitalist gelişmede esas olan istihdam değil artı-değerdir. Elbette ki işçiyi sömürmeden artı-değer elde edilemez ama bu artı-değer artışı ile ya da başka anlatımla sermaye birikimi ile paralel bir seyir izlemez. Yarı-sömürgelerde kentleşme süreci ücretlerdeki düşüşe, fiyat artışına, kentlerdeki işsizliğin devasa boyuta yükselişine rağmen 1980’lerden başlayarak baş döndürücü hızla devam etti.

Afrika’da yoksullukla boğuşan ülkelerde bile, kentleşme devasa boyutlardadır. Hatta buralarda serbest rekabetçi dönemde Avrupa’daki kentleşme hızından bile daha büyük hızda kentleşme oldu.

Bu kentleşmenin nedenleri arasında ilk sırada emperyalist kuruluşlar olan IMF ve DB’nin bu ülkelere dayattığı tarım politikaları ve mali disiplin politikaları yer alır. Kentler iş üretemez hale gelmiş olsa bile buralardaki gecekondumahallelerine bir kırsal işgücü fazlası akmaya devam etmiştir. Dünya çapında kırsal nüfusun kentleşmesinin altında yatan neden de budur.

“Borç batağına saplanmış ulusal hükümetler tek tek Yapısal Uyum Programlarına (YUP) ve Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) belirlediği şartlara tabi oldu. Tarımın sübvansedilmesine, geliştirilmesine dayalı tarımsal girdi paketleri ve kırsal alt yapı inşaatı büyük miktarda azaltıldı. Latin Amerika ve Afrika ülkelerindeki köylüyü ‘modernleştirme’ çabalarından vazgeçildiği için köylü çiftçiler uluslararası mali kurumların ‘ya batarsın ya çıkarsın’ şeklindeki ekonomik stratejisine maruz kaldı.”(age) Bu politikaların sonucu emperyalist şirketlerle rekabet gücü olmayan yoksul, küçük ve orta köylülüğü batma ile yüz yüze bıraktı ve köylüler battı. YUP’lar zaten bunların batırılmasının nasıl yapılacağı üzerineydi. Yine emperyalistlerin yağmayı hızlandırmak için körükledikleri iç savaşlar da kırsaldan göçü hızlandırıcı faktör oldu. Böylesi bir süreçte gecekondulaşma da dünya kentlerinde genel olarak yaşanmaya başladı.

Bugün kapitalist-emperyalist ülkelerde gecekonduda yaşayan nüfus genel nüfusun % 6’sını oluştururken, yarı-sömürge ülke nüfuslarının % 78.2’sini oluşturuyor.

Dünya kentleri içinde, Etiyopya’da kent nüfusunun % 99.4, Çad’da % 99.4, Afganistan’da % 98.5 ve Nepal’de % 92’sini gecekondumüfusu oluşturmaktadır. 10-12 milyon gecekondumakini ve virane ev kiracısı ile Mumbai dünyanın gecekondum başkentidir; onu Mexico City ve Dakka (her biri 9 ile 10 milyon), Lagos, Kahire, Karaçi, Kırşasa, Brazzouile, Sau Poulo, Şangay ve Delhi (her biri 6 ile 8 milyon) izler. (Aktaran, Gecekondum Gezegeni)

Dünyadaki gecekondum mahalleleri arasında büyüklük sıralamasında Ankara-Altındağ da 25. sırada yerini almaktadır.

Nüfus açısından dinamik, ama iş yönünden

Gecekondum Nüfusunun Yüksek Olduğu Ülkeler

Ülkeler	Kent Nüfus Oranı (%)
Çin	37.8
Hindistan	55.5
Brezilya	36.6
Nijerya	79.2
Pakistan	73.6
Endonezya	23.1
İran	44.2
Filipinler	44.1
Türkiye	42.6
Meksika	19.6
Peru	68.1
ABD	5.8
Etiyopya	99.4
Sudan	85.7

zayıf bir büyükşehirde konutların ve gelecek kuşak kent arazisinin metalaştırılması, tam da daha önce sanayileşmenin ilk başladığı yıllardaki Londra ve Napoli örneğinde betimlenen kısır döngüleri yani kira bedellerinin sürekli artması ve nüfusun kalabalıklaşmasını açıklar. Yani yarı-sömürge ülkelerdeki konut krizine çözüm olarak sunulan piyasa güçleri tam da bu krizi başlatan güçlerdir.

IV. Türkiye’de Kentleşme

Türkiye’de kentleşme üzerine bir dizi çalışma mevcuttur. Ancak bu çalışmalar, Türkiye’de ilk kentlerin nasıl ortaya çıktığını, ilk kentleşmenin nasıl olduğunu araştıran çalışmalar değildir. Bu nedenle Türkiye’de kentleşme üzerinde durmamız yararlı olur. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere kentler toplumsal formasyonlara göre şekilleniyorsa Türkiye’de de öyledir. Onun için kısaca Osmanlı’dan alıp, TC’nin kuruluş aşamalarından günümüze nasıl bir kentleşme yaşandığına bakacağız.

Kapitalist kentleşmenin özgün bir deneyimidir Türkiye’deki kentleşme. Bundan dolayı Osmanlı’dan günümüze toplumsal formasyondaki, yani feodalizmden yarı-feodalliğe geçişte kapitalizmin durumu, sonra kapitalist sermaye birikiminin komprador karakteri ve bu durumun ülkemizdeki “kapitalist kente” yansması süreçlerinin nasıl gerçekleştiği incelenmelidir. Osmanlı’nın son döneminden başlayıp kentleşme sürecini inceleyelim.

a) Osmanlı’da kentler:

Osmanlı’nın tarih sahnesinde bulunduğu süreçte bir bütün kentlerin nasıl şekillendiğini ele almayacağız. Osmanlı, feodal toplumsal üretim biçiminin hakim olduğu bir toplumdu. Siyasal merkez aynı zamanda başkent olan kentte konumlanıyordu. Ama merkezi otorite çevreye doğru gittikçe azalıyor ve o alanlarda eşraf, ayan gibi yerel otoriteler çıkıyor, göreceli olarak merkezden uzak alanlardaki kentlerin özerkliği fazlalaşıyordu. Zaman zaman merkezden uzak kentlerin yöneticilerin merkeze karşı ayaklandığı da oluyordu. Osmanlı’da başkent olan şehir her zaman nüfus olarak büyük oldu ve kent idaresine önem verilirdi. Diğer kentlerde ise Osmanlı’nın idari kurumları -kadılar, müftüler, paşalar ve kent yöneticileri- olurdu. Kentler tarımsal üretimden de bir bütün kopmuş alanlar değildi. Pazarların kurulduğu, dini otoritelerin bulunduğu yerler oldu. Ki bu genelde hakim din Müslümanlık ve onun Sünni mezhebinin dini otoriteleri olurdu. Üretim tarımdı ve bu da köylerde yapılıyordu. Kentlerde kent esnafının da bulunduğu, bunların da kendi örgütlenmelerinin olduğu görülüyordu. Feodal kentlerin birbiri ile ilişkileri sınırlıydı. Kapalı kentlerin oluşumu söz konusuydu. Hatta her kentin yarı-özerk yapısı olduğu bile söylenebilir. Os-

manlı İmparatorluğu'nun fethedildikten sonra en büyük kenti İstanbul oldu. İstanbul'un 17. ve 18. yy.larda nüfusu Londra ve Paris'in nüfusundan fazlaydı.

Osmanlı kentlerinden ticaret yolları üzerinde olanların daha gelişkin olduğu, İzmir gibi liman kentlerinin de daha gelişkin kentler olduğu anlaşılıyor. Osmanlı kentlerinde kent yapılarında dikkat çekici özellik mahallelerin dini ve etnik kökene bağlı olarak ayrılmış olmasıdır. Hemen hemen bütün Osmanlı kentlerinde bu durumu görmek mümkündür. Örneğin; 1830'a kadar Ankara'da 107 mahalle vardı ve 57 tanesi yalnızca Müslümanların, 27 mahalle başka dini grupların ve 23 mahallede ise karışık olarak oturulmaktaydı. Müslüman olmayan halk da kendi aralarında bölünmüştü. Bu durum bazen sınıfsal ayrışım da örtüşmekteydi. Örneğin İstanbul'da Müslüman mahallelerinde yoksul halk otururken, zengin mahallelerinde Müslüman olmayan dini inanç mensuplarının oturduğu görülmekteydi.

Osmanlı kentlerinin 19. yy.da serbest rekabetçi kapitalizmin etkisine girdiğini görmekteyiz. Bunun sonucu olarak tarımsal ürünler ucuzlamış, ufak çapta sanayinin geliştiği kentler durgunlaşma aşamasına girmiştir. Örneğin Bursa ve Ankara'da dokuma tezgahları kapatılmış, kumaş artık dışarıdan alınmaya başlamıştı. Başkent ise Batıya yani kapitalist kentlere özenir tarzda farklılaşma yaşamaya başladı. II. Mahmud ile başlayan serbest rekabetçi kapitalizmin etkisine girme ve ona göre şekillenme durumu kentler için de geçerliydi.

Şehirlerin imar durumunu yönetecek olan, bugünkü Bayındırlık Bakanlığı'nın çekirdeği olan "Nafia Nezareti" 1848'de II. Mahmud'un oğlu Abdülmecit tarafından kuruldu. İlk başta İstanbul'un yol ve su hizmetlerini yürütmek için kurulup, daha sonra ziraat ve çiftçilik gibi alanlara verilmiş ve kamu binalarının yapımından sorumlu kılınmıştır. Daha sonra Ticaret Nezareti ile birleştirilip görev alanı da genişletildi. 1914 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) döneminde kabul edilen "Nafia Nezareti Teşkilatı Hakkında Nizamname" ile bakanlığın görevleri daha da açık hale getirildi. Bakanlık o zaman Müsteşarlık, Meclis-i Nafia, Demiryolları ve Limanlar Turuk ve Muabir (Yollar ve Köprüler), yardımcı müdüriyetler ve Hukuk Müşavirliği'nden oluşmaktaydı. (Aktaran; Kazananlar Kaybedenler İçinde, Özer Bostancı)

Bunlardan şunu çıkarabiliyoruz: Toplumsal ekonomik yapıda değişimler oldukça buna uygun kurum ve kuruluşlar da oluşturuluyor. 1900'lü yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı-sömürge, yarı-feodal toplumsal sosyo-ekonomik yapı içinde bulunduğu süreçtir. Artık demiryolları, karayolları, limanlar, kamu binaları merkezi politikalara uygun ve hükümetlerin yönlendirme ve denetimleri doğrultusunda yapılmaya başlanmıştı.

Osmanlı'da kadınlık örgütü Tanzimat'la birlikte kaldırıldı. Ondan sonra "İda-

rede Merkezîyet” usulünü uygulayarak İstanbul’da nezaretler ve vekaletler kuruldu. Buna paralel illere valiler, ilçelere (kazalara) kaymakamlar idari yetkili olarak gönderildi. Kadıların yaptığı “mülki işler” vali ve kaymakamlara verilip daha sonra da adliye teşkilatları kurularak adli işler de kadıların elinden alındı. 1854’te de ilk şehir örgütlenmesi olarak belediyeler kuruldu, belediye görevleri de “şehreminleri”ne verildi.

Avrupa’da kapitalizm gelişip kapitalist kentler doğarken Osmanlı’da bunlar olmuyordu. Ama zamanla serbest rekabetçi kapitalizme bağlı olarak kentlerde değişimler oluyor, kentleri planlı bir şekilde düzenleme yönlü adımlar atılıyordu Osmanlı’da. İstanbul’da belediye işlerini gören “Şehremaneti” kurularak İstanbul belediyelere ayrıldı. 1848 yılında Yapılar Tüzüğü, 1864’te de Yollar ve Yapılar Tüzüğü çıkarıldı ve tüm imparatorluk sınırları içinde geçerli kılındı. 1882’de de ilk İmar Kanunu çıkartıldı. Bununla sokakların ibadet yerlerinin düzenlenmesine ve yeni açılacak yolların yapımına, binaların yüksekliklerine, yıkılacak binalara, yapılacak işlemlere ilişkin kurallar açıklanıyordu.

Osmanlı belediyeciliğinde de etkin olan varlıklı sınıfların çıkarları doğrultusunda kentlerin düzenlenmesi esas alındı. Alt yapıları yapılamıyor ve yabancı şirketlere yaptırılıyordu. Bu dönemde Osmanlı kentlerinin şehirleşmesi tamamen Avrupalı kapitalistlerin tarımsal ürünleri alma ve hammaddeleri çıkarıp götürmeleri üzerine kuruluydu. Örneğin demiryolu yapımı bunun üzerine şekillendi. İzmir’den Ege’nin içlerine kadar uzanan demiryolu ağı tarımsal ürünleri İzmir limanına çekmek içindi. Bunun için depolar ve ticaret hanları yapıldı. Samsun ve Mersin limanları da benzer ağlara bağlıydı. Ve bu kentler geliyordu. Bundan dolayı bu illere bazı göç hareketlerinin olduğu da gözlemlendi. Özetle Osmanlı’nın son dönemi kentleri feodal kent olma özelliği farklılaşıp yavaş yavaş serbest rekabetçi kapitalizmin etkisine girerek o doğrultuda yapılanma içine girdi. Ama bu kapitalizmle birlikte yaşanan, sanayileşen kentler şeklinde olmadı, daha çok ticari kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen kentler biçiminde oldu.

b) TC Kuruluşu Sonrası Kentler ve Kentleşme

Kapitalist ulus-devlet, insanların mekanlarda yerleşimini önemser, daha yerleşik ve görünür kılar. Feodal devlete göre daha merkezileşerek, kontrol ve gözetleme gücünü artıran bir örgütlenmedir, kapitalist ulus-devlet. İnsanları mekanlara yerleştirirken özel mülkiyeti garantiye alıp, vergilendirme ve askere almayı daha kurumsal düzeyde yapar. Ulus-devlet yapılanması bu anlamı ile daha bir merkezileşmeyi ifade eder. Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden başlayan ulus-devletleşme TC’nin kuruluşu ile sonuçlandı. Ama bu ulus-

devletin kurulması sosyo-ekonomik yapıyı değiştirmedir. Sömürge, yarı sömürge, yarı-feodal yapı yerini yarı-feodal, yarı-sömürge sosyo-ekonomik yapı aldı. Devlet yapılanması da tam anlamı ile bir ulus devlet yapılanması olmadı. Nasıl ki Osmanlı'nın son dönem devlet yapılanması tam bir feodal devlet yapılanması değilse TC devlet yapılanması da tam anlamı ile bir kapitalist devlet yapılanması değildi. Ulus devletleşme süreci de soykırım, katliam ve göçertme şeklinde kanlı bir biçimde oldu. TC'yi kuran sınıflar toprak ağaları komprador bürokrat ve ticaret burjuvazisi ile cılız sanayi burjuvazisidir. Burjuva demokratik devrimini yaparak kurulmuş bir devlet değildir.

Bu süreçte kentleri ve kentleşmeyi her yönü ile şekillendirenler TC'yi kuran hakim sınıflar ve onların çıkarlarıdır. TC'de kentleşmeyi incelerken bir sınıflandırma yapmak, (bu sınıflandırmanın bazı durumları dışarıda bırakacağımı bilsek bile), daha anlaşılır kılmak için yerinde olacaktır.

Kentleşme ulus devlet kurulduktan 1945'e kadar birinci dönem (bazı araştırmacılar bu döneme ulus devletin ketleşmesi diyor), ikinci dönem ise 1945-80 arası dönem, (köylülüğün çözülmesi ve emek gücünün kentlere gelişi), 1980-2000 arası dönemi üçüncü dönem (neo-liberal politikalar etrafında şekillenen kentleşme) olarak sınıflandırabiliriz.

b/a) 1920-1945 Ulus Devletin Kuruluş Aşamasında Kentleşme:

Ulus devletleşme süreci ilk başta merkezileşmeyi ve buna uygun devlet yapılanmasının oluşturulmasını ifade eder. İkinci nokta ise bir etnisiteye dayalı tekçi bir kimlik etrafında toplumu biçimlendirmeyi ifade eder çoğunlukla. Osmanlı devletinin son döneminden başlayan, bu iki yönü de kapsayan, bir ulus-devletleşme süreci başladı. Osmanlı devleti merkezileşme konusunda zaaflıydı. Devlet aygıtı yerel birimlerde yetkin ve kurumsallaşmış değildi. Osmanlı İmparatorluğu toplumu, birçok ulus-milliyet, din ve azınlıklardan oluşuyordu. Bunu yok saymadan önce Müslümanlık, sonra da Türklük üzerinden tek bir ulus oluşturma sürecine girildi. Ulusal temelde bir devlet oluşturmanın bir ayağı tek bir ulus şekillenmesi iken bunun şekilleneceği mekansal öğe de vatandı. Kimi zaman da anavatanı. Elbette bunları şekillendiren, yön veren temel de hakim sınıfların çıkarıydı. Burjuvazinin kendi pazarına sahip olma istemi idi. Ama bu istem, değişik biçimde toplumun kendi istemi gibi topluma sunuluyor, toplum buna göre şekillendiriliyordu. İşte, pazar bir mekanda olup bu vatan olarak genel çerçevede ifade edilirken kentler ve alt kentler de önem kazanıyordu.

Ulus-devlet Ankara'da kurulurken bunun devamında da ulus-devletin ketleşmesi burada şekillendi. Ankara'nın nüfusu hızlı bir artış gösterdi ve de bir

tarafıta planlı üst sınıfın kenti şekillendi, diğler tarafıta devasa bir gecekondulaşma ortaya çıktı. İstanbul ve İzmir bu tip bir kentleşme süreci içine girmede ama Ankara bir anlamı ile daha sonra yaşanacak kentleşmenin tipolojisini sunuyordu. Bunun yanında Kamu İktisadi Teşekkülleri adı altında bazı sanayi kuruluşlarının kurulduğu Nazilli, Kırkkale, Ereğli gibi küçük yerleşim yerleri de bu dönemde hızla kentleşti. Bu kentlerin ilk on yıllık dönemde büyüme hızları % 5.0 iken İzmir ve İstanbul'un nüfus artışları % 1.4 civarındaydı.

Dönem içinde kentsel nüfus ve kent sayıları da şöyledir:

Nüfus Kümelerine Göre Kentsel Nüfus ve Kent Sayısı

1927

Nüfus kümesi	Nüfus	%	Kent sayısı
10.000-20.000	533.762	24,0	38
20.000-50.000	646.722	28,9	23
50.000-100.000	208.820	9,3	3
100.000- +	844.781	37,8	2
Toplam	2.234.085	100.0	66

1940

Nüfus kümesi	Nüfus	%	Kent sayısı
10.000-20.000	765.321	33,8	57
20.000-50.000	921.674	28,7	31
50.000-100.000	392.523	12,2	6
100.000- +	1.154.953	35,3	3
Toplam	3.234.471	100.0	97

Kaynak: Kentleşme Politikası, Ruşen Keleş, İmge Yayınları

(Burada kent tanımında iki farklı yöntem kullanıldığını, bazen 10.000'den fazla nüfuslu yerleşim yerleri kent olarak değerlendirilirken, bazı araştırmacılar da yönetsel statüyü esas alıp il ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfusu kentsel nüfus olarak ele aldığını unutmayalım.)

Yıllık ortalama kentleşme hızı; nüfus sayımı dönemleri içinde her yıl ortalama olarak artan miktarın, dönem başındaki kentsel nüfusa oranına deniliyor.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 1927 yılında 50.000 ve üzeri nüfusa sahip 5 kent varken, 1940'da bu sayı 9'a, 1950'de ise 11'e çıkmıştır. 1927'deki sayıya eklenen 6 kent Marmara Bölgesi dışındadır. Ankara'ya kentleşme konusunda planlar oluşturulmuş ama sınıfsal ayrışım gözetilmeden yapılan planlamalar tutmamıştır. Bir tarafıta planlı yapılaşma yapılırken diğler taraftan da gecekondulaşma tüm hızı ile devam etmiştir.

Ulus devletin yapıtaşı olarak kentler tasarlanmıştır. Başta kentlerde siyasi otoritenin hissettirilmesi amaçlı yönetsel ele alışırlar oluşturulmuştur. Belediyeler siyasal olmayan hizmet kuruluşları olarak tanımlanırken, merkezi yönetim tarafından atanan ve onun temsilcisi olan vali hem siyasal otoriteyi temsil ediyor hem de merkezin kentlerdeki denetimini sağlamakla görevlendiriliyordu. Kentleri modern batı kentlerine öykünerek inşa etme çabalarına girilmiştir.

Tek ulusa dayalı ulus-devlet kurmanın ürünü olarak ilk başta Müslüman olmayan halkın göçertilmesi, soykırımdan geçirilmesi sonucu kentlerde onlardan boşalan işyerleri ve konaklara yerel eşraf tarafından el konuldu ya da Balkan ve Kafkaslardan gelen göçmenler yerleştirildi.

Planlama ilk başta Ankara ve savaş dolayısıyla yıkılan birkaç kent için öngörülse de daha sonra 1930'da çıkarılan 1580 Sayılı Yasa ile imar planlarının hazırlanması belediyelerin zorunlu görevleri arasında gösterildi. İmar planlaması yoluyla siyasal merkez yalnızca kentsel mekanın düzenlenmesini amaçlamıyordu. Aynı zamanda kentsel mekan sokaklar ve yollardan, evlerin yeri ve numaralandırılmasına kadar kodlayarak denetim kurmanın ilk koşulu da yerine getiriliyordu.

Ankara'nın başkent yapılması, kentin inşası için projeler oluşturulması TC için çok önemli oldu ama bu proje hem ezilen sınıfların düşünülmemesi hem de rant paylaşımındaki mücadele sonucunda hayata geçirilemedi.

TC'nin kuruluşundan sonra kapitalizmin 1929 kriziyle ekonomisi etkilenen ve dolayısıyla esasta temel tüketim maddeleri üreten sanayinin kurulmasına yönelen devletin, kentlerin imarı için ne harcayacak parası ne de ayıracak personeli vardı. Dolayısıyla kentler yine kendi kaderine terk edilirken, yerel otoritelerin hakim olduğu bir alan olmaya devam ediyordu. Ki bu yerel otoriteler CHP etrafında kümelenen toprak ağaları ve yerel eşraf kesiminden oluşuyordu. Yeni kentlerin şekillenmesi yerel hakim sınıflarca yapılıyor, rantını da bu sınıflar alıyordu.

Sosyo-ekonomik yapısı ona uymadığı halde kapitalist kentlere öykünen tarzda kentleşmeyi hedeflemek doğal olarak ancak kağıt üstünde kalıyordu. Kapitalist kentlerde sermaye birikimi belirli bir aşamaya geldikten sonra planlamalar oturtuldu. Ki bu emperyalizm aşamasına denk düşüyor ve de sosyalist devletlerin tarih sahnesine çıkmasının bunu tetiklediğini akılda tutmak gerekir. Durum bu iken, daha temel tüketim maddelerini bile zar zor temin eden, tarıma dayalı yarı-feodal bir üretimin hakim olduğu ekonomide modern şehirleri planlı bir şekilde hayata geçirmek ancak hayal olurdu ve öyle de oldu.

Ulus-devleti kurma, merkezi kurumlarını oluşturma sürecinde, tekrar

ufukta savaşın belirmesiyle halk yine açlık ve yoksullukla ölümüne boğuşmaya başladı. Köylünün elinde neyi varsa alındı, halk açlıktan ölecek duruma geldi. Üretici gençler askere alınarak üretimden kopartıldı. Köylünün ürünlerine TMO Kanunu ve Milli Koruma Kanunu ile el konuldu. Böylesi bir ortamda halkın kentlere akın etmesi beklenemezdi. Aksine halk vergi dolayısıyla malını, davarını dağlara kaçırıyordu. Nüfus artış hızı kentlere göre kırsal kesimde daha fazlaydı. 1940-1945 yılları arası savaş atmosferi içinde kentleşme hızı çok yavaşlamıştır. Savaşın sona ermesi kapitalist sistemin kendi içinde işbölümünde yeni örgütlenme içine girmesi sürecinde Türkiye de yarı-sömürge, yarı-feodal yapısı ile yerini aldı. Yeni işbölümü ve yeni politikalar yarı-sömürge ülkelerde kentleşmeyi hızlandırdı.

b/b) 1945-1980 Dönemi

Kentleşme:

Kentleşme denilince hemen 1950 ile Türkiye’de kentleşmenin başladığı vurgulanarak söze başlanır. Hatta bu süreçle birlikte Türkiye’nin bağımsızlığını kaybederek yeni-sömürge bir yapıya evrildiği ifade edilir. Elbette 1950 veya onun öncesi 1945’le birlikte kırsal alanın çözülmeye başlayıp şehirlere işgücü göçünün başladığı yıllar 1945 ve sonrasıdır. Ama, bağımsızlık ise kuruluş yıllarında zaten kaybedilmiştir. Siyasal olarak bağımsız görünmesine rağmen ekonomik olarak yarı-sömürge durumundadır TC.

Nüfus Kümelerine Göre Kentsel Nüfus ve Kent Sayısı

Nüfus kümesi	1950			1960		
	Nüfus	%	Kent sayısı	Nüfus	%	Kent sayısı
10.000-20.000	835.886	22,9	61	940.850	15,8	69
20.000-50.000	918.077	23,2	30	1.447.966	21,9	51
50.000-100.000	397.275	10,1	6	1.222.719	17,0	18
100.000- +	1.732.647	43,8	5	3.387.490	17,0	9
Toplam	3.883.865	100.0	102	6.999.026	100.0	147

Görüldüğü gibi kent sayıları ve kentli nüfus hızla artıyor. İlk başta 20.000 ile 50.000, daha sonra ise 50.000 ile 100.000 arası nüfuslu kentlerin sayısı hızla artıyor. 100.000 üzeri kent sayısının rakamsal olarak artışı az ama o şehirlerde yaşayan nüfus nerede ise şehirlerde yaşayan nüfusun yarısını oluşturuyor, yani yavaş yavaş büyük kentlerde nüfus yoğunlaşması başlıyor. Kent büyüklükleri de artıyor.

Türkiye’de Kentleşmenin Gelişimi

Yıllar	Kentli Nüfus (10.000+Yerler)	%	Yıllar	İl ve İlçe Merkezleri	%
1927	2.236.085	16,4	1927	3.305.879	24,2
1935	2.684.197	16,4	1935	3.802.642	23,5
1940	3.214.471	18,0	1940	4.346.249	24,4
1945	3.441.895	18,3	1945	4.687.102	24,9
1950	4.883.865	18,5	1950	5.244.337	25,0
1955	5.328.846	22,1	1955	6.927.343	28,9
1960	6.967.024	25,1	1960	8.859.731	31,9
1965	9.343.006	29,8	1965	10.805.817	34,4
1970	11.845.423	33,3	1970	13.691.101	38,5
1975	16.713.696	41,4	1975	16.869.068	41,8
1980	20.330.265	45,4	1980	19.645.007	43,9
1985	25.789.000	50,9	1985	26.855.757	53,0
1990	31.468.877	55,4	1990	33.656.375	58,4
2000	41.713.716	61,7	2000	44.006.274	64,9
2010	52.580.895	72,4	2010	56.222.356	76,3

Kaynak: Kentleşme Politikası, Ruşen Keleş

1945-50 arası kent nüfusunda ciddi bir artış görülüyor. Fakat bazı araştırmacılar 1935’te nüfus artış hızının kentlerde binde 17.5, kırsalda binde 22.2 iken, bu oran 1950 yılında kentler için binde 22.5’e yükselmiş, kırsalda ise binde 21.5’e gerilemiş olmasını, kırsaldan göç olgusu ile açıklıyor. Savaş yılları köylü gençlerin askere alınmış olması, doğurganlığı düşürücü etki olarak hesaplanıyor. Diğer yandan 1950 geldi ve göç başladı gibi yansıtıyor. Durum böyle değildir. 1944 sonrası kapitalizm dünya ölçeğinde yeni işbölümü ve örgütlenmeye gidiyor. Kapitalist dünya liderliği İngiltere’den, savaştan kârlı çıkan ABD’ye geçiyor. Buna paralel yeni sermaye birikim politikaları belirleniyor. Yıkılan Avrupa’nın kapitalist merkezlerini onarmak için ABD bir taraftan sermaye yatırıyor, diğer taraftan ucuz işgücü yarı-sömürge ülkelerden Avrupa’ya taşınyordu. Yeni işbölümünde bir dizi ülke de Avrupa’nın gıda ihtiyacını karşılamak için tarıma yoğunlaşmak üzere politikalar oluşturuluyordu. Türkiye de bunlardan biriydi.

Bu süreçte sanayinin geliştirilmesine gerek olmadığı, tarımın geliştirilmesi gerektiği yönlü emperyalist uzmanların raporları doğrultusunda planlar oluşturuluyor. ABD yıkılan Avrupa ekonomilerini düzeltmek için birikmiş fazla sermayesini bu ülkelere “yardım” (Marshall Yardımı) kapsamında yatırmak için oluşumlar kurup, anlaşmalar kapsamında da Avrupa’ya sermaye ve meta ihracını yoğunlaştırıyordu.

Türkiye savaştan zarar görmemesine ve hatta Almanlardan yana olmasına karşın, uluslararası kapitalist sistem ilk başta Sovyetler Birliği'ne karşı bir cephe ülkesi olması ve Avrupa'nın gıda ihtiyacını karşılaması için Marshall Yardımlarına dahil ediliyor. OECD oluşumu içine alınıp anlaşmalar kapsamında yardımlar yapıldı. Yardımların bir kısmı ABD'nin elinde birikmiş düşük teknoloji traktör ve diğer tarım araçlarından oluşuyordu. Elbette emperyalist ülkelere göre geri teknoloji olan traktörler karasabana göre çok ileri bir teknoloji sağlıyordu. Bunun yanında emperyalizm kendileri ile işbirliği şeklinde ucuz emek cenneti olan yarı-sömürgelerde montaj sanayini geliştiriyor.

Bu dönemin temel özelliği kırsal alana uygulanan politikalar nedeniyle köylülerin geçinememesi ortaya çıkıyor. Ki topraklarının fazla parçalanması, traktör gibi tekniklerin tarıma girmesi fazla işgücü açığa çıkartıyor. Bu elbette bir süreç içinde oluyor. 1945'te başlayan bu süreç 1950'lerin ortalarında meyvesini veriyor. Araştırmacılar bir bütün sistemle değil de tek tek olgularla açıklamaya çalışıyor bu süreci. Ama bu doğru değildir. Esas olan bir bütün kapitalist ilişkilerin yavaş da olsa toplumsal yapıyı etkilemesi ve yarı-feodal tarzda yeniden üretimidir.

İbrahim Kaypakkaya Kürecik Bölge Raporu'nda kapitalizmin metalarının köylere girdiğini söyler. Bazı bölgelere traktörün girmesi mülkiyet ilişkilerini değiştirdi, kısaca köylerin pazar için üretime, yani kırsal yapı ticarete açılıyordu. Artık köylüyü köyünde tutma anlayışı terk ediliyordu. Sonuçta köyden kente kitlesel göç dalgası başladı.

Fakat bu, 18. yy.da Batı Avrupa'da kapitalizmin doğuş yıllarında olduğu gibi değildi. Kente gelen işgücünü emecek bir sanayi yoktu. Kırdan çözülme oluyor, bunlar şehirlere geliyor fakat iş yok, konut da yok. Halk kendi içinde bu sorunlara dönük çözümler üretiyor. Bu süreçte kitlesel gecekondulaşma yaşanıyor şehirlerde. İş konusunda da az bir kesim montaj sanayinde iş buluyor, önemli bir kısmı inşaat ve yol yapımında şehrin mekansal yenilenmesinde iş buluyor, bir kısmı hizmet sektöründe ve önemli bir kısmı da marjinal sektör diye tabir edilen seyyar satıcılık gibi işlere, kayıt dışı işlere yöneliyor. Şehirleşme esasta bu süreçte başlıyor. Bir kısım burjuva aydınının, kentlerin çekilmezliğini vs. anlatmaya başladığı yıllara denk gelir bu dönem. Köylüyü köyde tutma politikaları terk edildiği için Köy Enstitüleri kapatılıyor.

Türkiye 1950'lerle birlikte kentleşme sürecine girdi. Ama bu kentler sanayi kentleri değil, gecekondu kentleri ve kentleşmesidir. Yani sanayileşmenin bir ürünü olmadığı gibi ekonomik gelişmeyi hızlandırıcı etkisi de çok sınırlıdır. Bu süreçle birlikte yoksulluğun kentlerde de birikme süreci başladı.

Bu kentleşme süreci ithal ikameci sermaye birikim sürecine paralel gelişim izlemiştir. Bir tarafta ucuz işgücü ve nispi artı nüfus hazır bulunuyor, diğer yan-

dan işgücünün yeniden üretimi kapsamında nerede ise sermayeye hiçbir maliyeti olmayan gecekondulaşma ile barınma sağlanıyor ve işgücü ucuzlatılmış oluyor. Dolayısıyla kentlerin eteklerinde ve gelişmeye uygun olmadıkları için boş bırakılan alanlarda mantar gibi biten gecekondulaşma ile şekillendi kentler. Devlet için de gecekondulara alt yapı götürülmediği için kabul edilebilir bir kentleşmeydi. Devlete bir maliyeti olmuyordu.

Kapitalist toplumda mekansal yer değiştirme işgücünün, sermayenin ve pazarın yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. Kırdan kente göçenler başta farklı bir üretim ilişkileri ağına giriyordu, ikincisi mekansal olarak farklı bir yerleşke içine dahil olunuyordu.

Gecekondulaşmayı M. Kıray; *“tarımda pazara yönelik üretime geçişin görece olarak hızlandığı ve kentteki nüfus yığılmasının hızla artmasına karşılık çok yavaş bir sanayileşmenin gerçekleştiği toplumlarda”* ortaya çıktığını söylüyor. Gecekondu terimi devlete ya da özel şahıslara ait mülklere izinsiz, altyapı olanaklarından yoksun ve derme çatma bir biçimde oluşturulan yerleşim yerlerini ifade ediyor. Yapıların hızlı ve bir gecede inşa edilmesinden dolayı bu ad veriliyor.

Kapitalizmin ilk geliştiği İngiltere’de kırdan gelen işgücü için belediyeler evler yapıp dağıtarak konut sorununu “çözer”ken, Türkiye’de gecekondu şeklinde “kaçak” yapılaşmaya göz yumularak bu sorun “çözülüyor”. Temel özellikleri iki tip konutun da altyapısız, her türlü olanaktan yoksun, çamur ve pislik içinde bir yapılaşma olmaları, ki bunu koşullayan işgücünün yeniden üretiminde maliyetin düşürülmesidir. Elbette kaçak konut inşaatı Türkiye için yeni bir olgu değildir. Osmanlı’da da vardır. Yeni olan kitlesel boyutta olması ve onu doğuran ekonomik ilişkilerdir.

1945 süreci ile birlikte tek parti döneminin kentleri ve köyleri birbirinden ayrı tutma, köylüyü üretim yaptığı toprakta tutmak için yapmış olduğu ekonomik, ideolojik çalışmaların da sona ermesi anlamına geliyordu. Amerikan raporörlerinin de direktifleriyle önceki dönem sanayi-demiryolu ilişkisi bu dönem tarım-karayolları ilişkisine dönüşmüştür. Yani tarımsal ürünlerin pazara taşınması için yoğun karayolu yapımına girilmiştir. Bu feodal kapalı köylülüğün çözümlmesine etki ediyordu. Hem de kırdan şehre göçü daha da kolaylaştırıyordu.

Gecekondularda oturmaya başlayan insanlar tam anlamı ile köyden de kopmamıştı. Yılın belli ayları köyde geçirildiği gibi önemli bir gıda ihtiyacı da köyden karşılanıyordu. Bu anlamı ile işgücünün yeniden üretimi de ucuzluyordu.

Kente gelen köylüler şehirde kapitalist kültürle hemen bütünleşmiyordu. Zaten bir bütün ekonomik ilişkilerde de kapitalist üretim ilişkilerinin içine çekildiği söylenemez. Gecekondulaşma kentleşmenin yeni biçimi olduğu, şehirle-

rin yapısını, yaşayışını etkiledi. Bu ekonomik ilişkiler kendine özgü toplumsal şekilleniş yarattı. Gecekonducularda yaşayanların önemli bir bölümü geri köye dönmek istemezken, kendilerini daha çok köylü tanımladıkları da görülüyordu.

Gecekonducuların ve Gecekondu Nüfusunun Artışı

Yıl	Toplam Kent Nüfusu (1)	Gecekondu Nüfusu (bin) (2)	% (2/1)	Toplam Kentsel Konut Birim (bin) (3)	Gecekondu Nüfusu (bin) (2)	%
1955	5.324.397	250	4,69	1.050	50	4,76
1960	7.307.816	1.200	16,62	1.440	240	16,67
1965	9.395.159	2.150	22,88	1.880	430	22,87
1967	10.437.233	2.250	21,56	2.100	450	21,43
1970	12.734.761	3.000	23,55	2.800	600	21,43
1980	20.330.065	4.750	23,66	4.500	950	21,11

Kaynak: Keloş ve Payne, 1984, ilgili çalışmalarından aktaran: Kentsel Çeşitlilik ve Siyaset, H. T. Şengül

1945-80 arası esasta büyükşehirler kırsal göç aldı. Hatta nüfusları tahminlerin çok çok üzerinde artmıştır. Çeşitli hesaplara göre İstanbul eğer hiç göç almadan büyüseydi 1990 yılında doğal nüfus artışıyla kent nüfusu, kabaca, ancak 2,5 milyon olacaktı. 1960 yılında İmar ve İskan Bakanlığı'nın yaptığı bir araştırmada Ankara'da konutların % 64'ünün, Adana'da % 46'sının, İstanbul, İskenderun ve Erzurum'da ise % 40'ünün, İzmir'de % 24'ünün gecekondu olduğu belirlenmiştir. Yine bu araştırmaya göre kentlerde gecekonducularda oturanların diğer tip konutlarda oturanlara oranı Ankara'da % 59.22, İstanbul'da % 45, Adana'da % 44.95, İzmir'de % 33.42 olduğu tespit edilmiştir. (Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, K. Karpat)

Türkiye'de 1927 ile 1960 arasında 10.000 ve daha fazla nüfuslu yerleşim yerlerinin kentsel nüfusunun % 409 arttığı tahmin edilmiştir. İç göç oranı 1955'te toplam nüfusun % 10.5'inden, 1965'te % 11.8'ine yükselmiştir. (aktaran, age) 100.000 ve daha fazla nüfuslu kentlerin artış oranı, küçük kentlerin artış oranından daha büyüktür.

Gecekondulaşma yalnızca büyük kentlerde olmadı. Bir bütün kentlerde gecekondulaşma yaşandı. Büyük şehirlerde ise kitlesel boyutta oldu.

Aşağıdaki tablodan gecekondulaşmanın yalnızca büyük kentlerin kentleşme tarzı olmadığını bir bütün Türkiye'de 1950 sonrası kentleşmede kentlere yerleşmenin bir biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Kırsal kesimden göçler esasta büyük şehirlere olurken köylerden en yakın kentlere de azımsanmayacak göçler oldu-

ğunu görüyoruz. Ki, 50 bin ile 100 bin arası nüfuslu kentlerin sayılarının artmasından bunu anlıyoruz.

13 Kentte Gecekondu Nüfusu (1960'ların başı)

İller	Gecekondu Konut Sayısı	Toplam Gecekondu Nüfusu	Toplam Kent Nüfusu	Kent Nüfusu İçindeki %
Adana	18.925	104.088	231.548	44,95
Ankara	70.000	385.000	650.067	59,22
Antalya	2.635	14.493	45.674	31,73
Bursa	8.713	47.922	153.886	31,14
Diyarbakır	1.400	7.700	79.888	9,64
Erzincan	3.500	19.250	36.420	52,86
Erzurum	5.750	31.625	90.069	35,11
İskenderun	4.275	23.513	62.061	37,89
İstanbul	120.000	660.000	1.466.537	45,02
İzmir	18.025	99.138	296.635	33,42
Mersin	896	4.928	68.485	7,19
Samsun	5.700	31.350	87.688	35,75
Zonguldak	14.000	77.000	54.110	-

(Zonguldak'ta gecekondu kent dışında madenlerin civarındadır.)
(Aktaran; Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, K. Karpat, Sf 110)

Gecekondulaşma şeklinde kentleşme sermayenin çıkarına olduğu için devlet de gecekondulaşmaya karşı değildi. Bazı durumlarda gecekonduların açılışını resmi yetkililerin bile yaptığı olmuştur. Hatta devlet 1960 sonrası kurduğu Devlet Planlama Teşkilatı gecekondulaşmayı “emeğin yeniden üretimini sınırlı kaynaklardan çekmeden sağladığı için olumlu değerlendirilmesi gerektiği” şeklinde yazmıştır. Yani kentleşmeye rengini veren gecekondulaşma, ağırlıklı olarak sermayenin istediği bir durumdur. Esasta sermayenin istediği ve onunla temelde karşıtlığı olmayan bir oluşum olmasına karşın yer yer gecekondulaşan kitlenin politik durumu ile de ilgili olarak gecekondu yıkımları gerçekleşmiştir. Ama zamanla gecekonduların yolları, suları, elektriği vs. getirilmiştir.

Yani önce kentin dışında bir mekansal oluşum olarak kurulan gecekondu zamanla kentin bir bütününe içine alınmıştır. Ki, yalnızca mekansal düzlemde olmamış, yaşayanların işçileşmesi ile de kentsel alanda, başka alanlarda iş bulması ile de olmuştur.

Zamanla gecekondulara tapuları verildi ve gecekondular alanları imar planlarına dahil edildi. Bu kaçınılmaz olarak bu alanların değişim değerini yükseltmiş ve gecekondular alanlarının da kentsel rant kapsamında değerlendirilmesini getirmiş, ki bu kapitalist kentleşme sürecinin doğal bir sonucu olmuştur. Dün 1 Mayıs Mahallesi'nin devrimcilerce devlet güçleri ile çatışarak kurulması sonrası kentsel rant getirisiyle apartmanların kurulmasında şaşılacak bir şey yoktur. Bu mekanın değişim değerinin artmasından kaynaklıydı ve kapitalist kentlerde doğası gereği bu gelişmeler oluyordu. Türkiye'nin "sanayileşmesi" kendi kentini de gecekondularla doğurmuştur.

Kentleşmenin 1970-80'li yıllar görünümü ise şöyle olmuştur:

Nüfus Kümelerine Göre Kentsel Nüfus ve Kent Sayısı

Nüfus Kümeleri	Nüfus	%	Kent Sayısı
10.000-20.000	1.674.153	13,1	126
20.000-50.000	2.248.103	17,7	73
50.000-100.000	1.358.627	10,7	20
100.000- +	7.435.483	58,5	20
Toplam	12.716.366	100,0	239

Nüfus Kümeleri	Nüfus	%	Kent Sayısı
10.000-20.000	2.191.560	10,8	160
20.000-50.000	3.089.818	15,2	99
50.000-100.000	2.166.324	10,7	32
100.000- +	12.882.563	63,3	29
Toplam	20.330.265	100,0	320

Kaynak: Kentleşme Politikaları, Ruşen Keleş

Kent sayısının sürekli arttığını görüyoruz. 1927'de 66 olan kent sayısının, 1950'de 102'ye, 1960'ta 147'ye, 1970'te 238'e, 1980'de de 320'ye çıktığını görüyoruz. 1980'le birlikte kentlerin 100 bin ve üzeri olanların nüfusun büyük bölümünü barındırdığı anlaşılıyor ve 100 bin ve üzeri 1970'te 20 kent, 1980'de 29 kent; kentlerde yaşayan nüfusun 1970'te % 58.5'ini ve 1980'de ise % 63.3'ünü barındırır hale gelmiştir.

1965'i izleyen beş nüfus sayım döneminde (1970-75-80-85-90) yıllık ortalama kentleşme hızının sırasıyla % 7.2, % 6.3, % 5.1, % 4.3, % 4 ve % 3.6 olmasına karşılık, kentsel nüfustaki mutlak artış bu beşer yıllık dönemlerde 3 ila 5 milyon kişi arasındadır. (Veriler, Kentleşme Politikası)

1970 sonrası kentleşme hızında bir yavaşlama olmamıştır. Bunun nedeni ta-

rımda uygulanan politikalar, şehirdeki ekonomik zorluklar ve kentlerde politik olayların artışı olarak yorumlanıyor.

1950'den 1980'e kadar şehirde gelişen inşaat sektörü daha çok müteahhitlerin hakim olduğu büyük inşaat şirketlerinin olmadığı bir seyir izler. Hiçbir inşaat mühendisliği bilgisi olmayan, belirli bir birikimi olan ucuz işgücünü köylerden temin eden, malzemedem çalıp da "uyanıklık" yaparak kârını artıran köylülerin müteahhit olduğu bir sektör oldu inşaat sektörü. Bugünkü "Kentsel Dönüşüm" yürüten "Bakan" da o günlerin uyanık müteahhitlerindedir. Ama bugün uluslararası şirketlerin güdümünde ve kredisiyle "Kentsel Dönüşüm" adı altında şehirleri yıkıp emperyalistlerle işbirliğindeki inşaat şirketlerine peşkeş çekiyor.

Değişimi en kaba şekilde "Bakan" kişiliğinde görmek mümkündür. Yani 1980'lere kadar kentlerde sanayinin yarattığı artı-değere komprador burjuvazi el koyarken, kentin yapılaşması sürecindeki artı-değere orta-burjuvazi el koyuyordu. Ancak günümüzde "Kentsel Dönüşüm" adı altında komprador burjuvazi, bu alana da el attı ve emperyalist sermaye ile işbirliği içinde Türkiye'nin önemli bir bölümünü yıkmaya işine girişti. Burada artı-değere el koymaya güdüsü belirleyicidir.

Kentsel nüfus, kent sayısından daha hızlı artmakta olduğundan ortalama kent büyüklüğü de artmaktadır. 1935'te 33.000 olan kent büyüklüğü, 1960'ta 47.612'ye, 1970'te 49.312'ye, 1980'de 63.532'ye, 1985'te 67.866'ya, 1990'da 74.219'a, 1997'de 86.816'ya, 2000 yılında ise 88.500'e yükselmiş, 2010 yılında da 97.242 olmuştur.

Kentleri kümelere ayırıp incelediğimizde hangilerinin daha hızlı büyüdüğü anlaşılır. Görüldüğü gibi 100 bin ve üzeri kentler daha hızlı büyümüş ve büyümeye devam ediyor. Bunların nüfustan aldığı pay 1950'de % 43.8, 1960'ta % 45.34'e, 1970'te % 58.5'e ve 1980'de % 63.3'e, 1985'te % 64.9'a, 1990'da % 67.4'e, 1997'de % 69.7'ye, 2000 yılında % 70'e ve 2010 yılında % 77'ye çıkmıştır. Yani 1960-2010 yılları arasında kentsel nüfusun büyük bölümü büyük şehir diye tabir edilen 100 bin ve üzeri nüfusa sahip kentlere yerleşmiştir. (veriler age) 50 bin ve altı nüfuslu kentlerde yaşayan nüfusun payı sürekli azalma seyri izlerken 50 bin-100 bin arası nüfusta bulunan kentlerin kentsel nüfustan aldıkları pay durağan olmuştur.

Son 40 yıl içinde kentsel nüfusun büyük bir kesiminin İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa'ya yerleştiği görülmektedir.

1970-75 arasındaki beş yıllık dönemde büyük kentler arasındaki yıllık ortalama kentleşme hızı % 5.4'ten, daha hızlı kentleşen yerleşim yerleri Kırıkkale % 10.1, Batman % 8.6, Tatvan % 9.8, Kartal % 9.9, Gebze % 15.5, Yalova % 10.5,

Seydişehir % 23,9, Ankara % 7,5, İzmir % 7,3, Tarsus % 7,3, Mersin % 6,9 ve Adana % 6,8 olmuştur. 1975-80 arasında ise Hakkari, Van, Isparta, İçel, Muş, Bursa, Gaziantep, Konya, Kahramanmaraş, Antalya ve Manisa gibi il merkezleri ile İskenderun ve Karabük gibi ilçe merkezlerinde çarpıcı boyutta kentselleşme hızı gözlemlenmiştir.

Bazı yerlerde kentleşmenin sanayileşmeye paralel olduğu da gerçektir.

İskenderun, Karabük, Seydişehir, Batman gibi merkezlerin hızlı kentleşmesi tamamen oraya kurulan sanayi tesisleri ile ilgilidir. Ama bölgeler düzeyinde kentleşme incelendiğinde bir dengesizliğin olduğu da görülüyor.

Coğrafi Bölgelerin Kentleşme Düzeyleri (%)

Bölgeler	1940	1960	1980	1985	1990	2000	2010
Marmara	35,1	43,3	68,7	74,1	75,1	77,9	90,6
G. Anadolu	20,1	31,6	49,8	62,7	54,3	59,1	71,2
Ege	23,3	30,3	48,6	54,8	53,0	62,3	73,1
İç Anadolu	14,8	24,8	47,4	53,3	59,5	62,1	82,8
G. D. Anadolu	15,8	16,1	36,5	39,9	53,5	56,0	68,5
D. Anadolu	9,3	13,4	27,2	31,1	37,5	47,2	55,5
Karadeniz	7,2	11,4	24,0	29,2	33,7	41,2	53,4
Türkiye	18,0	25,2	45,4	50,9	55,4	61,7	72,4

Kaynak: Kentleşme Politikaları, Ruşen Keleş

Tablodan da anlaşıldığı gibi Marmara, Akdeniz ve Ege Bölgelerinin kentleşmeleri 1940'tan günümüze düzenli olarak Türkiye'nin genelinden yüksek bir kentleşme oranına sahiptir. İç Anadolu Bölgesi'nde de 1980'den sonra Türkiye genelinin kentleşme oranının üstünde bir kentleşme başlamıştır.

Kentleşmenin işçi sınıfı hareketi üzerinde etkisini de söylemeliyiz. 1950 ile girilen süreçte ithal ikameci sermaye politikası uygulamaya konulmuştu. Bu politika kırsalda köylülüğü çözerken şehirlerde de montaj sanayiye geliştirmeyi hedefliyordu. Yardım kapsamında ihraç ettiği sermayenin montaj sanayine yatırılmasını istiyordu. Bu konuda ayak direyen ticaret burjuvazisi ve toprak ağalarına öncelik vermeye çalışan Menderes hükümeti darbe ile değiştirildi. Ondan sonra planlı dönem diye bahsedilen döneme geçildi. Bu dönem sonrası sanayi burjuvazisine olanaklar tanındı. Anayasa ve yasalar bu kapsamda düzenlendi. Sermaye, karşılı ile birlikte geliyordu. İşçi sınıfı da gelişmeye başladı. Gecekonduların önemli bir bölümü montaj sanayi tesislerinin yakınına kuruldu. İşçi sınıfı örgütlenmesi genişledi, sendikalaşma oranı arttı. Bu dö-

nemde 15-16 Haziran Büyük İşçi Direnişi gerçekleşti. Yani bu dönemde işçi sınıfı kentlerde önemli bir güç olarak varlığını hissettirmeye başladı. Kentlerde kendiliğinden gelişen halk mücadelesi artarken, sistemin buna yanıtı askeri faşist cuntalar şeklinde oldu. 12 Mart 1971 cuntası devrimci hareketlere dönük süreklilik avı başlattı. Darbeden kısa bir dönem sonra, ezici çoğunluk tabanını kırsaldan kentlere sürülmüş, kentlerde her türlü olanaktan yoksun bırakılan gecekondu halkının oluşturduğu devrimci mücadelenin yükselme dönemi başladı. Gecekonduların önemli bir kısmında devrimciler kontrolleri ellerine aldı. Fakat sivil faşistler devreye sokularak gecekondu mahalleleri saldırıya uğradı. Kahvehaneler tarandı ve halk uyanışı bastırılmaya çalışıldı.

Elbette bu dönem yapılan mücadelelerden devrimci ve komünistler ders çıkardı, bir o kadar ders çıkaranlar da hakim sınıflardı. Bu dönem şehirlerde çatışmalara uygun mekansal yapılanmalar zamanla yıkılarak, hakim sınıfların girişlerini ve denetimlerini kolaylaştıracak imar planları oluşturuldu. 1980 sonrası bunlar devreye sokuldu. 1970-80 arası şehirlerdeki devrimci mücadele açısından deneyimlerle doludur. 24 Ocak kararlarını hayata geçirmek için 12 Eylül'de AFC işbaşına geçti.

TC'de 1960 darbesinden sonra planlı dönem diye bahsedilen ekonomik faaliyetlerin planlanması dönemine geçildi. Bu kapsamda Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu. 1963'te başlayarak beşer yıllık kalkınma planı adı ile planlar yapıldı. Bu planlarda kentleşme ve kentlerle ilgili hedefler de vardı. Temelde "sanayileşme" ve "kalkınma" hedefi doğrultusunda amaçlar belirlendiğinden, esasta bu faaliyetin yapılacağı mekanlar kentlerdi. Dolayısıyla bu planlar direkt veya dolaylı olarak kentleri ve kent yaşamını da etkiledi.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967):

"En uygun kent büyüklüğü" ilke olarak belirlendi. Yani büyük kentlerin sınırsız büyümesi değil, iş olanaklarına göre büyümesi hedefi konuluyor, bölgeler arası nüfus dengesinin gözetilmesi isteniyordu.

İkinci Beş Yıllık Plan (1968-1972):

Bu planda kentleşme politikası daha açık olarak saptandı. Kentleşme, ekonomik ve toplumsal gelişmenin özellikle sanayileşmenin bir sonucu olarak desteklenmesi gereken bir olgu gibi ele alındı. Büyük kentlerin yaratılması hedeflendi. Elbette bu planın hayata geçmediği biliniyor. Sorun sanayileşme hedefinin konması değil, ekonomik yapı içinde bunun nasıl yapılacağına yanıt bulunmasıydı. Yarı-sömürge bir ekonomide emperyalizmden kopuk bir sanayileşme nasıl olacaktı? Kentleşme özendirilmiş, büyük kentlerin oluşması ile övünülmüş ama kentlerdeki yoksul halkın sorunlarının çözümüne ilişkin bir şey denilmemişti. Bölgeler arası dengesizliğin giderilmesi için "gelişmiş" ola-

rak kabul edilen İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana dışında geliştirilmesi için Elazığ, Samsun, Eskişehir, Kayseri ve Diyarbakır tespit edilip, buralarda sanayileşme hedefi konuldu.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977):

Üçüncü plan kentlerdeki gecekondulaşma durumunu değerlendirip kademeli kentleşme modeli diye bir model öne sürüyordu. Yani Birinci Plan dönemi gibi büyük şehirlerde yıkılma istenmiyordu. Dengeli kalkınma stratejisi belirlenip bütünsel plan oluşturmanın önemine vurgu yapılıyordu. Belirli il ve ilçeler kalkınmada öncelikli il ve ilçeler olarak ilan edilip özendirici kolaylıklardan yararlandırılmaları isteniyordu.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1978-1983):

Göç hareketleri, % 40.4 oranında büyük kentlere İstanbul, Ankara ve İzmir'e yöneldi. Nüfusu 100 binin üzerinde olan ikinci dereceden büyük kentlerin üç büyük kenti izlediği, nüfusu 10 bin ila 50 bin arasındaki kentlerin nüfusunun toplam kentsel nüfus içindeki oransal öneminin giderek azaldığı, en yüksek gelişmenin 500 binden büyük nüfuslu kentler grubunda olduğuna işaret edilip, kentleşmenin büyük kentler yönüne yoğunlaşacağı vurgulanıyordu. Kentleşmeyi yavaşlatmak değil, daha iyi hale getirme hedefi kondu. Gecekonduların bazı altyapı ihtiyaçları -yol, su gibi- karşılanmış artık gecekonduların bazılarını belediye olarak kentlere eklenmiştir.

Bu planların özü Türk hakim sınıflarının sermaye birikimini nerelerden elde etmek istedikleri ve buna paralel mekansal ele alışlarının anlaşılması açısından önemlidir. Esasta sanayi burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda planların hazırlandığını, sanayileşme hedefi konulurken, planlarda işçilerin, emekçilerin sorunlarının olmadığı kentleşmede ancak sermaye birikimi kapsamında değerlendirildiği anlaşılıyor. Tüm bu dönem boyunca devletin konut yapımı içindeki payı hep en alt seviyede tutuldu. Yani şehirlerde halkın konut sorununu kendisinin çözmesi, gecekondular şeklinde esas gelişim oldu. Dönem sonunda kooperatifçilik özendirilmiş, Toplu Konut Fonu oluşturulup konut yapımına cüzi destek verilmişti.

Kentlerde imar planı oluşturuluyor, bu planların özü kentin hangi bölgesinin değişim değerinin artırılabileceği, yani nerelerin rantının artacağı üzerinden yapıyordu. Böylelikle kimlerin ya da hangi kesimlerin kentsel rantı alacağı ya da paylaşacağı üzerine oluşturulur. 1980'e kadar esasta küçük kentlerde yerel üst sınıflar bu rantı paylaşıyordu, belediyelere de onlar sahipti. 1980 sonrası büyük şehirlerin çok büyümesi sonrası komprador büyük sermaye de kentsel alanlarda yapılaşma sektörünün rantından pay almaya başladı. Daha doğrusu rantın esasını almaya başladı.

1970'lerden itibaren gecekonduların ve gecekonduculuğun da kendi içinde değişim geçirdiğini görüyoruz. 1970'e kadar olan gecekonduların temel özelliği yapının aynı zamanda konut sahibi olduğu ve o konutta oturduğu şeklindeydi. Gecekonduların, gecekondularda yaşamayanlarca inşa edildiği ve satıldığı bir meta haline geldiği görüldü. Salt gecekondulaşmaya hizmet eden arsa ve inşaat sektörü de ortaya çıktı. İlk yıllar tamamen devlete ait hazine arazilerinin ya da özel kişilere ait arazilerin işgal edilip üzerine konut yapılırken, sonra bu konuda bir "sektör" de çıktı. Gecekondulaşacak bölgelerde arazi satışları yapılmıyordu, peşinden özellikle 1980'li yıllarda bu alanlarda mafyalaşma yaşandığını da görmekteyiz. İmar izinlerinin sınırlı çıkarılması arazilerin rantını da artırdı. 1960-75 yılları arasında sanayi sektörü 572.254 kişiye istihdam olanağı sağlarken, aynı dönem kentsel işgücü artışının 8.38 milyon kişi olduğu ve bunun içerisinde 2.68 milyon kişinin işgücü piyasasına girdiği anlaşılmış olup buradan da kente eklenen nüfusun ancak beşte birine sanayide iş olanağı sağlandığı anlaşılmaktadır. (Veriler; Kentin Mültecileri) Türkiye özgülünde kentleşmenin doğasını bu durum en iyi şekilde yansıtmaktadır.

Kırsaldan kente göçen, kentlerde gecekondularda yaşamaya mahkum edilen ezilenler kendilerine has kültürel şekillenmeleri de oluşturdu. Arabesk müzik, ezilenlerin bu dönemki ruh halini yansıtan bir müzik olarak oldukça yaygınlaştı. Orta sınıf da bu anlamı ile gecekondu halkını kentleşmiş saymıyordu.

1970'lerin ilk yarısı ithal ikameci sermaye birikim modeli dünya kapitalist sistemini krize soktu. Önce petrol krizi olarak ortaya çıkan kriz sonra kapitalizmin genel ekonomik krizi halini aldı.

b/c) 1980'den Günümüze Kentleşme

1970'lerin sonu ithal ikameci sermaye birikim tarzının krize girmesini aşmak için IMF ithal ikameci sermaye birikim tarzını sona erdirerek dışa açık "ihracata dayalı" sermaye birikim modeli için planları Türk hükümetinin önüne koydu. Özünde başta işçi sınıfı olmak üzere bir bütün çalışan emekçilerin haklarına saldırıyı içeriyordu bu reçete. **24 Ocak kararları olarak IMF'nin memuru T. Özal formüle edip bunları hükümet adına açıkladı.** Bu kararlar emekçilerin tepkileri ile karşılandı. Bu, var olan siyasi krizi daha da derinleştirdi. Bu kararlar ancak asker zoru ile uygulanabilirdi ve de öyle oldu. 12 Eylül 1980'de ordu yönetime el koydu. Askeri faşist cunta dönemi başladı. Ve başta işçi sınıfı olmak üzere emekçiler ve onların öncülüğünü yapan devrimciler hapislere tıklandı, darağaçlarına gönderildi.

Askeri birlikler devrimcilerin hakim olduğu gecekondu alanlarına saldırıya başladı. Bunun yanında büyük kentlerin belediye başkanları görevden

aldı ve belediye meclisleri dağıtıldı. Askerlerin atadığı belediye başkanları göreve getirildi. Darbelerin en iyi hissedildiği ve görünür olduğu mekan kentler oldu.

1980'lerle birlikte emperyalizm neo-liberal politikaları yarı-sömürgelere uygulamaya başladı. Bu politikanın temel özelliği emperyalist sermayenin her yere ve alana girmesi, girdiği alanları talan etmesi ve metalaştırmasıdır. Dolayısıyla bu kapsamda emperyalist sermayenin önündeki engellerin kaldırılması görevi de ulus-devletlere verildi. İşçi sınıfının aldığı ücretler düşürülecek, sosyal güvenceler ve örgütlenme hakları kısıtlanacaktı. "İhracata dayalı büyüme" diye yarı-sömürgelere dayatılan ise tarım ürünleri ihracatı ve sanaysiz "büyüme"ydi!

1980'le birlikte kentleşme hız kazandı. 1980-90 arası kırdan kente göç TC tarihinde görülmemiş büyüklüğe ulaştı. 1980'den günümüze kentleşmenin görünümü de şöyle:

Nüfus Kümelerine Göre Kentsel Nüfus ve Kent Sayısı

1985

1990

Nüfus kümeleri	Nüfus	%	Kent sayısı	Nüfus	%	Kent sayısı
10.000-20.000	2.603.883	10,1	189	2.507.793	8,0	189
20.000-50.000	3.493.409	13,6	111	3.980.631	12,7	134
50.000-100.000	2.952.218	11,4	45	3.756.634	11,9	58
100.000- +	16.739.380	64,9	35	21.223.819	67,4	43
Toplam	25.788.890	100,0	380	31.468.877	100,0	424

2000

2010

Nüfus kümeleri	Nüfus	%	Kent sayısı	Nüfus	%	Kent sayısı
10.000-20.000	2.780.232	6,7	187	2.538.241	5,0	173
20.000-50.000	4.878.335	1,7	148	3.997.193	7,0	124
50.000-100.000	4.845.538	11,6	71	5.772.657	11,0	93
100.000- +	29.209.611	70,0	53	39.035.778	77,0	138
Toplam	41.713.716	100,0	459	51.343.869	100,0	528

Kaynak: Kentleşme Politikası, Ruşen Keleş

Görüldüğü gibi kent sayısı 1985'te 380'e, 1990'da 424'e, 1997'de 453'e, 2000'de 460'a ve 2010'da da 528'e yükselmiştir. 1985'ten sonra 20 bin nüfus altı kentlerde azalma olmuş, 2000'den sonra da 50 bin nüfuslu kentlerin sayılarında azalma olmaya başlamıştır. 2000'den sonra 100 bin üzeri kent sayısı

müthiş bir artış göstermiştir. Hem 50 bin nüfuslu kentlerin sayısı azalmış hem de kentler içindeki oranı düşmüştür.

Bu istatistikleri okuduğumuzda 1980 ile başlayan kentleşme sürecinin ilk özelliğinden birisinin köyden göçenlerin artık esasta yöneldikleri kentlerin 100 bin ve üzeri nüfuslu kentler olduğunu görürüz. 1985 ile birlikte kentlerin içinde 100 bin nüfustan aşağı olanların oranının düşmeye başladığını görürüz. Ki, 2010'da kent nüfusunun % 77'sinin 100 bin üzeri kentlerde yaşadığını görürüz. Bu bize artık yalnızca kırdan göç değil kentlerden kentlere göçün de önemli boyutlara ulaştığını gösterir.

1980-85 arasında en hızlı büyüyen kentler; Gümüşhane (% 22.0), Ordu (% 17.0), Mersin (% 14.0), Tunceli (% 14,5), Antalya (% 12.8) ve Adana (% 12.1) il merkezleri ile Gebze (% 11.8) ve Bandırma (% 6.2) büyük ilçe merkezleridir. (veriler, age)

1985-90 yıllarında en hızlı kentleşen yerleşim yerleri de şöyle sıralanmıştır; İstanbul'un Bakırköy, Gaziosmanpaşa, Pendik, Küçükçekmece, Büyükçekmece, Küçükçekmece, Ümraniye ve Kağıthane; Antalya'nın Manavgat, Alanya ilçeleri, Adıyaman'ın Kahta ve Besni ilçeleri; Kocaeli'nin Gebze; Ankara'nın Sincan ve Etimesgut ilçeleridir. 1985-90 yılları arasında T. Kürdistanı'nın Cizre, Silopi, Beytüşşebap, Suruç, Bismil ve Yüksekova gibi ilçe merkezlerinde hızlı kentleşme yaşanmıştır.(Veriler age)

1990 ve 1997 yılları arasında nüfusu en hızlı artan iller; Adıyaman, Şanlıurfa, Malatya, Van, Bingöl, Muş, Hakkari ve Şırnak'tır. Buradaki savaş sonucu zorunlu göçün bu hızlı kentleşmeyi sağladığı araştırmacılarca da ortaya konuyor.

1990-2000 arasında kentten kente göçte bir yavaşlama olsa da bu dönemde kent nüfusu en hızlı artan il merkezleri; İstanbul, İzmir, Adana (% 35), Antalya (% 43), Bursa (% 37), Denizli (% 47), Diyarbakır (% 56), Mersin (% 41), Urfa (% 37), Van (% 32), Yalova (% 35), Düzce (% 33)'dir. Bu dönemde Çankaya, Keçiören, Gaziemir, Tuzla, Kartal ve Büyükçekmece'nin kent nüfusları % 100'ün üzerinde artmıştır. 2007 sayımında bu yerlerin hızlı kentleşme durumunun devam ettiği görülürken, hızlı kentleşen merkezlere Turgutlu, Çorlu, İnegöl, Tarsus, Ceyhan, Alanya, Kızıltepe, Batman ve Viranşehir kentlerinin de eklendiği görülmüştür.

T. Kürdistanı özellikle zorunlu göçlerle, zorunlu bir kentleşme sürecine sokulmuştur. Kırsalda yürütülen savaşın doğal etkisi ile kente göçenlerin artması sonucu sanaysiz kentleşme sürecini özellikle 1990 ortalarından sonra yaşamaya başlamıştır bölge. 2000'li yıllarda artık bu bölgede de kentlerin nüfusu kırları geçmiştir. Bölge illerinin kentleşme oranı 2007 nüfus sayımına göre şöyledir:

İller	Urfa	D.bakır	Erzurum	Van	Malatya	Mardin	Adıyaman
Kentleşme (%)	60	59	62	52	64	57	56
İller	Elazığ	Ağrı	Batman	Muş	Bitlis	Şırnak	Kars
Kentleşme (%)	72	53	72	35	55	62	43
İller	Erzincan	Siirt	Bingöl	Hakkari	Iğdır	Ardahan	Tunceli
Kentleşme (%)	54	43	60	56	53	32	65

21 ilin ortalaması % 58

(TÜİK verilerinden aktaran; 19 Haziran 2008, Evrensel Gazetesi)

Kentleşme oranları ile mutlak artışlar arasındaki durumu dikkate aldığımızda büyük kentlerin devasa bir nüfusu çektiğini anlarız. Şöyle ki; Ankara ve İstanbul'un % 6-7'lik büyümesi-kentleşmesi, Ankara'nın 150 bin, İstanbul'un ise 250 bin kişi nüfusun artması anlamına geliyor. Diğer orta büyüklükteki kentlerin nüfus artış oranı yüksek olmasına rağmen mutlak artış 1-2 bin civarında oluyor. 100 bin ve üzeri nüfuslu kentlerin çoğu Samsun-Adana hattının doğusunda olmasına karşın nüfusun ağırlıkta olduğu yerler o hattın batısındadır. Yani büyük kent merkezleri batıdadır.

Neo-liberal politikaların devreye sokulması ile Kalkınma Planlarının pek önemi kalmadı. 1985 sonrası Türkiye'nin genel nüfusunun yarıdan fazlası kentlerde yaşamaya başladı. Buna paralel kentlerde uygulanan hem ekonomik politikalar hem de kentleşme politikası değişti. Artık işgücü çok ucuzlamış, dolayısıyla kentler ucuz işgücü cenneti haline gelmiştir. Bu dönem kentsel rantlar komprador burjuvazi ve emperyalist sermaye açısından sermaye birikim aracı olarak algılanıp kentsel alanlara yöneldiği dönemin başlangıcı oldu. Bu da kentsel mekansal yapının hızla farklılaşma sürecini getirdi. Daha önce büyük sermayenin girmediği bu alana artık büyük sermaye de girmeye başladı. Kentsel mekanların düzenlenmesinden büyük sermaye sorumlu oluyordu. Toplu konut yapımı, yap-sat tarzı yapılaşma bu dönemde başladı. Bankaların konut için kredi verme süreci de başladı. Komprador burjuvazinin bir kesimi inşaat işlerine yatırım yapıp, bu alanda faaliyet yürüten şirketler kurdu. Eska-Enka gibi holdingler inşaat işinde Türkiye haricinde Ortadoğu ve Rusya pazarına da girdi. Ucuz işgücü ile Libya, Irak, Suudi Arabistan'da inşaatlar yapan Türk şirketleri çoğaldı.

Büyük sermayenin toplu konut projelerine girmelerinin önünü (sermayenin istediği şekilde) devlet açmıştır. Toplu Konut Yasası, Toplu Konut İdaresi ve Toplu Konut Fonu gibi yeni devlet kurumları ile birlikte büyük sermayenin önünü açmış ve de kaynak transferi yapmıştır. Yani halkın değerleri “teşvik” adı altında komprador sermayeye transfer edilmiştir. Bu süreçten sonra komprador sermaye ve neo-liberal sermaye birikim politikalarının yeniden yapılandırılmasının da yönlendirmesiyle kentsel rant tüketim ve kamusal mekanların oluşumunda tek söz sahibi haline gelmiştir. Şehir mekanlarının şekillenmesinde küçük girişimci müteahhitler döneminin sonuna gelinmiştir. Artık kentsel mekanlar da sermaye birikimi için sermaye olmaya başlamıştır.

Komprador sermayenin kentsel alanlarda tekel oluşturması, sınıfsal ayrışmaları netleştirmiş, halkı daha yoksullaştırmıştır. Halk hiç olmazsa gecekondur kuruyor ya da küçük işletmecilerden düşük rantla arsa alıp konut yapıyor veya yaptırırken, şimdi artık bunun olanağı da kalkmış oluyordu. Kırsal alanlarda en ücra yerlere kadar giren sermaye şehirlerde de rantını almadığı yer bırakmamıştır. Yani hem mekana yayılıyor hem de mekanda yoğunlaşıyordu.

Bu paralelde yasalar çıkarıldı. Hem yasal olarak hem de ekonomik olarak gecekondur yapmak eskisi kadar kolay değildi artık. Var olan gecekondularda da kiracılık önem kazanmıştı. Değişim değerinin artması küçük mülk sahipleri için bir gelir kapısı açmıştı. Bu ezilen sınıflar açısından bir tabakalaşma da yaratmıştır.

1980 sonrası neo-liberal politikalar hayata geçirilirken gecekondur affına ilişkin dört tane yasa çıkarıldı. Görünüşte halkın konut sorunu, resmi olarak tapular verilerek çözülmüyordu. Ama F. Engels’in tespiti geçerliliğini hala koruyordu, “*kapitalistler ellerinde olanak olsa bile konut sorununu çözmezler.*” Ve görünürdeki gecekondur affı aslında büyük sermaye gruplarının o alana girmelerinin önünü açmak içindi. Bu aflar o mekanların değişim değerinin artmasının önünü açmak içindi. İlk yapıldıklarında şehir kenarlarında olan gecekondur mahalleleri zamanla kentlerin içinde kaldı ve rantı artırdı. Bu alanlara büyük sermaye toplu konut siteleri ve büyük apartmanlar yaparak girecekti. Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez mantığıyla gecekondur sahiplerine bir daire ve biraz para verince tapu alınıyordu. Ve değişim de tam böyle oldu. Bu politika büyük sermayenin gecekondur alanlarına girmesi ile oluşacak tepkiyi de ortadan kaldırıyordu. Bir anlamı ile toplumu yönetme mühendisliğinin ürünüydü. Gecekondur alanlarının bir kısmı da şehir içinde kalmış “çöküntü alanları” olduğu tespiti yapıldı büyük sermayeye dönüştürme adı altında peşkeş çekildi.

Neo-liberal politikalar kentlerde yoksulluğu artırıp mekansal eşitsizlikle-

rin artmasına, sınıfsal ayrışmaların keskinleşmesine neden oldu. Bu süreci yansıtan bazı ekonomik veriler ise şöyledir: Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları'na göre 1987 yılı itibarıyla, Türkiye'de yoksulluk sınırının altındaki haneler toplam 2.153.368 düzeyindedir. Bu rakam toplam hanelerin % 19'una denk geliyor. Yine DİE'nin 1996 yılında yaptırdığı bir araştırma kentlerde en üst gelir grubunu oluşturan % 20'lik kesimin gelirden aldığı payın % 64 olduğunu gösteriyor. En yoksul % 20'lik kesim söz konusu gelirden % 4.6 civarında bir pay alabiliyor. Ayrıca sınıfsal görünüm, mülkiyet ilişkilerinde de kendini gösteriyor. İstanbul'da nüfusun % 44'lük kesimi kiracı statüsünde, Ankara ve İzmir'de ise nüfusun % 41.5 ve % 35'i kiracı statüsündedir. (Veriler, Kentsel Çelişki ve Siyaset) Anlaşıldığı gibi gelir dağılımı noktasından baktığımızda da kentlerde yoksullaşmanın arttığı görülüyor.

1990'larla birlikte kentsel mekânın yapısı yine değişmiştir. Bir tarafta kendi özel koruması olan özel alışveriş merkezleri olan siteler diğer tarafta kırsal alandan asker zoruyla sürülmüş başını sokacak ancak bir barakası olan Kürt göçmenler ve daha önceden gelmiş olan gecekondu halkı. Bir tarafta marka giyen, lüks ciplere binen, rezidanslarda oturan büyük burjuvazi ve diğer tarafta geniş halk kitlelerinin geçiminin oldukça zor olduğu kentsel bir yaşam! Bir tarafta bir evde dört kişi –çocuk çocuk- çalışıp aybaşını zor getirirken, diğer tarafta lüks tüketim!

Yani bir tarafta yoksulluk birikiyor, bir tarafta sermaye. Zaten kapitalizmin çelişkisi bu değil miydi? Bir tarafta naylon çadırlarda yaşayan aileler, çöpten ekmek toplayanlar, pazarlar dağılınca sebze meyve toplayanlar, araba camı silenler, kağıt mendil, sakız satan-dilenen çocuklar, ısınmak için tiner-bali çeken sokak çocukları, bir ekmek parasına çalıştırılan çocuklar, kadınlar... Diğer tarafta öğle yemeğini McDonalds'ta, akşam yemeğini İtalyan pizzacısında yiyen, Paris parfümü kullanan, Land Roverlara binen burjuva gruplar. İşte neo-liberalizmin kenti! Çeteleşmenin, uyuşturucu kullanımının, kapkaççılığın artmasının maddi zemini de budur ve fakat aynı zamanda devrimin zemini de budur! İstanbul'da böyle, Kalküta'da da, Rio'da da...

Kentlerde yoksulluğu daha da derinleştiren bir olgu da 1990'larla birlikte T. Kürdistanı'ndaki zorunlu göç olgusudur. Zorunlu göçün doğası zaten yoksulluk ve yoksunluğu derinleştirirken, neo-liberal politikalarla da birleşince insanların yaşamını çekilmez kıldı. Hiçbir destek sunulmadan kentlere sürülen Kürt yoksul köylüleri hem kentlerde yoksulluğu derinleştirdi, hem de kronikleştirdi. Şehirlerin görünümü kapitalizmin serbest rekabetçi dönemindeki sefalet ve yoksulluğu yansıtır şekildedir. Evsiz, dilenen insanlardan, mevsimlik tarım işçilerinin durumuna kadar böyle bir görünüm vardır.

Böylesi bir ekonomik yapı ancak zorla, baskıyla, siyasal ve örgütsel hakların kısıtlanmasıyla, yani faşizmle ayakta tutulabilir. Kentlerde olan yönetim de budur. Neo-liberalizm “neo-liberal demokrasi”yi değil, “neo-liberal faşizmi” getirdi. “İleri demokrasi” dedikleri şey budur. Bu anlamda kırsaldan gelenlerin uyumu gibi modernist yaklaşımlar da doğallığında son buldu.

1980’lerden 2010’a kadar olan süreçte kentleşmeyi incelediğimizde bu dönemde hiçbir dönem olmadığı kadar, kentlerin sermayenin istem ve ideolojisi tarafından şekillendirildiğini görmekteyiz. Sermaye, çeşitli nedenlerle daha önce giremediği tüm alanlara girdi. Kentsel mekan da sermaye için sermaye birikim aracı oldu.

1980 sonrası belediyeçilik anlayışı da değişti. Altyapı hizmetleri gibi belediyenin sunduğu hizmetler de kâr amacı güdülerek yapılmaya başlandı. Ve bir dizi hizmetin yapılmasından da vazgeçildi. 1980 AFC’si yalnızca yükselen toplumsal muhalefeti bastırmakla kalmadı, aynı zamanda kentleri sermayenin istemleri doğrultusunda örgütleyerek yapısal dönüşümü sağladı.

Kentsel altyapılar sermayenin istemi doğrultusunda yapıлып sermayeye ihaleler yolu ile kentsel yatırımlarda büyük sermayeye kaynak aktarıldı. Bu dönemde büyük yerel ve emperyalist inşaat şirketleri yeraltı raylı sistemleri, toplu konut ve altyapı gibi büyük projeleri aldı.

Emperyalist inşaat şirketleri ve büyük sermaye yalnızca büyük kentlerde devlet ihaleleriyle kısıtlı kalmadı. Kentlerde sermaye birikiminde önemli bir yere gelinip, kentsel rantlar sermaye birikimi için önemli bir kaynak haline geldikten sonra, doğrudan yatırımlara da yöneldi. 1990’lı yılların başından itibaren alışveriş merkezleri, beş yıldızlı oteller, iş merkezleri kentlerde hızla inşa edilmeye başlandı. Böylece kentsel mekanlar çok önemli bir meta olma özelliğine kavuştu. Bu dönemde bir dizi çok uluslu şirketin büyük kentlerde bu kapsamda boy göstermeye başladığını da görüyoruz. Kent merkezleri büyüyüp genişlerken, büyük alışveriş merkezleri de kentlerin “vazgeçilmezleri” oldu. Çok (Migros, Carrefour gibi) uluslu şirketler zincirlerinin alışveriş merkezleri orta büyüklükteki kentlere kadar açılmaya başladı. Bakkallar, marketler can çekişirken hipermarketler şehirleri kaplamaya başladı. “*Hiper, zincir ve süpermarket sayısı 1998’de 2.135 iken, 2008’de 8.252’ye yükseldi. En büyük 5 perakende şirketi: Migros CarrefourSA, BİM, Tesco ve Metro*”dur. (Aktaran; Necdet Oral, Tarım ve Mühendislik, Sf 118) Mekanın değişim değerini bu tip değişimler artırdı. Örneğin İstanbul’da plazalarda 1 metrekaare alanın fiyatı 1.500-2.00 dolardır.

Kentsel mekanların rantlarının bu kadar üst boyutta artması komprador büyük sermayenin sermaye birikimi için mekanları da kullanmaya başlama

sürecinde kentsel yapılanmada buna uygun düzenlemeler yapıldı ve büyükşehir belediyeleri oluşturuldu. Son dönemde AKP'nin yeni büyükşehirler kurma hamlesi/yarışı bir de buradan incelenmelidir. Büyükşehir belediye başkanı hem ilçe belediye başkanı hem de büyükşehir belediye meclisleri karşısında müthiş yetkilerle donatıldı. Artık kentsel rantların dağıtımı daha merkezi yapılmaya başlanıyordu. Gelenen aşamada büyükşehir belediyelerinin sayıları artırılıp, köylerin tüzel kişiliğine son verilirken, bir taraftan kentsel rant alanları kentler açısından merkezi ele alınması yayılıyor, diğer taraftan köy tüzel kişiliklerinin varlıkları büyük şirketlere peşkeş çekilerek köyler tam anlamı ile meta ilişkisi içine çekiliyor. Yani emperyalist sermaye ve yerli işbirlikçileri talana doymuyor, sömürmediği bir yer bırakmak istemiyor. Bu kapsamda tüm mekanları "kentselleştiriyor".

ANAP dönemi ile başlayan büyük sermayenin kentsel alanların rantını alma sürecine dahil olması, AKP dönemi ile birlikte daha merkezi düzeyde ve emperyalist sermayenin de bu sürece dahil olmasıyla derinleştirilerek devam ediyor. TOKİ bu süreçte kullanılan en büyük araçtır. Büyük sermayenin hem önünü açma, bedavaya arazi kazandırma şeklinde hem de emperyalist sermayenin kredileriyle çalışması dolayısıyla emperyalist sermayenin bu alandaki en büyük işbirlikçisidir. TOKİ eliyle emperyalist sermaye ve komprador sermaye kentsel alanlarda halka karşı tam anlamı ile bir dayatmada bulunuyor.

Günümüzde kentlerin durumu, yoksulluğun derinleşmesi, yaygınlaşması ve mekansal yoğunlaşması şeklindedir. Bunun sonucu olarak kentlerde yoksullar kendilerini korumak için doğal savununu mekanizmaları oluşturuyor. Daha çok etnik ve mezhepsel kökler zemininde bir dayanışma ağı içine girildiği görülüyor. Zorunlu göç olgusu zaten bunun zeminini oluşturuyor. Çünkü o kesim en yoksul, en güvencesiz ve en düşük ücretle çalışan kesimdir. Proleter devrimcilerin şehir çalışmalarında yoğunlaşmaları gereken yerler, onların yaşadıkları alanlardır.

Kapitalizm sık sık ekonomik krizlere girer. Bu krizlerden çıkışta ekonomi canlandırma aracı olarak sıklıkla inşaat sektörü görülmüştür. Dolayısıyla Türkiye'nin ekonomik sisteminin yaşamış olduğu krizlerde de bu yola başvurmuş olduğu anlaşılıyor.

AKP döneminde olanları ise; hem kentlerde hem de kırdan artan oranda mülksüzleşme ve bir tarafta kırdan şehre bir taraftan da kentten kente göçün artması nüfusun sınıf temelli ayrışımının keskinleşmesi, işçi sınıfının ve emekçilerin kendilerini yeniden üretme olanaklarının kısıtlanması, ücretlerin düşmesi, sosyal hakların kısıtlanması şeklindedir. AKP ve TOKİ eliyle,

çalışan, yoksul ve işsiz kesimler, kentsel sürecin yeniden yapılandırması sürecinin dışında bırakılarak politik olarak da güçsüzleştirilmek isteniyor. Kentler yeniden yapılandırılarak, kentin, meta üretimini ve dolaşımını artıracak ve hızlandıracak hale getiriyor.

Kentlerde, konutların yapımında ve satımında, bankalarla inşaat şirketleri el ele ilerliyor. Bankalar hem büyük inşaat şirketlerine kredi veriyor hem de konutları alanlara kredi veriyor. Dolayısıyla emperyalist ülkelere ait bankalar bu alanda etkin bir konuma sahip oluyor. Kentleşmenin büyük boyutlara varmasıyla, kentsel mekanlar da sermaye için kâr getiren bir metaya dönüştürülüyor.

V. Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda köylerde yaşayan nüfus, genel nüfusun % 80'ine yakınına oluşturuyordu. Kentler ise hem küçük hem de köhne şekildedeydi. Fakat yaşanan 90 yılın sonunda toplam nüfusun ezici çoğunluğu kentlerde yaşar duruma geldi. Elbette ki nüfusun mekansal değişimi bir sonuçtur. Buna neden olan emperyalizm ve uşaklarının ekonomik ve politik kararlarıdır. Bundan sonra da kentleşmenin topluma getirmiş olduğu sorunlar vardır. Proleter devrimciler açısından hem kentleşmeye sebep olan ekonomik ve siyasal kararları, hem de kentleşmenin oluş biçimi, getirmiş olduğu sorunları araştırıp açığa çıkarmak önemlidir. **Yani değişime yön vermek için değişimin yasalarını incelemek ve açığa çıkarmak proleter devrimcilerin görevidir.**

Kentler kapitalizmin çelişkilerinin toplandığı ve en iyi görüldüğü alanlardır. Ve kentleri kapitalizm kendi mantığına uygun olarak şekillendirir. Sömürü, eşitsizlik ve yoksulluk kapitalizmin bir ürünü olarak kendisini en iyi kentlerde gösteriyor. Kentlerde bir tarafta yoksulluk birikiyor bir tarafta sermaye. Yoksul ve orta köylüler köylerinden ekonomik, siyasal hatta askeri zorla kentlere sürüldü, yaşam alanlarını terk etmek zorunda bırakıldı. Onları kentlerde yoksulluk ve sefaletle boğuşmak bekliyordu.

Kentlerin önemi dünkünden daha fazla olmuştur. Bu alanların somut çelişkilerini, somut mekanları araştırıp inceleyerek açığa çıkarmalıyız. Kentsel alanların sorunlarının esası bu sistemin getirmiş olduğu sorunlardır. Bu sistemi direkt hedefe koyan mücadelelerle ve bu sistem yıkılarak ancak yapılacak demokratik halk devrimi ile çözüm bulunacaktır. Ne konut sorunu, ne işsizlik ve işçilerin sömürülmesi sorununa bu sistem içinde çözüm vardır. Dolayısıyla kentsel alanlardaki mücadeleler de genel olarak sistemi hedefleyen ve genel mücadelenin bir parçası olarak ele alınmalıdır.

Kaynaklar:

- * Seçme Yapıtlar Cilt 1, Marks-Engels, Sol Yayınları
- * Seçme Yapıtlar Cilt 2, Marks-Engels, Sol Yayınları
- * Kapital 1, Marks, Sol Yayınları
- * İngiltere Emekçi Sınıfın Durumu, Engels, Sol Yayınları
- * Kentleşme Politikası, Ruşen Keleş, İmge Kitapevi
- * Kentin Mültecileri, Sevilay Kaygalak, Dipnot Yayınları
- * Kentsel Çelişki ve Siyaset, H. Tarık Şengül, İmge Kitapevi
- * Gecekondu Gezegeni, Mike Davis, Metis Yayınları
- * Türkiye’de Kentleşme, Yenyüzyıl Kitaplığı
- * Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm, H. Kemal Karpat, İmge Kitapevi
- * Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık, R.J. Haltan, İmge Kitapevi
- * Kentsel Yenilenme, P. Pınar Özden, İmge Kitapevi
- * Kentsel Planlama Kuramları, Dr. Melih Ersoy, İmge Kitapevi
- * Tarih, Sınıflar ve Kent, Dr. B. Şen, A. E. Doğan, Dipnot Yayınları
- * İstanbul’da Bir Kent Kondu Ümraniye, Sema Erden, İletişim Yayınları
- * Kentsel Yeniden Yapılanma: Kazananlar, Kaybedenler, Cilt 2, TMMOB-ŞPO Yayınları
- * Ekonomik Kuramlar ve Kavramlar Sözlüğü, Özgür Üniversite Yayınları
- * Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü, İletişim Yayınları
- * Tarım ve Mühendislik Dergisi, 2008-2009, Sayı 86, 88, ZMO Yayınları
- * Grundrisse, Marks, Sol Yayınları

Dünden bugüne kentler ve dönüşümleri

Kentlerin genel karakteristik özellikleri dönemin hakim üretim tarzı tarafından belirlenmekle birlikte toplumsal artığın üretimi, dolaşımı ve kentin özgün yapısından da belirli bir dereceye kadar etkilenir.

Kentleşme, insanlık tarihinin karanlık bölümlerini dışında tutacak olursak, üretici güçlerin belirli bir gelişim aşamasına denk düşer. Sınıflaşmanın geri döndürülemez bir biçimde belirginleştiği ve artık ürün üretiminin varlığını gerekli kılar. “*Alman İdeolojisi*” isimli çalışmalarında Marks ve Engels bu duruma; “*maddi ve zihni emek arasındaki en önemli bölünme köy ile kentin ayrılmasıdır. Köy ile kent arasındaki çelişki barbarlıktan uygarlığa, kabileden devlete, yerellikten devlete geçişle başlar ve bütün uygarlık tarihi boyunca bugüne değin sürer. Gerçekte, kentin, nüfusun, üretim araçlarının, sermayenin, zevklerin, gereksinmelerin toplandığı bir yer olmasına karşılık; köy bunun tam tersi olarak, yalnızlığı ve ayrılığı temsil eder*”(1) vurgusuyla dikkat çekmişlerdir.

Köy yaşamının da, neolitik çağların erken dönemlerinde insan topluluklarının yerleşik yaşama geçmelerine bağlı olarak, toplumsal gelişmenin ürünü olduğunu hesaba katacak olursak, köy ile kent arasındaki bu nitel farklılaşmanın insan topluluklarının üretiminde bir istikrar ve düzenli artık ürün üretme kapasitesi oluşturmayı başarmış olduklarına bağlı olduğunu anlarız. Nitekim “*kent biçimlerinin ortaya çıkabilmesi için tarımsal artık üretimin olması gerektiği genel kabul görür. (...) Kentsellik, artığın (nasıl belirlenirse belirlensin), kentin bazı şekillerinde (duvarlarla çevrili bir kale veya günümüzün büyük alana yayılmış metropolü olsun) yoğunlaşmasına dayanır. Kentsellik, bu yüzden toplumsal artığın (nasıl belirlenirse belirlensin) coğrafi yoğunlaşmasını kolaylaştıracak yaygınlıkta bir mekansal ekonominin oluşmasını gerektirir.*”(2)

Bu nedenle kentler tarih boyunca önemli üretim havzaları ve toplumsal artığın dolaşımını kolaylaştıran coğrafi koşulların bulunduğu noktalarda tekrar tekrar ortaya çıkmışlardır. Toplumsal artığın kent içinde üretimi, dolaşımı ve paylaşımı ise kentlerin içinde buldukları üretim tarzları tarafından

belirlenmiştir. Dolayısıyla kentlerin mekansal düzenlenişi üretim tarzlarıyla doğrudan ilişkili olmuştur. Örneğin köleci toplumda şehirlerin merkezinde toplumsal artığın üretilmesi, dolaşıma sokulması ve bölüşümünde doğrudan söz sahibi durumda olan ruhban sınıfı ve siyasi erki (hükümdarlık) temsil eden sembol ve yapılar kentin merkezinde yer almıştır. Sümer kent-devletleri bu kentsel mekan düzenlemesi için iyi birer örnek oluştururlar. Yine ortaçağ kentlerinde loncaların üretim faaliyetinde buldukları arastalar ve her türlü ticaretin yapıldığı pazarlar genellikle kentlerin merkezi bölgelerini oluşturmuşlardır. Bu da kentsel mekanların düzenlenmesinde dönemin hakim üretim tarzının belirleyiciliğini kanıtlar niteliktedir.

Kentlerin genel karakteristik özellikleri dönemin hakim üretim tarzı tarafından belirlenmekle birlikte toplumsal artığın üretimi, dolaşımı ve kentin özgün yapısından da belirli bir dereceye kadar etkilenir. Dahası kentin özgün yapısının oluşmasında etkili olur. Toplumsal artığın kentlerde birikmesine bağlı olarak sanat, etik, ahlak, hukuk, kültür vb. üstyapı unsurlarının gelişmesi ve belirginleşmesi kentlerde yoğun olarak hissedilir. Bu yoğunlaşma kentlerin önemli uluslararası veya bölgesel ticaret yolları üzerinde bulunmaları, korunaklı bir dağ başında veya limanda kurulmaları gibi toplumsal artığın dolaşıma etki eden coğrafi koşullara bağlı olarak kendilerine has (özgün) bir yapılarının oluşmasına yol açar. Fakat bu, hakim üretim tarzından tamamen bağımsız, kendine has bir yapı değildir.

Marks ve Engels “*Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*” adlı çalışmalarında bu gerçekliğe şu ifadelerle dikkat çekmişlerdir: “*Eski klasik tarih, kentlerin tarihidir; Asya tarihi kentle köyün birbirinden ayrılmaz birliğine dayanan bir tarihtir (büyük kent, tam olarak söylemek gerekirse, gerçek ekonomik yapı üzerine kurulmuş olan bir resmi karargah olarak görülmelidir); ortaçağ (Germen dönemi), daha sonraki gelişmesi kent ve köyün karşıtlığı ile devam eden tarihin çekirdeğinin köy olduğu bir çağdır. Çağdaş (tarih) ise, eskiler arasında olduğundan farklı olarak kentlerin köyleşmesi değil, fakat köyün kentleşmesidir.*” (3) Bu aynı zamanda, köy ile kent arasındaki karşıtlığa dayalı büyük işbölümünün zirveye çıkması anlamına gelmektedir.

Kapitalist üretimin yoğunlaşmasına bağlı olarak artık üretimin/değerin en yoğun olarak ortaya çıktığı dolaşım, bölüşüm ve yeniden üretiminin örgütlendiği mekanlar olarak kentler, kapitalizmin mekansal formları olarak, kendisinden önceki hiçbir üretim tarzının başaramadığı oranda kentlerin kendilerine has dokularını güçlendirmiştir. Marks’ın deyişiyle “köyün kentleşmesine” yol açmıştır.

Kapitalizmde kentler ve dönüşümleri

Kapitalist üretim tarzında kentlerin merkezinde sanayi vardır. Sermayenin kendini gerçekleştirmesi ve yeniden üretiminde geçirdiği evrime koşut olarak kapitalist kentler de kendi içlerinde mekansal değişimler geçirmiştir. 19. yüzyılın metropolü ile 21. yüzyılın metropolü arasında bu bağlamda farklılıklar mevcuttur. Diğer taraftan kentlerin evrimi ulusal ve küresel kapitalist gelişme ile doğrudan bağlantılıdır. 19. yüzyılın metropollerinden olan bazı kentler 21. yüzyılda bu özelliklerini içsel mekan değişimlerine rağmen hala koruyorlarsa, bu yöneticilerinin basiretinden ziyade bağlı oldukları kapitalist sistemin bölgesel ve küresel bazda hala dünya sisteminde önemli bir rol oynuyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Kapitalizm her şeyi tek tipleştirir ve “kendine” benzetir. Bunun konumuz özgülündeki sonucu ise, kapitalist kentin başlangıçta sanayi, günümüzde ise dünya kenti olarak anılan metropoller özgülünde hizmet sektörünü ön plana çıkaran bir mekansal oluşum izliyor olmasındadır.

Kapitalist üretim tarzında kentlerin geçirdikleri evrimi daha yakından ve derinden izleyebilmemiz için irdelememizi bir adım daha ileriye götürmeliyiz. Sanayinin de üzerinde yükseldiği meta üretimine odaklanmalıyız. Kapitalist üretim tarzı tarihin hiçbir evresinde olmadığı kadar meta üretimini, üretimin merkezine oturtmuştur. **Bu aynı zamanda her şeyin meta-laşması anlamına gelmektedir.** Kentsel mekanların oluşturulması ve değerlendirilmesi de bu metalaşma sürecinden kendisini kurtaramaz. Hatta, kentlerin bu konumu, kapitalist genişletilmiş yeniden üretimde **zaman zaman** çok önemli bir faktör haline gelebilmektedir. Lefebure; *“metaların mekanda üretiminden, mekanın meta olarak üretimine ilk dikkat çeken Marksist yazarlardandır. Buna göre, mekanın yeniden üretimi, aslında kapitalizmin de kendisini yeniden üretme sürecidir. Kapitalizm, metaların üretildiği mekanları birer metaya dönüştürerek yeniden üretmekte, böylece sistemin olası ya da gerçek krizlerini aşmaya yönelmektedir. Bu süreçte, sistemin pazarladığı diğer metalar gibi, mekanın değişim değeri ön plana çıkmaktadır. Kapitalist ya da modern kentin dayattığı mekanın değişim değerinin karşısına, Lefebure, mekanın kullanım değerini öne çıkaran yeni bir anlayış”*(4) koyar.

Lefebure kapitalist sistemde kentlerin değişim süreçlerinin iç dinamiğini “metaların mekanda üretiminden, mekanın meta olarak üretimine geçiş” olduğunu doğru olarak ortaya koymuştur. Ancak bir “şehir devrimi” savunucusu olarak görüşlerini temellendirebilmek adına mekanın yeniden üretimine kapitalizmin kendisini yeniden üretmesinde merkezi bir rol biç-

rek, kapitalist üretim tarzının kendini yeniden üretmedeki esnekliğini yeterince kavrayamadığını göstermiştir.

Kapitalizmde, sermayenin önemli makas değiştirmeleri ve ekonomik krizinin çakıştığı durumlar haricinde, kentlerin mekansal değişimlerinin genişletilmiş yeniden üretime katkıları sınırlıdır. Ancak köklü sermaye hareketlerinin ağırlık merkezlerinin kayışıyla kriz koşulları bir arada bulunduğu hallerde kentlerin meta olarak mekansal üretimleri, büyük sermaye hareketleri içerdiği oranda genişletilmiş yeniden üretimin önemli bir unsuru olarak değerlendirilebilir. “Zaman zaman” vurgumuz, bu kesişme anlarına dair bir vurgudur.

Değişim değerine karşı kullanım değerinin ön plana çıkarılması, kapitalist üretim tarzı içerisinde reformist bir eğilim olmaktan öteye geçemez. Ancak proletaryanın iktidarı koşullarında devrimci bir rol oynayabilir. Belirleyici unsur olarak mekanın kullanım değerinin kapitalizm koşullarında hayat bulabilmesi, ancak “piyasa dışı” güçlerin (ilk akla gelen hiç de piyasa dışı olmayan devlettir) sürece dahil olmasıyla mümkün olabilir. Ki bu da Avrupa sosyal demokrasinin ve refah devleti uygulamalarının alamet-i farikalarından biridir. Yine de Lefebure, bize, kapitalizm koşullarında kentlerin her türlü kendine has dokusal değişimlerinin ardında yatan nedenlerini kavramamıza yarayacak anahtar vermiştir.

Kapitalist üretim tarzının sanayi devrimi ile birlikte egemenliğini geri döndürülemez bir biçimde ilan ettiği koşullarda kapitalist kentlerde sanayi örgütlemesine uygun biçimde oluşmaya başlamıştır. Başlangıçta sanayi, feodal üretim tarzından devraldığı biçimiyle ulaşım ve dolaşım kanallarının açık ve işler olduğu kent merkezlerinde yoğunlaşmıştır. Bunda üretici güçlerin gelişmişlik düzeyinin yetersiz oluşu etkili olmuştur. Bu nedenle kapitalist üretim tarzı da hazır bulduğu koşulları en verimli biçimde değerlendirme yolunu izlemiştir. Kentin merkezine yerleşen sanayi ve iş merkezlerini çevreleyen eşmerkezli yerleşim kuşakları oluşmuştur. Sanayi ve iş merkezlerinin hemen yanı başında onları çevreleyen işçi semtleri, onların üstündeki dairede orta ve küçük burjuva yerleşimleri ve en dış kuşakta ise burjuvazinin (büyük sermayenin) yerleşimleri biçiminde iç içe geçmiş dairesel kentsel gelişim, kapitalist kentlerin karakteristik özelliği olmuştur.

“İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu” isimli kitabında bu gerçekliği kendine has duru ve akıcı üslubuyla Engels şöyle betimlemektedir: “*Manchester’ın kalbinde bir hayli geniş, belki yarım mil uzunlukta ve buna yakın genişlikte bir ticaret bölgesi vardır ve hemen hemen tamamen depo ve bürolardan oluşur. Kent sakinleri bölgenin tamamına yakınıni terk etmiştir; geceleri boşalır ve yalnız kalır... Bölge, üzerinde yoğun bir trafiğin seyrettiği yollarla bölünm-*

üştür. Zemin düzeyinde yolların her iki kenarında da parlak dükkanlar dizilidir. Bu sokaklarda yer yer binaların üst katları da kullanılmaktadır ve buralarda yaşam geç saatlere kadar sürer. Bu ticaret bölgesi istisna tutulursa, bütün Manchester, bütün Solfand ve Hulme... hep çalışan insanların aralarına başkaları karışmadan yaşadıkları mahallelerden oluşmuştur; bir buçuk mil genişliğinde bir kemer gibi uzanan bu mahalleler ticaret bölgelerini çevreler. Dışarıda bu kemerin ötesinde, üst ve orta burjuvazi yaşar, orta burjuvazi iş bölgelerine yakın düzenli sokaklarda... üst burjuvazi daha uzakta bahçeli villalarda... ferah, temiz sayfiye havası, güzel, rahat evler, yarım saatte ya da on beş dakikada bir geçerek kente inen at arabaları. Düzenlemenin en güzel yanı da budur; para aristokrasisinin üyeleri işçi mahallerinin ortasından geçen en kısa yolları kullanırlar, sağlarında ve sollarında gizlenmiş amansız sefaletin ortasında olduklarını görmezler. Çünkü istasyondan her yöne doğru şehrin dışına giden yolların her iki tarafı, hemen hemen kesintisiz bir biçimde dükkanlarla kaplıdır ve böylece orta ve küçük burjuvazinin elinde kalır... ve bu da güçlü mideleri ama zayıf sınırları olan varlıklı erkek ve kadınların gözlerinden, varlıklarının tamamlayıcısı olan bu sefaleti ve pisliliği gizlemeye yeter... Bu bencil planın az ya da çok bütün büyük kentlerde uygulandığını gayet iyi biliyorum.”(5)

Görüldüğü gibi 1840'lı yıllarda dahi Londra, Manchester gibi dönemin büyük kapitalist şehirlerinde işçi sınıfı ve yoksul emekçiler iş merkezlerinin çevresinde halkalar oluşturmaya başlamışlardır. Bu tarz günümüzde de hakim tarzdır. Ek olarak gelişmeye bağlı olarak kentlerin yaşadığı merkez kaymaları ile birlikte iş merkezlerinin çevresindeki işçi, emekçi yerleşim halkalarının kent çeşitli bölgelerine kaydığını belirtebiliriz.

Üretici güçlerdeki her gelişim bir meta olarak kentsel mekanın (arsa, ev, ofis vb.) değerlendirilmesine de bir biçimde etki etmiştir/etmektedir. Bu noktada İstanbul üzerinden bir örneklendirme yapacak olursak; “İstanbul'da hızla gelişen sanayileşme,... üretim kuruluşları merkezi iş alanı ve Haliç boyunca kümelenmişti. Bu kümelenmede elektriğin Haliç'teki otoprodüktörlerle üretilmesinin payı yüksektir. Ama **elektrik üretiminin enterkonnekte sistemlerle** dağıtılmaya başlanması sanayi kuruluşlarının metropoliten alanda desantralize olmasını kolaylaştırmıştır. Küçük ve orta boy sanayi tesisleri şehrin merkezinden çok uzaklara gidemiyordu. Tarihi yarımadağan destantralize olanlar surların ve belediye sınırlarının dışında Eyüp'ten Zeytinburnu'na kadar uzanan bir yay üzerinde yer alıyordu. Bu yay üzerinde dört sanayi odağı doğmuştu. Bunlar Alibeyköy, Rami-Topçular, Topkapı-Sağmalcılar, Kazhçeşme-Zeytinburnu odaklarıydı. Bu odaklardan sanayi

yollar boyunca yayılıyordu. Rami-Topçular odağının yayılması Gaziosmanpaşa (Taşıtlarla)-Küçükköy ekseninde gerçekleşmişti. Haliç'in kuzeyinde de üç odak oluşmuştu. Bunlar Kağıthane, Bomonti-Feriköy, Levent-Esentepe odaklarıydı. Boğazın batı kıyılarında Ayazağa köyünde, İstinye'de ve Büyükdere Vadisi'nde bazı kümelenmeler oluşmuştu. Boğazın doğu kıyısında Beykoz, Paşabahçe'de, Anadolu tarafında Kartal, Maltepe-Cevizli, Kartal-Taşocakları yöresinde yoğunlaşma gerçekleşmişti. Sanayi işgücünün yüzde 58.2'si merkezi iş alanından 4-9 km uzaklıktaki halka içinde yer alıyordu.”(6)

Kapitalist metropollerdeki bu eğilim, Türkiye’de komprador kapitalizmin yoğunlaştığı İstanbul gibi şehirlerde de hükmünü göstermiştir. İşçi sınıfı, kapitalist üretimin doğası gereği sanayi merkezlerini takip etmek zorundadır. Çünkü aldığı ücret ve kentsel toprak kullanımının koşulları işçi sınıfını sanayi-iş merkezlerine yakın yerlerde ikamete zorlar. İstihdamın belli bir merkezi konumda yoğunlaşması, kentsel toprak kullanımında toprak kiralalarının faaliyet merkezlerine yaklaştıkça artacağı, rekabetçi bir kira peyi sürme koşullarını oluşturur. “Eğer şimdi nüfustaki (biri yoksul biri zengin) iki gruba açık olan, iş merkezlerine göre konut seçeneklerini düşünürsek, her birinin nerede yaşayacağını, kira peyi sürme eğrilerinin yapısını inceleyerek tahmin edebiliriz. Yoksul grupların kira peyi sürme eğrileri özellikle diktir, çünkü yoksulun ulaşımına ayıracak parası çok azdır ve bu yüzden çalışma konumlarından uzaklaştıkça toprak kullanımı için peyi sürme yeteneği de hızla azalır. Diğer taraftan zengin grup, sığ bir kira peyi sürme eğrisine sahiptir, çünkü peyi sürme yeteneği taşıma ve ulaştırmaya ayrılan miktardan etkilenmez. Karşılıklı rekabet durumunda, (tam da Engels’in dediği gibi) yoksul grubun kent merkezinde oturmak zorunda kaldığını, zengin grubun ise dışarıda yaşadığını görürüz. Bu da yoksulların toprağa, yüksek kira ödemeye zorlandığı anlamına gelir. Buna uyum sağlamanın tek yolu, kullanılan mekanı azaltarak çok küçük alanlara sıkışmaktır.”(7)

Bir taraftan işçi ve emekçilerin aldıkları ücretin onları sanayi ve iş merkezlerinin yakınında ikamete zorlaması, diğer taraftan enterkonnekte gibi teknolojik gelişmeler nedeniyle sanayinin desantralizasyonuna bağlı olarak sanayi merkezleri ile birlikte işçi mahallelerinin de kent içinde kaymalar yaşamasına yol açmaktadır. **Üretimin teknolojik gelişmelere bağlı olarak kent merkezlerinden çıkması, geçmişte bu merkez çevresinde kurulan işçi semtleri/gecekondu kışağını da “işlevsizleştirmektedir”.** İş merkezlerinin, merkezden çevreye taşınması, merkezdeki bu önemli toprak parçalarının değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Engels, “Konut Sorunu” adlı çalışmasında bu olguya dikkat çekmiştir:

“Büyük modern kentin genişlemesi, bazı bölgelerde toprağa, özellikle merkezi konumda olanlara, yapay ve devasa boyutlarda artan bir değer verir; bu bölgelerdeki mevcut binalar, bu değeri artıracaklarına düşürürler, çünkü artık değişen koşullara uymazlar. Yıkılırlar ve yerlerine başkaları dikilir. Bu diğerlerinden çok emekçilerin konutlarının başına gelir, çünkü bunların konumu merkezidir ve kiraları, aşırı kalabalık olmalarına karşın hiç artmaz ya da belli bir düzeyin üzerine çıkamaz. Bu binalar yıkılır ve yerlerine dükkanlar, depolar ve kamu binaları dikilir.”(8)

Bu ise kentsel mekanda toprak kullanımında dalgalanmalara yol açar. “Bugün birçok tahsis kararı (toprak değerindeki) yakın zamanda olacak artışların gölgesinde kalır. Toprak kullanımı hiyerarşisini birçok eşmerkezli daire gibi canlandırır. Daha yüksek kullanım talepleri, oradaki toprak dirençleri nedeniyle kendi dairelerinde karşılanamaz. Karşılanmayan talep dışarı doğru arayışa girer ve bu, dış dairelerde bir ‘değer dalgalanması’nın yayılmasına neden olur. Bu da toprak fiyatının artmasına yol açarak daha yüksek düzeyde henüz olgunlaşmamış olmasına karşın, dış dairedeki toprağın, mevcut kullanımının yenilenmesini engelleyerek yüksek fiyatlara çıkmasına neden olur... Toplumsal açıdan en uygun yol binayı mevcut kullanımda yenilemektir. Ama değer dalgalanması bunu engeller. [Toprak sahibi] eski binaları biraz daha eskimeye terk etme ve toprağı daha yüksek kullanıma saklama eğilimi gösterir. Düşük kullanım için toprak ihtiyacı olan inşaatçılar, bir daire dışarıya çıkmaya zorlanırlar. Ve o dairede değer dalgalanmasına neden olurlar; böylece bir dizi şok dalgası oluşur –sonuç: toprak kullanımının her tarafına yayılma” (9) olur.

İstanbul örneğinden çözümlenemize devam edecek olursak; sanayinin desantralizasyonu eski sanayi merkezi olan Haliç ve çevresindeki toprakları farklı kullanımlara açmıştır. Bu bölgenin zaten yüksek olan toprak değeri daha da artmıştır. Buna bağlı olarak bu bölgede eski binaların yıkılıp yenilerinin yapılması süreci işlemiştir. Diğer taraftan Zeytinburnu vb. bölgelere kayan sanayi ve gecekondu kuşağı da bu bölgelerde yeni bir dalgalanmaya yol açmıştır. Her iki dalgalanma da şehrin gelişiminde henüz hazır olmayan dış dairelere kayışı koşullamıştır. Bu ise geçmişte düşük değerli olan bu dış dairedeki toprakları değerlendirmiştir. **Günümüzde özellikle İstanbul’da “Kentsel Dönüşüm”ün hedefi konumda bulunan semtlerin büyük çoğunluğunun sanayinin desantralizasyonuna bağlı olarak oluşan/gelişen ikinci kuşak semtlerin olması tesadüf değildir.** Haliç’te işleyen süreç bu semtler için de geçerli hale gelmiştir.

“İstanbul’u bu tür gecekondu bölgelerinin, sınırlı bir organik birliği olan

bir kümeleşme olarak düşünmek çok yanlış olmayacaktır. Yani gecekondulu bölgeleri, halihazırda kentin en dışını oluşturan çemberlere, ağ üzerindeki yeni düğüm noktaları olarak, dizesel bir tarzda eklenmektedir.”(11)

Modern ve Post-modern Dönemde “Kentsel Dönüşüm”ün Evrimi

Kentlerde toprak kullanımının altında yatan bu saikler kentlerin planlanmasına da doğrudan etki etmektedir. Modernist yaklaşımda köyden kente göç eden kitlelerin kentin bünyesine dahil edilmelerini, kentsel yerleşim planlarına uygun yapılmasını varsayar. Oysa yarı-sömürge, yarı-feodal bir ülke olan Türkiye’de komprador kapitalizmin sermaye birikimi bu tarz dahil etmek için yetersizdir. Bu tarz konut ve altyapı unsurlarına büyük bir sermaye yatırımına ihtiyaç duyar. Hızlı kentleşmeye bağlı olarak bu sorunlar katlanarak artmıştır. *“Kentler kamu ulaşım sistemlerini geliştirmekte geri kalmışlar, kentler tek tek binaların eklenmesiyle kent merkezlerini sürekli sıkıştıran bir **yağ lekesi halinde** kent mekanında yayılmışlardır. Bu büyüme biçimi **ykıyap süreçlerini** özendirmiştir.”* (11) Bu yıkıyap süreci geçmişin tek katlı, tek veya iki göz odalı, gayri sıhhi sahip gecekondularını üç beş katlı aile apartmanlarına dönüştürmüştür.

“Post-modern dönem” olarak adlandırılan “küreselleşme” sürecinde ise farklı trendler baş göstermiştir. Yine “mekanın metalaşması” ve toprak kullanımının dış dairelere itilmesi gibi temel süreçler üzerinden gelişen bu süreçte toprağın kullanımına ve şehrin büyümesine dönük farklı ele alışırlar ağırlık kazanmaya başlamıştır. *“Bu dönemde kentin gelişmesini daha önceki dönemlerde olduğu gibi sadece kentin yeni alanlara yayılma kalıplarıyla kavramak olanağı kalmamıştır. Kent bir yandan yeni alanlara yayılırken, öte yandan eski dokusunda çok önemli dönüşümler yaşanmaya başlamıştır... 1980 sonrasında yalnız kentlerin dış ilişkileri değil, kentin iç yapılanmasını ve mekanda yayılmasını belirleyen süreçler de değişmiştir. Önceki dönemde kentlerin büyümesi, yapıların, bireylerin ya da küçük girişimcilerin kararlarıyla birer birer eklenmesiyle gerçekleşirken, bu dönemde kentler çok sayıda bireyi bir araya getirebilen örgütlenmeler, yani daha güçlü aktörler eliyle, kente büyük parçaların eklenmesiyle büyür hale gelmişlerdir. Kentin büyük parçaların eklenmesiyle büyür hale gelmesi, yeni yapı sunum biçimlerinin gelişmesine olanak veren kurumsal düzenlemeler sonucu olmuştur... Ama büyük parçaların eklenmesiyle büyüyen bir kentte bu tür büyümeyi gerçekleştiren aktörler güçlüdür. Bu güçlerinden yararlanarak yükselen arsa değerlerini ödemekten kaçınmaya çalışacaklardır. Bunun için aldıkları arsalar üzerinde istedikleri yapılaşmayı gerçekleştirmek için her türlü baskı yon-*

mine başvurarak istediklerini gerçekleştireceklerdir. Onlar, büyük bir arsayı aldıkları an topluma bir emrivaki yaratmış olmaktadır.”(12)

Geçmişte sürdürülen yıkıyap süreci bugünün parçalar halinde büyüme biçiminin ekonomik rasyonelliğini güçlendirme gibi bir hizmet de sunmuştur. Başka bir ifade ile halihazırda “Kentsel Dönüşüm”den vurulan büyük kazançların realize olabilmesi geçmişteki bireysel yıkıyap sürecinin birikimi üzerinden mümkün olabilecektir.

İstanbul’da “Kentsel Dönüşüm”ün hedef tahtasında bulunan geçmişin sanayi ve iş merkezlerini çevreleyen ikinci kuşak gecekondulu mahallelerinde gecekondulaşmayı izleyen yıkıyap süreci bu mahallelerde çoğu zaman eski gecekondulu sahiplerinin bireysel birikimleri üzerinden yükselmiş ve aile bireylerinin bir arada oturduğu “apartmanlara” dönüşmüştür. Üç ile beş kat sınırında olan bu “apartmanlar” çoğunlukla kentsel nazım planının dışında olan bu mahallelerin kentsel planlamaya dahil edilmeleri sonucunda oluşmuştur. Plana dahil edilmeleri, belediye hizmetlerinden yararlanmalarının önünü açmış ve bu gelişmeler toprak değerini artırmıştır. Buna sanayide yaşanan desantralizasyonun devamına bağlı olarak ikinci kuşak sanayi merkezlerinin kentin daha dış/çeper bölgelerine kaydırılması eklenince bu semtler önceki yıllarda Haliç ve çevresinin yaşadığı süreçle yüz yüze kalmıştır.

“Küreselleşme” sürecinde hızlı ve gereğinden fazla gelişen hizmet sektörü, emperyalizm/tekelci sermaye ve uluslararası hizmet sektörüne bağlı olarak gelişen hizmet sektörünün ihtiyaç duyduğu yeni ve lüks yapılar/ofisler vb. için kentin merkezinde kalmış, altyapı sorunu belli ölçülerde çözülmüş, ulaşımı görece kolay merkezler olarak bu semtlerde toprak kiralalarının yükselmesine yol açmıştır.

Daireler biçiminde gelişen toprağın değerlendirilmesi sistemi bu süreçte de işlemiştir. Bu bölgelerde çeşitli nedenlerle yeterli yatırım alanı/toprak bulamayan sermaye bu ikinci kuşak gecekondulu mahallelerinin hemen dışında daha düşük seviyedeki alanlara girmiş ve lüks bir yapılanmaya gitmiştir. 1 Mayıs Mahallesinin yanı başındaki Atakent yapılaşması bu tarz gelişmeye bir örnektir. Çevreleri lüks gökdelenlerle çevrilen geçmişin emekçi mahallelerine bu durum toprağın daha da fazla değerlendirilmesi olarak yansımıştır. Aşırı değerlendirilmiş bu toprakların üzerinde yer alan emekçilere ait binalar ise bu büyük sermayenin kendini gerçekleştirmesine engel olur hale geldikleri için yıkımların hedefi haline gelmişlerdir. Çünkü bu durumda “küreselleşmenin” şişirdiği hizmet sektörünün ihtiyaç duyduğu çalışma alanları ve ortaya çıkardığı bu sektörde çalışan yeni orta sınıfların yaşamları olarak bu bölgelerin düzenlenmesi çok daha kârlı bir hal almıştır.

Diğer taraftan kentin büyük parçalar eklenerek büyümesi ya da yeniden yapılandırılması, kentin dokusu üzerinde farklı sermaye gruplarının farklı ideolojik ve siyasi tahayyüllerine uygun yapılaşmaların oluşturulmasına olanak tanımaktadır. Eklenen parçaların niteliği bu tahayyülleri yansıtabilecektir. Yanı sıra parçaların birbirinden bağımsızlığı farklı tahayyüllerin farklı parçalarda yaşam bulması yoluyla kentsel bir “çoğulculuğa” da fırsat sunmaktadır. İstanbul’un silueti üzeri ‘90’lı yıllardan günümüze yürütülen tartışmaların bununla yakından ilişkisi bulunmaktadır. Ülkenin olduğu kadar “Kentsel Dönüşüm”ün de merkezinde yer alan İstanbul’a bir de bu açıdan bakmamızda konumuz açısından fayda vardır.

Herkesin İstanbul’u Kendine Güzel

“Kentsel Dönüşüm” çerçevesinde yıkılacak ve yeniden yapılacak mekanların ekonomiye getireceği külfetin “350-450 milyar dolar arasında olması bekleniyor. Bu tutarın sadece 200 milyar dolarlık bölümünün de İstanbul için harcanması bekleniyor.”(13) Böylesi bir masrafın sermaye açısından devasa getirisi olacağını kestirmek zor değildir.

Komprador burjuvazi İstanbul’da yoğunlaşmıştır. Komprador burjuvazinin klikleri arasındaki dalaşı İstanbul’un parçalar halinde eklenerek büyümesinden rahatlıkla görebiliriz. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara zorlama bir biçimde ön plana çıkarılmıştır. Öyle ki M. Kemal dahi İstanbul’a 1930’lu yıllarda gitmeye başlamıştır. Bu siyasi tercih, İstanbul’un o güne kadar kapitalist dünya pazarı içerisinde elde etmiş olduğu bölgesel bir kent olma özelliğini önemli oranda azaltmıştır. Tek parti rejiminin son yıllarından itibaren ise komprador burjuvazinin bütün klikleri, İstanbul’un eski görkemli günlerindeki gibi yeniden bölgesel ve küresel bir merkez haline getirilmesinde hemfikir olmuştur. Bu İstanbul’un gelişimine doğrudan etki etmiştir. İstanbul’un gelişimine rengini veren ise hiç kuşkusuz Kemalist klik olmuştur.

“İstanbul tarih boyunca her zaman Balkanların, Karadeniz bölgesinin ve Ortadoğu’nun en büyük pazarı olmuştur. Bu günümüzde de geçerlidir. On dokuzuncu yüzyıl boyunca İstanbul’un transit ticaretteki rolü dünya ticaretinin büyümesine paralel olarak artmıştı; kent aynı zamanda ticaretin, bankaların ve sigortacılığın finansmanı açısından dünya ekonomisinde yeni bir hakim konuma kavuşmuştu. Yabancı işadamları kente yerleşiyor ve ticaret odalarında örgütleniyorlardı; hem ticaret borsaları, hem de vadeli borsalar açılıyordu; yabancı bankalar bölge merkezleri için İstanbul’u seçiyordu. Özellikle Birinci Dünya Savaşı öncesindeki iki on yıl boyunca Almanya, Ortadoğu üzerinde İngiltere ve Fransa ile rekabete girişme çabalarında merkez üs olarak İstanbul’u seçiyordu.”(14)

İstanbul bu mazisine 1980’li yıllar ile tekrar dönmeye başlamıştır. Her ne kadar komprador burjuvazinin tüm klikleri İstanbul’u bölgesel bir cazibe merkezi yapma konusunda hemfikir olsalar da uluslararası koşullar (“soğuk savaş” ve Keynesyen politikalar) bu hedefin belirginleşmesini engellemiştir. Ancak neo-liberal politikaların dünya genelinde hayat bulmaya başlamasıyla birlikte uygun ortam oluşmuştur.

“Küresel kent kavramı, ilk formüle edildiğinde birkaç varsayım üzerinde yükseliyordu. Sermaye küreseldi, mekansal örgütlenmesi ise hiyerarşik: dünya çapında sermayenin kontrol işlevlerini ve üretici hizmetlerini sağlayan işgücünü barındıran kentler bu hiyerarşiyi iyi yansıtmaktaydı. Küresel kentler uluslararası bir düzeyde üretici hizmetler sağlıyorlardı; en tepedekiler, ikinci bir düzeyde yer alan ve bölgesel önem taşıyan kentler üzerinde haki-miyete sahiptiler; bunlar da sadece yerel bir önemi olan kentlerle bağlantı içindeydiler. Küresel kontrol işlevlerinin ve uluslararası müşterilere hitap eden üretici hizmetlerinin yoğunlaştığı en üst düzeydeki kentlerde, bu tür hizmetlerin ekonominin en dinamik sektörünü oluşturması, yatırım ve işgücü içinde ortalamadan daha büyük bir pay alması beklenir. Bu model, imalat sektöründe istihdamın azalmakta ve hizmetlerin genişlemekte olduğu bir sanayi sonrası (post-endüstriyel) gelişmenin varlığını varsayar. Küresel kentler açısından bakıldığında başarının göstergesi, kontrol işlevleriyle bağlantılı özel türden yüksek katma değerli hizmetlerin varlığıdır.

Hiç kuşku yok ki İstanbul bu açıdan bir dönüşüm yaşamıştır. Pazarlama, muhasebe ve yönetim, telekomünikasyon, banka ve finans, ulaştırma, bilgisayar ve veri işlem, hukuk hizmetleri, auditing, danışmanlık, reklam, tasarım ve mühendislik alanlarında canlı ve gelişen bir hizmet sektörü mevcuttur. Dünya çapında canlı ve uluslararası şirketler bu sektöre doğrudan yatırım ve lisans yollarıyla girmiş durumdadır. Bu yatırımın bir bölümü, bütünüyle Türkiye pazarına yönelik olmaktan ziyade, uluslararası şirketlerin bölgesel merkezlerinin İstanbul’da kurulması biçimini almaktadır. Bir sonraki aşama İstanbul’da yerleşik bir üretici hizmetleri üssünün bölgenin geri kalan yerlerinde uluslararası operasyonlara aracılık yapmasıdır. Belirleyici öneme sahip finans, sigortacılık, gayri menkul hizmetlerinde istihdam edilen çalışan sayısı 1980-1990 arasında 100 bin artmış, hizmet sektöründeki payı % 10.3’ten 13.9’a, İstanbul’un toplam istihdamı içinde ise % 5.3’ten % 7.1’e yükselmiştir. (Buna karşılık New York ve Londra için bu oran % 17-18 arasındadır.) Bu insanlar, İstanbul’un yeni gelişmekte olan ticari bölgelerinde uluslararası tarza uygun olarak camla kaplanmış, yüksek binalarda çalışmaktadırlar. Ne var ki belirsizlikler, ikirciklilikler, hukuki ve fiziksel alt yapının yokluğu bütün bu gelişmeyi yavaşlatmaktadır.”(15)

Egemen sınıflar için “Kentsel Dönüşüm” tam da bu amaçla bir ihtiyaç halini almaktadır. Çünkü İstanbul’un misyonu emperyalizm tekelci sermaye ve komprador sermayenin küresel ve yerel ölçekteki talep ve hedefleri bu dönüşümü dayatmaktadır. Yanı sıra “Kentsel Dönüşüm”ün basit bir mekansal düzenlemenin çok ötesinde ekonomik, siyasi, kültürel boyutlarının da bulunduğunu göstermektedir. Özellikle 2002’den itibaren egemenler açısından yakalanan siyasi-ekonomik istikrar koşulları, İstanbul’un kabuğunun kırılmasının yolu olarak, “Kentsel Dönüşüm”ü bölgesel ya da ikinci kademe küresel kent olma yolundaki yürüdüğü yol, zorunlu kılmıştır.

Bu dönüşüm yaşanırken yeni küresel İstanbul’a hangi sermaye grubunun ideolojik-kültürel damgasını vuracağı tartışmaları alevlenmiştir. Bu tartışma 1994 yılında İstanbul Büyük Şehir Belediyesini, RP’nin kazanması ile açıktan yürümeye başlamıştır. Aralarında sınıf temsiliyeti bakımından farklılık bulunsa da günümüzde RP’nin açtığı bayrağı AKP taşımaktadır. Ortak İslami köken ve aynı gelenekten kadroların önemli bölümünün kişisel devamlılıklarını AKP’de sürdürmeleri, bu tartışmanın bir tarafını şu veya bu oranda AKP yapmaktadır. Hakim sınıf klikleri bu konuda aralarında kıyasıya kapışırken dahi yoksul emekçi sınıfların tahayyüllerini sormak akıllarından bile geçmemektedir. Bu tartışmada yoksulların payına düşen, görüntü kirliliği oluşturmamaları için egemenlerin görüş alanlarından sürülmektir.

Adil Düzen’in ideologu olarak takdim edilen Süleyman Karagülle, İstanbul’un sanayi merkezi olmaktan çıkarılıp uluslararası ticari merkez haline getirilebileceğini; Osmanlılarda ve Bizanslılarda olduğu gibi uluslararası ilmi merkez yapılabileceğini; dünyanın en büyük borsasının burada kurulabileceğini söylüyordu. Müslüman edebiyatçı Mustafa Kutlu, İstanbul’un küresel şehir olmasına dair hevesini, oldukça somut öngörüler ve önerilerle ortaya koyuyor. Balkanlar ve Karadeniz havzası, Ortadoğu ve Türki devletlerin cazibe merkezi olarak İstanbul’un Los Angeles, Chicago, Paris, Frankfurt, Rotterdam, Hong Kong benzeri “ikinci kademe” dünya şehri konumuna gelebileceğini söylüyor. *“Bunun için İstanbul’un öncelikle yaşanabilir, güvenli, temiz bir kent görünümüne kavuşması lazımdır. Ayrıca yüksek nitelikli insan gücünü kendisine çekebilmelidir. En yakın hedef olarak İstanbul’un uluslararası düzeyde bir ilim, sanat ve kültür merkezi haline getirilmesi düşünülmelidir.”*(16)

İslamcıların tahayyül ettiği İstanbul, Osmanlının kayıp geçmişinde İstanbul’un oynadığı rolü günümüzde yeniden oynatabilmektir. Bu hedef, bölgesel bir güç odağı olmakta karşılığını bulan neo-Osmanlılık fantezisiyle uyumludur. İstanbul’un ikinci kademe küresel bir kent olması, Türkiye Cumhuriyeti’nin bölgesel güç olmasında bir kaldıraç işlevi görmesini içermektedir.

Kentin parçalar eklenerek büyümesi ya da dönüştürülmesi ise Taksim ve Çamlıca Tepesine camii yapılması simgesel ve hiç kuşkusuz ki yaptıranın “imzası”nı da içerecek şekilde “anıtsal” yapılarla somutlanmaktadır. Yine başbakan Erdoğan’ın seçim vaadi “Üç İstanbul-Çılgın Projesi” de makro hedef olarak İstanbul’un ikinci kademe küresel kent statüsünü pekiştirme çabasını yansıtmaktadır. Eğer bu “çılgın proje”nin gerçekleşmesi söz konusu olursa, o zaman bu parçalar ve alt parçalarda hayata geçirilecek projelerde komprador burjuvazi kliklerinin kendi İstanbul tahayyüllerini görebileceğiz. Ne de olsa post-modern çağlarda kentin parçalar eklenerek büyümesi “zamanımızın ruhu” olan çoğulculuğa uygun bir alt kentler dizi oluşturmaya fırsat sunmaktadır.

Kent Yoksullarının Evrensel Yaşam Alanları: Gecekondu

19. yüzyılın ortalarında Fransa, Amerika ve Hindistan’da gecekondu mahalleleri saptanmış ve genel olarak uluslararası bir fenomen olarak kabul edilmiştir. 1895’te yayımlanan “Büyük Kentlerde Yoksullar” başlıklı bir araştırmada Napoli’nin Fondaci’leri “yeryüzünün en berbat konutları” sıralamasında birinci sırada yer alır. Gorki, Moskova’nın o meşhur Hitrov bölgesinin “en diplerde” yer aldığından emindir. Kipling ise buna güler ve okurlarını “daha da diplere” Kalküta’nın “korkunç gece şehri”nin “en berbat batakhanesi” dediği Colootallah’a götürür. Bu klasik gecekondu mahalleleri daha ziyade küçük bir alana sıkışmış, acayip görünüşlü mahallelerdir, ama reformcular genellikle bütün gecekondu mahallelerinin ortak özelliğinin viran evler, aşırı kalabalık, hastalık, yoksulluk ve ahlak düşüklüğünün bir karışımı olduğu hakkında hemfikirdirler.(17)

19. yüzyıldan günümüze gecekondu kent yoksullarının değişmez mekanları olmayı sürdürmektedirler. “*BM araştırmacıları 2001’de dünya genelinde en az 921 milyon gecekondu sahibi bulunduğu, 2005’te bu sayının bir milyondan fazla (aşağı yukarı genç Engels’in 1844’te St. Giles ve eski Manchester’ın yoksul sokaklarına ilk adım attığı tarihlerdeki dünya nüfusuna denk bir sayıdır bu) olacağı tahmininde bulunur. Gecekondu sakinleri gelişmiş ülkelerin kent nüfusunun sadece yüzde 6’sını oluştururken, bu oran az gelişmiş ülkelerde yüzde 78.2 gibi akıl almaz bir orana tekabül eder. Tam olarak küresel kent nüfusunun dörtte üçü demektir bu.*”(18)

Emperyalist-kapitalist ülkeler sömürge, yarı-sömürgelerden elde ettikleri ekstra kârlarla kendi kentlerinde belli mekansal düzenlemeler yapabilmektedir. Sömürge, yarı-sömürge ülkelerde süreç çoğu zaman kendiliğinden işlemektedir. Sermaye birikimini hızlandırmanın bir yolu olarak yoğun sömürü ve gelir farklılaşması bir avuç ülke dışında gecekondulaşmayı sadece mekan-

sal değil, bir yaşam tarzı olarak evrensel hale getirmektedir. Özellikle nüfusları milyonlarla anılan büyük küresel ve bölgesel kentlerin çevreleri gecekondulu mahalleleri tarafından çevrilmiş durumdadır.

Bu eğilim neo-liberal politikalar nedeniyle artış göstermektedir. “*Klasik emek-yoğun kırsal ve sermaye yoğun sınai klışesinden ziyade sermaye yoğun kırsal bölge ve emek-yoğun sanayisizleşmiş kent örnek doludur.*” Başka bir ifade ile “aşırı kentleşme”yi iş arzı değil, yoksulluğun yeniden üretimi yönlendirir. Neo-liberal bir dünya düzeninin geleceği yönlendirmek için başvurduğu beklenmedik yollardan biridir bu.(19)

Her ne kadar bu betimleme gerçeklikle tam örtüşmese de özellikle İstanbul gibi ikinci kademe küresel kentlerin bütünü değil ama uç bölgeleri bu eğilimi yansıtmaktadır. “*Kentin uç bölgeleri, şehrin merkezkaç kuvvetinin kırsalın iç patlamasıyla çarpıştığı yerdir.*”(20)

Gecekonduculuk satılık veya tapulu olmayan bir araziye sahiplenmektir elbette. Kent çevresindeki “bedelsiz” arazilerin “Üçüncü Dünya” şehirciliğinin sihirli sırrı (çok yoksul kesime sunulan planlanmamış koca bir bağış) olduğu sıkça dile getirilmiştir. Gelgelelim bedeli peşin ödenmemiş gecekondulu yok gibidir. Gecekonducular arazilerden yer kapabilmek için genellikle politikacılara, çetecilere veya polisler hatırı sayılır miktarda rüşvet vermek zorunda kalırlar.(21) Karşılığında elde edebildikleri ise her an ellerinden alınma riski bulunan gayet sağlıksız koşullarda bir barınma ve yaşam alanıdır.

Gecekonducusu, ister kurban ister kahraman olsun, Üçüncü Dünya kentinin en önemli insan simgesidir hala. Gelgelelim, gecekonduculuğun altınçağı (kent çevresindeki arazinin serbestçe veya düşük maliyetle işgal edildiği dönem) 1990’da tamamen sona ermişti.(22) Bu sona erişte neo-liberalizmin doğrudan etkisi vardır. Ayrıca geçmişte gecekonducuya kentin arazisini işgal edebilme gücü veren önemli bir bileşenin dönemin siyasi konjonktürü olduğunun da ifadesidir. Sınıfsal ve ulusal kurtuluş mücadelelerinin ezilenler lehine yarattığı ortam, yüksek devrimci dalga bu işgallere önemli bir zemin sunmuştur. Kırsaldan ister ekonomik ister siyasi nedenlerle kopmak zorunda kalan yoksul emekçilere, Türkiye’de olduğu gibi kentlerin dış bölgelerindeki arazilere düşük maliyetle yerleşme imkanı sunmuştur. Burjuvazi için yoksulların zincirlerinden başka kaybedecek bir şeylerinin olması daha tercih edilir bir durumdur. Her an kaybetme riski taşımaya rağmen kent yoksullarının küçük mülklerinin (gecekondu) bulunması burjuvazinin gözüne bu sınıfları, sınıf mücadelesinden uzak tutmak için iyi bir araç olarak görünmüştür. Yoksulların depolitizasyonunda gecekondu önemli bir araç olarak kullanılmıştır.

Türkiye’deki gecekondulu mahalleleri ile karşılaştırdığında Latin Amerika,

Afrika, Ortadoğu ve Uzak Asya'nın diğer büyük kentlerindeki gecekondu mahalleleri çok daha gayri insani şartlara sahiptir. Sadece hıfzıssıhha şartlarına kaba bir bakış dahi bu gerçekliği gözler önüne sermeye yeterlidir. “Nüfusu 10 milyon olma yolunda hızla ilerleyen Kinşasa megakentinde atıkların suyla taşındığı tek bir kanalizasyon sistemi bile yoktur. Kıtanın öbür tarafında Nairobi’de 1998’de Kibera semtindeki Loini Saba gecekondu bölgesinde 40.000 kişiye on tane işler durumunda tuvalet çukuru düşerken, Mathare 4A’da 28.000 kişiye iki umumi tuvalet düşmekteydi. (Bu gecekonducularda evde tuvalet bulunmamaktadır.)

Güney ve Güneydoğu Asya’da hıfzıssıhha Afrika’nın Aşağı Sahra bölgesinden hallicedir. On yıl önce Dakka’da 67.000 eve hizmet eden bir su şebekesi ile yalnızca 8.500 bağlantısı olan bir atık bertarafı sistemi vardı. Keza, anakent Manila’daki evlerin % 10’undan daha az bir kısmı kanalizasyon sistemine bağlıdır. O görkemli gökdelenlerine rağmen Cakarta hala atık suların çoğunu açık çukurlara boşaltır. 700 milyon kadar insanın açık havada hacet gördüğü günümüz Hindistan’ında 3.700 şehir ve büyük kasabadan yalnızca 17’sinde atıklar nihai bertaraf işleminden önce temel lağım işlemlerinden geçmektedir. Susan Chaplin 1990’da Delhi’de yapılan bir ankette 1.100 gecekonduca yaşayan 480.000 ailenin yalnızca 160 klozete ve 110 seyyar tuvalete erişiminin olduğunu ortaya çıkarmıştır.”(23)

Keza kent yoksullarının, kent topraklarından yararlanma oranları da hıfzıssıhha koşullarından daha iyi değildir. “1999 sayımına göre, ağaçlarla kaplı bir banliyö olan Karen’de bir kilometrekarelik alanda 360’dan daha az kişi yaşamaktadır. Kibera’da ise aynı büyüklükte bir alanda 80.000’den fazla insan bulunmaktadır. Dakka’da nüfusun yüzde 70’inin kent alanının sadece yüzde 20’lik kısmında yoğunlaştığı tahmin edilmektedir. Keza, Santa Domingo’da nüfusun ucuz kiralık evlerde ve gecekonducularda yaşayan üçte ikilik kısmı kent alanının sadece beşte birini kullanmaktadır. Bazı kent coğrafyacıları Bombay’ın bu konuda en uç örnek olduğunu düşünüyor. Zenginler kent arazisinin yüzde 90’ına sahipken ve bir sürü açık alan içinde rahat bir yaşam sürerken, yoksullar arazinin yüzde 10’luk kısmında tıktış tıktış yaşamaktadır.”(24) Bu, hıfzıssıhha koşullarının neden bu kadar kötü olduğunu da kısmen açıklar niteliktedir. Ayrıca bu kentlerde sınıf çelişkilerinin ne derece şiddetli olduğunu da gözler önüne sermektedir. Aradan geçen zaman içinde iyimser olmak için bir nedenimiz bulunmamaktadır. Neo-liberalizmin bu çelişkileri daha da keskinleştirmiş olduğu koşullarda kent yoksullarının daha insani koşullara ulaşmış olmalarını beklemek ham hayal olacaktır.

Kaldı ki, “iyileştirme” çabalarından yararlananlar da genelde gecekondu

yoksulları değil orta sınıflar olmaktadır. Bu durum geçmişten günümüze değişmeyen bir olgudur. Çünkü kent yoksulları ne kadar gayri insani, sıkışık düzen koşulları barındırırsa barındırsın kent merkezlerine yakın olmak zordadırlar. “Mekanın meta olarak üretilmesi” ve yoksulların “dikey kira peyi sürme eğrileri” bu sürekliliği doğurmuştur. Daha “1850’lerde Baran Haussmann’ın İkinci İmparatorluk döneminde işçiler için yapmayı tasarladığı konutların sergilendiği Paris’teki Napoleon örnek konutları, bu konutlara yerleştirilmesi düşünülen kişilerce tek tip oldukları ve “kışlaya benzedikleri” gerekçesiyle reddedilmişti. Tarihçi Ann Louise Shapiro bu konuda şöyle diyor: *“Hayırseverler ile yapı kooperatiflerinin işçi kesimini Ortaçağ’daki gibi özel bölgelere havale etmeye başladıklarından yakınıyorlardı ve bu tür evlerin yapılmasından ziyade hükümetin boş konutlara vergi uygulayarak kira bedellerini zorla aşağıya çekip kent merkezindeki karışık konutlarda daha fazla kiralık yer açması gerektiğinde ısrar ediyorlardı.”*(25) Nitekim çağdaş “iyileştirme” faaliyetlerinin akıbeti de farklı olmamıştır. Öyle ki, bu yeni konutların orta sınıflar tarafından ele geçirilmesi evrensel bir kader haline gelmiştir. Cezayir, Tunus, Hindistan’da böyle olmuştur. Belki de DB finansörlüğünde örnek proje olarak yapıldığı için en meşhurlarından biri olan ve utanç verici bir yağmaya dönüşen diktatör Marcos döneminde Manila’da yapılan konutların tamamına yakınının gecekondulara yerleşimcileri dışında kalan orta sınıflar tarafından ele geçirilmesi hala kent planlamacılarının hafızalarındaki kötü bir hatıra olarak güncelliğini korumaktadır.

Bu ele geçirmede ekonomik şartların belirlediği bir gönülsüzlük de etkili olmaktadır. Çünkü *“gecekondular mahallelerinin tahliyesini planlayan kuruluşlar çok katlı ucuz daireleri insanlar için bir alternatif olarak görüyorlar. Gecekondular mahallelerinde yaşayan insanlarca tahliyenin ve bu dairelerde yaşamının üretim araçlarını ve geçimlik üretim imkanlarını azaltacağını biliyorlar. Dahası, bu dairelerin bulunduğu yerlerden ötürü işe gidip gelmeleri zor. Gecekondular sakinlerinin kendi mahallelerinde kalmayı tercih etmelerinin, tahliyeye karşı mücadele vermelerinin nedeni sadece bu. Gecekondular mahallesi gittikçe kötüleşen koşullar altında bile üretimin mümkün olduğu bir yer onlar için. Kent planlamacısına göre ise gecekondular mahallesi şehrin kanserli parçasından başka bir şey değil.”*(26)

Gecekondular mahallelerinde gittikçe kötüleşen koşullara rağmen üretimi mümkün kılan ise enformel sektörlerin varlığıdır. Gecekondular “yoksulluğun yeniden üretildiği” mekanlar olarak kayıt dışı ekonominin en güçlü olduğu, doğduğu, büyüdüğü ve yeniden üretildiği mekanlardır. *“Siyasi açıdan, işçi haklarının zerre dikkate alınmadığı kayıt dışı sektör, gizli komisyonlar, rüşvet-*

ler, sadakat bağları ve etnik dışlamalardan oluşan yarı-feodal bir alan-
dır.”(27) **Dolayısıyla gecekondular basit bir yerleşim olmanın öte-
sinde bir yaşam alanıdır.** Gecekonduların bu evrensel nitelikleri,
buldukları ülkenin, kentin sosyo-ekonomik yapısı ve dünya pazarındaki ro-
lüne göre farklılıklar taşımaktadır. Fakat kayıt dışı sektörlerin merkezi olma
özelliklerini korumaktadırlar.

Bir gecekondu yerleşimcisi için bu özelliklere bağlı olarak bulunduğu ma-
halesi, doğduğu, büyüdüğü, aile kurduğu ve öleceği yerdir. Gecekondu yerle-
şimcileri üst ve orta sınıfların aksine sabit yaşamayı tercih eder. Daha doğrusu
zorunluluklar bu yönlü bir kültür ve bilinç oluşturur. Bu şekillenmeye
bağlı olarak “*düşük gelir grupları, çoğunlukla kendilerini çevreleriyle özdeş-
lerler, onlar için taşınmanın psikolojik maliyeti, daha hareketli üst orta sınıfa
göre daha yüksektir.*”(28) Bu durum gecekondu yerleşimcilerinin tahliyelere
karşı bir başka direnç noktasını oluşturur. Çünkü ister gönüllü ister zorla olsun
gecekondunun taşınması bir mekan/ev değişikliği değil, komple bir yaşam
değişikliğidir. Bu algı, taşınmaya verdiği tepkide de kendini hissettirir.

Türkiye’deki gecekondulaşmayı küresel boyuttaki benzerlerinden ayıran
bir diğer önemli faktör ise gecekonduların üzerinde yükseldiği arazilerin ni-
teliğidir. Türkiye’de bu, istisnai durumlar hariç hazine arazisidir. “*Güney-
doğu Asya’nın 16 şehrinde arazilerin ortalama yüzde 53’ünün en üst yüzde
5’lik kesimde yer alan gayrimenkul sahiplerine ait olduğunu,... Erhard Ber-
ner’e göre, Manila’nın neredeyse yarısı birkaç aileye aittir. Bu arada Hin-
distan’da, kent arazilerinin tahminen dörtte üçlük kısmı, kentli ailelerin
yüzde 6’sına aittir ve Mumbai’deki bütün boş arazilerin çoğunluğu sadece
91 kişinin denetimi altındadır.*”(29) Latin Amerika’nın en büyük emlak pat-
ronu ise Katolik Kilisesidir.

Türkiye’de gecekonduların devlet arazisi üzerinde yapılmış olması ve be-
deli ödenmiş olsun ya da olmasın gecekondu sahibinin fiili olarak küçük mülk
sahibi durumunda bulunması daha DB’nin başına Menomara’nın geçtiği yıl-
larda dillendirilmeye başlanan, özü konut sorununu gecekonduların omuz-
larına yıkmak olan bir politikanın izlenmesini kolaylaştırmıştır. Bu politikayı
90’lı yıllarda De Soto güncelleyerek tedavüle sokmuştur. “*De Soto, Üçüncü
Dünya kentlerinin yatırıma ve işe aç olmaktan çok yapay bir mülkiyet hakkı
yetersizliğinden mustarip olduğunu belirtir. De Soto, sihirli tapulandırma
değneğini sallayarak, gecekondu bölgelerinden geniş sermaye havuzları ya-
ratılabileceğini ileri sürmüştür. Yoksulların aslında zengin olduğunu, ama
resmi bir senede, yani tapu senedine sahip olmadıkları için ellerindeki ser-
vete (kayıt dışı sektördeki kıymetlenmiş emlaka) ulaşamadıklarını veya likit*

sermayeye dönüştüremediklerini savunur. Tapulandırmanın hükümete pek fazla, hatta hiç maliyet yüklemeyen anında muazzam miktarda hisse senedi yaratacağını ileri sürer.”(30)

Türkiye’de 1970’li ve 80’li yıllarda kurulmuş olan, bugün “Kentsel Dönüşüm”ün hedefindeki semtler de bu gelişme çizgisinde yer almıştır. Önce kendi hallerine bırakılmıştır. Sonrasında **1 Mayıs Mahallesi** gibi mahalleler kentsel plan içine dahil edilmiştir. Tek katlı gecekonduların birkaç katlı apartmanlara dönüşmesi teşvik edilmiştir. Sık sık imar afları ve belediyelerin götürdüğü altyapı hizmetleri vb. ile bu araziler değerlendirilmiştir. İş merkezleri ve sanayinin kayışıyla birlikte bu semtler bir nevi kent merkezine dahil olmuşlardır. Şimdi sermayenin değersizleşmesine (üzerinde bulunduğu arsanın fiyatının düşmesine) yol açtığı iddia edilen bu yapılar, zamanında bu arazi parçalarının değerlendirilmesi sürecinde katalizör işlevi görmüştür. Çoğu tapusuz olan bu gibi semtler de tapu yerine geçmesi için verilmiş belgeler de artık tapu olarak kabul edilmez olmuştur. De Soto’nun ruhuna uygun olarak çıkarılan 2B gibi yasalarla aynı topraklar üzerlerinde yaşayanlara tekrar rayiç bedel üzerinden satılmak istenmektedir. Örneğin **Ümraniye**’ye bağlı **Kazım Karabekir Mahallesi**’nde benzer bir süreç işlemektedir. Neredeyse kendi başına küçük bir kent olabilecek mahalle yerleşimcilerine üzerine oturdukları topraklar yeniden rayiç bedel üzerinden satılmaktadır. Birçok yerleşimcinin bu bedelleri ödemesi mümkün değildir. Nitekim Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, 2B yasasından yararlanabilmesi için planlanan kesimlerin ancak üçte biri civarında bir kesimin yasadışı olarak yararlanabilmek için başvurduğunu ve başvuruların da yarıya yakınının gerekli parayı yatırmadığını itiraf etmek zorunda kalmıştır. Bu da göstermektedir ki, gecekonduların yerleşimcilerinin üzerine yerleşerek koca koca semtler ve hayatlar inşa ettikleri mahallelerinden yüksek bedelleri ödeyemeyecekleri için sürülme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır.

Bu durum Türkiye’deki gecekondular ile küresel muadilleri arasındaki temel farklardan birini daha açığa çıkarmaktadır. Türkiye’deki gecekonduların ezici çoğunluğu mülk sahiplerinden oluşmaktadır. Dünyada ise tersi bir durum hakimdir. Bu farklılaşma direniş biçimlerine ve direnişin örgütlenmesine dayanak oluşturacak sınıflarda da bir farklılaşmaya yol açmaktadır.

Asya, Afrika ve Latin Amerika’daki büyük kentlerin gecekondular mahallelerine sığınmış yerleşimcilerin büyük çoğunluğu kiracı konumundadırlar. Bu yerleşim bölgeleri şehrin en uç ve en elverişsiz bölgeleri oldukları için zaten kiracıların gidecek, barınabilecek başka seçenekleri neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu da koşulları ne kadar olumsuz olursa olsun bu gecekondular ma-

hallerinde yaşayan kiracıların tahliyelere/yıkımlara karşı en güçlü direniş sergileyen kesim olmasına yol açmaktadır. Kiracıları direnişin asli unsuru yapmaktadır. Ev sahipleri büyük emlak patronları olduğu için zaten gecekondulu mahallelerinde oturmuyorlar.

Türkiye’de ise büyük bir kiracı kitlesi bulunmakla birlikte gecekondulu sahiplerinin büyük çoğunluğu gecekondulu mahallesinde bizzat ikamet etmektedir. Kiracıların benzer fiyatlara ev bulma şansı görece daha yüksektir. İstisnası ise küçük işletmelerdir. Gecekondulu mahallelerinde sokak aralarına dağılmış bakkal, tamirci, küçük konfeksiyon atölyeleri gibi işletmelerin benzer şartlarda kira olanakları çok sınırlıdır. Üçüncü kuşağa taşınmaları, bütün kiracıların ulaşım maliyetlerini arttıracaktır, fakat küçük işletmelerin üretim maliyetlerini de yukarıya çekeceği için rekabet koşullarını olumsuz etkileyerek ayakta kalmalarını zorlaştıracaktır. Bu da ev sahiplerinden sonra kiracı kitlesi içinde bu küçük işletmeciler kesimini en fazla “dönüşüm” karşıtı pozisyona itmektedir. **Bu bağlamda Türkiye’deki “Kentsel Dönüşüm” mülksüzlerin son sığınakları olarak barındıkları mekanlardan sürülmesi olarak değil, ama küçük mülk sahiplerinin komprador ve emperyalizm tekeli sermaye lehine bir mülksüzleştirilmesi programı olarak da tanımlanabilir.**

Egemenlerin Rüyası Kent Yoksullarının Kabusudur!

Türkiye’de özellikle İstanbul, İzmir, Bursa ve Ankara gibi büyük sanayi ve ticari iş merkezi konumundaki şehirlerde Kentsel Dönüşüm mimari literatürde soylulaştırma, mutenalaştırma olarak tanımlanan bir merkezde ilerlemektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi sanayinin desantralizasyonuna bağlı olarak merkezden dışarıya kayan işletmeleri çevreleyen gecekondulu mahalleleri de günümüzde bir üçüncü kuşakla çevrelenmiştir. İstanbul özgülünden hareket edecek olursak ikinci ile üçüncü kuşak arasında Maslak, Çekmeköy vb. yeni gökdelenlerin yükseldiği küresel piyasalara da hizmet sunan iş merkezleri oluşmaya başlamıştır.

Bu mahallelerdeki yetersiz binaların yerine yeni, modern ve sermayenin ihtiyaçlarına uygun barınma ve iş merkezlerinin yapılmasına soylulaştırma denmektedir. Bu işlem de kendi içinde farklı yöntemler içermektedir. Soylulaştırılacak bölge örneğin tarihi yapıların bulunduğu bir bölge ise tarihi yapıların aslının dış cephe veya bütünlüklü olarak korunarak yenilenmesini içermektedir. Konumuz özgülünde ise küçük sermaye birikimlerine dayalı olarak yapılmış üç beş katlı aile apartmanları ya da tek katlı bahçeli gecekondulu evleri söz konusu olduğunda ise bu binaların komple yıkılarak yerlerine yenilerinin yapılması anlamına gelmektedir. Elbette böyle yapılaşma eski binalar ile

birlikte eski mahalle sakinlerinin de görüntü kirliliği oluşturmamaları için sürülmelerini beraberinde getirmektedir.

Egemen sınıfların AKP hükümeti öncülüğünde İstanbul merkezli olarak düşündükleri bu dönüşüm, Tahsin Yücel'in bir kara ütopya (distopya) romanı olan Gökdelen'de betimlendiği gelecek tasarrufuyla örtüşmektedir. Gökdelenlerin şehrin dışına kovulan (günümüz gerçekliğinde bu üçüncü kuşak gecekondulu mahalleleri oluyor) "yılıksanları"nın İstanbul'u geri alışlarını anlatan romanın baş karakteri de tıpkı başbakan R.T. Erdoğan'ın çılgın projesinde olduğu gibi kenti gökdelenler kentine çevirmek istemektedir. R. T. Erdoğan'ın kent yoksulları için bir kara ütopya olan ütopyası, onun şahsında komprador sermaye kesimlerinin ütopyası olarak yansımaktadır.

Aslında Engels, burjuvazinin şehir düzenlemelerindeki hala geçerliliğini koruyan mantığını yaklaşık 200 yıl önce ortaya koymuştu: *"Gerçekte burjuvazinin, konut sorunu kendi usullerine göre çözmesinin tek bir yöntemi vardır –yani çözümün sorunu yeniden üreteceği tarzda bir çözüm. Bu yöntemin adı 'Hausmann'dır. 'Hausmann' derken günümüzde genelleşen, büyük kentlerimizdeki emekçi sınıf mahallelerinde ve özellikle merkezi konumdaki alanlarda geniş gedikleri açmaya dayalı uygulamayı kastediyorum. Bunun nedeni önemli değildir; ister kamu sağlığı ya da kenti güzelleştirme kaygısı, ister merkezi konumda iş merkezleri, ister demiryolları, caddeler açma (bu bazen, barikatlarda dövüşmeyi zorlaştırmak gibi stratejik bir amaç da taşıyor olabilir), yani trafik olsun... Gereğe ne kadar farklı olsa da, sonuç her yerde aynıdır; burjuvazinin kendi muazzam başarısı adına böbürlenmesiyle birlikte utanç verici ara sokakların kaybolması– ama bunlar hemen arkasından, üstelik çoğunlukla hemen yan sokakta tekrar ortaya çıkmaktadır!... Kapitalist üretim tarzının emekçilerimizi her gece tıktıkları, hastalıkların üreme yeri olan delikler ya da tavan araları ortadan kalkmamıştır, sadece başka yere **kaydırılmıştır!** İlk başta ortaya çıkmalarına neden olan iktisadi gereklilik aynı şekilde bir başka yerde de oluşmalarına neden olur."*(31)

Housmann'dan günümüze belki de tek yenilik kentin parçalar halinde büyümesine uygun olarak arazi rantı yüksek bölgelerden sürülen emekçilerin buldukları mekanlarda daha kötü koşullara sahip dış halkadaki gecekondulu mahallelerine sürülmeleri olsa gerektir. Çünkü ikinci kuşakta bulunan gecekondular tasfiye edilecek olan emekçiler, yıllar boyunca kıt kanaat edindikleri kaynakları bu mahalleye yatırmışlardır. Gidecekleri yeni mahallelerde benzer olanakları elde etmekte zorlanacaklardır. İkinci kuşak gecekondulu mahallelerinden TEM'in üstündeki üçüncü kuşağa geçmek zorunda kalacak olanlar farklı maliyetlerle karşı karşıya kalacaklardır. İşe gidiş-gelişlerde ulaşım masrafları

artacaktır. Geçmişte işgal yoluyla veya uygun şartlarda elde ettiği arsaya benzer vasıflara sahip bir arsaya yeni mahallesinde çok daha yüksek maliyetlerle erişebilecektir. Bu ise ikinci kuşakta, kendisine iyi-kötü bir yer edinmeyi başarmış geçmişin mülksüz kent yoksulu, bugünün küçük mülk sahibi ve kiracıların daha da yoksullaşmaları ve kötü şartlarda yaşamaya zorlanmaları anlamına gelecektir. 1970’li yıllarda oluşan ikinci kuşak gecekondulu mahallesi yerleşimcileri 2013’te kendilerini tekrar 70’li yılların koşullarında bulmuş olacaklardır.

Geçmişte gecekondulu mahallelerinin yol açtığı salgın hastalıklar burjuvazinin yaşamını tehlikeye attığı oranda bu mahalleler yardımsever görüntüler altında soylulaştırmanın hedeflerinden biri olmuşlardır. Günümüzde ise bu tarz gerekçelerin yerini devrimci faaliyetler ve bu semtlerin kriminal faaliyetler almıştır. Bu bağlamda “Kentsel Dönüşüm” faaliyetlerinin muhalif kesimlerin susturulması ya da dağıtılması amacıyla kullanılması ender rastlanan bir durum olmaktan çıkmıştır. Engels’in daha o zaman yaptığı “bazen barikatlarda dövüşmeyi zorlaştırmak gibi stratejik ‘hedefleri’ olabileceği” vurgusu yersiz değildir. Fransız burjuvazisinin sınıf mücadelesinden çıkardığı dersleri Haussmann şahsında hayata geçirmesi egemen sınıfların kolektif hafızasına kazanmıştır. Örneğin Enver Sedat Mısır’da aynı yolu takip etmiştir. “Mısır’da 1970’li yıllar ‘yıkıcı’ kent mahallelerine karşı korkunç devlet baskısı uygulandığı bir dönemdi. Böyle bir baskının ünlü örneklerinden biri Ocak 1977’de IMF’yi hedef alan ayaklanmalar sonrasında yaşanmıştı. Sedat’ın başarısızlıkla sonuçlanan neo-liberal **infitah** politikaları devlet bütçesinde büyük açık yaratmış... Öfkeli Kahireliler bunun üzerine, beş yıldız otel, casino, gece kulübü ve alışveriş merkezi gibi **infitah**’ın lüks yaşam tarzı yüzünden okunan simgelerine ve polis karakollarına saldırdı. Ayaklanma sırasında seksen kişi öldü, yaklaşık 1000 kişi yaralandı.

Hapishaneleri solcularla doldurduktan sonra (ki bu baskının Mısır’da radikal İslamcılarının artması gibi bir yan etkisi olmuştu) Sedat bütün hiddetini ‘Komünistlerin önderliğinde bir hırsız isyanı’ diye suçladığı, isyanın kaynağı olarak gördüğü Bulak bölgesindeki (Kahire’nin merkezine yakın) İşaş el Turguman gecekondulu mahallesine yöneltti. Sedat yabancı basın mensuplarına bu bölgenin, ‘dar sokaklar polis arabalarının kullanılmasına izin vermediğinden kolayca kaçabilen komünistlerin saklandığı’, tam anlamıyla bir bölücü yuvası olduğunu söyledi. Antropolog Farha Ghannam, Sedat’ın tıpkı II. J. Napolyon gibi ‘kent merkezinin daha etkili bir denetim ve polis kullanımına izin verecek şekilde yeniden planlanmasını’ istediğini söyler. İşaş el Turguman’ın damgalanmış sakinleri iki gruba ayrılarak şehrin farklı dış bölgelerine tahliye edilirken, eski mahalleleri otopark haline getirildi.”(32)

İstanbul özgülünde ikinci kuşak gecekondulu mahallelerinin önemli bir kısmı devrimci, demokrat kesimlerin yoğun olarak yaşadığı semtlerdir. 1 Mayıs, Sarıgazi, Gülsuyu, K. Armutlu, Altınşehir ve benzeri mahalleler artan toprak rantının merkezinde oldukları gibi muhalefetin de merkezini oluşturuyorlar. Yanı sıra Gülsuyu ve Küçük Armutlu eşsiz boğaz manzarasına ve depreme dayanıklı bir zemine sahiptirler. 1 Mayıs Mahallesi Atakent, Sarıgazi ise Çekmeköy gibi yeni iş ve yaşam merkezlerinin yanı başındadırlar. Olimpiyat Stadı yapıldığından bu yana “görüntü kirliliği” oluşturduğu gerekçesiyle Altınşehir saldırı tehdidi altındadır. Keza, Ankara’daki Dikmen Vadiisi de benzer gerekçelerle saldırı altındadır.

İstanbul’da egemen sınıflar farklı bir yöntem izlemektedir. Kuruluş aşamasında ve günümüzde devrimci hareketlerin belirli bir potansiyel barındırdığı semtlere ilk etapta saldırılmadı. Sisteme muhalif olmayan, düşük dirence sahip rantı yüksek belli başlı mahallelerde yıkımları başlatarak buralarda oluşturulacak “cazibe merkezleri” ve bu cazibe merkezlerinin estireceği olumlu hava ile yelkenlerini şişirecek devrimci potansiyelin, dolayısıyla direnişin güçlü olmasını bekledikleri mahallelere saldıracaklardır.

Kentsel Dönüşüm Saldırısının Ekonomik Politik Nedenleri

Görüldüğü gibi “Kentsel Dönüşüm”lerin ardında kapitalist üretim tarzının, ülkemiz özgülünde komprador kapitalizmin yapısal işleyişi yatmaktadır. Kapitalist üretim tarzının her şeyi metalaştırarak, metayı, ekonomik, sosyal, kültürel hayatın yapıtaş haline getirmesi Lefebure’nin deyimıyla “mekanın metalaşması” durumu belirli aralıklarla kentsel mekanların yerine göre mülkiyet hakları da dahil her türlü değişimini dayatmaktadır. Zamanında kent yoksullarının elinde olan mekanlardan tatalım üst sınıflara ait mekanlara kadar her türlü mekan değişim değeri olarak, dönüşümün gündeme geldiği konjonktüre ve izlenen politikaya bağlı olarak dönüşümden payına düşeni almaktadır.

Toprağın aşırı değerlendirilmesi gecekondulu mahallelerinin felaketi olmuştur. Kent yoksullarının ellerinde tuttıkları aşırı değerlendirilmiş araziler, onların, mülksüzleştirilmesinin gerekçesi haline gelmiştir. Bu sadece Türkiye’ye özgü bir durum değildir. Emperyalist-kapitalist üretim tarzına bağlı olarak komprador kapitalizmin yapısal ihtiyaçları bu değişimi dayatmaktadır. O halde “Kentsel Dönüşüm”ü RT. Erdoğan’ın bir fantezisi gibi görmememiz gerektiğini bir kenara not etmeliyiz. “Çılgın Proje” gibi fanteziler içerirse de dönüşüm yapısaldir. İkinci kuşakta yer alan özellikle devrimci, demokrat semtlerdeki direniş odakları bu gerçekliğe göre konumlanmak zorundadır. Televizyon-

larda sık sık karşılaştığımız, belediyelerin kaçak bina yıkımlarından aşına olduğumuz, çatıya çıkarak kiremit atma, bayrak taşıma/asma vb. yöntemler bu saldırıyı püskürtmez. **Hiçbir mücadele biçimini dışlamadan bu gerçekliği bilerek organize olunması gerekmektedir.** Sermaye on yıllardır büyük kentlerde yaptığı ulaşım ağları (metro, tramvay, kara ve deniz ulaşım çeşitliliği) ile bu dönüşümün alt yapısını büyük oranda hazırlamıştır. Diğer taraftan tam da bu altyapı yatırımları dönüşümü sermaye kesimleri için cazip ve mümkün hale getirmiştir.

Dönüşümün yapısal ihtiyaçların ürünü olarak gelmiş olsa da neden şimdi sorusu sorulabilir. Bu soruya verilebilecek en makul yanıt dünya ekonomisinin 2008 yılından bu yana çıkamadığı kriz olacaktır. ABD ve AB'yi sarsmaya devam etmekte olan küresel kapitalizmin merkezi konumdaki bölge ve ülkelerdeki krizin Türkiye'yi sarsmaması düşünülemez. Türkiye henüz küresel sarsıntıların tetikleyerek başlatabileceği bir kriz ihtimali ile karşı karşıyadır. Türk hakim sınıfları bu krizi mümkün mertebe ötelemeye çalışmaktadır. Ancak başvurdukları araç tanındıktır. Tıpkı ABD'deki inşaat sektörünü ve bu sektörle bağlantılı sektörleri aşırı üretime teşvik ederek yaratılacak yapay ekonomik canlılık ile büyüme balonu sürdürülmek istenmektedir. Daha şimdiden inşaat sektörünün etekleri sevinçten zil çalmaktadır.

09 Ekim 2012 Salı, tarihli Sabah gazetesinin ekonomi sayfası bu etekleri zil çalma durumunu "İnşaata 'Kentsel Doping'" başlığıyla duyurmuştur. Barış Engin imzalı haberde; "Kentsel dönüşüm boyadan çimentoya, yalıttımdan cama kadar 120 alt sektörde etkisini göstermeye başladı. 400 milyar dolarlık ekonomi yaratması beklenen dönüşüm seferberliğine ayak uydurmak için firmalar kapasite artırıp, çift vardiya sistemine geçiyor. Durgunluğa giren inşaat sektörüne can suyu etkisi yapacak olan kentsel dönüşüm ilk meyvelerini ise KOBİ'lerde verdi. Birçok firmaya ek siparişler yağıyor. Küçük ölçekli çok sayıda firma da vardiya sayısını 3'e çıkardı. Orta ve büyük ölçekli firmalar kentsel dönüşümü büyüme planları içine aldı. Bir çoğu kapasitelerini artırarak adımlar atmaya başladı" açıklamasıyla sektörün içine girdiği hareketliliğine gönderme yapıyordu. Haberin devamında ise çeşitli firma sahipleri ile yapılan küçük röportajlardan birinde Selenler Plastik Genel Müdürü Hilmi Hazar; "Biz kentsel dönüşüm projeleri için bir yıl öncesinden çalışmaya başladık. Bugün start verilen dönüşüm ile birlikte siparişlerimiz iki kat arttı diyebiliriz. Bu nedenle Hadımköy'de hayata geçirmek istediğimiz yeni fabrika yatırımını öne çektik. 6 ayda kapasitemizi üç kat artıracak yeni tesislere geçeceğiz" diyerek sürece dönük hazırlıklarını anlatıyordu. Yine Dost Cam Genel Müdürü Fe-

ridun Donat; “*Cam ürünleri sektöründe dönüşümün satışlara olumlu etkisini görmeye başladık. Biz talebe yetişmek için İstanbul Çatalca’da bulunan fabrikamıza ek olarak Gebze-Dilovası İmes Organize Sanayi Bölgesi’nde ikinci tesisimizi inşa ediyoruz*” demiştir. Çeşitli firmaların üst yöneticilerinden benzer açıklamalar sürüp gidiyor.

Yine aynı sayfadaki köşesinde Şeref Oğuz “Vites büyütme” başlıklı büyüme oranını tartıştığı makalesinde “*Peki, **kentsel dönüşüm** tek başına vites büyütme sağlayabilir mi? Hayır, ama olumlu yönde katkı vereceği kesin*” dedikten sonra “*2011, rekor büyüme yılı oldu, 2012’de ayağımızı gazdan fazla çektiğimizi anladık. 2013, bu veriler ışığında, vitesin (rekor olmasa da) **uygun hız** getirilmesi yılı olacaktır. Bütçenin yapısını gördüğümüzde, **uygun vitesin** ne olduğunu anlayacağız. Bizim dışımızdaki yol durumunun (**dünya ekonomisi**) belirleyiciliğini hesaba katmak şartıyla...*” Hiç şüphesiz vitesin belirlenmesinde kentsel dönüşüm, makro ekonomik koşullarla bağlantılı olarak en önemli unsurlardan biri olacak. Haliyle vitesin seviyesi kentsel dönüşümün hızını belirlemede de etkili olacaktır.

Kentsel Dönüşüm komprador kapitalizmin yapısal ihtiyaçları ile egemen sınıfların ekonomik krizden kaçma ihtiyaçlarının kesiştiği noktada gündeme gelmiştir. Zamanlamada tayin edici nokta bu olmuştur. Bu nokta aynı zamanda Kentsel Dönüşümün dış etkilere çok açık olmasını beraberinde getirmektedir. Şeref Oğuz’un “dünya ekonomisinin belirleyiciliğine” vurgu yapması bu yöne bir dikkat çekme olarak da okunabilir.

Zamanlamada yapısal ve güncel ihtiyaçların kesişmesi etkili olmakla birlikte, yerel ihtiyaçların içerisinde AKP’nin kendi siyasi geleceği ve temsilciliğini yaptığı komprador burjuvazi kliğinin ihtiyaçları da etkili olmuştur. Daha doğru bir ifadeyle, yapısal ve güncel ihtiyaçların kesişme noktasında AKP siyasi iktidarı/devleti elinde tutmanın avantajlarını sonuna kadar kullanmak isteyecektir. Güncel ihtiyaçlar skalasına temsilcisi olduğu kliğin doğrultusunda yön vermek isteyecektir. Yanı sıra bir konjonktür partisi olmaktan merkez sağın ana partisi konumuna geçmek istemektedir. Tüm bunlara ek olarak Kentsel Dönüşümün estireceği başarı rüzgarı ve yeni anayasa ile birlikte R. T. Erdoğan’ın Cumhurbaşkanlığına taşınması da hedefler arasındadır. Dünya ekonomik krizle çalkalanırken ekonomide istikrar ve gökdelenlerle yaratılacak ihtişamlı kentsel silüetler R. T. Erdoğan’ı cumhurbaşkanlığına taşımakta işlevli olacaktır. Bu sonuncusu, egemenler nezdinde Kentsel Dönüşümden beklenen en düşük katkıdır.

Tüm bu nedenler AKP’yi iddialı ve kararlı bir hat izlemeye zorlamakta-

dır. Mehmet Bekaroğlu'nun "Deli Dumrul Yasası" olarak adlandırdığı 6306 sayılı Afet Kanununu Çevre ve Şehircilik Bakanlığın muazzam bir yetki ve hareket alanı sunmaktadır. Öyle ki sistemin kutsalı özel mülkiyet hakkı dahil ciddi bir saldırı altındadır. Ne var ki CHP'nin itirazı ile Anayasa Mahkemesi "imdata" yetişmiştir. 6306 sayılı Afet Kanununun yapılışına hakim olan anlayışı ve bu anlayışın kanuna sirayet eden yansımaları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

* Tüm yetkiler 644 sayılı KHK'nın uzantısı olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile TOKİ'ye verilmiştir.

* Yurttaşların barınma hakkı yok sayılmaktadır.

* Mülkiyet hakkı ihlal edilmektedir.

* Eşitlik ilkesi göz ardı edilmiştir.

* Hak arama özgürlüğü kısıtlanmaktadır.

* Kanunun genel gerekçesinde gönüllülük esasına gönderme yapılmış ise de, zor kullanma yöntemleri tariflenmiştir.

* Son olarak doğal, kültürel ve tarihi varlıkların korunmasını amaçlayan bütün hukuk kuralları bertaraf edilmiştir."(33)

Bu maddelerden "mülkiyet hakkı"nın ihlal edilmesi, Anayasa Mahkemesi tarafından yeniden düzenlenmiş ve mülk sahibine belli kolaylıklar sağlanmıştır.

Böylesi bir ruhla hazırlanmış bir kanun, komprador burjuvazi ve siyasi temsilcilerinin kararlılıklarını olduğu kadar sıkışmışlıklarını, zaafalarını da gözler önüne sermektedir. Bu sıkışmışlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar; "2 yılda dönüşümü yapabilmek, salaş, kaçak, projesiz, ruhsatı, iskanı olmayan binalardan Türkiye'yi kurtarmak için gayret içinde olacağız. Kararlı olduğumuzu ve bu işi başaracağımızı vatandaşa aktaracağız. Ondan sonra 5 yıl, 7 yıl, 10 yıl, 12 yıl, 15 yıl ve 20 yıllık planlarla dönüşüm tamamlanır"(34) sözleriyle dile getirmiştir.

Bakanın dönüşümü 2 yıl içerisinde büyük ölçüde bitirme isteği ve kendini kararlılığa vurgu yapmak zorunda hissetmesi, zamanlarının sınırlı olduğunu ve 2 yılda hedeflerinin çoğuna ulaşamamaları halinde, hedeflerinde ısrarcı olmalarının bekledikleri yararı getirmeyeceğinin itirafıdır. Bu zaman sınırlılığı küresel ve bölgesel ekonomik ve siyasi koşullardan kaynaklandığı gibi yanı sıra AKP ve Tayyip Erdoğan'ın siyasi geleceğine vereceği yünden de kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan 2 yıl belirlemesi yıkımların ilk başta yoğun olacağını göstermektedir. 20 yılda tamamlanması planlanmasına rağmen tayin edici karşılaşmanın ilk iki ya da belki üç yıl içinde olacağını göstermektedir.

Saldırının Güçlü ve Zayıf Yönleri

Egemen sınıfların ihtiyaçlarının merkezinde bulunması önünde durulamayacağı anlamına gelmemektedir. Kentsel Dönüşüm de kendi kurdunu içinde taşımaktadır. Neo-liberal politikalar Türkiye'yi dış uyanarlara karşı daha duyarlı hale getirmiştir. 2008'den bu yana sürmekte olan kriz Türkiye'nin kapısını çalmak üzeredir. Bu durum, tam da kriz öteleme ya da krizden çıkış stratejisi olarak ele alınan/görülen Kentsel Dönüşümü krizin tetikleyicisi pozisyonuna getirebilecektir. Dışarıdan sermaye girişine (sıcak para) aşırı duyarlı bir ekonomik yapı söz konusudur. Cari açığın ve bütçe açığının tehlikeli limitlerde seyrettiği bir süreçte Kentsel Dönüşümün bütçeye getireceği 400 milyar dolar civarı bir yükü çok daha fazla kâr vaat etse de sermaye girişinin küresel kriz koşullarına bağlı olarak garanti olmadığı koşullarda kaldırması pek mümkün görünmemektedir. Ekonomik kırılganlığa ülkenin seçim sahti mahalline girmesinin getirmesi muhtemel "popülist" politikalar eklendiğinde bu haliyle Kentsel Dönüşüm ekonomik olarak gerçekleşmesi ve sürdürülmesi mümkün bir politika görüntü vermemektedir.

Ekonomik faktörlere ek olarak Kürt ulusal sorununun aldığı boyut ve bölgede emperyalist saldırganlığın taşeronluğunu yapmak (ki bunun günceldeki karşılığı Suriye ile yürütülen "gizli savaş"tır) siyasi külfetleri kadar ekonomik külfetleri de bulunan süreçlerdir. Siyasi belirsizlikler ve riskler dikkate alındığında egemenlerin bu projenin altından kalkmaları kolay görünmemektedir. Son olarak egemenler kendi projelerini kendi çıkarları doğrultusunda planlamaktadır. Ancak bu planlarda bir nesne, unsur olarak görülen projelerin hedefindeki halk kitlelerinin bu projelere göstereceği karşı koyuşun boyutu her türlü planı bozabilecek güçtedir.

Kentsel Dönüşümün başarısızlığa uğrama olasılığının umut vaat ediyor olması gevşemeye yol açmamalıdır. Egemenler en azından İstanbul (ki payına 200 milyar dolarlık bir külfet düşüyor) Bursa, İzmir, Ankara gibi büyük şehirlerin rantı yüksek merkez ve merkeze yakın bölgelerinde bu dönüşümü gerçekleştirmeye çalışacaklardır. İstanbul'u ikinci kademe küresel kent statüsünde tutma ve bu zincirden aldığı payı artırma çabaları, saldırının ağırlık merkezinin İstanbul olacağını kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır.

İstanbul'da rantı yüksek ve muhalefetin düşük ya da hiç olmadığı mahallelerde oluşturulacak projelerin (Fikirtepe) sorunsuz hayat bulmasının yaratacağı atmosfer ile birlikte bütün hedeflerine ulaşamaları dahi hazır elleri değmişken ikinci kuşakta yer alan yüksek rant ve devrimci potansiyele sahip gecekondular mahalleleri; 1 Mayıs, Sarıgazi, Gülsuyu, Okmeydanı, Küçük Armutlu gibi dağıtılmak istenecektir. Bu mahallelerde yaşayanlar ise TEM oto-

yolunun üst tarafında kalan üçüncü kuşak gecekondulu mahallelerine gitmek zorunda kalacaktır.

Bu semtlerde saldırının şiddetine uygun örgütlenmemiş ve yenilmiş her direniş çabası, kent faaliyetinin yeni merkezlerini oluşturacak üçüncü kuşak gecekondulu mahallelerine sürülmüş/yıkılmış insanlar yığını olarak gidilmesi anlamına gelecektir. Oysa saldırının büyüklüğü karşısında yenilimmiş olsa dahi, dişe diş yaratıcı ve yırtıcı bir direniş hattı tutturulabilirse, o zaman, yenilgi durumunda mahallelerinden sürülecek halk gideceği üçüncü kuşağa bu geleneği ekecektir. Yıkılmış, yılmış değil sadece eşitsiz bir çarpışmada yenilimmiş onurlu savaşılar olarak, bugün devrimci faaliyetin etkisinden oldukça uzak bulunan üçüncü kuşak gecekondulu mahallelerinde devrimci çalışmanın üzerinden yükseleceği olumlu bir zemin sunacaktır.

Direnen halk kaybetse de kazanacaktır!

Alıntılar:

- 1) Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık, R. J. Holton, İmge Yayınları, Birinci Basım, Ekim 1999, Sf 34-35
- 2) Sosyal Adalet ve Şehir, David Harvey, Metis Yayınları, İkinci Basım, Ekim 2006, Sf 198-216
- 3) Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık, R. J. Holtan, İmge Yayınları, Birinci Basım, Ekim 1999, Sf 35
- 4) 1 Mayıs Mahallesi, Şükrü Aslan, İletişim Yayınları, Üçüncü Baskı, 2010 İstanbul, Sf 50-51
- 5) Sosyal Adalet ve Şehir, David Harvey, Metis Yayınları, İkinci Basım, Ekim 2006, Sf 125
- 6) Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi, İlhan Tekeli, Tarih Vakfı Yayınları, 2009, Sf 199
- 7) Sosyal Adalet ve Şehir, David Harvey, Metis Yayınları, İkinci Basım, Ekim 2006, Sf 127
- 8) age, D. Harvey, Sf 123
- 9) age, D. Harvey, Sf 172
- 10) İstanbul-Küreselle Yerel Arasında, Hazırlayan Çağlar Keyder, Metis Yayınları, İkinci Baskı, Nisan 2006, Sf 179
- 11) age, İlhan Tekeli, Sf 197
- 12) age, İlhan Tekeli, Sf 168-169-170
- 13) Güncel Hukuk, Kentsel Dönüşüm ve Hukuk, Prof. Dr. Tayfun Akgüner, Sf 18
- 14) İstanbul-Küreselle Yerel Arasında, Hazırlayan Çağlar Keyder, Metis Yayınları, İkinci Baskı, Nisan 2006, Sf 22

- 15) age, Sf 28-29
- 16) age, Sf 74
- 17) Gecekondu Gezegeni, Mike Davis, Metis Yayınları, Birinci Baskı 2007, Sf 37
- 18) age, Mike Davis, Sf 39
- 19) age, Mike Davis, Sf 31
- 20) age, Mike Davis, Sf 65
- 21) age, Mike Davis, Sf 55-56
- 22) age, Mike Davis, Sf 116
- 23) age, Mike Davis, Sf 171
- 24) age, Mike Davis, Sf 122-123
- 25) age, Mike Davis, Sf 86
- 26) age, Mike Davis, Sf 87
- 27) age, Mike Davis, Sf 221
- 28) age, David Harvey, Sf 83
- 29) Gecekondu Gezegeni, Mike Davis, Metis Yayınları, Birinci Baskı 2007, Sf 109
- 30) age, Mike Davis, Sf 104
- 31) Sosyal Adalet ve Şehir, David Harvey, Metis Yayınları, İkinci Basım, Ekim 2006, Sf 134
- 32) Gecekondu Gezegeni, Mike Davis, Metis Yayınları, Birinci Baskı 2007, Sf 138-139
- 33) Güncel Hukuk, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun Değerlendirmesi Raporu, Sf 16
- 34) Hürriyet Gazetesi, 3 Temmuz 2012, Kentsel Dönüşüm, Meltem Kara, Sadi Özdemir, Sf 10

Yarı-feodal yapı içerisinde kentsel gelişme: göç ve kayıt dışı/enformel süreçlerden kentsel dönüşüme

En düşük gelir grubu içerisinde çıkıp orta gelirli gruba dahil olan ve yaşam standartlarını bu ölçekte oluşturan emekçi halkımız bugün sahip olduğu mülkünü kaybetmekle, sahip olduğu mülkün elinden alınmasıyla yeni bir yoksullaştırma, cebren ve hileyle fakirleştirme saldırısı altındadır. Kentsel Dönüşüm olarak kodlanmış bu saldırı önümüzdeki süreci önemli ölçüde etkileyecek, gündemi boydan boya kaplayacak niteliktedir.

Siyasal iktidar, hakim sınıflara “kendi çıkarını herkesin çıkarıymış gibi göstermek için” büyük bir imkan sunar. K. Marks’ın işaret ettiği bu gerçek, yaşam içerisinde her dakika karşımıza çıkmaktadır. Egemen sınıflar sayısız kez bu çıplak gerçekle yüz yüze gelmiş, bunu deneyimlemişlerdir. Son örneklerden biri kıdem tazminatlarıydı. Patronlar işçinin kıdem tazminatına el uzatıyor, onu işçilerden çekip almak istiyor; bu bile bütün halkın çıkarınaymış gibi gösterilebiliyor. Devlet tarafsızdır, zengin olsun, yoksul olsun toplumun bütün kesimlerine eşit mesafededir gibi bir algı özellikle yaratılmak isteniyor. Toplumun algı dünyasında devletin tarafsızlığı bir yer edince hakim sınıfların işleri daha bir kolaylaşır.

Kentsel dönüşüm saldırısında da olan bu değil mi? Milyonlarca emekçinin konutlarını başlarına yıkacaklar, ellerinden alacaklar, yine milyonlarca emekçinin ucuz barınma imkanını yok edecekler; halk için felaket anlamına gelen bu saldırı dahi emekçilerin çıkarınaymış gibi gösteriliyor. Afet riski diyorlar, deprem bölgesi, halkın can güvenliği vb. diyorlar ve kentsel dönüşümü halka kabul ettirmeye çalışıyorlar.

Bu kuyruklu yalanlar büyük inşaat tekelleri, büyük müteahhitler, bankalar, arsa spekülâtörleri ve tabii devletin asker, sivil bürokrasisi için üretiliyor. Bu grup olağanüstü diyebileceğimiz bir boyutta vurgun yapsın, tatlı paralar kazansın diye üretiliyor. Milyarlarca dolarlık bir vurgun, bir yağmadan bahsediyoruz. Bu çapta bir vurgun için egemenler neleri göze almaz ki! “Yeterli kâr olunca sermayeye bir cesaret gelir. Güvenli bir yüzde 10 kâr ile her yerde çalışmaya razıdır; kesin yüzde 20 iştahını kabartır; yüzde 50 küstahlaştırır; yüzde 100 bütün insanal yasalara ayaklar altına aldırır; yüzde 300 kâr ise sa-

hibini astırma olasılığı bile olsa, işlemeyeceği cinayet, atılmayacağı tehlike yoktur.”(K. Marks, Kapital Cilt 1, Sf 724)

Bu kâr dürtüsüdür sermayeye, milyonlarca insanı açlık ve sefalet içerisinde yaşatmaya, kanlarını sülük gibi emerek ömürlerini çalışmaya, milyonlarca insanın evini başına yıkmaya cüret ettiren. Bu pervasız cüretkarlıkta patronların yaslandıkları araç süphesiz devlettir. İşte bir örnek: Kentsel dönüşüm yağmasının organizatörü olan Devlet Bakanı Erdoğan Bayraktar şöyle söylüyor: “2 yılda dönüşümü yapabilmek salaş, kaçak, projesiz, ruhsatsız, iskan olmayan binalardan Türkiye’yi kurtarmak için gayret içinde olacağız. Kararlı olduğumuzu, bu işi başaracağımızı vatandaşa aktaracağız.” (Hürriyet Gazetesi, 3 Temmuz 2012) Sermayenin uşağı nasıl da gözünü karartmış.

Bakan E. Bayraktar emekçi halkın direnme potansiyelini görüyor ve ondan korkuyor. Kararlılık gösterisiyle halkın gözünü korkutmaya çalışıyor. Elbette başarmayı amaçlıyorlar. Fakat murat edilenin gerçeğe dönüşmesi için egemenlerin kararlılığı yetmez. Arada uygulama, pratik denilen bir süreç var, bu pratik süreçte emekçiler “buyurun geçin” der mi? Çok önceden verilmiş bir cevabı, Şili gecekondularından göğe yükselmiş avazı “**Örgütlü halk yenilemez**” sözünü hatırlatmak istiyoruz.

Faşist devletin, Kentsel Dönüşüm saldırısının hedefi olacak mahallelerin, yerleşim bölgelerinin kuruluş hikayelerine baktığımızda faşist devletin, Kentsel Dönüşüm fermanına emekçi halkımızın vereceği yanıtı kolaylıkla öngörebiliyoruz. Halkımız boyun eğmeyi değil, direnişi seçecektir.

Egemen sınıflardan gelecek bütün saldırılar, bir direniş olasılığıyla birlikte gelir. Bu, etki-tepki, saldırı-savunma gibi toplumsal gelişmenin diyalektiğidir. Karşıt ilişkilerde kendisini bulan çatışkılı durum ve buna bağlı olarak ortaya çıkan gelişme hareketin yasaları gereğidir. Kentsel Dönüşüm saldırısında halkın direniş eğilimi ve bunu gerçekleştirmesi toplumsal gelişme açısından, neredeyse “doğal” diyebileceğimiz bir kendiliğinden hareket durumudur. Bu önemlidir, küçümsemek, burun kıvrıma seçkinlik mükemmeliyetçiliktir. Ama saldırının boyutu ve bunun karşısında emekçi halkın biriktirdiği potansiyel, farklı değerlendirilmesi koşullarında bambaşka bir hareket ve bambaşka bir durum ortaya çıkartacaktır. Açıkçası halkın kendiliğinden direnişleriyle, halkın direnişinin örgütlenmesi ve önderlik edilmesi sorunundan bahsediyoruz.

6 milyon konutun elden geçirileceği söyleniyor. Bunun önemli bir kısmı güçlendirme, tadilat vb. olsa bile yüz binlerle, milyonlarla ifade edilecek sayıda konut egemenler eliyle yıkılacak, halkımız bir oldubittiyle karşı karşıya bırakılacaktır. Bu çapta bir yıkım Türkiye için ilk olma özelliği taşısa da dünyanın farklı ülkelerinde böylesi büyüklükte yıkımları gördü, yaşadı. Aşağıya aldığı

mız tablo eksiktir, yine de bir fikir verir. Tablodan da anlaşılacağı gibi yüz binlerle ifade edilen ev, halkın gecekonduları yıkılmış milyonlarca insan barındıkları mekanlardan sökülüp atılmıştır.

1988	Seul	800.000
1990	Lagos	300.000
1990	Nairobi	40.000
1995/6	Rangoon	1.000.000
1995	Pekin	100.000
2001/03	Cakarta	500.000
2005	Herave	750.000

(Tablo: M. Davis, *Gecekondu Gezegeni*, Sf 130)

Gerçekleşen yıkımlar sırasında halkın değişen çapta direnişleri oldu. Bunlar, düşmanın yıkım saldırısının taşıyıp birlikte getirdiği direnişler, kendiliğinden tepkilerdir. Türkiye’de Kentsel Dönüşüm saldırısı altında da halkın tepki ve direnişleri faşist devletin beklediği gelişmelerdir. Hatta bu nitelikte (kendiliğinden, spontane)

bir direniş devlet için tercih edilirdir. Yaptığı bürokratik, hukuki ve askeri hazırlıklar bunu karşılama ve bastırma kapasitesindedir.

TC devletinin idari ve hukuki olarak yaptığı şu hazırlık dikkat çekicidir. **Po-pülist davranabilecekleri kaygısıyla yerel yönetimler by-pas edilmiş, yıkım görevi yerel yönetimlerden valilere devredilmiştir.** Bununla çatışmaya, şiddete dönük hazırlık yapıldığı görülüyor. Kompradorlar Kentsel Dönüşüm için savaş hazırlığı yapıyor.

Çünkü Kentsel Dönüşüm saldırısı sadece kamu ya da özel şahıs arazileri üzerine kaçak inşa edilmiş gecekonduların yıkılması gibi bir saldırı değildir. İleride biraz daha ayrıntılandıracağımız gibi, mülkiyetin el değiştirmesini de içine alan, sermayenin ihtiyaçlarına uygun mekanın yeniden yapılandırılmasıdır.

Görüldüğü gibi kompradorlar kendi sınıfları adına bir başarı hikayesi yazmak istiyor. Aslında aynı konuda emekçilerin yazdığı bir hikaye vardı zaten. Bu hikaye egemen sınıflar için kötü sonla bitmişti. Bugün o hikayenin rövanşı alınmak isteniyor. Kompradorlar hikayeyi uzatıp, sonunu emekçiler için felaket olacak biçimde bağlamaya çalışıyorlar. O halde yazılma sürecinden başlayarak hikayenin kimi önemli momentlerini de içine alan serüvenine doğru bir yolculuk yapalım.

Kırsal Nüfus Fazlası Kentlere Akıyor

Türkiye gibi yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerde kentlerin büyümesi ve kent merkezli sorunların çoğalıp çeşitlenmesinde göç olgusunun payı büyüktür. Kırsaldan kentlere doğru göçte belirleyici iki temel neden vardır; bunlardan ilki kırın kendi nüfus fazlasını dışarı itmesi-atması, diğeri ise kapitalist gelişmedir.

Türkiye’nin nüfus hareketlerine baktığımızda, kırsal yapıda, 1985 yılına

kadar nüfusta mütemadiyen bir artış olduğunu, 1985 yılından itibaren ise 23 milyon dolayımında sabitlendiğini görürüz. 1927 yılında 10 milyon civarında olan kır nüfusu, 1985 yılına değin artarak, 23 milyon 800 bine, şehir nüfusu ise aynı tarihlerde 3 milyon 300 binden 26 milyon 900 bin sınırına ulaşmıştır.

1927-1985 yılları arasında, kırdan kente göç etmeler, büyük rakamlar şeklinde veya kırların boşalması biçiminde yaşanmamıştır. Kırdaki nüfus hareketleri, şehirlere göçün tedrici seyri, Türkiye kapitalizminin niteliğiyle ve kırsal yapıdaki mülkiyet biçimiyle doğrudan ilgilidir. **Küçük köylülüğe dayalı yarı-feodal kır yapısı, köylü ailesinin genişleyen nüfusuna yanıt olmayınca, nüfusun fazla olan kısmı geçimini sağlamak üzere kaçınılmaz olarak farklı arayışlara girer ve kentlere göç bu koşullarda hayat bulur.**

Kırdan şehre göçü besleyen bir diğer neden tarımsal yapıda gerçekleşen üretim tarzında yaşanan değişimdir. Pazara dönük üretim yapan feodal, yarı-feodal toprak ağalarının geri bir teknikle üretim yerine, kapitalist üretim araçlarıyla üretimi gerçekleştirmesi bunu daha kârlı bulması nedeniyle yarıcı, kiracı, ortakçı gibi üretim ilişkilerine son vermesi, bunun yerine ücretli emekçi kullanması yarıcı, kiracı, ortakçı ailelerinin göç etmesine, yaşamlarını kentsel mekanlarda, farklı ilişkiler içerisinde sürdürmesine neden olmuştur.

Ekonomik nedenlerin belirleyici olduğu göçlerdir bunlar. Ülkemizin özgünlüğü olarak bir de siyasal nedenlerden kaynaklı göçler var. Türkiye Kürdistanı'nda gerek komünist hareketin ve gerekse de ulusal hareketin haklı savaşına karşı faşist devletin izlediği politikalar ve bunun sonucu milyonlarca Kürt emekçisinin şehirlere doğru kitlesel göçleri söz konusu. Bu konuya tekrar döneceğimiz için şimdilik belirtip geçiyoruz.

Köylüler Kırların Değil Kentsel Mekanın ve Sanayinin İtici Gücü Oluyor

1950'lerden başlayarak büyük şehirlere doğru yaşanan göçlerin temelinde yukarıda değindiğimiz nedenler bulunmaktadır. Göçün bu tarzda gerçekleşmesi kırlardaki nüfus yapısında önemli diyebileceğimiz çapta bir değişiklik yaratmamıştır. Şehirler ise kendine doğru gelen göçleri rahatlıkla içine almış, onlara yaşamlarını yeniden üretebileceği koşullar sunmuştur.

Komprador sermayenin montaj sanayide değerlendirildiği, mevcut sanayi üretiminin neredeyse tamamının küçük ve orta burjuvazi ve KİT'ler tarafından üretildiği bir Türkiye vardı. Sanayi üretiminin ölçeği, gereği işgücüne duyulan talep rahatlıkla göç edenlerin istihdamıyla karşılanabiliyordu.

Kentlere göç edenler geçim araçlarını elde etmek için çok değişik imkan-

ları değerlendirirken barınma sorunlarını da bilinen en meşru yönetime başvurarak çözüyor, boş bir arsa üzerinde başını sokabileceği konutunu inşa ediyordu! Böylece sanayinin toplandığı bölgelere yakın olan yerlerde emekçilerin inşa ettiği yeni yaşam alanları belirginleşmeye başlıyor, kent yaşamına yeni yeni mahalleler dahil oluyordu.

Olan şuydu; üretimin mekansal dağılımıyla uyumlu, onunla ilişki halinde yaşam alanları kuruluyordu. Örneğin İstanbul'da 1960'lı yıllara kadar sanayi üretim tesislerinin merkezileştiği alan Haliç civarıydı. Hemen sonraki dönemde yeni üretim kümelenmeleri oluştu. “*Bunlar Alibeyköy, Rami-Topçular, Topkapı-Sağmalcılar, Kazhçeşme-Zeytinburnu odaklıydı. Haliç'in kuzeyinde üç odak oluşmuştu. Bunlar Kağıthane, Bomonti-Feriköy, Levent-Esentepe odaklarıydı. Boğazın doğu kıyısında Beykoz-Paşabahçe'de, Anadolu yakasında Kartal, Maltepe-Cevizli ve Kartal-Taşocakları yöresine yoğunlaşma gerçekleşti.*” (İlhan Tekeli, Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi, Sf 199)

1960-1970 yılları arasında İstanbul'da sanayi dağılımı atlası yukarıdaki gibiydi. Gecekondulaşma da sanayinin gölgesi gibi onu takip ediyordu. Sanayinin mekansal dağılımı yeni gecekondu yerleşimleri için bir çağrıdır. Gecekonduların oluşum ve gelişim sürecine baktığımızda bu çağrıya uyulduğu anlaşılmaktadır.

İ. Tekeli'nin çalışmasından ilk gecekondu alanların Zeytinburnu'nda oluştuğunu ve Taşlıtarla'yla devam ettiğini öğreniyoruz. “*Bunları Bakırköy'deki sanayi alanlarına hizmet veren Osmaniye tamamladı. Tarihi yarım adada Küçükköy, Sağmalcılar, Esenler, Güngören, Bahçelievler, Şirinevler, Sefaköy, Halkalı gecekondu alanları oluştu... Haliç'in kuzeyinde Kağıthane, Gültepe, Çağlayan alanları gelişti... Boğazın doğu yakasında ilk gecekondu alanları Beykoz'da gelişti... Üsküdar civarında Selamsız, Libade, Çengelköy, Ümraniye gecekondu alanları oluştu. Kadıköy civarında Fikirtepe, Ankara karayolu boyunca Küçükyalı'da, Gülsuyu, Yakacık-Topselvi, Yeşilbağlar, Tuzla'nın batısında Göçmen, kuzeyinde Taşpınar, Gebze yakınlarında Kaynarca gecekondu alanları olarak sıralandı.*” (İ. Tekeli, age, Sf 200)

Yarı-feodal üretim tarzı Türkiye kapitalizminin niteliğine bağlı bir sonuçtur. Bürokrat komprador kapitalizm derinleşemez, geri üretim ilişkilerini parçalayıp atamaz. Onlarla birlikte bir arada bulunmak bu kapitalizmin kaderidir. Şüphesiz komprador kapitalizmin durağan olduğunu iddia etmiyoruz; bu kapitalizm de gelişir. Bizim yarı-feodal üretim tarzı değerlendirmemize bakıp “ama nasıl olur, Türkiye'de kapitalizm var ve geliyor” biçiminde hayret bildirenler, komprador kapitalizmin diyalektik dışı bir olgu olduğunu, diyalektiğin

yasalarının bu kapitalizm için geçerli olmadığını algılıyor olmalılar. Metafizik ve tekçilik kokan bu algıyla gerçeği kavramak elbette mümkün değil. Evet, komprador kapitalizm bir gelişme dinamiğine sahiptir. **Bu kapitalizm geliştikçe yarı-feodal üretim tarzı gelişir.** Kaçınılmaz bir biçimde Türkiye'nin iktisadi, sosyal, kültürel yapısı yani daha tam bir ifadeyle toplumsal yapı da gelişir, değişir. Nüfus hareketleri ve mekansal değişim de bunlar arasındadır.

İleride TÜSİAD kurucuları arasında yer alacak olan O. Aker “O yıllarda” diyor –ki sözünü ettiği yıllar 1950’lerdir- “Avrupa’ya iş seyahatine giderken annem toplu iğne siparişi vermişti”. Görüyoruz ki “toplu iğne dahi üretemiyoruz” sözü 1970’lerin bir spekülasyonu, şehir efsanesi değil, bir Türkiye gerçeğidir. “1950 yıllarında sanayi hareketleri yeni başlamıştı. O zamana kadar sanayi Haliç civarında birkaç fabrikaydı. Yine ecnebi (yabancı) şirketlere ait çimento fabrikaları” (F. Berker/G. Uran, TÜSİAD’ın İlk On Yılı, Sf 231) Fakat komprador kapitalizm orada donup kalmadı. İstanbul özgülünde Haliç odaklı kapitalist işletmeler Ankara yolu boyunca Gebze’ye kadar genişledi, gelişti.

Türkiye kapitalizminin gelişmesinde asıl sıçrama emperyalist kapitalizmin girdiği neo-liberal süreçle birlikte olmuştur. Emperyalist sermaye kendi içsel gelişim yasalarına bağlı olarak merkezdeki yani emperyalist kapitalist ülkelerdeki üretim ve sermaye yoğunlaşmasını belli koşullar gözetilerek yaygınlaştırılmıştır. Bu politika uluslararası yeni işbölümünün oluşması ve buna bağlı olarak yeni üretim sürecinin örgütlenmesi sonucunu getirdi. Emperyalist sermayenin gözettiği koşullar şuydu: Toplam sermaye içerisinde yaygınlaşacak olan finans sermaye olacaktı. Bu sermayenin dolaşımı önündeki yerel engeller temizlenecek, tek tek ülkelerin hukuki ve kurumsal yapısında finans sermayenin hareket serbestisine uygun düzenlemeler yapılacak; ayrıca toplam üretim içerisinde emek yoğun sanayi yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelere aktarılacaktı.

Neo-liberal politikalar kır-şehir ilişkilerine de yansımıştır. Tarımsal üretim ve dünya tarım piyasası eskisinden farklı olarak emperyalist tarım tekellerinin üretim ve denetimi altına girmiş, yine eski dönemden farklı olarak emperyalist sermaye bu alanı değerlendirme alanı olarak seçmiştir. Bu yeni durum, yarı-sömürge, yarı-feodal tarım ürünleri ihracatçısı ülkeleri tarımsal piyasalardan silip süpürmüş, emperyalist tarım tekellerinin pazarı haline dönüştürmüştür. Yine tarıma dönük sübvanseler ve destekler DB’nin, IMF’nin dayatmalarıyla ortadan kaldırılmış ve bunun neticesinde kırsal yoksulluk, köylünün fakirleşmesi daha da derinleşmiştir. Bu gelişmeler kırlardan kentlere göçü artırmış, kır-şehir ilişkisinin o güne kadarki kurulu dengesi hızla değişmiştir.

Diğer yandan güçsüz, zayıf, gelişmemiş özelliğiyle, en kârlı bulunduğu alan olan ticarete yoğunlaşan sermaye, dünya çapındaki yeni işbölümüyle üretim

alanlarına da ilgi göstermeye başlamış, emperyalist tekellerin fasoncusu, taşeronu, düşük katma değerli meta üreticisi olarak üretim sektörüne kaymıştır.

Neo-Liberal Politikalar Yarı-Feodal Toplum Yapısında Enformel Olanı Geliştirir

Kapitalist meta üretiminin genişleyen yapısı, gereksinim duyduğu işgücünü, dalgalar halinde, kentlerin yollarına düşen köylü ve taşra göçleriyle karşıladı. Emperyalist kapitalizmin neo-liberal ekonomi politikası yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerde şehirlere, özellikle büyük şehirlere dönük güç ve üretimde kayıt dışılık (enformel) gibi iki olgu üzerinde sıçrama diyebileceğimiz düzeyde bir gelişme kaydetti.

Göç olgusuna yukarıda değinmiştik; üretimde kayıt dışılık ise bu ülkelerde öteden beri zaten mevcuttu ve ekonomi içerisinde önemli bir yer tutuyordu. **Yeni süreç bu kayıt dışı ekonomik tabanı büyüttü, çok daha geliştirdi.** Emperyalist tekellerin fason üreticisi, taşeronu, düşük katma değerli meta üreticisi olmak düşük bir kârlılık demektir. Patronlar lehine düzenlenmiş olmasına rağmen, geçerli olan iş hukuku sınırları içerisinde kalmak bile uluslararası markaların üretim zinciri içerisinde yer almaya, rekabet imkanı bulmaya pek şans tanııyordu. Buna bir de düşük kâr marjı eklenince kayıt dışılık (enformel) egemen sınıflar ve devlet tarafından özellikle tercih edilir oldu. Önü açıldı, desteklendi.

Kayıt dışı/enformel ekonomi elbette emperyalist kapitalist ülkelerde de mevcuttur. Fakat orada sözü edilmeyecek düzeydedir. Yerleşik ve geçerli hukuk sistemi bu alanı geliştiren değil, geriletken niteliktedir. Para ve hapis cezalarıyla, lisans iptali ve kapatmalarla kayıt dışılık cezalandırılmaktadır. **Oysa yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerde bu istisnai değil genel bir ekonomidir.** *“Küresel kayıt dışı işçi sınıfının... sayısı toplam olarak tam tamına bir milyardır; bu özelliğiyle dünyanın bugüne kadar hiç görülmemiş bir hızla büyüyen tek toplumsal sınıftır.”*(M. Davis, age, Sf 213) M. Davis'in bu belirlemesi enformel sektörün yaygınlık derecesini gayet iyi açıklıyor. Bunun ezici bölümü Türkiye ve benzer ülkelere aittir. Sadece Türkiye'de toplam üretimin yüzde 40'ı kayıt dışıdır. Bu rakamın resmi açıklama olduğunu unutmayalım. Miktar daha da büyük olmalı.

Uluslararası yeni işbölümü oluşmamışken düşük katma değerli metalar emperyalist ülkelerin pazarlarına bizzat bu ülkelerde üretilerek girerdi. İşleyen ortalama kâr yasası sermaye için bu alanları birer yatırım alanı olarak değerlendirmeye yöneltiyordu. Görüleceği gibi kayıt dışılık üretilen metaların niteliğinden değil, kâr marjıyla ilgilidir.

Emperyalist neo-liberalizmin ve şekillenen uluslararası yeni işbölümü bağımlı ülkelerin zayıf ve güçsüz olan burjuvazisine yaygın bir kayıt dışı ekonomi imkanı sağlamış ve bir milyar civarında insan, bu enformel ekonominin istihdam gücü olmuştur. **Enformel üretim yarı-feodal yapının kendini yeniden üretmesinin maddi imkanındır.**

İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlere doğru akan kırsal göç kayıt dışı üretimin (enformel alanın) ihtiyaç duyduğu işgücünün rezervi haline geldi. Bu rezerv enformel üretimle ilişkilendirirken, tıpkı üretimde olduğu gibi yaşam alanında da enformel bir hayat inşa etti.

Göç ve Enformel Gelişimin Diyalektik Birliği

1980 sonrası dünyada ve Türkiye’de yaşanan hızlı gelişme yerleşik yapı üzerinde çözücü değiştirici bir rol oynadı. Bunu görmemek imkansızdır. Fakat mesele anlamaktı. İdealist-metafizik felsefe ve yöntemle diyalektik materyalist felsefe arasında bilinen ayrışma bu konuda da kendini kolayca açığa vurdu. Fakat yalnız bu değil, diyalektik ve tarihsel materyalizmi savunan ve yöntem edinenler arasında da açık ve ciddi bir yarıma, farklılaşma yaşandı. Gerçeği yanlış tanımlayanlar doğru bir müdahalede bulunamazlar. Genişleyen meta üretimi ve işçi sınıfının artan sayısı kimileri için Türkiye’yi alt-emperyalist, kimileri için orta-üst gelişmiş kapitalist bir ülke değerlendirmesi için yeterli oldu. Enformel ekonomi ve istihdam bu kesimlerin düşünsel can simidi yerine geçti. **Oysa ekonomi ve sosyal yapıda bu tarz bir gelişme yarı-sömürge, yarı-feodal toplumsal yapının gelişme sınırlarıydı.** Daha üst bir toplumsal formasyona geçemediği için, yarı-feodal üretim ilişkileri kendini yapılandırıyor, üretici güçlerin seyrini tayin ediyordu. Emperyalist kapitalizme bağımlılık ilişkisi içerisinde gelişen enformel ekonomi ve enformel yaşamı göçlerin, göç edenlerin belirlemesi, yükseltmesi bundandır.

Emperyalist neo-liberal politikalar veya bunun bir diğer ifadesi olan Yapısal Uyum Programları (YUP) Türkiye’nin ekonomik ve sosyal yapısında o güne dek görülmemiş bir hızda değişimler yarattı. Kır-şehir nüfus ilişkileri bunlardan biridir. Şimdi bu nüfus hareketleri üzerinde süreci incelemeye çalışalım.

1985 yılına kadar şehir nüfusu düzenli olarak artıyor, ülke nüfusu içerisindeki oranı kırsal nüfusa göre sürekli büyüyordu. Bunun nedenlerine önceki sayfalarda değinmiş, bu biteviye yükselişi komprador kapitalizmin ağır aksak gelişimiyle ve köyün kendi nüfus fazlasını dışarı atmasıyla ilgili olduğunu yazmıştık. TC’nin kuruluşundan 1985 yılına kadar olan bu süreçte kır şehir nüfus oranı şehirler lehine küçük oranlar biçiminde artıyor ama kır nüfusu düşmüyor, bilakis kırdan da düzenli olarak bir nüfus artışı söz konusu.

K. Marks nüfus yasası üzerinden ekonomik sorgulamaya giderken kapitalizmde kırsal nüfusun gelişme eğrisinin yükseliş biçiminde değil, düşüş biçiminde olduğunu söyler.

Sanayi sermayesinin belirleyici, diğer sermaye biçimlerinin ona bağlı, onun parçası olduğu, hepsinin üretim süreci içerisinde ve ortalama kârdan payımı alarak değerlendirildiği ülke koşullarında, kır-şehir nüfus ilişkisi K. Marks yoldaşın belirttiği gibidir. K. Marks'ın tespitinden anlaşılması gereken diğer bir gerçek ise yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerde kır nüfusunun eğiliminin mutlak düşüş biçiminde olmadığıdır. Nitekim TC'nin kuruluşundan itibaren geçen 60 yıl içerisinde nüfus eğilimi mutlak düşüş değil, mutlak artış biçiminde olmuştur. Bu genel görünüm 1980'li yıllarla birlikte değişime uğramış, kır nüfusunda artış durmuş, son yıllarda küçük rakamlar biçiminde de olsa bir düşüş oluşmuştur.

Yıl	Toplam Nüfus	Yıllık Artış o/oo	Şehir Nüfusu	Kır Nüfusu	Kır nüfusu oran %
1985	50.664.000	24,9	26.866.000	23.799.000	47,0
1990	56.473.000	21,7	33.326.000	23.147.000	41,0
2000	67.804.000	18,3	44.006.000	23.789.000	35,1
2001	68.365.000	14,4	44.619.000	23.746.000	34,7
2002	69.301.000	14,1	45.595.000	23.707.000	34,2
2003	70.231.000	13,8	46.575.000	23.656.000	33,7
2004	71.152.000	13,5	47.559.000	23.593.000	33,2

(Kaynak DİE (aktaran N. Oral, Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar, Sf 331)

Tablodaki nüfus yapısına ve hareketlerine kabaca göz attığımızda kırsal nüfusun 23 milyon rakamında neredeyse sabitlenmiş olduğunu görürüz. Tablomuz yaklaşık 20 yıllık bir zamanı kapsıyor. Toplam nüfus ve şehir nüfusunun artış hızına baktığımızda önemli bir büyüme olduğunu görüyoruz. Nüfus artış hızının neredeyse yarı yarıya (binde 24.9'dan binde 13.5'e) düştüğü koşullarda şehir nüfusunun yaklaşık iki kat büyümesinin tek açıklaması göç olgusudur.

Kır-şehir ilişkisinde, nüfus hareketlerinde son 25 yılda yaşananlar, bu momenti, TC'nin önceki bütün süreçlerinden ayırmakta, farklı kılmaktadır. Bu önemli farklılaşma sık sık vurguladığımız gibi emperyalist neo-liberal politikalar ve uygulanan YUP'ların getirdiği bir sonuçtur. Yine bu dönemle çakışan ve sürecin üzerinde hızlandırıcı bir rol oynayan diğer bir gelişme ise ulusal ve sosyal kurtuluş için yükselen gerilla savaşı ve buna karşılık olarak devletin izlediği köy yakma, boşaltma, zoraki göç ettirme politikalarıdır.

Politik Göçler!

Dağların Kentlere Devrilmesi, İsyanın Kentsel Dili

Gerilla savaşı karşısında etkili olmak, gerilla savaşının gelişimini engellemek için uygulamaya konulan Düşük Yoğunluklu Savaş Stratejisi bir yanıyla gerilla üzerinde fiili bir yoğunlaşmayı, gerillanın imhasını hedefliyorken, yani askeri olarak düşman egemenlik ve denetimini tartışmasız biçimde tesis etmeyi hedefliyorken diğer bir yanıyla da gerilla ve kitleler ilişkisini gerillanın aleyhine değiştirmeyi bu ilişkiyi felç etmeyi içeriyordu.

12 Eylül AFC'siyle birlikte başlatılan köy baskınları, köylüler üzerinde yoğunlaştırılan faşist baskılar ilerleyen bütün yıllar boyunca T. Kürdistan'ın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Fakat ulusal ve sosyal kurtuluş mücadelelerinin gerilla savaşı karakteri kazanması ve gerilla savaşının gelişim seyri kitleler üzerindeki faşist baskının genel muhtevasını farklılaştırmış, gerilla savaşını ve gücünü aldığı halk kaynağını kurutmaya odaklı bir karakter kazanmıştır.

Komünist Partinin önderliğinde geliştirilen gerilla savaşı ve yoğunlaştığı Dersim bölgesi KUH'un yoğunlaştığı, Amed, Botan bölgesi başta olmak üzere Kürdistan'ın hemen her yerinde köyler yakılıp yıkılmış, boşaltılmış, köylüler zoraki göç ettirilmiştir. Köy boşaltmakla ya da infazlar, kaybetmeler, faili meçhuller ve yaygın tutuklamalarla estirilen faşist terör sonucu milyonlarca yoksul Kürt köylüsü buldukları toprakları terk etmek zorunda kalmış, bölge kentlerine, büyük şehirlere göç etmişlerdir.

Anlaşılabileceği gibi 1980 sonrası yaşanan göçlerin dinamikleri çok farklıydı. *"1960 ve 70'li yıllarda kentin çekiciliğine kapılarak göç edenlerden farklı olarak, 80'li ve 90'lı yıllarda göç edenleri Anadolu'daki ortamdan koparan, ekonomik ve politik krizler, özellikle Güneydoğu ve Doğu'daki savaştır."* (Ç. Keyder, age, sf 189) Türkiye'deki gibi politik nedenlere bağlı göçler dünyanın farklı ülkelerinde de yaşanmış, yaşanmaktadır. Fakat bu göçler bir başka devlette mülteci olarak yaşama biçiminde gerçekleşiyor. Oysa Türkiye'de iç ülkeden dış ülkeye, ezilen ulus coğrafyasından ezen ulus coğrafyasına doğru bir göç söz konusu.

Gerilla savaşının fiilen sürdüğü cepheyi insansızlaştırma politikası iki bin civarında köyün boşaltılmasıyla, milyonlarca insanın göç yollarına düşmesiyle sonuçlandı. Düşman savaşın sürdüğü fiziki coğrafya üzerinde yapmak istediği değişiklikte kısmen başarılı olmuş, insansızlaştırma belli oranlarda sağlanmıştı. Ama bir nüans vardı ve bu da düşmanın başarısına gölge düşürüyordu. Zoraki göç ettirilene mülteci konumunda değildi. Savaşın iç ülkedeki dinamiği olan emekçiler dış ülkeye göç ettirilirken kendileriyle birlikte savaşı da dış ülkeye taşıdılar. Gerilla savaşı cephesel anlamda meşru mücadele yolları ve insan kaynağı olarak daha geniş bir alana yayılmış ve tabii buralardan beslenmiş oldu.

Eski Gecekondu ve Gecekondu Halkının Statüsü Değişiyor, Yeni “Kentliler” Eskinin Yerini Alıyor

Son 25-30 yıl içerisinde yaşanan göçler ve kentleşme olgusunu belirleyen iki temel dinamiği açıklamaya çalıştık. Neo-liberal politikalar eşliğinde gerçekleştirilen YUP'lar ve ulusal, sosyal kurtuluş için yürütülen gerilla savaşı karşısında izlenen karşı-devrimci savaş politikaları... Her iki dinamik olgusal olarak kır nüfusunun düşmesi, kent nüfusunun ise artması gibi bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

Kırsal yapı içerisinde geçimlik üretimle yaşamlarını sürdüren kitleler geçim araçlarını terk edip kentlere aktıklarında yeni ilişkiler içerisinde geçimlerini sağlamaya yöneldiler. Girilen bu yeni ilişkiye dair Ç. Keyder şöyle söylüyordu: *“Köyden gelenler iş bulmasına buluyorlardı, ama fabrikalarda değil. Çoğu, hızla büyümekte olan enformel sektöre katılıyordu.”* (Ç. Keyder, age, Sf 180) Göç edenler geçim alanı olarak enformel sektöre yönelirken yaşam alanı olarak da aynı çizgide hareket ediyordu. Avrupa ve Anadolu yakasında E5 karayolunun üst taraflarına kurulmuş gecekondu mahalleleri 1980 sonrası göç edenlerin öncelikli yerleşim alanları oldu. Öte yandan, o güne kadarki yerleşim yapısının dışında, kentin etekleri diyeceğimiz bölgelerde yeni yerleşimler, yeni mahalleler gelişmeye başladı.

İstanbul'un kentsel yapısı Türkiye'nin yaşadığı sosyo-ekonomik ve politik dönüşümleri gayet iyi sembolize etmektedir. İstanbul'un yoksulları, emekçileri 1980'e dek barınma sorununu E5 yolunun üst taraflarına yaptığı imarsız, plansız gecekonduyla çözerken, 1980'lerden sonra İstanbul'a göç edenler için yeni yaşam alanları TEM yolu boyunca olmuştur. TEM'in hemen alt ve üst tarafları imarı olmayan ve yürürlükteki yasalara göre kaçak kabul edilen, diğer bir ifadeyle kayıt dışı/enformel nitelik taşıyan yerleşimlerle kaplanmıştır.

Yerleşim alanları olarak ortaya çıkan bu farklılaşma özünde, Türkiye'de yaşanan ve emperyalizmin girdiği süreçle bağlantılı olan farklılaşmanın yansımasıydı. İstanbul değişiyordu. Kent yeni göçlerle yeni yeni mahallelere kavuşurken, eski emekçi semtler gecekondu bölgeleri ise başka bir değişimi yaşıyordu.

1980'den önce kurulmuş ve İstanbul'u çepeçevre kuşatacak kadar yaygınlaşmış gecekondu mahalleleri Özal hükümeti döneminin imar aflarıyla yasalık kazanmış, merkezi ve yerel kamusal hizmetlerden daha çok yararlanmaya başlamıştır. İmar afları gecekonduya yasallık getirmenin yanında, tek katlı gecekonduların çok katlı binalara dönüştürülmesine de imkan sunmuştur. İmar affının altında yatan temel neden inşaat alanı üzerinden ekonominin canlandırılmasıydı. Bu af sayesinde yapılacak ödeme ve vergilendirmeler devlet için yeni bir gelir olacaktı. Buna ilaveten cunta koşullarında uygulamaya konulan ekonomik politikalar halkı fazlasıyla yoksullaştırmıştı. Ekonomiye eksik

talep olarak yansıyan bu yoksullaşma imar aflarıyla kısmen giderilecek, apartmanlara dönüşen gecekondular sayesinde bu kesimin durumu (refah durumu) görece düzelecekti. Gelişmenin yönü böyle de oldu.

Gecekonduların kazandığı yasallıkla birlikte emekçi semtler net olarak bir sosyo-ekonomik dönüşüm içerisine girdi. *“Bu tür yasallaşma ardi ardına gelen birkaç imar affını kapsadığında özellikle daha erken aşamada gelişmiş olan gecekondulu bölgelerinde evlerin yerini zamanla tek tek dairelere bölünmüş üç ya da dört katlı binalar almıştır. Enformel girişimciler mal sahibi, gecekondular ise orta sınıf tarzını taklit eden kentsel konutlar haline gelmiştir.”* (Ç. Kender, age, Sf 189) Fabrikalarda, merdiven altı işletmelerde, hizmet alanında düşük ücretlerle çalışan ve zorluklarla, direnerek, ölerek kazandığı ve derme çatma inşa ettiği gecekondularda barınmaya çalışanlar, gecekonduların yasal statü kazanması ve imar izni alması sonucu ekonomik bir farklılaşma içerisine girmiş, gelir getiren mülk sahibi olmuştur. Sosyal olarak hala işgücünü satan işçi konumunu sürdürüyor olsalar da ekonomik olarak küçük burjuva bir nitelik kazanmışlardır.

Mal sahipliği ve kira gelirleriyle birlikte yaşam standartları değişikliğe uğramış, artık gecekondulu özelliğini yitiren bu semtlerde, eğitilmiş, meslek sahibi, üniversite mezunu olan azımsanmayacak bir kitle oluşmaya başlamıştır. Ücretli ya da maaşlı iş hayatına atılan bu genç kitle “yoksulluk sınırı altında” yaşarken, gecekondudan katlı binaya geçiş imkanı bularak “orta gelir grubu” içerisine dahil olan eski gecekondulu emekçilerinin çocuklarıdır.

Nurtepe, Gültepe, 1 Mayıs Mahalleleri, Okmeydanı, Alibeyköy, Fikirtepe vs. vs. daha birçok semtte gecekondulu sahibi olan emekçi halkımız, sözünü ettiği-miz türden bir sosyo-ekonomik dönüşüm yaşadı.

İmarsız, kaçak yani enformel barınma ve yaşam koşullarına sahip 1980 öncesi göç kuşağı imarlı, çok katlı bina sahipleri, enformel niteliğini yitirmiş, kayıtlı mülk sahibi orta gelirli düzeyine çıkarken, 1980 sonrası göç edenler büyük kentlerin en yoksulları, enformel iş koşullarını enformel yaşam alanlarıyla taçlandırmış, merkezi ve yerel hizmetlerden yok denecek kadar nasiplemiş, kentin daha doğrusu kentteki dışarının “öfkeli”leri”, düzensiz dinamikleri, zarif boğazları kesecek olan varoşların Azrailleri oldular.

Devrimci Durumun Düzeyi, Barınma Sorununda Meşru Çözümün Niteliğini Belirliyor

Emekçi halkımızın, kentleşme süreci içerisinde barınma sorununun çözüm biçimine göre iki başlıca uğraktan geçtiğini, bu farklılığın emperyalizmle kopmaz bağlar içerisinde olan ülke içi dinamiklerden, başka bir ifadeyle sosyo-ekonomik, politik gelişmelerden kaynaklandığını belirtmiştik. 1980’ e kadarki

dönemde emekçi halkımız için barınma sorunu işgal edilmiş arazi üzerinde gecekondulaşmaya giderek çözüme kavuşturulmuştu. Kent merkezinin burnunun dibinde ardi ardına gecekondular mahalleleri bitmişti. Bu mahalleler, meşruyet bilinciyle hareket eden emekçi halkımızın, devrimci demokratik güçlerin desteğini alarak ya da bu güçlerin önderliğiyle barınma sorununu devrimci yöntemlerle çözmelerinin simgeleri idi. Ülke içerisinde devrimci durum yüksekti ve yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi halkın barınma sorunu da devrimci tarzda çözüm buluyordu.

Aynı sorunla ilgili çözüm biçimi 1980 sonrası süreçte değişti. Devrimci durumun alabildiğine gerilediği faşist cunta koşullarından geçiliyordu. Halkın örgütlü gücüyle, devrimci önderliklerle emekçi mahalleler oluşturma koşulları yoktu, ortadan kalkmıştı. Kentlere göç edenler kişisel akraba, hemşeri veya cemaat-mafya ilişkileriyle tutunmaya, kentlerin en dışındaki alanlarda barınma sorununu çözmeye yöneldiler. Bu dönemin bir önceki dönemle (1980 öncesiyle) olan benzerliği yine resmi olanın istismarı yani yasadışıydı. Her iki dönem kayıt dışı/enformel ilişki ve yollarla barınma sorununu çözmeye odaklanırken birinde halkın örgütlü gücü, devrimci önderlik, diğerinde ise sosyal-kültürel ilişkiler belirleyici olmuştur.

12 Eylül AFC'si sonrası başlayan yeni dönem içerisinde ilki 1983 yılında, sonuncusu 1987'de olmak üzere 5 ayrı imar affi kanunu çıkartıldı. Böylece kaçak yapılar (gecekondular) yasallaşmış ve mevcut arsa üzerinde çok katlı bina yapma hakkı kazanılmış, bu gelişmeler sonucu gecekondular halkının ekonomik durumu, gelir ve statüsü değişmiştir. Devrimci durumun en alt düzeyde seyrettiği koşullarda bu değişimler yaşanıyor. Şüphesiz gelişmeler halkın politik eğilimleri üzerinde de etkili olmuş, refah düzeyi görece iyileşmiş, daha gelişmiş olan bu kesimlerin kurulu düzenle olan çelişkileri soğumuş, körelmiş, düzene ekonomik ve düşünsel olarak entegre olunmuştur.

En düşük gelir grubu içerisinde çıkıp orta gelirli gruba dahil olan ve yaşam standartlarını bu ölçekte oluşturan emekçi halkımız bugün sahip olduğu mülkü kaybetmekle, sahip olduğu mülkün elinden alınmasıyla yeni bir yoksullaştırma, cebren ve hileyle fakirleştirme saldırısı altındadır. Kentsel Dönüşüm olarak kodlanmış bu saldırı önümüzdeki süreci önemli ölçüde etkileyecek, gündemi boydan boya kaplayacak niteliktedir. Yazıyı bu saldırıyı açarak sonlandırmak istiyoruz.

Kodlanmış Hali Kentsel Dönüşüm: Halkın Örgütlü Gücüyle Elde Ettiğini, Karşı-Devrimci Saldırıyla Geri Almak!

Önce Türkiye'de gerçekleştirmek istenilenle, emperyalist-kapitalist ülkelerde gerçekleşen Kentsel Dönüşüm projesi arasında bir nitelik farkı olduğunu

belirtmek istiyoruz. Kentsel mekan toplumsal gelişmeye uyumlu bir hale getirilmek istenirken halkın sahip olduğu haklar korunmaya, mülkiyet haklarına dokunulmamaya çalışılmaktadır. Demokratik biçimde gerçekleşmemesi, sosyal yaşamı olumsuz etkilemesi bu ülkelerdeki uygulamanın yaşattığı kimi sorunlardır. Fakat Türkiye ve benzer ülkelerde Kentsel Dönüşüm emekçi halka ekonomik ve sosyal yönden güçlü bir saldırı biçiminde tasarlanmıştır. Egemenler ekonomik ve siyasal çıkarları uğruna milyonlarca insanı yıkıma sürükliyor. Öncelikli bu ayrımı görmeliyiz.

Türkiye’de Kentsel Dönüşüm’ün başlıca iki özelliği mevcuttur. Bunlardan ilki kentsel mekanın silüetini değiştirmektir. İstanbul uzunca bir zamandır bu tür bir değişimi yaşıyor zaten. Gökdelenler, AVM’ler, Galataport vb.leri değişimin sadece küçük bir parçasıdır. Metro, metrobüs, yeni boğaz köprüsü projesi, yeni yollar ve araçlar, yeni İstanbul’a örülen ulaşım ağları, sayıları sürekli artan vakıf üniversiteleri de silüete dair değişimin parçalarıdır. Bunlar emperyalist sermaye ve kompradorların kentsel mekanı metalaştırma girişimleri olarak yaşam bulan dönüşümlerdir.

Gelişmenin bu yönüyle elbette ilgiliyiz. Fakat bizim asıl meselemiz Kentsel Dönüşüm’ün diğer yüzü, ikinci özelliği olan halkın, mülküne zoraki el konulması, yaşamına yönelik olarak düşünülen ekonomik ve sosyal zordur, şiddettir. İstanbul’u orta gelir grubu olarak kuşatmış eskinin gecekondusu, bugünün ise çok katlı bina sahibi olan emekçiler, onların çoktandır gecekondusu mahallesi özelliğini yitirmiş semtleri bugün Kentsel Dönüşüm’ün boy hedefidir.

TC devleti konut yoğunluğu yüksek olan bir yapılanmaya gitmek istiyor. Bunun için arsa lazım ve fabrikalar arsa üretmiyor. Geçmişte ekonomik değeri fazla olmayan ama geçen zaman içerisinde alabildiğine değerlendirilen yerleşim alanları düşük konut yoğunluğuyla, alt yapılaşma sınırıyla egemenlerin projeksiyonuna girmiştir. Fakat egemenleri iştahlandıran, bu semtlere gözlerini dikmelerine neden olan asıl olarak bu semtlerin geçmişte gecekondusu mahalleleri olmalarıdır. **“Bizden zoraki aldığınız, örgütlü gücünüzle konutlar inşa ettiğiniz bu arazileri sizden alacağız” diyor devlet. Bu zor alım için “deprem riski var” demesi yetiyor.**

Verili bir arazi üzerinde 3-4 katlı 5 bina ve toplamda 30-40 daire varsa bunlar yıkılarak aynı arsa üzerinde 150-200 daireyi hatta daha fazlasını kapsayan bir yapılaşma hedefleniyor. Tek katlı veya çok katlı bina sahibi halkımızın bu mülküne önce belli bir değer biçiyorlar, “ya paranı al-git ya da yapacağımız binalarda paranın karşılığı olarak daire al!” deniliyor. Buna göre halkımızın başka hiçbir seçeneği yoktur. Bu tekliflerden birini kabul etmek zorunda bırakılıyor.

Tarlabaşı, Sulukule deneyimleri halkımız için yeterince öğreticiydi. Onları

bekleyen ne olduğu bu deneyimlerde açık-seçik görülüyordu. Okmeydanı, 1 Mayıs, Nurtepe, Gültepe, Gülsuyu ve daha birçok emekçi semt, Sulukule halının yaşadığını yaşamaya adaydır. Devlet, ineği çalıp boyayarak sahibine satan Kayserili gibi davranıyor. Mahkemelere dava açarak, AİHM'e başvurarak bu aleni hırsızlığı, mülkiyete el konulmasını engellemek olası değildir. Faşizm çok nettir ve pervasızdır. "Bu kanun uyarınca tesis edilen idari işlemlere karşı tebliğ tarihinden itibaren 30 gün içinde dava açılabilir" diyor demesine fakat hemen devamında "Bu davalarda yürütmenin durdurulmasına karar verilemez" demeyi de ihmal etmiyor. Bu sözler yıkımdan sorumlu bakan olan Erdoğan Bayraktar'a aittir. Bürokratik yollarla (mahkemelerle) yıkıma set çekmeyi düşünenler çabucak bu iyi niyetli düşünceden vazgeçmelidir.

Küçük Müteahhitler Gedik Açacak, Başarılarsa Ardından Büyükler Gelecek

Yüzbinlerle, milyonlarla ifade edilen bina, bunların sahibi olan milyonlarca insan doğrudan saldırı altındadır. Böylesine büyük bir yıkım saldırısı emperyalist sermayeyle ilişkili olan az sayıda büyük inşaat, emlak firmaları (Ali Ağaoğlu, DAP Yapım gibi), büyük müteahhitlerle üstesinden gelinecek gibi değildir. Üstelik bu büyük kan emiciler rantın en yüksek olduğu yerler dışında kalan semtlere mesafeli (şimdilik) duruyorlar. Onların piyasası lüks, süper lüks daire ve villalardan, müşteri portföyleri ise yerli, yabancı zenginlerden oluşuyor.

Sözünü ettiğimiz semtlere alıcı kuş misali dalanlar küçük ve orta düzeydeki yapsatçılar, müteahhitlerdir. Arkalarında kanunlar ve polis gücüyle kısa zamanda büyük kârlar beklentisi içinde zincirlerinden boşanmış gibi bu semtlere üşüşmüşlerdir. Bu küçük ve orta ölçekli müteahhitlerin sayısı bir anda olağanüstü bir artış göstermiş, yıkım saldırısı altındaki semtlerde adım başı rastlanılır olmuşlardır.

Yıkım saldırısında var olanı yıkıp, yerine yeni binalar yükseltme işinde devlet bu rantçı, vurguncu müteahhitlere güvenmekte, halkın karşısına bu kesimi sürmektedir. **Böyle olması devletin Kentsel Dönüşüm saldırısının ne derece güçsüz, ne derece dayanaksız olduğunu gösterir.** Kazanacağı paralardan başka bir şey görmeyen, "rantsal dönüşüm" yağmasından gereğince nasiplenmek isteyen, köşe dönmeyi hayal eden bu küçük orta boy müteahhitler koç başı olarak kullanılacaktır. Bu paragözler yıkım için gedik açıp sahayı temizlemeye başlarken içlerinde Ali Ağaoğlu'nun da bulunduğu 50 civarında kalburüstü firma ancak bu koşullar oluştuğundan sonra ortaya çıkacaklardır. Bu da bize yıkıma karşı, tavizsiz ve acımasız bir direnişi daha en başta örmek gerektiğini anlatır.

“Görkemli Kaybedenler” Değil, Aynı Görkemle Kazananlar Olalım

Kentsel Dönüşüm saldırısı sınıflar mücadelesini keskinleştirmeye ve daha yüksek düzeyde yaşamaya davet özelliği taşıyor. **Kitleler elbette belirleyicidir! Fakat tayin edici olan kitlelerin aritmetik toplamı değil, onların örgütlülük düzeyi ve bu örgütlülüğün niteliğidir.** Kitlelerin devrimci temelde örgütlenmesi ve devrimci mücadele araçlarının etkin ve yoğun olarak kullanılması saldırı karşısında direnişin en büyük gücü olacaktır. F. Fannon gibi kentsel direnişin, isyanın öncü gücü olarak lümpen proletaryayı, çeteleri elbette görmüyoruz. Ama emekçi semtlerdeki gençliğin birikmiş öfkesinin evlerini başlarına yıkacak olan küçük ve orta müteahhitlerle ve onlara kol kanat geren devletin güçleri üzerinde patlama noktasında F. Fannon’la hemfikiriz.

Büyük kentlerde devrimci çalışmanın, örgütlenme ve mücadelenin basacağı asıl zemin 1980 sonrası göç edenler, onların iş ve yaşam alanları olmak durumundadır. Özellikle Kürt ulusal mücadelesiyle ilişkisi, kadın ve gençliğin yaşam koşulları bu alanlarda etkili bir güç olmak, kitleleri Halk Savaşı perspektifiyle örgütlemek için buralar en uygun yerler olma özelliğini taşıyor. Gerilla savaşı bütün enerjisi, umut ve beklentisiyle bu alanlara sızmış, buraların yoksul hayatlarının ateşten ruhu olmuştur. Elbette hareketimizin öncelikli tercihi olacaklardır.

Kentsel yönelimimiz, şehir çalışmamız stratejik olarak yukarıdaki gibidir. Fakat taktik anlamda, dönemsel olarak Kentsel Dönüşüm saldırısının öncelikli hedefi olan eski gecekondu mahalleleri bugün açısından asıl yoğunlaşma alanı olmalıdır. Stratejik yönelimle, taktik/dönemsel yönelim birbirinden bağımsız, kopuk olgular değildir. Dönemsel olarak esas alınan yerler taşıdığı dinamikler nedeniyle devrimci mücadele ve örgütlenmenin gelişmesine, yaygınlaşmasına katkı sunacaktır. Bu gelişme stratejik doğrultumuza hizmet eder.

Bunun layığınca yerine getirilmesi yıkım saldırısının uzunca bir süre öncelikli ve esas sorunumuz olarak ele alınmasını gerektirir. Hiç şüpheniz olmasın; keskin bir politik mücadele sürecinden geçilecektir. Maddi koşulları, kitlelerin durumunu doğru değerlendirmek, ve gücümüzü Halk Savaşı perspektifi içerisinde örgütlemek ve seferber etmek emekçi semtler baharının ön koşulu olacaktır. Gerisini halkla birlikte getireceğiz.

Kentsel Dönüşüm mü Kentsel rant mı tartışmasında Bir devlet iştiraki: TOKİ

“Hızla büyüyen kentlerde, özellikle inşaatın bir sanayi olarak sürdürüldüğü yerlerde örneğin Londra’da, yapı spekülasyonunda gerçek amacı, evin değil, toprak rantının oluşturduğu...” (K. Marks, Kapital 3, Sf 680)

Canlıların ortak özelliklerinden biri, yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, doğal yapılarına uygun şekilde varlıklarını sürdürebilecekleri bir mekana ihtiyaç duymalarıdır. Mekan ve canlı arasındaki bu uyum canlının sağlıklı bir gelişim göstermesini, mekanın da korunmasını sağlar. Mekan ve canlı arasındaki uyum; ekolojik dengenin korunması ve sürdürülebilmesi demektir.

İnsanlar, doğa koşullarının zorluğu ve diğer canlılara karşı kendilerini koruma ihtiyacından dolayı, ilkel toplumdaki itibaren toplu şekilde yaşamışlardır. Ağaç kovuklarıyla, mağaralarla başlayan insanların yerleşim hikayesi, üretim tarzına paralel değişimlerle günümüzün kentlerine kadar gelmiştir. Tarihi kalıntıları bulunan yerleşim yerlerinin özelliklerine bakarak hangi döneme ait olduğunun rahatlıkla söylenebilmesinin nedeni budur. Asya, Avrupa, Afrika ve diğer tüm toplumların tarihte kendilerine özgü yerleşim yerleri olmuştur. Yerleşim yerleri toplumların aynasıdır. Orada yaşayan toplumun ekonomisini, sosyal-kültürel durumunu verir. Mevcut sınıfların durumları, çatışmalarını vs. yansıtır.

Çalışmamızda Kentsel Dönüşüme bu pencereden bakmaya çalışacağız. Kentsel Dönüşüm *“kentsel sorunların çözümünü sağlayan ve değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylem”*(1) olarak tanımlanmaktadır. Bu yazıyla, egemen sınıfların iktidar olmalarının avantajlarını da kullanarak Kentsel Dönüşüme, rant artırma ve krizden çıkış yolu olarak başvurduklarını, bunun sonucunda ezilenleri yığınlar halinde sefil şartlara mahkum ettiklerini ve ekolojik dengenin hızlı bir şekilde bozulmasına yol açtıklarını göstermeye çalışacağız. Ama öncelikle kentlerin ortaya çıkış tarihçesine kısaca bakmakta fayda var.

Özel Mülkiyet, Toprak Rantının Kaynağıdır

İlkel toplumlarda, ortak üretim ve tüketime bağlı olarak oluşan yaşam mekanları, özel mülkiyetin gelişmesi ve sınıfların ortaya çıkmasıyla ayrışmaya başladı. Klanların, ortak toprak mülkiyeti yerine, tek tek zengin ailelerin yaşadığı, savaş esirlerinden, borçlarını ödeyemeyenlerden oluşan kölelerin çalıştığı malikaneler ortaya çıkmıştır. Artı-ürün daha fazla elde edildikçe, metalaşma arttıkça, farklı köylerle olan ticaretin daha rahat yapılabilmesi için alanlar belirlenmeye, pazar yerleri kurulmaya başlandı. Zanaatçıların da yerleşmesiyle, kentler, üretimin, tüketimin, ticaretin yapıldığı, sosyal yaşamın geliştiği merkezler olarak ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar bu özelliklerini daha da geliştirerek gelmişlerdir.

Kentlerin esas gelişimi yani kır-kent ayrışmasının derinleşmesi, kapitalizmle birlikte olmuştur. 19. yüzyılın başında İngiltere’de sadece beş kentin nüfusu 50 bini aşırken, yüzyılın ortalarında bu sayı 28’e ulaşmıştır.(2) Günümüzde ise nüfusu 40 milyona ulaşan şehirler mevcuttur.

Peki, kapitalist toplumda kentlerin bu hızla büyümesine, kırsal nüfusun giderek azalmasına yol açan neydi? Bu sorunun cevabını Engels şöyle veriyor: *“... Sermaye gibi nüfus da merkezileşiyor; bu da çok doğal; çünkü imalatta insan, işçi kullanılması karşılığında fabrikatörün ücret adı altında faiz ödediği bir sermaye parçası olarak görülüyor. Bir imalatçı işletme; tek bir yapıda çalıştırılan, birbirine yakın yerlerde yaşayan ve makul boyutta bir fabrikanın varolması durumunda kendilerine özgü bir köy oluşturan birçok köylüye ihtiyaç duyar. Bu işçilerin bazı gereksinimleri vardır; onların karşılanması için başka insanlar gereklidir; el zanaatı ustaları, kunduracılar, terziler, fırıncılar, marangozlar, taş ustaları çevrede yerleşirler. Köyde yaşayanlar, özellikle daha genç kuşak, fabrika işine alışır, orada nitelikli işçi haline gelir ve ne zaman ki; ilk fabrika onların hepsini çalıştıramaz olur, o zaman ücretler düşer, bunun sonucu yeni imalatçıların oraya göçüdür. Böylece köy küçük bir kasaba olur ve küçük kasaba geniş bir kente dönüşür. Kent ne kadar büyükse sağladığı yararlar da, o kadar büyüktür. Yolları, demiryolları kanalları olur; nitelikli işçi seçme olanağı sürekli artar; kestenin, makinelerin, inşaatçıların, makinistlerin götürülmesi gereken kırsal kesimdeki uzak yörelere göre, buralarda el altında bulunan inşaatçılar ve makinistler arası rekabet nedeniyle yeni işletmeler daha ucuza kurulabilir; kent, alıcıların doluştuğu, bir pazar ve ayrıca hammadde sağlayan ya da mamul mal isteyen pazarlarla iletişim olanağı sunar. İşte büyük imalatçı kentlerin hayret verici hızlı büyüüşü.”(3)*

Engels’in anlatımında da açıkça görüldüğü gibi kentler, sermayenin de

emeğin de üretilmesi ve tüketilmesinin merkezileştiği mekanlardır. Bu özelliklerden dolayı, kentsel nüfus sürekli olarak artma eğilimindedir. Kentlerin genişlemesi özellikle merkezi mekanların değerlendirilmesine yol açmaktadır. Konut, fabrika, depo, liman, hastane gibi akla gelebilecek her çeşit yapı, bu değerlendirilmeden nasibini alır. Toprağın özel mülkiyetinden kaynaklanan bu değerlendirilme toprak rantının artması demektir.

Toprağın; üretilmeyen, sınırlı büyüklükte bir unsur olması ve mevcut olanların da belirli kişilerin eline geçmesi toprak rantının temel kaynağıdır. Toprak; yeryüzünde “*tüm üretimin ve tüm insan faaliyetlerinin*” (K. Marks) bir ögesi olarak gerekli bir yerdir. Bu da demektir ki toprak rantı, yaşamsal ihtiyaçlar için gerekli ve zorunlu bir ögenin kullanımından alınan haraçtan başka bir şey değildir. Birikim ve rekabete dayalı yapısı nedeniyle “*bu doğal nesnelere sahibi haline gelmiş olan kişi, bu artı-kârı, rant biçiminde işlev yapmakta olan sermayeden çekip alacaktır.*”(4)

K. Marks, salt toprak sahipliğinden kaynaklanan mutlak rantla birlikte farklılık rantı I ve farklılık rantı II üzerinde durmuştur. Farklılık rantı I, aynı büyüklükteki toprağa eşit sermaye yatırıldığı halde arazinin verimliliği ve konumu dolayısıyla elde edilen ranttır. Farklılık rantı II ise aynı toprak parçasında ardarda sermaye yatırımlarından doğan ranttır.

K. Marks, normal tarım arazileri rantına göre arsa rantının önemli farklılıkları olarak, “*yoksulluğun en utanmazca sömürüsü*”nü ve “*pek çok durumda tekel fiyatlarının hüküm sürmesi*”ni sayar.(5)

Topraktan elde edilen bu rant, serbest rekabetçi dönemden itibaren kapitalistlerin hedefindedir. Sermaye grupları devlet imkanlarını da kullanarak, “kamu çıkarı”, “kentsel yenilenme”, “islahat”, “afet mekanlarının yenilenmesi” gibi adlar altında bazen hukuksal zorla, bazen askeri zorla halkın elindeki arazileri almanın ve toprak rantını artırmannın yollarını bulmuşlardır.

Emperyalist-kapitalist ülkelerde Londra, Paris, New York gibi şehirlerin büyümeleri süreci “kentsel dönüşümde rantın anlam ve önemi” hakkında önemli bir perspektif sunacaktır. Sınıf mücadelesinin önemli merkezlerinden olan kentlerde bu dönüşümlerin, ezilenlerin gücünü bölecek, sokak savaşmalarını azami ölçüde engelleyecek, yerinden edecek şekilde nasıl kullanıldığını da göreceğiz.

Kapitalizmde Kentlerin Gelişmesi

Kapitalizmde, köylülerin, işsizlerin, zanaatçıların şehirlere gelmeleriyle, her kente özgü şekilde konut sorunu yaşanmaya başladı. Emekçi kesimler, güçleri ancak buna yettiği için kentlerin en kötü mahallelerine yerleştiler. Mesaiye geç

kalmamaları için bazen kendilerinin bazen de fabrika sahiplerinin, fabrikaya yakın yerlerde yaptırdığı derme-çatma kulübelerden oluşan yerlere yerleştiler.

Yoksulluğun hüküm sürdüğü bu mahallelerde; sokaklar dardı. Kanalizasyon, atık su kanalları yoktu. Çok sıkışık, kötü bir yapılanma olduğu için hava akımı yoktu. Evlerde çok kalabalık kalınıyordu. Bu koşullar emekçi mahallelerinde hastalığın sürekli kol gezmesini getiriyordu.(6)

Kentlerin mevcut yapıları, yeni üretim koşullarına uymuyordu. Yeni üretim mekanlarının açılması sonucu büro, konut, dükkan, resmi bina ihtiyacının artmasına, kentlerin sürekli yıkılıp yeniden yapılmasına neden oluyordu. Yeni yollar açılmakta, demiryolları şehrin merkezinden geçirilmekteydi. Bunların yapılabilmesi için yıkımların en fazla olduğu yer, sıkışık işçi kulübelerinin olduğu yerlerdi. Emekçi mahalleleri yıkılmakta, yerine üretimi daha da büyütecek binalar dikilmekte, yollar açılmaktaydı.

Bina ihtiyacının artışı, binaların kent merkezine yakınlığına da bağlı olarak mevcut rantı artırıyor. Binaların konumu ve sermayelerin ardarda yatırılması nedeniyle gerçekleşen farklılık rantı, spekülasyonların devreye girmesi için yeterli oluyordu.

“Hızla büyüyen kentlerde, özellikle inşaatın bir sanayi olarak sürdürüldüğü yerlerde örneğin Londra’da, yapı spekülasyonunda gerçek amacı, evin değil, toprak rantının oluşturduğu, Londra’daki büyük bir yapı spekülatörü olan Edward Capps’ın ... aktarılan tanıklıkla zaten gösterilmişti. Capps, ... şöyle di-yordu: ‘Kamıca dünyada yükselmek isteyen bir insan dürüst bir iş sürdürerek yükselmeyi pek az umabilir... Buna spekülatif inşaatı eklemek zorundadır ve bu, çok küçük bir çapta yapılmamalıdır... Çünkü inşaatçı, yapıların kendilerinden çok az kâr eder. Belki bir parça toprak alır ve onun için yılda 300 sterlin vermeyi kabul eder; özenle planlayarak ve üzerine bazı yapı türleri kondurarak, ondan yılda 400 sterlin ya da 450 sterlin kazanmayı başarabilir, ve onun kârı, çoğu durumda hemen hiç dönüp bakmadığı... yapıların kârından çok yılda 100 sterlin ya da 150 sterlinlik artan toprak rantı olacaktır.’”(7)

1800’lü yılların ortalarından sonra emekçi mahallelerinin yıkımını, sokakların genişletilmesinin toprak rantı dışında önemli bir nedeni de burarlardan yükselen isyan sesleriydi. 1848 devrimi ve öncesinde emekçiler çatışmalarda yaygın bir şekilde barikatları kullanmışlardı. Barikat savaşları egemen sınıfları çok zorlamıştı. Bu nedenle 1848’den sonra kurulan kentlerin en büyük özellikleri uzun-geniş caddeleri olmuştur. Bu caddeler bir taraftan barikat kurulmasını zorlaştırırken, diğer taraftan egemen sınıfların topları ve yeni tüfeklerinin etkinlikleri için çok uygundu. Baron Haussmann’ın Paris’te yapmaya başladığı geniş yollar Londra, Manchester, Liver-

pool, Berlin, Viyana gibi tüm Avrupa ülkelerine yayıldı. Engels bu uygulamayla ilgili sorunları yazmaktadır:

“ ‘Hausmann’ deneyimiyle... üst üste inşa edilmiş işçi mahallelerinin tam ortasında, uzun, düz ve geniş yollar açmaktaki ve onların her iki yanına büyük lüks binalar sıralamaktaki amaç, barikat savaşını stratejik olarak güçleştirme amacının yanısıra hükümete bağımlı, özellikle Bonapartçı bir inşaat kesimi proletaryası yaratmak ve kenti tam anlamıyla bir lüks kenti haline dönüştürmektir. ‘Hausmann’ derken ben, büyük kentlerimizde ve özellikle merkezi konumlu işyeri sistemi ya da trafik gereksinimleri hesaba katılmadan, şimdi genelleşmiş olan, işçi sınıfı mahallelerinde gedikler açılması uygulamasını kastediyorum. Nedenler ne kadar farklı olursa olsun, sonuç her yerde aynıdır: Bu pek büyük başarısından dolayı burjuvazinin her fırsatta kendini yüceltmesine refakat eder biçimde en rezilane ara sokaklar ve dar yollar ortadan kalkar, ama-hemen başka bir yerde ve çoğunlukla en yakın mahallede tekrar ortaya çıkarlar.”(8)

Engels’in bu anlatım mekan-iktidar ilişkisinin nasıl şekillendiğine iyi bir örnektir. Sınıfsal çatışmaların şiddeti ve yıkıcılığı, egemenleri ezilen sınıfları sürekli gözetim, denetim ve baskı altında tutmanın yollarını aramalarına yol açmıştır. Ulusalçılığın gelişmesiyle, kitlelerin ideolojik olarak yönlendirilmesi için “ortak değerlere” vurgu yapan, sınıf ayrımı gözetmeksizin “ortak hissiyatları” oluşturmayı amaçlayan anıtlar, semboller kentlerde kullanılmaya başlanmıştır.

Baron Haussmann ve çağdaşlarının başlattığı planlı şehir süreci 20. yüzyılın başına gelindiğinde doruk noktasına ulaşmıştı. Planlama ile kentin neresinin yıkılacağı, yolların nereden geçeceği, konutların durumu, çevre düzenlemesi... belirlenir. Yani planlar, rant oluşumunun, bölüşümünün ve toprak politikasının en önemli-etkili araçlarından biridir. Bütün bu gelişmeler Avrupa ve ABD’yi “Modern insanların yaşadığı modern kentler” zamanına getirmişti.

“Modernleşme projesi mekanı toplumsal dönüşümün hem ideolojik bir aracı hem de fiziksel ortamı olarak ele almaktadır.

Böyle bir yaklaşım sonucunda bir yandan kentler düzgün işleyen, kontrollü ve belli noktalara odaklanmış görüntüye kavuşturulurken diğer yandan da bu düzenli fiziksel mekan organizasyonunun toplumsal düzenin kurulmasında etkin olacağı ve buna uygun davranan bireylerin ortaya çıkacağı varsayılmaktaydı.”(9)

Modernist harekete göre kent; temiz ve güzel bir çevreye sahip olmalıdır. Düzenli sokaklara, caddelere sahip olmalı, buna uygun olmayan binalar yı-

kılmalıdır. Kentte yeşil alanlara yer verilmeli, ulusallığı belli edecek mekan-sal semboller (meydanlar, anıtlar, önemli binalar vs.) kullanılmalıdır.

Tıpkı Fordist meta üretiminde olduğu gibi, birbirine benzeyen konutlar şehrin genişlediği çevresel arazilerde inşa edilmeye başlandı. Kentin trafiğinden, sıkışıklığından kaçmak isteyen üst-orta sınıflar aynı zamanda daha güvenli olduğunu düşündükleri kentin çevresindeki bölgelere taşınmaya başladı. Kentsel mekanda sınıflara göre ayrışım daha fazla netleşti.

Bu kentlerle birlikte, işgücünün belirli kesimleri görece daha iyi konutlara yerleştirilmiştir. Böylece hem kentlerin mimari yapısı yoluyla hem de görece daha iyi imkanlara sahip emekçi kesimleri yaratarak sınıfsal isyanın önü kesilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kentin yeniden inşası sürecinde çalıştırılan işçilerle de Engels'in dikkat çektiği gibi "inşaat kesimi proletaryası" yaratılmak istenmiştir. Buna en somut örnek, 1929 ekonomik krizinde, kentin yeniden inşasına yönelmesidir. **Kentlerin yeniden inşası, krizi erteleme ve/veya krizden çıkış politikası olarak kullanılmıştır.** Krizin merkezi ABD'de, yeni yolların yapımı ve diğer altyapı yatırımları özel olarak planlanmıştır. Bu yolla hem işsizlik, sosyal patlamaya engel olacak şekilde düşürülmüş hem de üretime akamayan sermaye, işsizlik dolayısıyla zaten çok ucuza çalıştırılan işçilerin yoğun sömürüsüyle değerlenmiştir.

II. Emperyalist Paylaşım Savaşından sonra uygulanan Keynesyen politikaların şehirlerin inşasında da etkisi olmuştur. Sosyal konutların yapımı, yoksulların da gidebileceği park benzeri mekanların üretimi önemsendi. Bu dönemde hem Avrupa ülkelerinde hem ABD'de devlet eliyle büyük kamusal harcamalar yapıldı.

Modernist hareket ekseninde şehirlerin yıkılıp yeniden yapılması rantı artıran ve sermaye birikimini hızlandıran bir rol oynamıştır. Yine, biriken sermayenin akacağı bir alan oluşturarak krizler ertelenmeye çalışılmıştır. Sanayi üretimi kadar olmasa da hizmet sektörü gelişmiş, yolların planlı yapımı sonucu ulaşımında hızlanma olmuştur.

İnşaat yatırımlarının krizi belirli bir süre erteleyebilmesinin sebepleri nelerdir? Kısaca belirtecek olursak, **birincisi**; bu yatırımlarda kullanılacak girdilerin üretim sürecine hareketlilik kazandırmasıdır. Elde kalmış mallar bu şekilde eritilmektedir. İkincisi; sermaye uzun süreliğine değerlendirilecek bir alan bulmuş olmaktadır. **Üçüncü** olarak; işçilere ödenen para, tüketimi artıracaktır. **Son** olarak da, türev piyasalarda yapılacak işlemlerle mevcut durumun (şirketlerin borç durumu) ortaya çıkması geciktirilmektedir. 2007'de yaşanan mortgage krizi, artık bu borçların döndürülememesi üzerine çıkmıştır. Kapitalist üretim, anarşik üretimdir. İhtiyacın ne olduğuna

bakılmadan, sırf rekabet kaygısıyla, pazardaki yerini kaybetmemek için üretim yapıldıkça yapılır. Fakat, her sektörün bir doyum aşaması vardır. O noktaya gelindiğinde krizin patlak vermesi kaçınılmazdır. Kentsel Dönüşümle, dünya genelinde yaşanan krizin etkisi ötelenmek istenmektedir. Ama bunun da bir süresi vardır. Özellikle halkımızın bu konularda bilinçlenmesiyle krize girecek sürenin çok daha fazla kısılacağı aşıkardır.

Burjuvazinin farklı kesimleri (sanayi burjuvazisi, toprak sahibi, ticaret burjuvazisi); fabrika, altyapı sistemleri, okul, hastane, alışveriş merkezleri, konut gibi kentlerdeki inşaat yatırımlarından kazançlı çıkarlar. Toprak sahipleri, toprak kiralananmasından -rantından-, müteahhitler ticari kârdan, sermaye sahipleri ise finanslarının faizinden kazanmaktadırlar. Sanayi burjuvazisi, zaten bu inşaatlar için ürettiği ürünlerden kazanmaktadır. Devlet bürokrasisi ise, inşaat sürecini ve sonrasında da kullanıcıları vergilendirmekten ve burjuvazinin “bağışlarından” kazanmaktadır.

Avrupa ve ABD’de kentlerin gelişimine baktığımızda, her üretim tarzının kendi mekanını yarattığı olgusu kendini tüm açıklığıyla göstermektedir. İnsanların barınma amaçlı kullandığı evler, kapitalizmin gelişimi süresince metalaşmış ve “konut” halini almıştır. Kentlerin imarında kullanım değeri, yani ihtiyaçlar değil, değişim değeri esas olmuştur. İnşaat sektörü hem üretim aşamasında hem de ikincil piyasa denilen “kağıt piyasasından” yani tahvil, bono vs.de sermayeyi değerlendirdiği için kentler sürekli bir şantiye durumundadır.

Türkiye’de Kentler, 1923-1950

Emperyalist-kapitalist ülkelere göre, Türkiye gibi yarı feodal, yarı sömürge yapıya sahip ülkelerde bu süreçler farklı zamanlarda ve şekillerde yaşanmıştır.

Türkiye’nin ilk kurulduğu yıllarda savaştan çıkmış olmasının etkisiyle ama daha çok yarı feodal, yarı sömürge yapısından dolayı önemli bir sermaye birikimi yoktu. Dönemin egemen sınıflarından komprador burjuvazi ve ticaret burjuvazisi zayıf durumdaydı. Ülkede üretimden ziyade, var olan zenginliklerin emperyalist ülkelere taşınmasıdır söz konusu olan. Bu nedenle Osmanlı döneminden itibaren, İzmir, İstanbul, Antalya gibi liman kentlerinde belli bir gelişme olmuşsa da, kentsel nüfus çok düşüktü. Devletin kurulduğu ilk yıllarda kırdan-kente önemli bir göç yoktu. Bu nedenle 1923-1950 yılları arasında inşaat yatırımlarında önemli hareketlilikler olmadı. En önemli sayılabilecek gelişme, küçük bir şehir olan Ankara’nın başkent yapılması nedeniyle, burada arazi rantının artmasıdır.

Ankara, Avrupa’daki örneklerle bakılarak “modern bir kent” şeklinde inşa edilmek istenmiştir. Düzenlenen çeşitli yarışmaları çoğunlukla Avrupalı plan-

caların kazanması bu nedenledir. 1928’de açılan imar planı yarışmasını kazanan Alman Jansen’in uygulamak istediği plan, şehirde o dönem oluşan arsa spekülasyonlarından dolayı büyük oranda uygulanamamıştır.

Türkiye’nin önemli bir özgünlüğü, devletin Osmanlı döneminden kalan miri arazilere, katledilen Ermenilerle, mübadele edilen Rumlara ait arazilere el koyulması ile geniş bir arazi stokuna (hazine arazisine) sahip olmasıdır. Bu nedenle devlet, uzun bir süre çok fazla kamulaştırma yapma ihtiyacı duymamıştır. Aksine devlet bu arazileri dönemin egemen sınıflarına, kurulan Milli Emlak İdaresi eliyle peşkeş çekmiştir. Ya da daha doğrusu egemen sınıflar, devlet aygıtını bu yönlü kullanmışlardır. Ekonomik ve dolayısıyla siyasi ağırlığı olan toprak ağaları bu dönemde arazilerini daha da büyütmüşlerdir. Böylece devlet, elindeki kaynakları özel mülkiyete transfer etmiş olmaktadır.

Bu yıllarda devlet lojmanları dışında konut yapımıyla ilgili önemli bir girişim olmazken, ticaret burjuvazisinin etkisiyle başta demiryolları olmak üzere, liman ve karayolları ağı geliştirilmiştir. Yani devletin yatırımları belli bölgeler/kentler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu da yarı feodal, yarı sömürge ülkelerde bölgeler arasında dengesiz gelişime yol açmıştır.

“Çarpık”, “hızlı”, “eşitsiz” gibi terimler Türkiye’deki kentleşme için çok sık kullanılmaktadır. Bu belirlemeler emperyalist ülkelerdeki modern kentlere bakılarak yapılmaktadır. Gerçekten de modern kentlerin yukarıda bahsettiğimiz özellikleri buralara uğramamış gibidir.

Bilinçli bir çarpıtma ile “az gelişmiş” olarak nitelenen yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelerde kentleşmenin özellikleri şöyle sıralanmaktadır:

a) Kentleşmenin, demografik bir süreç olarak sanayileşmiş ülkelere oranla, hızla artan, hiç olmazsa azalmayan bir yol izlemesi,

b) Büyük ve çok büyük kentlerin, orta büyüklükteki ve küçük kentlere oranla hızlı büyümesi,

c) Kentleşme hareketlerinin kimi coğrafi bölgelerdeki kentlere yönelmiş olması nedeniyle, kimi bölgelerin kentleşme oranının düşük düzeyde kalması,

d) Kentleşen nüfusun kent ve kamu hizmetleri gereksinmelerinin karşılanmasında yetersizlikler baş göstermesi,

e) Kentlerin nüfusun çalıştırılmasına olanak verecek temel sanayi yatırımlarının yapılmaması yüzünden, işgücünün marjinal mesleklerde ve türlü hizmet dallarında uğulması.”(10)

Ruşen Keleş tarafından sıralanan tüm bu özellikler, Türkiye’de mevcuttur. Bölgesel olarak Batı bölgeleri ile T. Kürdistanı arasındaki fark ortadadır. Bu farklılık her ne kadar ulusal sorunla bağdaştırılabilecekse de, ulusal sorunun çözülmemiş olması da sosyo-ekonomik yapıyla ilgilidir. İstanbul, Ankara,

İzmir, Bursa, Adana, Antalya gibi belli başlı şehirler Türkiye’de büyümüşlerdir. Durumlarına yakından bakıldığında ya sahil kenti ya da üretim merkezi oldukları için büyümüşlerdir. Emperyalist-kapitalist ülkelerde kentlerin gelişmesi en baştan itibaren fabrikaların, sanayinin olup olmamasıyla bağlantılı olduğundan, bölgeler/kentler arası farklılık bu ölçüde değildir.

Türkiye’de Kentler, 1950-1980

1950’li yıllara gelindiğinde, Marshall Yardımı adı altında, ABD’nin Türkiye’yi tarım malzemeleri yollaması sonucunda kısa bir süre içinde bir milyon çiftçi köylerden ayrılarak kentlere akın etmiştir. Gelenler, imarsız ve altyapısız hazine arazisine yerleşmiştir. Genelde iddia edildiği gibi “bedelsiz” değil, arazi spekülâtorlerine, mafya türü yapılanmalara belli bir “haraç” ödenerek yerleşilmiştir.

1955 yılında büyük kentlerde 50 bin gecekondular varken bu sayı, 1960’ta 240 bine, 1990’da 1.750 bine, 1995’te 2 milyona yükselmiştir.(11) Gecekondular, izinsiz yapıldıklarından yasalara göre kaçaktırlar. Buna rağmen yapıldıkları ilk andan itibaren bir müdahale olmamış, 1966’da yürürlüğe giren gecekondular affından sonra 1983’te, 1984’te, 1987’de yeni aflar çıkarılmıştır. Gecekondulara bu şekilde göz yumulmasının, sonrasında yasal hale getirilmesinin nedeni elbette ki devletin yoksullara yönelik sosyal politikası veya “iyi niyeti” değildir.

Türkiye II. Emperyalist Paylaşım Savaşı’na girmemiştir. Bu süreç içerisinde vurgunlarla, hayali ihracatla semiren kesimin ve “sıkı tasarruf politikası” (yani halktan alınan vergilerin artırılıp, halka yönelik hiç bir yatırım yapılmaması) izlenmiş olması nedeniyle devletin elindeki atıl sermayede büyük bir birikim olmuştur. Savaştan sonra, devlet, izlediği ithal ikameci politikayla sanayi üretimine destek vermiştir. “Tasarruflar” (halktan alınan vergilere, azınlıkların yerlerinden edilmesi sonucu el koyulan birikimleri ekleyelim) kentsel mekanların yenilenmesinden ziyade sanayi sektörüne yönelmiştir. Gecekonduda yerleşen kesime göz yumulması da, sanayicilere ucuz işgücü sağlanması içindir. Ev kirası ödenmemesi ücretlerde otomatikman bir düşüşe yol açmaktadır. Avrupa ülkelerinde “refah devleti” uygulaması olarak yoksul kesimler için sosyal konutlar yapılırken, Türkiye’de gecekondularına müdahale edilmeyerek, yoksul kesimlerin tepkisi törpülenmiştir. Bu demek oluyor ki devlet, yoksulun alınlarından, cebinden arazi spekülâtorlerine ve sanayi sektörüne destek vermiştir.

Çok açıktır ki devlet; doğru düzgün bir altyapı yatırımı yapmadan, sefalet içerisinde yaşamalarına neden olduğu halde; çıkardığı aflarla gecekondular

kına büyük bir nimet sunmuş gibi kendini göstermiştir. Şimdi de Kentsel Dönüşüm Projesi ile 60-70 yıldır ucuz emek deposu olarak kullanılan, emekçilerin alınteriyle ve bazen ölümüne kurdukları mahallelerine el koyarak toprak sahiplerine, sanayicilere yeni rantlar çekme peşindedir.

1950'li yıllarla ilgili dikkat çekilmesi gereken bir konu da; köyden kente göçlerin nedeninin sanayileşmenin artması ve merkezileşmesi sonucu değil, "Marshall Yardımı" adı altında Türkiye'ye satılan yaklaşık 40 bin traktörün ve farklı tarım makinelerinin bir milyona yakın ortakçısı, yarıcıyı, küçük üreticiyi geçinemez hale sokmasıdır. Bu nedenle kente göç edenleri mas edecek yeterli bir sanayi yoktu. Ruşen Keleş'e göre 1960'lı yıllarda nitelikli sanayi işçisi oranı ancak % 5 dolayındadır. Bunun dışında ayakkabı onarıcısı, kuyumcu, garson, aşçı, yapı ustası, tezgahdar, kapıcı, odacı, çöpçü vardır. Taşocağı, kömür ve yapı işçileriyle belediye işçilerini Ruşen Keleş, sanayi işçisi dışında tutarak "düz işçi" demiş ve bu kesimlerin de gecekondulardan olduğunu belirtmiştir.(12)

Bu dönemde kentli orta sınıfların ev ihtiyacı ise daha farklı çözülmüştür. Oturdıkları bir-iki katlı evleri müteahhitlere kat karşılığı apartman yapması için vermişlerdir. Diğer yandan emlakçı ve spekülâtörler kente yakın çevrelerdeki tarım arazilerini ucuza alıp, kentsel arsaya çevirmişlerdir. Bu süreçte devlet, kat mülkiyeti yarasını çıkarıp, parsellenen arazilere yapı izni vererek emlakçıların, spekülâtörlerin, müteahhitlerin önünü açmıştır.

Türkiye'de planlı döneme 1960 sonrasında geçilmiştir. Bu döneme kadar Avrupa'daki modernist hareketten bir etkilenme olsa da, planlamaya geçilmesi, "kalkınma" stratejisi olarak ithal ikameci yolun seçilmiş olması nedeniyledir. Devlet, bu süreçte iç pazarda tekel haline gelmiş sanayi burjuvazisine destek veriyordu. Bir destek de yukarıda bahsettiğimiz gibi ucuz işgücü deposu olan gecekondulara dokunulmamasıydı. Devletin önceliği üretim ve üretim mekanlarıydı. İthal ikameci dönemin sona erdiği 1980'lerden sonra büyük sermaye çevreleri ve devlet kentsel rantla ilgilenmeye başladı. Bu nedenle ortalama olarak 1980'lere kadar arazi rantlarından spekülasyonlardan kazananlar arasında küçük girişimciler, eski mülk sahipleri de olabilmektedir.

1970'lerin başında yaşanan aşırı üretim krizi, sermayenin yeni değerlendirme alanları aramasına neden oldu. Tek amacı birikim olan sermaye atıl durmaz. En kârlı olan neresiyse oraya yönelmek zorundadır. Aksi halde mevcut rekabet ortamında yok olmaktan kurtulamayacak, daha büyük sermayeler tarafından yutulacaktır. Kâr oranının düştüğü sanayi sektörü yerine, sermaye finans sektörüne kaymaya başlar. Aslında bu, krizi daha da derinleştirecek bir yönelimdir. 1980 sonrası yaşanan krizlerin hepsinde finans sektöründe

oluşan balonun önemli/belirleyici etkisi vardır. Fakat mevcut rekabet ortamı tüm sermaye gruplarının böyle bir sürece girmesini zorlar. En büyüklerin böylesi süreçlerde “riski yönetmek”, “riski dağıtmak” olarak izledikleri yöntem, sermayelerini farklı alanlara yatırmaktır. Fakat dediğimiz gibi bunu “en büyükleri” yapabiliyor. Geride kalanlara düşense bu vahşi rekabet ortamında piyasadan atılmaktır.

1980’lerle birlikte bu kriz ortamında, tüm dünyada Keynes yerine Friedman’ın yıldızı parlar/parlatılır. Devlet; eğitim, sağlık, istihdam, sosyal konut gibi alanlardan çekilmeye başlar. Devletin sanayi ve tarım alanları da olamayacağı zaten çoktan kabul görmeye başlamıştır. Devletin görevi, sermayenin daha rahat hareket edebilmesi için gereken yasal düzenlemeleri yapmaktır. Çok gereken durumlarda da, sermaye için riskli olabilecek sektörlerde ilk yatırımları yapıp, riski azalttıktan sonra buraları özel sektöre devretmekti. IMF, DB, AB, DTÖ gibi uluslararası kuruluşların planlamaları ile yarı feodal, yarı sömürge ülkeler bu ekseninde yapılandırılmaya başlandı.

1970’li yıllarda ithal ikameci sanayileşmede iç pazar doyuma ulaşıyorken, kentler “meta” olarak yükselmeye başlamıştır. 1980’e gelindiğinde sermayenin yönelimi netleşmiştir. **En çok kâr getiren konut sektörüne hızlı bir yönelim olur. Aynı şekilde sanayi üretimine yatırım oranında, hızlı bir düşüş yaşanır.**

500 büyük sanayi kuruluşunun faaliyet dışı gelirinin faaliyet gelirine oranı; 1982-1983’te, % 17.5 iken, 1995 yılında % 50’ye, 1998 yılında % 77’ye ve 1999 yılında ise % 219’a ulaşmıştır.

Özel kesimin konut sektöründe yaptığı sabit sermaye yatırımı 1989’da % 21, 1994 yılında % 51.8 ve 1998 yılında ise % 42 düzeyinde gerçekleşmiştir. Özel kesim imalat sanayi yatırımları ise, 1980’de % 27.7 iken 1989’da % 21.1, 1998’de % 22.4 olmuştur.

Kamu kesimi de sabit sermaye yatırımları içinde imalat sanayisindeki yatırımlarını çok önemli oranda düşürmüştür. 1980’de % 26.3 iken, 1989’da % 4.6’ya, 1994-1997’de ortalama % 3.5’a ve 1998’de % 3’e gerilemiştir.(13)

Türkiye’de Kentler, 1980 Sonrası

Türkiye’de ithal ikame politikası dolayısıyla yabancı sermayenin girişi önünde engeller vardı. 24 Ocak 1980 kararlarından sonra yabancı sermayenin önündeki yasal engeller hızla kaldırılmaya başlandı. Diğer yandan da askeri, ekonomik, politik her türlü zor kullanılarak emek gücü değersizleştirildi. Yabancı sermaye geldiği zaman sorun yaşamaması, en hızlı şekilde hareket edebilmesi için gerekli kurumlar kuruldu.

“Engeller” kaldırıldıkça yabancı sermaye Türkiye’ye akmaya başladı. “Sıcak para” kavramı artık sürekli olarak Türkiye’nin gündemindeydi. Ekonomi adı altında konuşulan sadece Türkiye’nin borçları, günlük ne kadar sermaye girdiği/çıktığı oldu. Böylelikle Türkiye ekonomisi, tam anlamıyla sıcak paraya bağımlı oldu. Sıcak paranın girişindeki ufak bir azalma veya çıkışındaki bir fazlalık Türkiye ekonomisinin sürekli olarak krizlere girmesine neden oldu/oluyor. Bu nedenle Türkiye, yabancı sermayenin devamlı artan şekilde girmesini sağlayacak olanaklar sunmak zorundadır. Kendisi ile aynı durumda olan ülkelerle rekabet edebilmek için “farklılık” yaratmalıdır. Farklılık denilen daha fazla rant, daha fazla sömürü olanağından başka bir şey değildir. “Farklılık” zenginler için sermayelerinin artması, daha lüks yaşam demektir. Emekçiler içinse daha az ücret, daha az sosyal hak, daha kötü yaşam koşulları demektir.

Daha fazla kâr için girilen bu rekabet ortamında, “fark yaratma” adı altında kentsel alanlara yönelim artmaya başladı.

Sanayiye yatırımların nispi olarak azalmasıyla birlikte, fabrikalar kentlerden uzaklaştırılmaya başlandı. Kentler belli konularda uzmanlaştırıp marka kentler yaratmak bu dönemin hedefidir. Kentlerin bu amaç doğrultusunda yeniden imarı gereklidir. Fordist üretim sürecinde “modern kentlerin” özelliklerine değinmiştik. Kitlesel üretim için koşulların sağlanması, standartlık, düzenlilik, şehrin tümüyle planlanması önemliydi. 1980 sonrasında post-Fordizm olarak adlandırılan üretim sürecinde öne çıkan özellikler ise esnek, parça başı, siparişe dayalı üretimdir.

“Bu kapsamda; esnek, kısa vadeli, parçacı, piyasa ve politik baskılara kolayca adapte olabilen, proje temelli yaklaşımın önemi artmış ve rasyonel kapsamlı planlama anlayışı yerine estetik ve görselliğin ön plana alındığı, mekanı bağımsız bir alan olarak gören büyük metropoliten projeler, kentsel tasarım projeleri ve dönüşüm projeleri giderek önem kazanmaya başlamıştır.”(14)

Yaşanan kriz öyle bir boyutta ki, büyük sermayenin vantuzlarını uzatmadığı bir alan kalmamalıydı. Kan emen bir canavarın kurbanının kanını son damlasına kadar emmesi gibi, büyük sermaye de dünyanın en ücra köşesine kadar, şimdiye kadar giremediği bütün vantuzlarını uzatmalı ve canlı emek neredeyse ona ulaşmalı, artı-değere el koymalıdır. Şimdiye kadar belli zorunluluklar dışında girilmeyen gecekondu semtleri yeni hedefdir. Yapılacak imarla bu bölgeler daha zengin sınıflara açılarak rant elde edilecektir. Yoksulların elindeyken o mekânın değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu yanı sıra şu anda hükümetin ve kentsel dönüşümü savunanların “gecekondu bölgelerinin sağlıklı koşulları düzeltilecek, afetlere dayanıklı hale getirilecek, sonra eski sahiplerine verilecek” sözleri hiçbir şekilde gerçeği ifadelendirmemektedir. Bu

denilenleri yapacak hiçbir devlet yoktur yeryüzünde. Çünkü sistem kapitalist sistemdir. Yeni yapılan binaların değeri hızlı bir şekilde katlanmaktadır. 21.08.2012 tarihli Radikal gazetesinde; “*Küçükçekmece ve Gültepe mahallesinde Ağustos ayı itibariyle bir daire 50 bin lira iken yeni bir dairenin fiyatı 250 bin civarında*” şeklindeki haber bunun örneklerindedir. Eski konut sahiplerinin oluşan yeni fiyatı ödeme gücü hiçbir zaman olamayacaktır. Zaten halkımızın ödeme gücüne göre yapılan konutlar olsaydı, o bölgeler değerlendirilmezdi. Rant yasasına yani kapitalizm gerçeğine aykırı bir durumdur bu.

Dünyanın farklı yerlerinde uygulanan kentsel dönüşüm aynı şekilde işlenmektedir. Uluslararası sermaye ve ülkedeki işbirlikçileri belirledikleri alanlarda öncelikle kentsel toprak rantını maksimize etme çalışması yapıyorlar. Belirlenen bölge, devlet mekanizması kullanılarak yasal kılıflara uyduruluyor (deprem, heyelan bölgesi vs.). Sonra bu bölge kentsel dönüşüm alanı ilan ediliyor. Devlet zoruyla yıkımlar yaptırılıyor. (Üstelik bu yıkımların bedelini yine mülk sahipleri ödüyor.) Lüks konutlar, AVM’ler, bürolar inşa ediliyor. Belirlenen bölgeye yatırım yapıldıkça yani sermaye geldikçe K. Marks’ın da belirttiği gibi alan daha değerlendiriliyor. Alan değerlendirildikçe yeni sermayeler akıyor. Bu döngü böyle devam ediyor. Ta ki şişirilen balon son sınırına varıp bir yerden patlayıncaya kadar. Ondan sonra konutlar boş kalmaya, taksitler ödenmemeye başlar. AVM’ler büyük bina yığınları haline gelir. En büyük sermaye grupları zaten bu sürece kadar kazançlarını katlamışlardır. Çoğu zaman da rantın daha fazla artmaya çağını belirledikleri noktada, ilk önce kendilerinin çekilmesiyle balon patlamaktadır. Büyük sermaye grupları bu şekilde alandan çekilir ve böylece o bölge kendi tabirleriyle “çöküntü” haline gelir. Konut mezarlığı olur. Devlet-sermaye birlikte, sermayenin kazancını katlaması için, halkın elinden evlerini almakta, onları sefalete sürüklemektedir. İşte Kentsel Dönüşümün özü budur.

TOKİ, Devlet Tekeli

Türkiye’de komprador büyük sermayenin önündeki “engeller” 1980 darbesinden sonra hızlı bir şekilde kaldırılmaya başlandı demiştik. Daha risksiz ve daha kârlı olduğu için konut sektörüne yönelimler başlamıştı. Bu sektörde 1984 yılında TOKİ’nin kurulmasıyla başlayan, devletin yasalar yaparak sermayenin önünü açma faaliyeti en son “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”la sürmüştür.

1984 yılında 2985 sayılı kanunla, genel bütçe dışında, özel fonu ile özerk yapısıyla Başbakanlığa bağlı, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı ismi ile kurulmuş TOKİ, esas atılımını AKP döneminde yapmıştır. TOKİ’nin güçlendirilmesi için, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı emrindeki

“Gecekondu fonu”, 2000 yılında 4568 Sayılı Kanun’la tasfiye edilerek, bütün varlıkları TOKİ’ye devredilmiştir. 2002 yılında çıkan Toplu Konut İdaresi Kaynaklarının Kullanım Şekline İlişkin Yönetmelik ile, TOKİ’nin görev alanları turizmden, küçük sanayi işletmelerine, eğitim ve sağlığa kadar genişletilmiştir. Yönetmelikle, TOKİ’nin ipotekli konut kredilerini devralma, menkul kıymet ihraç etme ve bu konuda resmi veya özel kuruluşlardan hizmet satın alma yetkisine ilişkin düzenleme yapılmıştır. 2003 tarihli 4966 sayılı kanun ve 2004 tarihli 5162 sayılı kanunla Toplu Konut Kanunu’nda yapılan değişikliklerle, TOKİ, gecekondu dönüşüm projelerinde yetkilendirildiği gibi kâr amaçlı projeler uygulama, konut sektörüyle ilgili şirketlere ve finans kurumlarına ortak olma yetkisi de kazanmıştır. Yine 2004 yılında çıkan 5273 sayılı kanunla Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü’nün görev ve yükümlülüklerinin TOKİ’ye devredilmesiyle, TOKİ’nin arsa stoku 2 sene içinde 16,5 milyon metrekareden 134 milyon metrekareye çıkarılmıştır.(15)

Kentsel dönüşüme ilişkin düzenlemelerden biri de Mortgage olarak bilinen “ipotek karşılığı konut kredisi” sistemine ilişkindir. *“Mart 2007’de yürürlüğe giren 5582 Sayılı Konut Finansman Sistemine İlişkin Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’la düzenleme yapılmıştır. Kanunun asıl amacı, finansal araçlar oluşturarak yabancı sermaye girişinin artırılması ve konut kredisi olarak akan bu paranın geri ödemesinin güvenceye alınmasıdır. Bu düzenlemeler, bankalara ve finansman kurumlarına, verdikleri konut kredileri karşılığında aldıkları ipotekleri paraya çevirme ve yeniden satma olanağı sağlamaktadır. Kanun, kredi verilen gayrimenkule konulan ipoteklerin, borsada işlem göreceği yeni bir kağıt türüne dönüştürülmesi, yeni gayrimenkulün borsa değeri olan bir menkule çevrilmesi ve böylelikle yaratılan piyasanın güvence ve denetim mekanizmalarını düzenlemektedir.”*(16)

Mortgage Yasasının nasıl bir balon oluşturabileceği 2007 yılında patlak veren krizle görülmüştür. Mortgage krizi dünyayı sallamaya başlamışken Türkiye’de hiçbir şey olmamış gibi yasanın çıkarılması ve savunulması, uluslararası sermaye ve işbirlikçilerinin sıkışmışlıklarını da göstermektedir. Mortgage yasasının Türkiye’deki esas etkisi Kentsel Dönüşüm projesinin yavaşlama geçirilmesiyle görülecektir.

Çıkarılan bu yasalarla TOKİ çok özel bir kurum haline dönüşmüştür. Elindeki mevcut arsa stokuyla, planlamadaki yetkisiyle istediği alanı sihirli çubuk değmişçesine değerlendirebilen (veya tersini yapabilen), sermaye kesiminin çıkarlarını koruyan devlet kurumu durumundadır.

TOKİ, kentsel rantı yüksek olan bölgelerdeki kamu arazilerini lüks konut

alanları yapmak üzere büyük inşaat sektörlerine ihale etmektedir. İşte bunlardan birkaç örnek:

- Emlak Konut GYO, TOKİ'ye ait olan, İstanbul'daki beş ayrı (17) bölgedeki (Kayabaşı, Hoşdere, Fatih, Gaziosmanpaşa ve Avcılar) arsaları satın aldı.

- Aydınlar Grup, 2010 yılında TOKİ'den ihaleyle aldığı Florya'daki arsada Koruflorya'yı TOKİ ile ortak yapıyor. TOKİ'ye % 30 pay verilecek.(18)

- TOKİ iştiraki Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı ile Makro İnşaat&Akyapı Ortak Girişimi İstanbul Başakşehir'de Bahçetepe İstanbul projesini yaşama geçirecek.(19)

- İstanbul Finans Merkezi'nin bulunduğu Ataşehir'de, Sarp Group ve TOKİ iştirakleri Emlak Konut GYO ve Emlak Pazarlama İnşaat işbirliğiyle Sarphan Finans Bank inşa ediliyor.(20)

Örnekler çoğaltılabilir. 2003-2008 arasında büyük inşaat şirketlerine 4 milyar dolarlık arazi satılmıştır. Hem sattığı hem de kendisinin inşaatını yaptığı yerleri planlama yetkisine sahip olan TOKİ, bu mekanizmayla belediyeleri işlevsizleştirmektedir. Böylece **sermaye gruplarının TOKİ eliyle "sorunsuz" şekilde yatırım yapmaları sağlanmaktadır**. Belediyenin elinde olması demek; daha fazla insanın ikna edilmesi(!), farklı farklı çıkar gruplarıyla daha fazla uğraşmak demektir.

TOKİ'nin sosyal konut projesi yapmasının esas işlevi olduğu iddia edilmesine rağmen veriler bunu göstermemektedir. TOKİ'nin 2003-2008 arasında **50 bin lüks konut üretimine ortak olduğu**, bu konutlardan 13 milyon TL civarında gelir beklediği ve bugüne kadar tahsil edilen rakamın 3,5 milyar TL olduğu belirtilmektedir. (Anlaşılan Bayraktar'ın sermayeyi "borcunu" ödemesi için sıkıştırmaya niyeti yok.) Buna karşılık **yoksullara yönelik 50-60 metre karelik konutların sayısı sadece 61 bindir**. Karşılaştırma yapılacak olursa **1 lüks konuta 1,25 sosyal konut yapılmış olmaktadır**.(21)

Görüldüğü gibi TOKİ, yukarıda örneklendirdiğimiz herhangi bir uluslararası veya ulusal şirket pozisyonundadır. Mekanı belirlemekte, bir şekilde el koymakta (gerekirse mekana özel kanun bile çıkarılmaktadır. 2004'te çıkarılan 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu gibi...), buraları Kentsel Dönüşüm alanı olarak ilan edip değerlendirmekte ve kentsel rantı artırmaktadır. Sonra farklı şirketlerle ortaklıklara girerek veya onlara çok uygun koşullarla ihale ederek oluşturulan rantı paylaşmaktadırlar. Yoksul kesimlerin ev yıkım parası, sosyal konut taksitleri hemen istenirken, şirketlerden konutların satışından sonra gelir payını istemekte, onlara garantör olmaktadır.

TOKİ'nin sermaye şirketlerine kentsel alanları peşkeş çekmesi, son yıllara kadar farklı alanlarda iş yapan şirketleri inşaata çekmiştir. Perakendeci Kiler Grubu, Ülker Grup, lojistik sektöründe Kuzu Grup, ilaç dağıtımıcısı Hedef Allians, deri konfeksiyon sektöründe faaliyet gösteren Orjin Grup, turizmcı Halit Narin, Saray Halı, Opet'in kurucusu Öztürk Şirketler Grubu bunlardan birkaçıdır.(22)

Yıllardır inşaat sektöründe olan Soyak, Ağaoğlu, Dumankaya, Alarko GYO, Baytur gibi firmalara işlerini daha büyütmüşlerdir.

7 milyon konutun yıkılmasının planlandığı Kentsel Dönüşümde sadece inşaat malzemeleri sektöründe 50 milyar dolarlık kazanç bekleniyor.(23)

ABD'li Julius Baer Fonu'nun başkanı Riyead Youness'in ortak olduğu Y&Y Garyrimenkul Yatırım Ortaklığının Genel Müdürü; eğer akıllı davranılırsa dev fonların Türkiye'ye yöneleceğini ve yılda 10 milyar dolarlık yabancı sermayenin inşaat sektörüne çekilebileceğini, bunun için imarlı arsa üretiminin artması gerektiğini söylüyor. (24)

Burada "akıllı davranmanın", bir punduna getirip(!) yoksul halkın konutlarına el koyup imarlı arsa üretmek olduğu çok açıktır.

Ekonomi Bakanlığının Uluslararası Doğrudan Yatırım verileri bültenine göre, ancak Haziran 2012 döneminde doğrudan yabancı yatırım girişi inşaatta 8 katı aşarken, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetlerinde 4 kata yaklaştı. Türkiye'de uluslararası sermayeli her 100 şirketten 25'i inşaat, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektöründe bulunurken, gelen her 100 dolarlık doğrudan yatırımın 21.58 doları bu sektöre girdi.(25)

Efendiler ve yerli uşakları, gözlerini halkın yıllardır oturduğu, yaşamını kurduğu, kendine uygun sosyal ortam geliştirdiği, kültür yarattığı mekanlara dikmişlerdir. Kentsel Dönüşümün başka bir anlamı yoktur. İşte Sulukule'de, Ayazma'da, Kadifekale'de, Bursa'da yaşananlar:

Bursa'nın merkezindeki Doğanbey, TOKİ Kentsel Dönüşüm Projesiyle başlayalım. Doğanbey Konutları Komşu Birliği Derneği Başkan Yardımcısı **Emrah Tepe** bu süreçte nasıl soyulduklarını anlatıyor. Tepe; ilk başta 13 katlı lüks evler yapılacağını vaat edildiğini, ardından binaların 23 kata çıkarıldığını, evlerinin içinin kalitesiz olduğunu ve daha teslim edilmeden rutubetlenen daireler olduğunu söylüyor. Bu süreçte bir hak sahibinin gelişmelerden dolayı intihar ettiğini söyleyen Tepe, "*Yasalara göre 30 ayda teslim edilmesi gereken proje 70 aydan fazla geçmesine rağmen teslim edilmedi... İhaleden sonra metrekare maliyeti şişirilerek 600 liradan 1018'e çıkarıldı. Proje başında 50 bin TL alacağı olan hak sahiplerinin bugün 300 bin TL borcu olduğunu iddia ediliyor*" dedi.(26)

Ankara Dikmen Vadisi'nde ise yıkımdan sonra Eryaman'a yerleşenler 3-4 aile bir evde yaşamak zorunda kaldı.(27)

Kadifekale ulaşım yollarına, (havaalanı-metro) olan yakınlığı ve manzaranın güzelliğiyle Kentsel Dönüşümün ilk hedeflerinden olmuştur. Kadifekaleliler, buradan Aydın-Çeşme otoyolunun güneyindeki ıssız bir mekandaki Uzundere TOKİ konutlarına yerleştirildiler. Kadifekale'deki binalara 40 yıl öncesine göre değer biçildi. Bazı konutlara bedel olarak sadece 2.250 lira önerilmiş. 54 milyar lira değer biçilen bir binaya ise mahkemeye yapılan itirazlar sonucunda 118 milyar lira değer biçildi.(28)

Ayazma'dan kentsel dönüşüm sonrasında Bezirganbahçe'deki TOKİ konutlarına taşınan 1000 kişiden 120'si taksitlerini ödeyemediğinden icralık oldu.(29)

Sulukule'den Taşoluk'a taşınan 300 aileden 200'ü kısa bir süre içinde hisselerini sattı. (30)

Çok fazla söze gerek yok. TOKİ'nin pratiği varoluşsal nedenini çok açık gösteriyor. Bir yandan hızlıca sermayeleri büyüyenler ve kentsel dönüşümle daha da büyüyeceği için heveslenenler, ellerini ovuşturanlar; diğer yandan tek varlıkları başlarına sokacak evleri olan kentlerden kovulanlar...

Kentsel Dönüşüm Projesi, güvenlik ve daha iyi bir yaşam gerekçesiyle yoksulların sömürülmesidir. Kentsel Dönüşüm ile arazi üzerinde toprak bağları köklü bir şekilde değişecektir. Şimdiye kadar kentin en kötü yerleri olarak görülen gecekondu bölgeleri, sermayedarların ihtiyaçları doğrultusunda değerlendiriliyor ve zorla el değiştiriliyor. Başbakan Erdoğan ve bir dönem TOKİ Genel Başkanı olan Erdoğan Bayraktar, bazı söyleşilerde niyetlerini açıkça anlatmışlardır.

TOKİ Genel Başkanıyken Erdoğan Bayraktar Ekonomist dergisine uydu kentler için şöyle diyor:

"İstanbul, Ankara, Bursa, Adana, Diyarbakır gibi büyük şehirlerde uydu kentler kurup şehirlerin içindeki stresi, yoğunluğu azaltmayı planlıyoruz. Zengin insanlar kentin stresinden uzaklaştırıp, akşam ayağı toprağa, çimene basan yeşili bol mekanlarda oturmaları için hızlı ulaşım imkanlarıyla, otobanlarla, metroyla, hızlı trenle desteklemek suretiyle şehrin dışına taşıyacağız. Tıpkı Paris'te, Londra'da olduğu gibi... Bu projeye Ankara ve İstanbul'da başladık."(31)

Kentsel Dönüşümlerin bir parçası olan "Uydu Kent" projesi, kıyıları, yeşil alanları yağmalama projesidir aynı zamanda. TOKİ, kıyıları, ormanlık alanlar, turistik mekanlar dahil gerekli gördüğü her yere el koyabilme hakkına sahip. Bu mekanlarla zenginlerin ayaklarını toprağa, çimene basmasını

sağlayacakmış!

“Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” yeni “Kentsel Dönüşüm” kanununun çıkarılmasına paralel, halk arasında “mütekabiliyet yasası” olarak bilinen düzenleme ile, yabancıların Türkiye’de taşınmaz elde etmesine kolaylıklar getirildi. Bu demektir ki, yaptığı düzenlemelerle, halklar için yıkıcı-yoksullaştırıcı olan rekabette, Türkiye birçok yarı-feodal, yarı-sömürgeye fark atmıştır. Bu da düzenlemeler sürecinde olsun, şimdiye kadar yaşanan yıkımlarda olsun yeterli bir kitle muhalefetinin olmamasıyla ilgili değil midir?

Erdoğan ve şürekasının açıklamalarından bir-iki örnek daha verelim!

2008 Mart ayında açılışı yapılan lüks konut, mağaza, otel kompleksinden oluşan Beşiktaş Akaretler’deki Sıraevlerin açılışında Başbakan Erdoğan, yenilenen Sıraevlerin restorasyonu ile birlikte “gerçek sahiplerinin” eline geçtiğini söylemişti. Aynı konuşmada Sulukule olarak bilinen Hatice Sultan ve Neslişah mahallelerini “ucube” olarak değerlendirmiştir.(32) Başka bir zaman Erdoğan, “Gecekondular, kentleri kuşatan bir urdur” beyanatını vermiş. “Urun tedavisi olmaz, bünyeden kesilip atılması lazım. Kesip atıldıktan sonrasında önemli olan bünyenin sağlığıdır. Yani örneğimizde devlettir, sermayedir, sermayenin değerlendirmesini sağlayacak kentlerdir; kesilip atılanlar değil!” Zaten TOKİ başkanıyken Bayraktar da “Biz devlete tabiyiz, vatandaşa tabi değiliz, vatandaşa, devlete uyacak, devlet vatandaşın zararına iş yapmaz” demiştir.(33)

Devletin (yani sermayedarların) iyiliği için, vatandaşın kesilip atılmaya ses çıkarmaması bekleniyor. Ancak bu şekilde devlet adına aynı şahıslar çıkıp, “inşaat sektörümüz büyüyor”, “Türkiye büyüme rekorları kırıyor”, “yabancı devletler bize TOKİ’nin sırrını soruyor!” mealinde açıklamalar yapabileceklerdir. Kriz içerisindeki halk yok sayıldığı için, sadece sermayedarların büyümesi baz alınacaktır elbet.

Peki, bu “urların” özellikleri nedir? Bunun cevabını da çeşitli konuşmalarıyla Erdoğan Bayraktar veriyor.

“Bize göre terörün arkasında gecekondulaşma var!” (34)

“Beyoğlu’nda Hacı Hüsrev Bölgesi, burası çok tehlikeli bir bölge, orada siyah, esmer vatandaşlarımız var, hem de Türkiye’nin çeşitli yerlerinden gelen vatandaşlarımız var. Salaş, kaçak, altyapısı, hatta tuvaleti olmayan yapılarda çok zor şartlarda yaşıyorlar ve yanlış işler yapıyorlar. Yasak, kaçak olan alım satımlar yapıyorlar. Çocukları eğitimsiz, sağlıksız kalıyorlar.”(35)

Amerikan zencileri, Türkiye’nin esmerleri... Her zaman tehlikeli, her zaman dışlanan, her zaman fakir... “Esmerler” derken kastedilenin Roman-

lar olduğu, terörün arkasında gecekondu var derken, esas olarak Kürtleri hedef aldığı çok açıktır. Bu kesimlerin bulunduğu bölgeler, rant kadar önemli bir nedenle sermayedarların güvenliği için daha uzaklara sürüleceklerdir. F. Engels'in 150 yıl öncesinde yazdığı mantıktır yine söz konusu olan. TOKİ konutlarının konumlandırılışı, genelde bir karakolla tamamlanması; oraya girip çıkanların rahatça denetlenebilmesine, fişlenmesine olanak sunmaktadır. Sorun halkın eğitim, sağlık hizmeti alamaması olsaydı; devlet bunları özelleştirip kentsel rant için otoyollara, havaalanlarına, inşaatlara para dökmezdi. Eğitimi ve sağlığı da özelleştirerek ayrı bir rant konusu yapmazdı. Düşünülen halk olsaydı, TOKİ binaları, içine girmeden rutubetlenmezdi.

Afetlere karşı yapıldığı söylenen bu binaların, afetlere karşı değil, halka karşı yapıldığı kısa sürede ortaya çıktı. Biraz daha yer kazanıp, konutlardan tasarruf sağlamak için birçok ilde binalar dere yatağına yapılmış. Samsun'da yaşanan, TOKİ'nin ve Kentsel Dönüşüm projesinin halkımızın felaketi olduğunu göstermiştir.

Son olarak Kentsel Dönüşümün ne demek olduğunu bir dönem sahiplerinin sözcülüğünü iyi yapan Referans gazetesinde çıkan bir habere kendi ağızlarından aktaralım, 2009 yılında 1/100 bin ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planının İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclisi'nde oy çokluğuyla kabul edilmesini şöyle haberleştirmiş Referans gazetesi:

“Plana göre kent, kültür ve iş dünyasının taleplerine uygun hale gelecek. Galataport, Dubai Kuleleri, Haydarpaşaport, Zeytinburnu Silikon Vadisi gibi kamuoyunda tartışılan projeler de bu plan sayesinde hayata geçme şansı bulacak. Avrupa yakasında dokuz, Anadolu yakasında ise yedi ticaret ve hizmet merkezi konumlanacak. Bu merkezler, kentin gelişme ve potansiyeli çerçevesinde nüfusu yayacak. Mevcut kent dokusuna ve merkezi iş alanına baskıyı azaltacak, iş merkezleri bu amaçla geleneksel birinci, ikinci derece ve alt merkez olarak kategorilere ayrılacak. Plana göre Anadolu yakasında Ataşehir, Avrupa yakasında Silivri, İkitelli, Bağcılar bölgeleri, birinci derece ticaret ve hizmet merkezi haline getirilecek. Pendik ve Esenyurt'ta ikinci derece ticaret ve hizmet merkezleri kurulacak. Alt merkezler ise Avrupa Yakasında, Çanta, Selimpaşa, Avcılar, Gaziosmanpaşa, Anadolu Yakasında da Ümraniye, Kartal ve Sabiha Gökçen Havaalanı yakınlarında kurulacak. Eminönü bölgesi geleneksel merkez olarak konumlanırken, Haydarpaşa'yı da içine alan bölge, turizm, ticaret, kültür ve konut alanı olarak hazırlanacak. Ayrıca sınırları Beşiktaş, Güngören, Gaziosmanpaşa, Kağıthane ve Şişli'yi kapsayan bölge ise merkezi iş alanı ve bütünleşme bölgesi olarak değerlendirilecek. Burada da kentin tarihsel

gelişimi esnasında oluşmuş ve günümüze kadar ulaşmış küresel ve fiziksel doku korunacak. Ülke ve uluslararası boyutta yönetim, kontrol, koordinasyon fonksiyonları belirlenecek, finans kuruluşları, özelleşmiş, ihtisaslaşmış hizmet ve ticaret fonksiyonları yer alacak.”(36)

Bu projelerin neresinde halkımız var? Yoksulluk içinde yaşayanlar hangi turizm, ticaret ve kültür alanında konut alabilecek duruma sahip olacak? Zaten haberin ilk cümlesi her şeyi açıklıyor:

“Plana göre kent, kültür ve iş dünyasının taleplerine uygun hale gelecek.”

Kentlerin Seslerine Kulak Verelim...

Yazımızın başında kentlerin; toplumun ekonomisini, sosyal-kültürel durumunu, sınıfların konumlanışını, çatışmalarını yansıttığını söylemiştik. Bu da demektir ki kentlere baktığımızda, onların sesine kulak verdiğimizde çok şey görüp-fark ederiz. Bu ölçüde gecekondunun var olması, sistemin ezilenleri-emekçileri ne kadar sömürdüğünü, nasıl baskı altında tuttuğunu gösterir. Eğer kaçak yapılar çoksa baktığımız kentte; bu devletin kanunlarının halka göre yapılmadığını gösterir. Eğer altyapı kötüyse, sağlıklı koşullar, eğitim olanağı yoksa; devletin halkı sömürerek kazandıklarını, zorla topladığı vergileri başka sınıflara aktardığını gösterir. Eğer çıkan kanunla; emekçi kesimlerin mahallelerinin boşaltılacağı, o bölgelerin yerli-yabancı sermayelere açılacağı söyleniyorsa, bu egemen sınıfların ve temsilcisi devletin sınıf mücadelesinde karşısında güçlü bir duruş olmadığı için nasıl pervasızlaştığını, saldırganlaştığını gösterir. Kentler bize, halkımıza daha çok gitmemiz gerektiğini, yaşanan bu sefalete, yok saymaya, ezilmeye, baskıya, saldırılara karşı, doğanın elimizden alınmasına karşı örgütlü bir şekilde karşı durmamız gerektiğini gösteriyor. Yani işimize daha çok sarılmamız gerektiğini...

Kaynaklar

- 1- İktisat Dergisi, Sayı: 499, sf 34
- 2- Kapital, Cilt 1, sf 678, Sol Yayınları
- 3- İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu, F. Engels, sf 66-67, Sol Yayınları
- 4- Kapital, Cilt 3, sf 679
- 5- age, sf 680
- 6- Ayrıntılar için bkz, Engels, age. Syf-73
- 7- Kapital, Cilt 3, syf-680, Sol Yayınları
- 8- Konut Sorunu, F. Engels, sf 74, Sol Yayınları
- 9- Planlama (TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını), 2006/2, syf-131
- 10- Kentleşme Politikası, R. Keleş, İmge Yayınları, syf 29

- 11- Age, syf-386
- 12- Age, syf 388
- 13- Praksis Dergisi, Kış (5) 2002, syf 114-115
- 14- Kentsel Yeniden Yapılanma, Kazananlar Kaybedenler, TMMOB Yayını, Cilt 1, syf 97
- 15- Bilgiler İktisat Dergisi, sayı 499, syf 63 ve Kentsel Yeniden Yapılanma, Kazananlar Kaybedenler, TMMOB Yayını, Cilt 2, syf 926'dan alındı.
- 16- İktisat dergisi, sayı, 499, syf-64
- 17- 31.07.2012, Milliyet
- 18- 29.07.2012, Milliyet
- 19- 6.09.2012, Milliyet
- 20- 14.08.2012, Milliyet
- 21- İktisat Dergisi, sayı 499, syf 75
- 22- 5.02.2009, Dünya gazetesi, T. Güngör
- 23- 14.08.2012, Milliyet
- 24- İktisat Dergisi, sayı 499, syf 53
- 25- 17.08.2012, Taraf
- 26- 19.07.2012, Birgün
- 27- Kentsel Yeniden Yapılanma, Kazananlar, Kaybedenler, syf 385
- 28- Age, Cilt 2, syf 956-957
- 29- İktisat Dergisi, sayı 500, syf 94
- 30- İktisat Dergisi, sayı 506-507, syf 48
- 31- Aktaran: İktisat Dergisi, sayı 500, syf 69
- 32- Kentsel Yeniden Yapılanma, Kazananlar Kaybedenler, TMMOB Yayını, Cilt 2, syf 814
- 33- İktisat Dergisi, sayı 499, syf 76
- 34- İktisat Dergisi, sayı 500, syf 85
- 35- Age, syf 69
- 36- İktisat Dergisi, sayı 500, syf 84-85

Yararlanılan Diğer Kaynaklar

- Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri, Derleyen: Ramazan Günlü, Dipnot Yayınları
- Çevre ve Ekoloji, Mine Kışlahoğlu-Fikret Berkes, Remzi Kitapevi
- Mimarlığın ABC'si, Bülent Batuman, Say Yayınları
- Kabileden Feodalizme, Halil Berktaş, Kaynak Yayınları.

Kentsel dönüşüm, neo-liberal kuşatma ve semt gençliği

Gençlik gelecektir! Ancak gençlik geleceksizleştirilmektedir. “Bireysel özgürlük!” adı altında uygulanan emperyalist neo-liberal politikalarla, üretim örgütlenmesindeki güvencesiz, esnek üretim modelleriyle gençlik örgütsüzleşmeye, örgütsüzleştirerek yalnızlaşmaya, güçsüzleşmeye sevk edilmektedir.

Toplumlar, tarihsel evrim içinde değişim-dönüşüm yaşarlar. Bu fiziksel-mekansal örgütlenme ve üretim boyutlarıyla da böyledir. Değişen maddi güçler, koşullar ve buna endeksli değişen ideolojik, siyasal düşünüş biçimleri, inançsal sosyo-kültürel yapılar bunu zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk durumu genel ihtiyaç ekseninde ortaya çıkmasına rağmen tersi şekilde bir gerçeklikte gelişmiştir, gelişir. Sınıflı bir toplum olan burjuva toplumda üst burjuva sınıfların, orta burjuva sınıfların ihtiyaçları, talepleri esas alınarak işçi sınıfının, tüm ezilen sömürülen emekçilerin, kent yoksullarının ihtiyaçlarına bakılmayarak konut ve mekan üretimine gidilmiştir. Genel olarak tüm sınıflı toplumlarda böyleydi, günümüzde daha fazla siyasal politik, ekonomik çıkarlara göre (egemenlerin) şekil almaya başlamıştır.

Genel olarak, dünya çapında bir konut, barınma sorunu bulunmaktadır. Biz burada TC’de uygulamasına hız verilen “Kentsel Dönüşüm Projesi”ne neden ve sonuçları bağlamında yoğunlaşarak özel olarak semt gençliğine, bu süreçten etkilenişine ve bunun yönlerine bakacağız. Ağırlık noktamız semt gençliği olacak, gelişmelerin semt gençliği ile ilişkisini ortaya koymaya, emekçilerin ağırlıklı olarak yaşadığı semtlerdeki yaşam gerçeğinin semt gençliğine etkilerine ve neo-liberal politikaların bundaki yerine dikkat çekmeye çalışacağız.

Türkiye’de uygulanmakta olan “Kentsel Dönüşüm Projesi”nin birçok boyutu bulunmaktadır. Bunları zorunluluk boyutu siyasal-politik boyutu, ekonomik-rantsal boyutu ve de sosyo-kültürel boyutu şeklinde dört noktada öze ifade etmek mümkündür. Dönüşümün zorunluluğu esasında gelişimin zorunludur. Gelişimin merkezinde yer alan toplumsal üretimdir. Bu üretimin örgütlenmesinde sermaye birikiminin, büyüme modellerindeki değişimin dolaşım alanındaki mekan ve konut üretimine de etki etmesi durumu, doğal koşulların etkisi ve nüfus değişimleri (göç olgusuyla birlikte)

konunun zorunluluk boyutunu oluşturmaktadır. “Ama nasıl?” sorusu burada oyunbozan ve meselenin gerçeğine ulaşmamızı sağlayacak bir soru niteliğindedir.

Kentlerin oluşumu ile birlikte bu zorunluluk siyasal, sınıfsal, politik biçimler almaya başlar. Bunun daha net görünümü modern çağda Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Dönemi ve sonrasında görülür. Burjuvazi diğer noktalarda olduğu gibi bu noktalarda da proletaryaya karşıtlığı üretmiştir. Küçük ölçekli sanayi üretim ve sermaye birikim modelinden büyük çaplı sanayi üretim ve sermaye birikim modeline geçiş mekansal örgütlenme ve düzenlemelerin de buna göre yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Üretim sürecindeki değişme dolaşım alanındaki örgütlenme ve düzenlemeyi getirir. Merkezden çevreye doğru mal ve hizmetlerin daha rahat hızlı dolaşımını sağlayacak yol genişletilmesi, yenilerinin yapılması, demir yolu inşası ve araçlarının geliştirilmesi, deniz-hava ulaşımına göre örgütlenmelere, mekansal düzenlemelere gidilmesinde, kamu binalarının yenilenmesinde ve konut üretiminde uygulanacak modern planlama, projelendirme stratejisi ve teknikleri yeni üretim ve sermaye birikim modeline, büyüme şekline göre biçimlendirilmeye çalışılmaktadır. Genel olarak baktığımızda üst yapısal düzenlemeler de bu noktadan hareketle biçimlendirilmiş, bütünlüklü olarak sermaye düzeninde kendisini yeniden üretmesi sağlanmış olmaktadır.

Bu genel noktalar hemen hemen özel noktalarda da benzer şekilde gelişmiştir. F. Engels “Konut Sorunu” adlı yapıtında, 1870 Almanya’sından bahseder, Almanya’daki iktisadi, sosyal, siyasal gelişmeleri anlatır. Konuya örnek olacağından kısaca bahsedelim. 1870 Almanya’sında manifaktür ve küçük ölçekli sanayi üretimi ve sermaye birikim modelinden geniş ölçekli sanayi üretim ve sermaye birikim modeline geçişin hızlı yaşanması sonucu kentlerde konut darlığı açığa çıkmıştır. Bu süreçte kırsal kesimde yaşayamaz hale gelen/getirilen kırsal nüfusun kentlere doğru akışı yaşanırken kentlerin yapısı da yeni sanayi üretim ve birikim modeline uygun şekilde dönüştürülmeye çalışılıyor, trafik düzenleniyor, sokaklar genişletiliyor, yollar artırılıyor, demiryolları inşa ediliyor, eski işçi meskenleri yıkılıyor vs. Bunların ardından gelen alt yapı-üst yapı örgütlenmesi ve konut üretimiyle Alman işçi sınıfı görece iyi, temiz, tahammül edilebilir konutlara ve yaşam şartlarına sahip oluyor. (Tümü değil, bir kısmı) Alman burjuvazi sermaye üretim örgütlenmesini üretim alanından, dolaşım alanına kadar yeniden üretirken aynı zamanda işçi sınıfını da kendine bağımlı hale getirmeyi hedefliyor, kendine karşı gelecek mücadelelerinin önünü almayı hesaplayarak bu dönüşümü planlıyor.

Zorunluluk burada siyasal-politik amaç ve hedeflerle burjuvazinin kendi sınıfsal çıkarlarıyla iç içe geçmektedir.

F. Engels bu durumun, zaman içinde proletaryanın devrimci ruhunu emmiş, entelektüel birikimini kemirmiş ve sistem içine angaje alması şeklinde sonuçlar üretmiş olduğunu tespit etmektedir. (Elbette bu üretim sürecinden doğmaktadır.)

Buradan çıkarılacak kıssadan hisse konut sorunu ve bunu için geliştirilen projeler ve mekansal dönüşüm stratejilerinin merkez noktasında daima siyasal-politik-sosyal bir proje bulunduğudır. Bunu doğrusal eğiliminin yönü egemen sömürücü sınıfların çıkarları (kısa, orta ve uzun vadede) doğrultusunda, sermaye düzeni lehine olurken işçi sınıfına, emekçilere ve kent yoksullarına karşı sonuçlar ürettiği de -tarihsel deneyimlerin de öğrettiği gibi- ortadadır.

Kentle, Kentsel Dönüşümlerle politik-siyasallık arasındaki ilişki kentlerin oluşum sürecine dayanır, günümüzde zirvesine ulaşmıştır. Ekonomik yaşantıyı, genel olarak toplum yaşamını düzenleyen kuralların belirlenmesinden bunun yönetimine kadar bu böyledir.

Egemenler proletaryanın siyasi iktidar hedefli silahlı hak savaşı pratiğinin önünü almak için pratiğini şekillendirmekte, mekansal düzenlemelere de bu anlayışla şekil vermekte, işçi sınıfının, emekçilerin bir bölümünü [büyük kısmını dışlayarak (özellikle kiracıları) kentlerin dışında yaşama iterek ve giderek kenti terke zorlayarak] daha fazla kendi sermaye düzeni içine çekerek devrimci özlerini köreltmeyi, bunun da proletaryanın önünde bir set oluşturmasını hesaplamaktadır.

Konuyu dağıtmadan meseleyi biraz daha somutlaştırmak yararlı olacaktır. Bugün Türkiye’de uygulanmakta olan Kentsel Dönüşüm projelerinin odağında egemen sınıfların, komprador kapitalist sermayenin, buna uygun olan sermaye üretim örgütlenmesinin ve küresel emperyalist mali sermayenin gelişmelerinin önünde bir engel olarak gördükleri, yoğunlukla emekçilerinin yaşadıkları gecekondü bölgelerinin, varoşların dönüşümü (ağırlıklı olarak) yatmaktadır. (Ki öncesinde çevreleri çeşitli yol projeleri vs. kuşatılmıştır. Örneğin Gülsuyu Mahallesi böyledir.) Çünkü buralarda oluşan yaşam gerçekliği sermaye üretim sistemine istenilen düzeyde entegre edilmediği gibi onun dolayım alanını da olumsuz yönde etkilemekte, komprador sermayenin uluslararası iş bölümünde üzerine düşen görevleri layıkıyla yerine getirmesini zorlaştırmakta, bu ise pazarda rekabet, değişim değeri gücünü zayıflatan bir etkiyi doğurmaktadır. Şayet buralarda kentsel dönüşümler yoluyla mekansal düzenlemeler yapılırsa, uygun konutlar ve mekanlar inşa edilir, her türlü

küçük üretim, kaçak oluşum dağıtılır, bireysel toprak mülkiyeti, arazi-tapu ilişkisi çözülsünse komprador sermayenin önündeki engeller kaldırılmış olur.

Emekçi mahallelerde genelde tek katlı ve iki-üç katlı yapılar bulunmakta ve bunların tapuları da tek bir bireye ait olmaktadır. Devlet bireysel toprak-arazi mülkiyetini bu bölgelerde çözerek yerine çoklu pay sahipliği temelinde olan mülkiyet şeklini geçiriyor, bunu yaygınlaştırıyor.

Bireysel toprak mülkiyetiyle bu mülkiyet şekli aynı değildir. Aynı imkan, olanakları ve kullanım, tüketim hakkını sunmaz. Yine kat mülkiyeti de böyledir. Devlet aracılığıyla sermaye sınıfları burada müthiş bir vurgun (rant) yapmaktadır. Bireysel toprak mülkiyetini çözerek buradaki rantabiliteyi sermaye gruplarına peşkeş çekmekte, toprağın kullanım, tüketim, üretim hakkını mülkiyet sahibinden alarak (cüzi bir ücret karşılığında ya da daire) sermayenin kullanım, tüketim, üretim yetkisine geçmektedir.

Mülkiyet şeklindeki bu değişimin esas hedefi geçmişte gecekondulu bölgelerini, hazine arazilerini işgal yoluyla ele geçirmiş ve devrimci mücadeleyle burada hak kazanmış, düzenin yarattığı konut sorununu kendi çözerek barınma ihtiyacını gidermiş işçi-emekçilerdir, yoksullardır. Devlet, işçi-emekçi, yoksul halkın devrimcilerle birlikte elde ettiği hakları şimdi karşı-devrimci bir hamleyle almaya ve bunu da yine proletaryaya, emekçi halka, yoksullara karşı geliştirecek biçimlere getirerek yapmaya çalışıyor. **Burada mevcut mülkiyet şeklini vs. savunmuyoruz.** Amacımız bir duruma dikkat çekmektir. Mevcut sermaye düzenini tehdit eden, sosyo-kültürel yapılar tasfiye edilirse sermaye üretim düzeni açısından, dolaşım alanının akışkanlığının sağlanması, hızının artırılması bakımından ve sermaye düzeninin korunması, yeniden üretiminin sağlanması açısından ve elbette kentin değişim-değeri arttırılabilir, emperyalist sermayeyle, uluslararası iş bölümü olgusuyla daha fazla ilişkilenebilmek durumu doğar, gelişir.

Türkiye yarı-sömürge, yarı-feodal ekonomik, iktisadi şartlara ve toplumsal yapıya sahip bir ülke gerçeğindedir. Bu yapı Osmanlı'dan devralınmış, imparatorluğun yıkılışının ardından kurulan faşist Kemalist cumhuriyet rejiminde de değişmemiştir. Sanayisel niteliği, finansal gerçekliği, üretim örgütlenme ve sermaye birikim modeli ve emperyalizme bağımlılık ilişkilerinin gerçeği budur. Sermaye yapılanmasının ve Türkiye kapitalizminin komprador niteliği temel insani gereksinimlerde ortaya çıkan sorunlarda kendini göstermektedir. Konumuz özgülünde, konut/barınma sorununu bunlardan sadece bir tanesidir. Ve yakıcı sorun olarak gelişmiştir, gelişmektedir.

1920'li yıllardan bu yana ülkemizde üretim örgütlenme ve sermaye birikim modelinde **dört dönem** yaşanmıştır: Ulus-devlet mantığı çerçevesinde

ulusal kalkınmacı politikaların uygulandığı dönem **birinci** dönemi. İthal ikameye dayalı ulusal kalkınmacı sermaye üretim ve birikim modelinin geçerli olduğu 1950-1980 arası dönem **ikinci** dönem. 1980-2000 arasında uygulanan (ve hala uygulamakta olan) neo-liberal ekonomik politikalar ve buna uygun sermaye üretim ve sermaye birikim modelinin geçerli olduğu dönem üçüncü dönem. Ve şimdi uygulanmakta olan ihracata dayalı sanayi üretim ve sermaye birikim modeli dördüncü dönemi oluşturmaktadır.

Türkiye'nin geçirdiği ekonomik-iktisadi süreçlerinin hepsinin konut ve mekan üretimine çeşitli ölçülerde etkisi olmuştur. Bunların toplumsal-mekansal örgütlenmeyi, hayata, sosyal-tarihsel dokuya, kültüre, inançlara, güzel sanatlara, yaşam alanlarının fizikselliğine yansımaması düşünülemez. Hemen hemen tüm dönemlere ciddi değişmelerin krizlerin ekonomik, siyasal, sosyal-ardından geçirmiştir. Örneğin; ikinci dönem TC'nin Alman faşizminin gölgesinden çıkıp ABD emperyalizminin dümenine girmesinin ardından gelir. Devam eden süreçte, 70'li yılların başında petrol krizi çıkmış, çıkan petrol krizinin genel olarak üretim maliyetlerini arttırması sonucu, bizimki gibi ülkelerde gıda maddelerinde de "kıtlık" meydana gelmesini getirmiştir. Petrol krizinin bir diğer sonucu da emperyalist sermayenin, ÇUŞ'ların emeğin bol ve ucuz olduğu bölgelere, yarı-sömürge, yarı-feodal ülkelere ve Asya, Latin Amerika ülkelerine yatırımlarını, üretimi kaydırması olmuştur. Bunun sonucunda artan ithal girdiler, pazarlarda da kendini göstermeye başlamış, ekonominin ve piyasanın liberalizasyonunda belli gelişmeler olmuştur.

Üçüncü döneme 1980 AFC'si ile geçilmiştir. IMF yönetiminde emperyalist mali sermayenin Türkiye pazarındaki sermaye hareketlerine en geniş serbestliğin sağlanması, üretim alanında neoliberal kıstaslara göre iş güvencesinden yoksun, esnek, kuralsız çalışmanın kural haline getirilmesi, yasalarla da bunun güvence altına alınması, üretimde ithal malı kullanma zorunluluğu gibi durumlar ilk akla gelenler olarak bu sürecin kimi sonuçları olmuştur. Bu dönemde, özellikle de orta sınıfların tüketim eğilimleri gözetilerek konut ve mekan üretimlerinin planlanmasına gidilmiştir. Önceki dönemde, İmar İskân Bakanlığı bünyesinde hazırlanan Nazım İmar Planlarının bir kısmı bu dönemde uygulanmaya konulmuştur.

1998'de Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin verilerine göre GSMH'ye oranla % 30 dolayında olan konut yatırım oranı 2005'e gelindiğinde % 14'e kadar geriletmiştir. (Bu süreç IMF'nin "Yakın İzleme Anlaşması"nın uygulandığı, ekonominin dümeninin tamamen IMF'de olduğu dönemdir. 1998 ve 2008 arası) Bu tarihten itibaren, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi

(TOKİ) üzerinden neredeyse hepsi birbirinin aynı olan toplu konutlar üretilmeye başlanmıştır.

Ancak şu verileri aktarmak da gereklidir: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'in verilerine göre kendi evinde oturanların oranı 2007'de toplam nüfusun % 60,8'i iken, 2011'de % 59,6'ya gerilemiştir. Kiracı olanların oranı % 22,2'dir. Çatısı sızdıran bir evde oturanların oranı % 41,6'dır. Ve % 20 dolayında da evsiz bulunmaktadır. **Demek ki her boş bulunan arsaya diki-len TOKİ konutlarını daha önce evi olmayanlar almamıştır. Daha üst gelir grubundan olanlar ve daha önce evi bulunanlar almıştır.** TOKİ'nin konut üretiminde hedeflediği kitlenin söylendiği gibi yoksul halk olmadığını ve yoksulların, işçi-emekçilerin alacak durumda olmadıklarını da buradan daha rahat görmek mümkündür.

Dördüncü dönem 2000-2001 krizinin hemen akabinde belirginleşir. Şimdi bu süreç derinleştirilmek istenmektedir. Bunun olması için de devletin yeniden yapılandırılması süreciyle birlikte mekansal düzenlemelere de ihtiyaç duyulmaktadır. Üretim örgütlenmesindeki değişme, teknik, teknolojik gelişmeler, iletişim, ulaşım hızının geliştirilmesi ihtiyacı dolaşım alanında da değişmeyi, dönüşümü zorlamaktadır. Kentsel Dönüşüm Projeleri bunun bir kısmıdır. Önemli ölçüde kamu binası da yıkılıp ihtiyaca göre yeniden yapılacaktır. Parça parça ilerleyen süreç artık topyekûn olarak sürdürülecektir.

Tüm bu noktalar, Türkiye'nin montaj sanayiye endeksli, bağımlı sanayiye yapısının değiştiği anlamına gelmiyor. Bilakis, küreselleşme olgusunun gelişimini, Türkiye pazarının emperyalist mali sermayeye daha fazla açıldığını göstermektedir. Bunun inşaat sektöründen, otomotiv sektörüne, beyaz eşya sektöründen hizmet, tekstil sektörüne, finans sektöründen sigortacılığa, eğitim alanından hapisanelerde yapılan çeşitli üretimlere kadar geniş bir çerçevede etkisini görmek mümkündür. Sermayenin küresel akış ve dağılımının Türkiye ayağından çıkan pürüzler daha üst düzeyde mesele olmaktan, çıkarılmaktadır. Para ve meta dolaşımının ve hizmetlere ulaşımın hızlandırılması, üretim devrelerinin daha kısa sürede tamamlanması için dolaşım alanının küresel sistemin, uluslararası iş bölümünün duyduğu ihtiyaçlara göre (banka, sanayi, ticaret tekellerinin) düzenlenmesi meselesi şimdiki durumu anlatmaktadır.

Türkiye'nin ekonomik-iktisadi yapısı, geçirdiği süreçler, üretim örgütlenme ve sermaye birikim modellerinin aldığı biçimler, bu geçiş süreçlerindeki siyasal-politik kırılmalar, tüm bu süreçlerdeki emperyalizm olgusunun, küreselleşmenin etkisine özlü şekilde dikkat çektik. Bu süreçler, şimdi uygulanmaya konulan kentsel dönüşüm projelerinin niteliği, hedef

ve amaçları, neden ve sonuçlarını, konunun zorunluluk boyutunu, siyasal-politik boyutunu, ekonomik-rantsal boyutunu ve sosyo-kültürel boyutunu görme konusunda kolaylık sağlayacaktır.

Konut-mekan üretiminde izlenen yerinde değil yerinden ederek dönüşüm anlamına gelen temel çizgi de bunu yansıtmaktadır. Bu açılardan bakıldığında, kentsel dönüşüm projesinin uygulama alanına giren tüm sahalar kentsel sınıfsal-toplumsal mücadelenin, faşizme ve emperyalizme karşı mücadelenin bir alanı durumundadır tespitinde bulunmanın önünde bir engel yoktur.

Bu kapsamda halk direnişlerinin gelişmesi, tüm ezilen sömürülenlerin kurtuluşu için oldukça önem kazanmıştır. Bu tepeden dayatmacı toplumsal-sosyal dönüşüm, sosyal-kültürel tasfiye, mevcut sömürü düzeninin kendi iç bağdaşıklarını koruma ve yeniden üretmeyi ve oldukça geniş bir halk kesimini de kendine daha sıkı bağlamayı ve böylece toplumsal muhalefet hareketlerini sosyalist, komünist devrimci mücadeleleri de boğuntuya getirmeyi hedeflemektedir. Genç kesim burada önemli yer tutmaktadır. Eğitim sistemindeki 4+4+4 gibi gerici düzenlemeler, sistemin yapısının daha muhafazakar değerler üzerinden restorasyona tabi tutulması yönündeki gelişmeler de bu süreçten bağımsız düşünülemez.

Bütünlüklü bir bağlamdan bakıldığında ortaya çıkan resim genel olarak böyle bir görüntü sunmaktadır. Buradaki muhafazakarlaşma olgusu neo-liberalizmin kıstaslarıyla buluşmuş bir formda olan muhafazakarlıktır. İlmli ve düzenle uyumludur.

Neo-Liberal Kuşatma ve Semt Gençliği

Konuya ilişkin dikkat çektiğimiz noktalarla genel olarak gençlik ve özel olarak semt gençliğinin içinde bulunduğu durum arasındaki ilişki bir bakıma doğrudandır. Emekçilerin yaşadığı semtlere ve buralardaki mevcut yaşantı gerçeğinin semt gençliğine etkisi ve neo-liberalizmin buradaki yeri konusuna da bu kapsamdan bakmaya çalışacağız.

Toplumun sınıfsal niteliği, mülkiyet ilişkisi, üretim, tüketim ve paylaşım, dağılım yapısı ile toplumsal sorunlar arasındaki ilişki birinin neden, birinin sonuç olması durumudur. Ve sorun ancak sonucun nedeni ortadan kaldırılması ile çözülebilir, böyle mümkün olur. Bu tüm toplumlarda böyle olmuştur, olmak zorundadır.

Sınıfsal farklılıklar, kentlerin dışına itilmişliğin getirdiği toplumsal gerilimlerin sonucu değildir; toplumsal gerilimler, kentlerin dışına itilmişlik sınıfsal farklılıkların buna bağlı ekonomik gerçekliğin sonucudur.

Bunun bir görünümü gecekondulardır. Kentlerin kaymak tabakaları ile en alt yoksul meskeni varoşlar olan emekçi kesimler arasında ekonomik, siyasal, örgütsel olduğu kadar kültürel ve ruhsal farklılıklar da derindir. Kent burjuvazisinin piyasa değer ölçüsü ile baktığı “varoş insanı” diye hakir gördüğü kent yoksulları ve onların sosyolojisinde müthiş bir kendiliğinden düzensizlik vardır. Bu sosyolojiye, bu ruhi biçimleniş hakimdir ve esas olarak ekonomik temelden, sınıflı toplumdaki, bu gerçekten şekillenen bir gerçekliktir. Neden değil, sonuçtur; şaşalı, gösterişli kent yaşamının dışına itilme ve oralara sokulmamadır. Göçlerdir, tüm imkan ve olanaklardan, hizmetlerden yararlanmada eşitsizliklerin doğmasıdır, ekonomik güce göre özgürlük durumudur, toplumsal- sınıfsal-devrimci mücadelelerdir vs.

Özne ve mekan arasındaki ilişki madde ve bilinç arasındaki ilişkinin bir görünümüdür, onu yansıtır. Yaşam alanı boyutuyla baktığımızda mekansal, reel durumu tayin edenin ekonomik gerçeklik ve toplumsal süreçler olduğunu bir kez daha vurgulamayı gerekli görüyoruz. *“Toplumsal süreçler mekanı yaratır ve gelişimini bu yaratılmış mekanda sürdürür, bu mekan tarafından biçimlendirilir, kimlikler yalnızca toplumsal yapının ürünleri değildir; bireyler ve toplumsal gruplar içinde yaşadıkları fiziksel mekan tarafından dolaysız bir biçimde birbirine bağlanırlar. Bu mekana anlam atfetme çabası içine girerler, mekanın geçirdiği dönüşüm onları da biçimlendirir.”* (1) Mekanın niteliği mevcut alandaki sosyolojiyle de birlikte biçimlenir, karşılıklı etkide bulunurlar. Konut ve mekan üretimi mevcut mekansal örgütlenmeyi çözmekle kalmaz, dönüşümün uyguladığı mekandaki toplumsal ilişkileri, sosyo-kültürel yapıyı da çözer ve yeni mekansal örgütlenmeye uygun olarak yeniden örgütlenmesini sağlar. Değer yargıları, davranış biçimleri, tüketim yapıları, düşünce biçimleri mekandaki dönüşüme göre biçim alır. Maddi-fiziksel koşullar bu temel noktalara doğrudan etki eden unsurlardır. Dolayısıyla bu maddi fiziksel dönüşümün özüne uygun olarak toplumsal-sosyal ilişkilerin yeniden üretilmesi kaçınılmaz olarak gerçekleşir. Uygulamaya konulmakta olan “Kentsel Dönüşüm Projesi”nin temel mantığı üretim örgütlenmesinin, sermaye birikim modelinin doğrultusundan, perspektifinden farklı değildir. Şu ya da bu ölçüde ona endeksli olarak gerçekleşir.

Sömürücü egemen sınıflar bunun bilincindedir. Konut mekan üretimlerini projelendirirken bu gerçekliği de hesap ederek ayarlamalar yapılmakta, sınıf dengeleri gözetilerek yoğunlaşma, esneme, sertleşme noktaları belirlenmektedir. Kentsel Dönüşümle dağıtılacak toplumsal ekolojik konumlanışları bu boyutuyla değerlendirdiğimizde karşı-devrimci, tepeden inme,

sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel tasfiyeci projenin derinliği biraz daha ortaya çıkar.

Toplumsal gelişme ile iç içe geçmiş üretim örgütlenmesiyle, sermaye birikim modelleriyle ilişkisi içinde biçim almış, farklı uluslardan toplulukların farklı inançların, farklı sınıfların ekonomik iktisadi gerçekliklerine uygun farklı yaşam şekilleri, mekansal yaşam alanlarına yansımaktadır.

Şeyleri tam biçimde anlamak için içine bakmak gerekir. Dış görünüş yüzeysel bir bilgi sunar, gerçeğin tüm biçimlerini, iç durumlarını vermez. Örneğin Gülsuyu Mahallesi, Ümraniye 1 Mayıs'ı, Gazi Mahallesi biliriz. Fakat toplumsal ilişkilerini, halkın yaşantı gerçeğini tam bilmeyiz. Bunu bilmek Gülsuyu, 1 Mayıs, Gazi gibi emekçi, yoksul kesimin yoğun olarak yaşadığı semtleri, oradaki sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel yaşantı gerçekliğini ve onun fiziksel dış görünüşünü daha iyi anlamamızı sağlar. Burada semtlerin içine doğru nüfuz etme durumu tayin edicidir, dıştan bakım ise tersi anlamına gelir, turist gezisidir.

İşçi emekçilerin, kent yoksullarının çeşitli halk katmanlarının yoğunluklu olarak yaşadığı semtler göçle oluşmuş gecekondulu mahalleleridir. Düzen gerçeğinin yarattığı barınma sorununu işçi emekçiler, yoksullar kendileri çözmeye gitmiş, ağırlıklı olarak hazine arazileri üzerine, devrimci tarzda, sınıfsal temelde kentsel-toplumsal mücadele vererek bu mahalleleri kurmuşlardır.

Demografik yapıları kozmopolit özellikler gösterir. Kürtler, Türkler, Alaviler, Lazların, Karadenizlilerin vd. yoğun olarak bulunduğu bu semtlerde farklı ulus ve inançlardan insanlar yoğun olarak yaşamaktadır. Sınıfsal, ulusal, inançsal ve cinsel çelişkiler de aynı oranda yoğunudur. Aynı zamanda bu çelişkiler, halkın kendi içinde ve daha ağırlıklı olarak düzen karşısında bu boyutuyla siyasal-politik niteliklere bürünmüştür. Semtlerin politik kimlikleri de buradan doğar. Karadeniz'in farklı bölgelerinden yoğun olarak Türkiye Kürdistanı'nın farklı bölgelerinden (ekonomik sebeplerle ve zorunlu göç ettirmelerle) İç Anadolu'dan vs. şehirlere gelerek kapitalizmin içsel yasaları gereği burada, büyük oranda işçileşme, proleterleşme biçiminde bir dönüşüm yaşamışlardır. Gülsuyu, Ümraniye 1 Mayıs, Gazi Mahallesi, Sarıyer Derbent, Maltepe Başbüyük bu semtler arasında ilk akla gelenlerdir. Kuruluşlarından bugüne, özellikle de ilk üç mahalle düzenle, devletle karşı karşıya olmuş, sayısız pratik mücadeleler yaşanmış, direnişler gerçekleşmiştir. Kimi semtlerde, devletin toplu katletme politikaları uygulanmış, saldırılar, yıkımlar eksik olmamıştır.

Özne ve mekan arasındaki ilişki ekonomik gerçeklikle, ulusal, cinsel, inançsal çelişkilerle buluştukça, kentlerin şamatalı, şaşalı yaşantısının di-

şına atılmış olmak, mal ve hizmetlerden yararlanan değil, üst sınıflara onları üreten ve götüren, sunan pozisyonunda olmak durumları, öznenin kendiliğinden düzensizliğini politik-örgütsel düzensizliğe taşımasını getirir. Bu yöndeki çelişkileri güçlendirir ve meşruluğunu eline alır. Bu meşruluğun temelinde daha iyi bir yaşam özlemi, sömürsüz, sınıfsız bir toplum arzusu vardır. Politik nitelik, özneye, buna ulaşmasını engelleyen unsurlar karşısında aldığı konumla birlikte gelir. İçsel gerçeklikle dışsal olguların birleşmesi bunu doğurur.

Buradan tüm emekçi semtlerde yaşayanların devrimci olduğu sonucu çıkmaz, aynı ekonomik gerçeklikle yaşayıp farklı siyasal-politik yapılanmaların içinde olması, yer alması durumu da bunu gösterir. Her işçinin Marksist olmaması gibi, ekonomik gerçeklikleri, yaşam koşulları hemen hemen aynı olan insanların politik örgütsel tercihleri de farklılıklar gösterir. Dikkat çekmek, istediğimiz olgu kendiliğinden olan düzensizlik ve bunun tersine dönme potansiyelidir. Bunun buluşma noktalarıdır. Potansiyeli değerlendirecek, buluşma noktalarını yaygınlaştıracak ve kitlelerin burada toplanıp mücadele etmesini sağlayacak olan subjektif güçtür, aktördür, bu da Proletarya Partisi ve örgütleridir. Örgütlerin ulaştığı, nüfuz ettiği noktalarda düzensizliğin kendiliğindenliği örgütlü niteliklere dönüşmüştür. Diğer noktalarda, devletin de müdahaleleriyle farklı ilişkiler gelişmiştir.

TC'de, öncelikle de 1980 AFC'si ile başlayan, 90'lı yıllarda daha fazla belirginlik kazanan toplumsal değişime, sınıfsal kutuplaşma, orta sınıftaki genişleme ve halk katmanları içindeki ayrımlara damgasını vuran neo-liberalizm olmuştur. Bu temelde uygulanan ekonomik, siyasal, örgütsel, sosyal politikalar, 80 darbesiyle, işçi-emekçiler içindeki birlik-dayanışma ve mücadele duygularında yaratılan derin tahrifatı daha da büyütmüş, bireye doğru toplum içindeki, halk katmanları içindeki dayanışma, birlik, mücadele duyguları önemli ölçüde çözülmüştür.

Neo-liberalizmin öngördüğü dönüşümün özüne uygun olarak biçimlendirilen üretim örgütlenmesi ve sermaye birikim modelinin üretim ilişkilerindeki yansımaları, toplumsal-sınıfsal mücadeleye katılımlar, örgütlenmeye yaklaşımlardan da görülür. 10 milyonun üzerinde çalışan nüfus olmasına rağmen sendikalaşma oranı 600 bin, 700 bin dolayında bulunmaktadır.

Bunun emekçilerin, işçi sınıfının mücadele etmek istememesi ya da düzenden, yaşam standartlarından, ekonomik gerçekliklerinden memnun olmaları ile ilgisi yoktur. Sorun daha köklü bir noktadan, üretim örgütlenmesinden, sermaye birikim modelinden, buna uygun olarak şekillenen üretim ilişkilerinden, neo-liberal ekonomik öğretisi ve davranış biçim-

lerinden kaynaklanmaktadır, bu üretimin esnek, kuralsız, kırılğan, güvencesiz, kölece çalışmayı dayatan yapısının kısa vadeli ekonomik, siyasal, politik, örgütsel çıkarlar ekseninde düşünen, tercihler yapan insan tipolojisini oluşturmasındandır.

Ve aynı zamanda bu sürecin etkisini göğüsleyemeyen ve erozyona uğrayan sendikala mücadele anlayışından, diğer örgütlü öznelerin neo-liberalizmin saldırılarını geri püskürtememesinden kaynaklanmış, devrimci yapılar da süreçten etkilenmiştir.

Gençlik tüm toplumlarda toplumsal-sınıfsal grupların en dinamik kesimini meydana getirir, önemli bir kategoridir. Toplumsal muhalefet hareketlerinin gelişiminin dinamosunu bir bakıma gençlik hareketleri oluşturmuştur. Bir kuşak, iki kuşak gençliği kazanan siyasal-politik örgütlenmeler toplumsal yaşantının, siyasal, politik, örgütsel yaşantının gidiş yönünü de tayin etme gücüne ulaşabilir. Gençlik dinamizminin böylesi etkili bir gerçekliği vardır. Türkiye Devrimci Hareketi (TDH) '68 Hareketiyle ve sonrasında gelişen örgütsel-siyasal süreçlerinin aşılması sonucu oluşan '71 Silahlı Devrimci Çıkışıyla, '80 AFC'sine kadar bunu yakalamış fakat genel durum boyutuyla süreç devrimle taçlandırılmamıştır. Faşist cunta, devrimci kalkışmanın, gelişmenin üzerinden geçmiş, örgütlülükleri dağıtmış, var olan devrimci yapıları örgütsel olarak yenilgiye uğratmıştır. Darbe sonrası toparlanmalar olmuştaysa da durum bu nitelikte gerçekleşmiştir.

Benzer bir gelişme, '89 Bahar Eylemleri ile yükselen gelişmelerle ve Kürt Ulusal Hareketi (KUH)'nin direnişinin, serhıldanlarının artışıyla 90'ların başında yakalanmış, özellikle de KUH bu gelişmeleri iyi değerlendirmiş, bu kuşak gençliğini önemli oranda kazanmıştır. TDH de bunu belli oranlarıyla başarmış, fakat bundan sonraki süreçlerde ivmenin düştüğü, belli noktada sabitlendiği görülmektedir. Burada sürecin analizini yapmak niyetinde değiliz. Amacımız neo-liberalizmin saflardaki etkilerine dikkatimizi çekmektir. 80'li yıllarda daha yoğun ve sistematik olarak uygulanmaya konulan neo-liberal ekonomik siyasal, örgütsel politikalar üretim örgütlenmesinin esnek, güvencesiz, yarı-zamanlı (part-time) ve vardiyalı çalışmaya endekslili kuruluşunun toplumsal ruhi biçimlenişte yarattığı tahrifatlar, bu tarihten sonra (90'lı yıllardan şimdiki zamana) etkilerini daha somut göstermeye başlamıştır; gençlik, bu süreçten önemli oranda etkilenmiştir, özellikle de semt gençliği.

İşçi-emekçilerin, kent yoksullarının çeşitli halk katmanlarının yaşadığı semtlerde hayat kolay değildir. Emegini satarak yaşayan yığınların istihdam edilmeye paralel ekonomik gerçeklikleri vardır. Düzenli, kadrolu bir işte çalışmak, istihdamın içinde olmak önemli bir ayrıcalık oluşturur. Bu nedenle

kölece çalışma şartlarına itirazsız da dahil olunabilmektedir. Çalışma şartlarının kötülüğü, güvencesizlik, esnek çalışmayla desteklenmiş ve düşük ücrete tabi olmak, onu kabullenmek bir bakıma zorunlu hale getirilmiştir. Genel yaşam şartlarının ağırlığı, ucuz emek gücünün bolluğu (yüksek işsizlik oranları, genç işsizlik oranının % 20-25 oranında olması) patronları da “rahat” davranmaya sevk etmektedir, kaldı ki iş yasaları da arkasındadır.

Toplumsal, sosyo-kültürel yüklenimde işçi-emekçinin ekonomik, siyasal, örgütsel hakları için mücadelesi, direnmesi yönünde değil, daha çok yükümlülükler ve bunu yerine getirme şeklindedir. (İşte erkek evi geçindirir, eşine, çocuklarına bakar, her ihtiyaçlarını karşılar vs. vs. Kadın da belli noktalarda çalışır ama onun emeği aile bütçesini oluşturmaz, ancak ona katkı sunar. Esas olan erkektir, onun emeği ve kazancıdır. Devlet bizim devletimizdir vs. vs.) Tüm bunların sonucunda kölece çalışma ve yaşam koşullarını “kabullenme”, “kanıksama”, “buna da şükür” deme durumu gerçekleşmiş, bu “normalleştirilmiş”tir.

Neo-liberalizmin bireyci dayatması dini inancın “buna da şükür” mantığıyla buluşmasını ve birbirine uygun sonuçlar üretmesini getirmiştir. Ekonomik olarak örselenen, emek bilinci, dayanışma, birlik, mücadele ve hak alma, koruma bilinci neo-liberalizmin saldırılarıyla köreltilen, haklarını koruma ve hak alma mücadelesine katılma yerine durumlarına şükretme noktasına getirilen emekçiler, dini duygular da kullanılarak resmen kuşatılmıştır. Ekmek parasından ötesini düşünemez hale getirilmişlerdir. Bu noktada ılımlı bir muhafazakarlıkla neo-liberalizmin uyumu sağlanmıştır.

Bunun semtlerdeki etkisi de sınıfsal farklılıklara, bunun doğurduğu çeşitleri törpüleyici nitelikte olmuş, semt gençliğinin daha bireysel, kısa vadeli ekonomik, siyasal, politik, örgütsel tercihlerde bulunmasını, bireysel kurtuluşu bir ruh haliyle yüklenmesini getirmiştir.

AKP'nin kitle tabanı, özellikle de semtlerde, böyle bir yapıda olan kitle gerçekliğine ve gençlik yapısına dayanır. Bu kitle merkez siyasete en yakın kitledir ve ona uygun olarak en hızlı şekilde dönüşebilen kesimdir.

Göç Etkisi ve Semt Gençliğinin Sorunları

1950'lerden başlayarak 60 ve 70'li yıllarda yoksul köylülerin, topraksız ve az topraklı köylülerin kırsal alanda yaşamını sürdürme olanağının kalmamasına bağlı olarak kentlere doğru yoğun bir şekilde gerçekleşen göçler yaşanmaya başlamıştır. Bu göçler özellikle de İstanbul'a ve Ankara, İzmir gibi büyük kentlere doğru akmıştır. Çeşitli milliyet ve inançlardan halk katmanlarının yaşadığı semtler, esas olarak bu göçler sonucunda kurulmuştur.

Türkiye'deki kentleşme sürecine bir bakıma göç olgusu ağırlıklı olarak damgasını vurmuştur. 50'li yıllardan günümüze kadar bu durumun etkisi önemli oranda yaşanmıştır, yaşanmaktadır. Kentlerdeki düzensiz, plansız, daha çok yığılma şeklindeki ve sağlıksız yapılaşmalarda bunun etkisi vardır. Kentlere doğru nüfus akışı arttıkça konut sorunu da iyice kendini göstermeye başlamış, çarpık yapılaşma da buna paralel gelişmiştir. *“1950 yılının bir milyonu aşkın nüfusu 1970'e ulaşıldığında üç milyona, 1975'te 4 milyona, 1985'te 6 milyona, 1995'te 9 milyona yükselmiştir”*(2) 1920'li yıllar ve 1945 arasındaki nüfus olağan gelişimindedir. Buna “sabit kalma” da deniliyor. II. Emperyalist Paylaşım Savaşının bitiminin ardından nüfus artışı başlıyor ve % 4 ile 5 aralığında yıllık artış hızına ulaşıyor. 20. yüzyılın ikinci yarısında sadece İstanbul'un nüfusu 1 milyondan 10 milyona yükselmiştir.

Nüfustaki artışla barınma sorununun artışı neredeyse aynı oranda olmuştur. Bu nüfus artış oranının önemli etkeni köyden-kente doğru akan ve kentten kente olan göçlerdir. Dış göçler de yaşanmıştır. Bunu kente yeni gelen nüfusun doğurganlık oranının yüksekliği takip eder. Göç olgusu konunun sorun oranını ve bu sorunun niceliğini artıran bir faktördür.

Genel olarak ekonomi politika bağlamında baktığımızda ekonomideki büyümeden, sermayeyi elinden bulunduran sömürücü sınıfların ve diğer ezilen sömürülen sınıfların aldıkları pay oranının sınıfsal konumlanışlarındaki değişmeye de önemli oranda etki eden faktör olduğunu bir kez daha vurgulamalıyız ki; bu, birincisine de etki eder ve bölgesel eşitsizliklerin gelişmesini de getirir, getirmiştir. Kırsal nüfustaki çözülmede bu noktanın önemli payı vardır. Emperyalist müdahaleler (Marshall yardımları, tarımsal sübvansiyonların artırılması vs.nin etkisiyle birlikte) IMF, DB, DTÖ çıkışlı politikaların dayattıkları da bu yönde etkiler doğurmuştur. Türkiye'deki kırsal, tarımsal nüfus sürekli düşürülmüş ve bu nüfus da kentlere akmıştır. Kentlerde de çok az bir kısmı sanayide, mal ve hizmet üretiminde, dolaşımında, sunumunda ucuz iş gücü olarak değerlendirilmişlerdir.

Bugün için % 25-30 arasında olan kırsal nüfus oranının da % 10-15 aralığına çekilmesi ve % 5,10 bandında tutulması yönünde politikalar geliştirilmektedir.

Göç olgusu bugün de sorundur. Uygulanan tarımsal politikalar, destekleme uygulamaları, teşvik paketleri vs. sonucu her yıl neredeyse 1 milyona yakın kırsal, tarımsal nüfus tarım dışı alana atılmaktadır. (Orta ve küçük ölçekli tarımsal üretim yapan nüfus da bunun içindedir.) Bunun çok fazla hissedilmemesi (eskiye oranla) göç noktalarının artmış, üç büyük kentin dışında yeni göç duraklarının oluşmuş olmasıdır. Akdeniz kentleri buna ör-

nektir; Mersin, Adana, Antalya yoğun göç almaya başlamıştır. Özellikle de 90'larda ve bugüne kadar.

Kentlere düzensiz ve yığımlar halinde akan ve esası tam olarak proleterleşme biçiminde bir dönüşüm yaşamayan kırsal nüfusun çok az bir bölümü montaj sanayide, tekstil sektöründe (ağırlıklı olarak) istihdam ediliyor, önemli bir kısmı da işportacılık vb. enformel sektörün içine giriyor, hizmet sektöründe, bu gibi işlerde çalışmak durumunda kalıyordu. Kamuda iş bulan da yok değildi.

Bol ve ucuz iş gücü patronların iştahını kabartıyor ve kentlere akan kırsal nüfus üretim ve sermaye birikim modelinin ithal ikameci karakteriyle ve buna uygun pazar, piyasa politikalarıyla uyumlu sonuçlar üretiyor, iç pazarın gelişmesini ve genişlemesini sağlıyordu. Bu da üretimin, üretim örgütlenmesinin ve dolayısıyla artı-emek sömürüsünün ve sermayenin gelişmesi anlamına gelir. Bu açıdan egemen sınıfların göç kabilelerinden pek rahatsız olduğunu söyleyemeyiz.

Komprador burjuva sınıf ve emperyalist sermayedarlar bu süreçten pahlazlanarak çıkmıştır. Sermaye için önemli olan dolaşım alanının akışkanlığının sağlanıp düzenlenmesi, yeni alanların buna dahil edilmesi, artı-emek sömürsünden elde edilen artı-değerlerin dolaşım alanında realize edilerek geri dönüşümündeki hızın artırılmasıdır. Bu da zamanla gerçekleşebilirdi. Devletin düzenleyici eli iyi kullanılmalıydı. Ordu da burada vurucu gücü!

Üretim örgütlenmesinin neo-liberal karakter aldığı ve ihracata dayalı sermaye birikim, büyüme modelinin geçerli olduğu, buna uygun pazar piyasa politikalarının güdüldüğü günümüzde de durum çok farklı değildir. Farklı olan sermaye sınıflarının artı-emek sömürsünü daha da katlamış olması ve bunu daha da katlamak ereğiyle kendine yeniden üretim için etkinlik alanları açma hamleleridir. Kentsel Dönüşümler bu açıdan önemli fırsatlar sunuyor. Ekonominin "dinamosu" olan inşaat sektörünün canlanması tüketim kanallarının açılması, rahatlaması ve dolayısıyla kronik krizleri biraz daha ötelemek demektir. Bu sermaye açısından çok değerlidir.

Göç olgusu aynı zamanda, kent içinde farklı yaşamın gelişmesi, farklı sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel yapıların oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Bunu emekçi semt gerçeğinin her noktasından görmek mümkündür. Her ne kadar kırsal düşünüş ve davranış kalıpları, yarı-feodal yön önemli ölçüde korunmuşsa da, bir taraftan da kente entegrasyon süreci yavaş da olsa işlemiş, kalıcı ilişkilerin (iş, sosyal çevre, yaşamı idame ettirmeyi gerektirecek ilişkiler) geliştirilmesiyle köyle olan bağ da zayıflamaya, gidip gelişlerde seyrekleşmeye başlamıştır.

Komprador kapitalist ilişkilerin çözücülüğü bu tür sonuçlar doğurmuştur. Semtlerin pazarlarında satılan “çakma” ürünler, elektronik eşyalar, mutfak eşyaları, giyim eşyaları, pazar tezgahlarında tepeden sarkıtılan dantelli kadın iç çamaşırları, erkek iç çamaşırlarına kadar uzatabileceğimiz bir yelpaze içinde feodal değer yargıları üzerinde önemli baskı yaratmıştır. Ama esas olarak şehir yaşamının kendine özgü koşullar, beraberinde kadın emeğinin piyasaya sürülmesini getirmiş, bu durum da kadına dair bazı feodal değer yargılarında farklılaşmayı yaratmıştır.

Tüm bunlar zamanla, diğer unsurlarla birleşerek, kentlerde burjuva feodal değer yargılarına doğru çözümler göstermiştir. Bu süreçte geniş aile yapısı da önemli oranda etkilenmiştir. Tüm bunlar, bilineceği üzere ağır ilerleme göstermiştir. Hemşerilik, mezhep bağları, küçük mülk sahipliği durumları bu dönüşümün proleterleşme boyutunu, bunun öznel, nesnel biçimlerini gelişimini (sınıf olma, sınıf gibi davranma) önemli oranda gölgelenmiş var olan gelişmenin önünde de tıkayıcı etkide bulunmuş, ağır aksak gelişmesini getirmiştir. Bugün bu süreç teknik teknolojik gelişmeler, ulaşım, iletişim araçlarının yaygınlaşmasının da etkisi ile oranda aşılmıştır. Emperyalist neo-liberal politikaların çözücü etkisi emekçi mahallelerin içine kadar nüfuz etmiştir. Hemşerilik, mezhep bağları bugün yine etkiliyse de eski oranda değildir artık; iki –üç katlı binalar, apartmanlar gecekondular bölgenin görüntüsünün yeni fiziksel biçimidir. İki göz gecekondular yine vardır aralarda ve mahalle, bölgelerde.

Semtlerde lümpen proleter kültürle haşır neşir olmuş küçük burjuva sınıfsal niteliğindeki gençlik aynı zamanda genişlemiş, yayılmıştır. Bugün sosyo-ekonomik yıkımla birlikte gelişen, özellikle genç kesimin ihtiyaç ve özlemleri bu yeni duruma göre şekillenmekte beklentilerde önemli oranda bu yönde biçim almaktadır. Kentin dışına itilmişlik durumu iletişim-ulaşım araçlarıyla “hafiflemiş” olsa da bunun sınıf karşıtlıklarında ve iç ayrımlarında yaptığı etki oldukça önemlidir. Bu keskinleştiricidir hem de yozlaştırıcıdır.

Emekçi- proleter gençlik içinde lümpen proletaryanın kültürel davranış biçimlerinin yaygınlık göstermesi bu kesim gençliğin keskinleşen sınıf ilişkilerini bir taraftan da geriletmekte, çürütmektedir. Lümpen kültürel davranışlar bu kesime doğru yayıldıkça ihtiyaçlar, özlemler, beklentiler de buna uygun niteliklere bürünmektedir.

Göçle kentli olmak durumu, aidiyet ilişkilerinin çözülüp bu nitelikte yenden kuruluşu durumu, sınıf olma, sınıf gibi davranma fiillerinin gelişimi önündeki engellerle buluştuğunda, emekçi semtlerdeki gençlik içinde sos-

yal yıkıntının gelişmesi, sosyo-politik yapının zayıflamasına paralel çeşitli yozlaşma eğilimini geliştirici sonuçlar doğurmaktadır.

Çeşitli inanç ve milliyetlerden halk gençliğinin yaşadığı semtlerde yine gençliğin yaşadığı sorunlar buraya kadar ifade etmeye çalıştığımız noktalardan bağımsız değildir. Özel olarak baktığımızda bu öne çıkan sorunları birkaç boyutta, özlü bir şekilde aktarabiliriz; işsizlik ve çalışma koşulları boyutu, eğitim boyutu, sosyal-kültürel aktivite boyutu, sosyal yıkıntı ve sosyo-politik zayıflamaya paralel çeşitli yozlaşma eğilimlerinin yaygınlaşması konuyu bu dört boyutta ifade etmek mümkündür.

Türkiye’de işsizlik oranları sürekli yüksek olmuştur. Özel olarak genç işsizlik oranları genel işsizlik oranlarından da yüksektir. Bugün itibaren % 25 dolayınca genç nüfusta işsizlik oranı bulunmaktadır. Çalışan emekçi genç nüfus ise güvencesizlik, sigortasızlık, sendikasızlık, düşük ücret, esnek çalışma, part-time işçilik biçimleri ve ağır çalışma şartları ile yüz yüzedir. Çocuk işçiler de yaygındır semtlerde. (Dünyada 150-200 milyon civarında çocuk işçi çalıştırılmaktadır. Çalışmanın yaşı 6’ya kadar çekilmiştir.) Genç kadın emekçilerin yaşadığı sorunlar daha boyutludur, çifte bir sömürü durumu vardır. Tüm bunlarla birlikte erkek işçilerle aynı şartlarda çalıştırılmaları, çeşitli tacizlere maruz kalmaları boyutuyla bunlar yaşanırken; genç kadın emekçileri evde de ev işçiliği beklemektedir. Ayrıca kadın işsizlik oranları ise tüm işsizlik rakamlarının üzerindedir. Toplumsal üretim sürecine katılım oranları çok düşüktür. Elbette bu maddi temelden ve toplumsal yapıdan kaynaklı böyledir.

Emekçi semtlerde zor koşullarda yaşayan emekçi halk çocuklarının istihdam edilmeye paralel bir ekonomik gerçeklikleri bulunmaktadır. Emeklerinden başka satacakları metalleri ve gelir kaynakları yoktur. Ağır olarak ailelerinin ekonomik gerçeklikleri de bu niteliktedir. Emekçi semtlerdeki sosyal yaşantıdaki yoksunluk bir yanıyla buradan kaynaklanmaktadır. Belki de en büyük sosyo-kültürel aktivite topluca yapılan mahalle düğünleridir. Sinema, tiyatro, konser, gezi gibi kültürel aktivitelere katılım oranında ekonomik gerçeklikle paraleldir. Topluca gidilen arkadaş ortamlarında hep hesap akılları kurcular, ortamın yaratıcı dinamiğine bu nedenle tam adapte olma durumu da yaşanmaz.

Birbiriyle duygusal ilişkisi olan genç kadın ve erkekler semtin dışında bir sosyal mekan da oturup konuşurken de aynı sıkıntı yaşanır. “Birileri görecek!” kaygısı bunların üstünde bir kaygıdır, sorun çift taraflıdır. Genç kadın yakın çevresinden muzdariptir. Genç erkek de hem bu çevreden hem de kendi çevresinden. Fakat en yoğun kaygıyı genelde genç kadın taşır. “Görüntü!”

vermenin sonuçlarından da en fazla genç kadın etkilenir, erkek toplumun egemen cinsidir, kadın ise tersi.

Günümüzde de burjuva-feodal değer yargılarıyla bezenmiş toplumsal davranış kalıplarına aykırı davranışların baş sırasında flört gelmektedir. Önemli bir toplumsal meseledir. Genç kesim için gelişim, karşı cinsi tanımanın ve ayakları üzerinde durmada önemli deneyim, tecrübelerin kazanılmasını sağlayan bu mesele diğer toplum kesimlerinde (gençlerin içinde de) gerilim kaynağı olmaktadır.

Yarı-feodal toplumsal kültürel yüklenim mekanizmaları hemen devreye girmektedir. Genç kesimin tedirginliğinin kaynağı buradan doğar, diğer kesimlerin gerilimleri de değişime direnme olgusunun bir yansımasını sunar bize. Yarı-feodal toplumsal özelliklerin etkinliği bu noktalarda daha açık görülür. Neo-liberalizmin bu noktalarla uyumu da söz konusudur.

Ekonomik gerçeklik yaşamın her anına damga vurur. Semtlerde yoksulluk halk kesiminin bu niteliği birçok noktada kendisini gösterir. Çocukların, genç kesimin oranları bu göstergelerden sadece bir tanesidir. Semtlerde eğitim oranı düşüktür. Gençliğin önemli bir kısmı ilkokuldan sonra okuyamamıştır. Genç kadınlar hem ekonomik nedenlerle hem de ağırlıklı olarak sosyo-kültürel sebeplerle bu eğitim derecesinde önemli oranda okutulmamıştır. Yine önemli bir sayıda genç üniversiteye gitme imkanına ekonomik sebeplerle ulaşamamıştır. Ailelerinin ve kendilerinin ekonomik gerçeğine çalışarak katkı sunmak zorunda kalmaları eğitimlerini devam ettirmelerini imkansız kılmıştır. Bunun sonucunda oto tamirhanelerinde arabaların altına girmek, kaportalarına çekiç sallamak, simit, tatlı, midye tezgahlarını sırtlamak, tekstil atölyelerinde, tuğla fabrikalarında, iplik dokuma fabrikalarında vs. yoğun sömürüye tabi tutulan genç kadın ve çocuklar, çok katlı apartmanlarda merdiven silmek, evlere temizlik yapmaya gitmek ve kişisel hizmette iş gücü talep eden işlerde (özellikle orta sınıfların) çalışmak ve hayatlarını kazanmak durumunda kalmıştır.

Türkiye'nin ekonomik-iktisadi gerçekliği ve bunun bir yansıması olan toplumsal yapısının semt gençliğinin sorunlarına damgasını vurmuş olduğunu kısaca ifade etmeye çalıştığımız bu noktalardan da görülmektedir.

Bunu biraz daha açmak, başka noktalarını da işaret etmek yararlı olur. Özellikle de yoksullukla baş başa bırakılan kitlelerin nasıl işlendiği, kapitalizmin özünün yoksul halk kitleleri içindeki yansımaları ve sonuçlarına dik kat çekmek gerekmektedir. Sosyal yıkıntı ve sosyo-politik yapının zayıflaması boyutunu bu kapsamda ortaya koymaya çalışacağız.

Neo-liberal ekonomik, siyasal, örgütsel, eğitsel politikalar emekçi semtleri

önemli oranda etki altına almıştır. Sert yaşanmıştır süreç. Tepeden inme değil daha içten gelişmiştir aynı zamanda; genelden özele özelden genele doğru dikey-yatay ilişkilerle üretim sürecinden doğarak bu süreç işçi sınıfı ve emekçilerin, halkın tüm direnç noktaları, sosyolojik ve örgütsel dayanaklarını parçalayarak çözümlenerek ilerleyebilmiştir, bugün de böyledir. Lümpen proletaryanın semtlerdeki yoğunluğu, yoksulluk, açlık durumlarının artışıyla beraber uyuşturucu, çeteleşme, mafyatik ilişkiler, fuhuş gibi yoz ilişkilerinin yaygınlaşması, gelişmesi için uygun ortam ve durumları sunmaktadır. Tüm bu yoz ilişkilerin emekçi mahalleleri ve emekçi gençliği kuşatması için devlet de bu tür ilişkilerin gelişmesinin önünü açmakta, bu yönde teşvik etmektedir.

Kapitalizm sermayenin en vahşi biçimlerde ele geçirilmesini meşrulaştırır. Neo-liberalizimin yıkıcı, çözücü etkisi bu biçimleri en ince ve en üst noktalara kadar çekmiştir. Artı-değere ve özellikle emekçilerin birikimine el koyma ve paradan para kazanım gibi spekülasyon yollarla, aracı-komisyoncu yolla bunu gerçekleştirme durumları oldukça yaygınlaşmıştır; finans alanından, gıda sektörüne kadar bu böyledir. Sadece yerel-mahalli 15-20 kişilik çetelerle sınırlı değil, oldukça büyük boyutlar almış, sektörleşmemiş, küresel şekillere ulaşmıştır. Özellikle uyuşturucu maddelerinin, silah, insan kaçakçılığının, kadın ve çocuk seks işçiliğinin uluslararası dolaşımının sağlanması açısından dehşet boyutlara gelmiştir. Kara paranın aklanması, çek-senet tahsilatı, arsa rantları, ihalelerin baskı altına alınması vs. noktalarda mafyatik örgütlenmelerin önemli etkileri olmuştur, olmaktadır. Emperyalist küreselleşme olgusunun giderek daha da geliştirdiği tekelleşme olgusu dünya tekellerini sürekli palazlandırırken finansal olarak da aşırı şişme durumlarını doğurmaktadır. Bunun geliştirdiği sonuçlardan bir tanesi “Casino kapitalizmi” olarak bilinir. Burada da artı değer sömürüsünün gelişmesiyle sermayenin şişmesi, mevcut sermaye üretiminin yeni alanlara çekilememesi sonucunda sermaye üretiminin genişletilememesi kapitalistin spekülasyon alanına yönelmesini getirmektedir. Ve bu yollardan, spekülasyon tarzda “kazanç” gündeme gelir.

Bu, üretimin genişletilmesi ile oluşan artı-değer büyümesi değildir, yaratılmış artı-değerlerin çeşitli oyunlarla elde edilmeye çalışılması durumundan doğmaktadır. Bunlar küresel organizasyonlar olduğu kadar en yerel, mahalli karakterlere de bürünmektedir. Ciddi, derin örgütlenmelere dayanır ve daha yüzeysel biçimler de alır. Çünkü sadece bu noktalarda kalmamakta siyasi-politik alana da nüfus etme durumları gerçekleşmektedir. TC özgülünde bunların örnekleri (daha küçük çapta) çok sık yaşanmıştır. Mafya-devlet-siyaset üçgeninde kirli işlerin örgütlediği, bunların devrimcilerin bir bütün olarak

sosyal ve ulusal kurtuluş mücadelesinin önüne çıkarıldığı, devrimci-komünist örgütlere, ulusal harekete karşı kullanıldığı, faili meçhullerle deneyimlerinin de yaşandığı ve yaşanmakta olduğu bilinmektedir.

Bu tür örgütlemelerle emekçi semtlerde yaratılan toplumsal sosyal tahriyat, yıkım oldukça boyutludur. Mafyanın eleman devşirme, fuhuş sektörüne kadın, özellikle de genç kadın kazandırma sahaları olarak değerlendirilmek istenmesi, bu tahriyatın boyutlarını daha da artırmaktadır. Yakın bir tarihte, Gülsuyu Mahallesi'nde yaşanan Ümit AGDAŞ ve Metin KESKİN'in birbirini öldürmesi (ikisi de aynı zamanda anti-faşistti) olayı da bu kapsamda ne tür sonuçlarını ortaya çıktığını göstermektedir.

Arkadaşlık, dostluk ilişkileri, "kolay" yoldan para kazanma yolunda bir anda heba edilmiş, bertaraf edilmiştir. Kapitalizmin vahşiliği, onun özü bu en küçük birimlerinde ve çok çaplı biçimde ortaya çıkar. Kapitalizm ve onun dönemsel ideolojileri birlik, mücadele, dayanışma, paylaşma olgularını kırıp, çözerken bireysel çıkarları onların yerine üretmekle kalmıyor en insani duyguları arkadaşlık, dostluk durumlarını da kırıp-çözüyor, çocukluk arkadaşlarını, yedikleri, içtikleri ayrı gitmeyen can-ciğer arkadaşları da (Metin ve Ümit'in dostluk dereceleri böyleydi) birbirine kırdırıyor.

Emekçi semtlerde bunların örnekleri sık yaşanmaktadır. Türkiye'de yaşanan örnekler belki buzdüğünün su üstündeki kısmını dahi göstermez. Meta ilişkilerinin yaygınlaşmasına paralel bunlar daha derinlik kazanmaktadır. Sahtecilik, dolandırıcılık, insan kaçakçılığı, kadın ticareti, gibi durumlar kapitalizmin kâr-daha fazla kâr dürtüsünün, bunun getirdiği gözü dönmüşlüğü gün sonuçları, insanın insan tarafından sömürülmesinin katbekat büyütülmesidir.

Paranın hangi yolla ne tür yöntemlerle ele geçirilmiş olduğunun önemi yoktur burada. Önemli olan eldeki sonuçtur. Emek yoğun işlerde çalışmak, alınteriyle kazanmak artık "enayilik"tir! Genç kesim içinde 10-12 saat çalışıp çok cüzi bir ücret almak yerine kapkaç, fuhuş, mafya tetikçiliği, uyuşturucu madde satıcılığı, taşıyıcılığı gibi (torbacılık) işler riskli ama çalışarak alacağı paradan çok daha yüksek ücreti olduğu için tercih edilir duruma getirilmektedir. Bunlar emekçi semtlerin yeni tanıştığı şeyler değildir. Gecekonduların kuruluş süreçlerinden bu yana var olan, lümpen proletaryanın da her fırsatta yöneldiği durumlardır. Bugün oldukça artmış "organize işler" haline gelmiştir. Daha öncede vurguladığımız gibi bu bataklığın temelinde başka bir bataklık, kapitalizm yerelde de komprador kapitalizm bataklığı yatmaktadır ve buna endekslili gelişen biçimler olan üretim ilişkileri.

Öyle ya da böyle tüm bu yönelişlerin kökeninde yatan bir başka durum,

gerçek daha vardır. Mevcut ekonomik, sosyal gerçekliğini değiştirme arzusu ve iradesi. Emekçi semtlerin hemen yanı başında yükselen ışıklı bu yaşantı şatafatlı kentlerin şamatalı yaşamı iletişim, haberleşme, ulaşım, araç ve hızının gelişip artması emekçi çocuklarını sürekli bu yaşantıyla yüz yüze bırakmakta ve onlara ulaşma arzusunu-iradesini kamçulamaktadır. Bu bir sınıf tavrıdır. Kendiliğinden düzen dışılıktır. Ve elbette bu yoğun isteğin tatmin edilmesinin emek yoğun işlerde çalışarak “gerçekleştirilemeyeceği” de bilinmektedir! Kendiliğinden düzen dışılık şeklindeki sınıfsal olarak değerlendirilebilecek tavır örgütlü bir düzen dışılıkla buluşabilir, ancak bu olmadığından da “riskli işler”e yönelme durumu, bu gerçekliğin sonucunda, çok rahat şekilde gerçekleşebilmektedir. Sosyo-politik düzeydeki gerilemede bu sürece olumsuz yönde yansımaktadır; genel ve semtler düzeyinde.

Kültür olgusu önemli bir ekonomik göstergedir. Semtlerde ortaya çıkan genel kültür halk kültürüdür ve önemli oranda tahrif edilmiştir, edilmektedir. Yukarıda dört boyutta ifade etmeye çalıştığımız durumlarda bunu görmek mümkün. 60’ların sonlarında ve 70’lerin başlarından itibaren arabesk kültür de halk kültürü içinde önemli etkiler bırakmıştır. “*Arabesk etiketini bir şeyin katışık, melez derme çatma olduğu anlamına gelir.*” (3) İlk olarak, bu nitelikleriyle, 70’lerde popülerite kazanan Batı ve Mısır müziğinden alet ve ritimleri karıştırarak ve halk müziğinin klasik musikinin yerleşik kalıplarından da alarak oluşturulan müzik türü için kullanılmaya başlanmıştır. 70’li yılları büyüyen kaset piyasası eliyle kısa sürede önemli kitlelere ulaşmıştır. Bu dönemde arabesk şarkıcıların çevirdiği filmler de sinemalarda kapalı gişe oynuyor, önemli rağbet görüyordu. Aynı zamanda arabesk terimi farklı anlamlarda da kullanılmaya başlandı, artık “*bu tür müzik ve filmleri seven halk kesimlerinin kültürel alışkanlıklarını ve hayat tarzını anlatıyordu.*” Arabesk dinleyen izleyenler “arabesk kültür”e sahip olanlar olarak görülüyordu.

Arabesk kültürün sınıf mücadelesine, hem öznel hem de nesil gelişimine olumsuz etkileri olmuştur. İşsizlik ve açlık korkusuyla yaşayan, ay sonunu, ertesi günü düşünmeden duramayan ve onu bir türlü denk getiremeyen, evde kalabalık nüfusla yaşamak durumunda kalan çoğu zaman elektrik, su, telefon faturasını ödeyemeyen genel olarak yeni bir elbise, pantolon, kazak vs. alacak gücü -nadir zamanların dışında- olmayan yeterli, düzenli beslenme sıkıntısı çeken, yıllardır aynı ev eşyasını kullanmak durumunda olan öte yandan tüm bunların bolca tüketildiğini bilen, hatta çoğunun üretimine bizzat katılan ama hiçbirinden yararlanamayan, koca binalar, villalar yapan ama bir daha önünden dahi geçemeyen, kendi emeğine yabancılaştırılan artık onu (emeğini) para sahiplerinin olarak gören, maddi yoksulluk nedeniyle gönül ilişkisini,

arkadaş-dost ortamını dahi rahat yaşayamayan varoşlarda yaşayan emekçileri, yoksulların sınıfsal öfkelerini içe doğru akıtmanın bir aracı haline gelmiş, bu biçimde sonuçlar üretmiştir.

Arabesk şarkıcıların filmlerindeki kadercilik vurgusu, toplumsal gerçeklikteki kaderciler tema çok geniş bir halk gençliği kesimini ve orta yaş grubunu etkilemiş sınıf bilinci, emek bilinci gibi olguları boğuntuya uğratmıştır. Yığınları yaşam koşulları, şartlarından, düzen gerçeğinden doğan isyanları arabesk kaderciliğiyle içe doğru patlamasını getirmiş, böyle ehlileşme durumları doğurmuştur. Günümüzde revaçta olan pop müziktir ve metal, rock, rap ve yabancı popüler müziklerdir. Değişen tüketim kalıpları (müzikten siyasete) eski biçimleri yıkarken, yenilerini de oluşturur. Arabesk düzenin yarattığı sonuçlara bir isyan gibidir ama bu yönde, fiiliyatta bir karşılığı olmamıştır, tersine kabullenmeyi, düzen karşısında boyun eğmeyi salık vermiştir. Kitlelerin ruhi biçimlenişlerine kadercilik temalarında bu işlenmiştir. Bunun semt gençliğine ve dolayısıyla sınıf mücadelesine de yansımaları olumlu yönde olmamıştır. Bugünkü popüler kültürün aldığı biçimler de farklı değildir.

Geçmişin şimdiki zaman ve gelecek üzerinde bir tasarrufu vardır. Yeni ile eski arasındaki çelişki zaman, mekan ve özne arasındaki ilişkilere yansır. Bugünün hükmü geçmişin deneyimi, tecrübe birikimini bir bütün olarak gelişmeye ve ilerlemeye endeksli kurulur. Kısa ve özce ifade etmek gerekirse dün yarını kurmaktadır. Ve Nazım Hikmet'in "O duvar" adlı şiirinde belirttiği gibi yarın da bugünü yıkmaktadır. Dün geniş kitleleri etkisi altına alan Arabesk bugün bu etkisini yitirmiştir, nostaljiye karışmıştır!

Toplumdaki değişimin, yaşam şekillerindeki farklılaşmanın bir sonucu budur. Bu değişim, farklılaşmanın yerine gelenlerde toplumdaki değişimin, farklılaşmanın yönünü önemli boyutlarıyla yansıtmaktadır. Teknik, teknolojik, iletişim, haberleşme, ulaşım, bilgisayar-telefon teknolojileri geliştikçe bunlar toplumu içine nüfuz ettikçe genel olarak tüketim konuları da çeşitleniyor. Buna bağlı olarak gençlik yapısı da daha karmaşık şekillerde gelişme kaydediyor. Meta ilişkisi, bu endeksli sosyo-kültürel ilişkileri yaygınlaştırmaktadır. Bu noktada tüketim konularındaki bireye dayatma neo-liberal ideolojinin özüne uygun olarak işlevini yerine getirmekte, bir anlamda toplum içten çözülerek yeniden üretilmektedir. Duygular ilişkiler somutlaştırıyor, güven duygusu zedeleniyor. Toplumun direnç noktaları üzerinde bunlardan müdahale edilerek çözücü, kırıcı duygular tanzim ediliyor. "Birey özgürlüğü" (burada özgürlük olgusuna da bakmak gerekiyor. Düşünce özgürlüğü, seyahat özgürlüğü, sevmeye, çalışma, mülk edinme özgürlüğü vs. gibi

durumlarda özgürlüğe bunun gerçeğine bakmak meseleyi daha anlaşılır kılar. Sınıflar arasındaki ekonomik, siyasal, sosyal farklılıklar gereksinimlere ulaşmada da bu farklılıklara paralel sonuçlar üretir. Emeginden başka satacak bir şeyi olmayan bir proleterin işyeri açma özgürlüğü vardır. Ama bu işyerini açacak maddi imkan ve olanaklara ulaşacak gerçekliği yoktur. Olsa bile büyük sermayeye karşısında yaşama şansı yok denecek kadar azdır vs. Bu açıdan buradaki özgürlük “paran kadar özgürlük”le sınırlı bir özgürlüktür) adı altında gerçekleştirilen teoriler ve uygulanan politikalarla esasında birey örgütsüzleştirilerek yalnızlaştırılıyor, güçsüzleştiriliyor, çaresizleştiriliyor; toplumsal gelişme, ilerleme konularından ve yönetiminden, siyasetten, ekonomiden uzaklaştırılıyor.

Direnmek, mücadele etmek, birlik, dayanışma duyguları anlamsız, etkisiz kılınıyor ve elbette geçmişle olan bağı, iletişim nötr hala getiriliyor, egemen sömürücü sınıflar açlıkla, yoksullukla halk yığınlarını terbiye ederek, neoliberalizmin saldırılarıyla bir anlamda geçmişten halk yığınlarını kopartıp bugüne hapsederek, artı-emek sömürüsü için koşulları daha uygun hale getirmek, sermaye düzeninin korunması, onun mekansal olarak da kendisini yeniden üretmesini daha sorunsuz hale getirmektedir.

Neoliberal politikalarla oluşturulan üretim ilişkilerinde yaratılan değerler manzumesiyle neredeyse “arzu edilir” noktaya getirilmiştir. (Üç-dört bölgede “dönüşüm projesini istiyoruz” şeklinde halk eylem yaptı. Bunları bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir.)

Her dönemin ortaya çıkardığı kimi durumları vardır. Bahsetmeye çalıştığımız noktalar bunlardan birazıdır. Şu ya da bu şekil ve ölçüde hepsinin sınıf mücadelesiyle ilişkisi olduğu aşikardır. Egemen sömürücü sınıflar toplumu temel noktalarda (ki onlar direnç noktalarıdır) çözdükçe daha rahat yönetirler. Kaba baskı politikaları istenilen sonucu tam vermez, daha uygun sonuçlara dönemsel ideolojik paradigmaya uygun olarak geliştirilen politikalarla ulaşmak mümkün olabilirdi. Üretim sürecinden başlayan neoliberal örgütlenme ve sermaye birikim modelinin üretim ilişkilerinde yarattığı dönüşümü derinleştirmekle bu mümkündü, öyle oldu. Neoliberalizmin kırıncı, çözücü etkisi bu doğrultuda kullanıldı, bugün de kullanılmaktadır.

Genel olarak genç kesim özel olarak da semt gençliği böyle bir gerçeklikle karşı karşıya kalmıştır. Bir taraftan burjuva-feodal kültür bir taraftan emperyalist kültür emekçi semt gençliğinin üzerine boca edilmektedir. Günümüzde bu gerçekliğin boyutu daha da artırılmakta ve genişlemektedir.

Emekçilerin bu süreçle ilişkisinin yavaş olduğu, orta ve üst sınıflarda hızlı gerçekleştiği bu süreç modern revizyonist Rusya'nın tamamen çözülüşünün

ardından emperyalizmin ideologlarının dillendirdikleri “sınıf mücadelesi bitti”, “silahlı mücadeleler dönemi kapandı” argümanlarıyla da buluşmaktadır. Neoliberal küreselleşme, örgütlenme, hak ve özgürlükler, insanca yaşamak için mücadele etmek, direnme olgularına genç kesimin yabancılaşmasını sağlamaya, silahlı mücadele fikrinden tamamen uzaklaştırmaya çalışırken bunların yerine “medeniyetler çatışması” tezine uygun olarak kültürlerarası mücadele ve kültürel dışlanmaya dayalı kavramları, olguları tanzim etmektedir. (Dini inançlara da bu noktadan yaklaşılır.) Kapitalist-emperyalizmin kâr sömürüye dayalı yapısı, bunun oluşturduğu sınıfsal kutuplaşma ve buna bağlı olarak doğan, gelişen sınıfsal çatışma, mücadele durumlarının, eşitsizliklerin, adaletsizliklerin üzeri böylece örtülmek istenmektedir.

Ancak nafi! Tüm bunlar sermayedeki, servet birikimindeki kutuplaşmaya ve emeğinde kendisini biriktirmesi durumlarına çarpıp geri dönmektedir. Uzaklara gitmeye üç kapitalistin aylık cirosunun 600 bin insanın yıllık gelirine eşit olması durumuna girmeye hiç gerek yoktur. TC devletinin resmi istatistik kurumu olan TÜİK’in açıkladığı gelir ve yaşam koşulları araştırmasına ilişkin olan rakamlar durumun gerçeğini açıklamaya yetmektedir.

75 milyonluk Türkiye’de en fakir % 20’lik nüfusun gelirden aldığı pay % 5.8 iken, en zengin % 20’lik nüfusun aldığı pay % 46.4 oranındadır. GİNİ gelir dağılımı eşitliği ölçüsü katsayısı (oran, sifıra yaklaştıkça gelir dağılımının iyileştiğini gösteriyor) 0.404’tür. İki günde bir et, tavuk, balık yiyebilenlerin oranı % 38.2, evden uzakta bir haftalık tatil yapamayanların oranı % 86.5, çatısı sızdıran evde oturanların oranı % 41.6’dır. Toplumsal mücadelelerin kökeninde kültür olgusu yan öğeleri olabilir, ama esasında kâr-sömürüye dayalı kaba, ince bir zulüm üzerine kurulu sınıflı toplum düzenleri gerçeği bulunmaktadır. Rakamlar da bunu anlatır.

Gençlik gelecektir! Ancak gençlik geleceksizleştirilmektedir. “Bireysel özgürlük!” adı altında uygulanan emperyalist neo-liberal politikalarla, üretim örgütlenmesindeki güvencesiz, esnek üretim modelleriyle gençlik örgütsüzleşmeye, örgütsüzleştirerek yalnızlaşmaya, güçsüzleşmeye sevk edilmektedir. Bunların sonuçlarına kısa ve öz olarak vurgu yapma çalıştık. Bu sonuçlarla emekçi semtlerdeki tahrifatın boyutlanması ve emekçi çocuklarının sosyal-siyasal süreçlerden, toplumsal gelişmeye ve onun yönetimine ilişkin söz-karar-beyan süreçlerinden bir anlamda tasfiye edilmesinin kapısı ardına kadar açılmıştır. Çok yönlü uygulanan politikaların sonucu budur. Bu sürece “Kentsel Dönüşüm Projesi” de eklenmekte, tasfiye hali daha da derinleştirilmek istenmektedir. Kentsel dönüşümlerle işçi sınıfı ve emekçilerin, yoksulların üretim araçları karşısındaki pozisyonunda, gelir kaynaklarında

bir değişme olmuyor. Ancak borç haneleri şişiyor. Burası nettir. Komprador burjuvazi ve emperyalist mali sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda mekansal düzenlemeler dolaşım alanının üretim örgütlenmesine göre dizayn edilmesi şeklinde yapılmakta bu da toplumsal muhalefetin, proletaryanın devrimci mücadelesinin sosyal-toplumsal tabanını tasfiye edecek, çözecek biçimlere kavuşturulmak gereğiyle gerçekleştirilmektedir, olan budur.

Sonuç Olarak;

Komünistlerin barınma sorunu noktasında anlayışları nettir. Bu sorunun çeşitli boyutları bulunmaktadır. Kullanım değeri temelli yaklaşımları, üretim ilişkilerinin temelden değiştirilmesi gerektiği gerçeğine oturtmadan yapılan her önerinin bir gerçeğliği olamaz. (Çözüm açısından.) Kent planlaması-projelendirilmesinden çevre düzenlemesine, komşuluk ilişkilerine kadar bu böyledir. Kullanım-değeri temeli anlayışından hareketle ortaya koyulacak, bu temele oluşturulacak yaklaşımlar kentin mekansal ve toplumsal ilişkilerin devrimci bir dönüşüm yaşaması ihtiyacından doğar, bunun olması için mevcut kent gerçeğinin (mevcut kentler, özellikle de İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentler kendi içlerinde iki ayrı kent görünümü sunmaktadır. Bu görünüm gerçek bir görünümdür. Bir tarafta mal ve hizmetlerden yaralanmanın olduğunca “rahat” bir şekilde gerçeğleştiği kent, diğer taraftan tüm bunlardan yoksun ve bunların üretimini yapan, hizmetini sunan, iki yakasını biraraya getiremeyenlerin yaşadığı kent) yıkılması gerekir. (Bu mevcut sorun aynı zamanda devrim sorunu da bağlar.)

Bu bakımdan bakıldığında sorun doğal olduğu kadar toplumsaldır. Toplumsal üretim ilişkilerinin maddi temelinin yıkılması, devrimci bir tarzda yeni bir temelde yeniden kurulması zorunludur; bu da üretim araçları ve taşınmazlar üzerindeki özel mülkiyetin yıkılması, kaldırılması anlamına gelir. Kapitalist toplum gerçeğinin yarattığı sınıf çelişkilerini, doğayla insan ve onun toplumsal hayatı arasındaki tezatlığın, insanla insan arasındaki çelişkinin çözümünün biricik yolu buradan geçer. Gerçekten birey özgürlüğü sağlayacak, sosyal yaşam içinde toplumsal düzeyde toplum-birey bileşkelerini üretirken bir zemine oturtacak, bunu kolektif üreten dinamosunu yaratacak, barınma sorununu salt insanın barınması dar algısından çıkarıp tüm canlı varlıkların barınma hakkını tanıyan, ekosistemin bütünlüğünü tanıyan, ortak yaşam üretimi temelinde kurulacak yaşam alanları perspektifine, bu felsefi anlayışa sahip bir irade olması, sorunun çözüm yolunda doğru raylara oturabilir. Bu perspektife ve felsefi anlayışa komünistler sahiptir. Kapitalizmin değişim değeri, küresel değişim değeriyle biçimlenen, doğanın kar-

şısında şekillenen, ekosistemin bütünlüğünü tanımayan, toplum-birey ilişkilerini birbirine karşıtlayan, her türlü dayanışma, ortaklaşma ve birlikte hareket etme iradesini dinamitleyen, sosyal, toplumsal ilişkilerin üretkenliğini çeşitli sermaye gruplarına hizmet etmesi ile anlayan, tanımlayan, sınırlayan ve bu doğrultuda şekillendirmeye çalışan perspektif ve felsefi algısı bütün toplumsal çıkarların, kullanım değerli yaklaşımların karşısında konumlanır, dolayısıyla insan odaklı değil sermaye ve onun yeniden üretimi odaklıdır.

Kentsel Dönüşüm Projesi tamamen bu içerik ve niteliktedir. Komprador burjuvazi kendisine özel villalar, akıllı binalar, toplu yaşam alanları, AVM'ler, tenis, golf, yeşil alan, yüzme havuzları tesisleri vs. yaparken işçi sınıfı ve emekçilere işgücünün sınırlı yeniden üretimi açısından bakarak, neredeyse hepsi birbirinin aynı olan, kötü malzemeyle yapılmış TOKİ evlerini reva görüyor. Bunu yaparken de işçi sınıfı ve emekçileri borçla, taksitli satışlarla kendine bağlıyor, devrimci özlerini, entelektüel bilgi birikimlerini boğuntuya getirerek daha fazla sömürü çarkının içine çekerek artı-emek sömürsünü garantilemeye bakıyor.

Bu iki biçim, iki tarihsel sınıfın, burjuvazi ve proletaryanın mevcut soruna yaklaşımını içermektedir. Birincisinin gelişmesinin koşulu bugün oldukça güçlüdür. İkinci sorunun kendisidir, çözücü iradesi yoktur ve sorunu üreticidir. Dolayısıyla, Kentsel Dönüşüm projesinde olduğu gibi sorunu yeniden üretmek için ötelere, biriken yoğunlaşan çelişkileri yumuşatmaya bakar. Buna da ölüm-sıtma girizgâhı değil, siyasal-politik-örgütsel, sosyal-ekonomik, sosyal-kültürel yaşama dair tercihleri kısa vadeli, dar çıkarlar ekseninden yapmakla daha uzun vadeli ve geniş bakımdan toplumsal, doğal gelişmenin yasalarıyla uyumlu, insanlığın özgür geleceğe uzanışına yürüyüşün geliştirilmesi boyutuyla yapmak şeklinde iki ayrım ortaya çıkıyor. İşçi sınıfı ve emekçilerin, kent yoksullarının tercihi uzun vadeli olandan yana (yani birinci anlayıştan) olması durumunda bireysel çıkarlarla toplumsal çıkarların birleşmesi durumu doğacak bu da mevcut sorunu doğru çözüm rayına oturtacağı gibi, Türkiye devrimine de olumlu yansıtacaktır.

Not: Üç alıntı da Çağlar Keyder'in "İstanbul" adlı yapıtından alınmıştır.

İstanbul'un yeni şehirleri kimin olacak; Halkın mı, egemenlerin mi?

Karşımıza çıkan tablo şudur: Bugünkü İstanbul'da yaşayan emekçiler İstanbul'dan sürülecektir. Kan ve ter içinde, yoksulluk ve sefaletle tuğla tuğla yükselttikleri evler “afet bölgesi”, “deprem riski” denilerek ellerinden alınacak, yüksek borçlanma altında TOKİ'nin yapacağı konutlara atılacaklardır.

İstanbul'a ilişkin bir değerlendirmede onun Türkiye'nin prototipi olduğu söylenir. Türkiye'nin etno-kültürel yapısına bir atıf var bu değerlendirmede. Ki bu yapıyı yansıtmaması nedeniyle prototip kavramı İstanbul için uygundur da.

Ama İstanbul bu vasfı Türkiye kapitalizminin niteliği açısından taşıyor olsa gerek. Yarı-feodal toplumsal yapıyı, komprador kapitalizmi tanımanın “doğal” bir laboratuvarıdır İstanbul.

Yarı-feodal yapının yaşadığı tedrici değişimi İstanbul'a bakarak gözlemleyebiliriz. İstanbul bir sonuçtur, ama unutmayalım sonuca etki eden nedenlerden biri olma gibi bir özellik de taşıyor.

Emperyalist-kapitalizme bağımlılık komprador kapitalizmin özelliğidir. Aslında “özellik” eksik bir tanım oldu; doğrusu “var oluşu” olmalıydı. Öyleyse düzelterek söyleyelim; komprador kapitalizm emperyalizme bağımlılık ilişkisi içerisinde oluşur. Yarı-feodal yapıya, ondaki komprador kapitalizme niteliğini veren bu bağımlılıktır. Gelişmenin kendisi de şüphesiz bu bağımlılık ilişkileri içerisinde cereyan eder.

Yaşanan gelişmelerin yol açtığı değişimlerden biri de kentsel mekanın değişimidir. İstanbul özgülünde bu değişimi bazı yönleriyle değerlendirecek, bu değişimi devrimci sınıf savaşımlarını açısından ele almaya çalışacağız.

Kentsel Mekan Emperyalist Sermayeye Bağımlılıkla Uyumlu Halde Değişiyor

Hemen belirtelim: İstanbul son yıllarda mekansal olarak önemli değişimler yaşamıştır. Çeyrek yüzyıl içerisinde hayata geçirilen politikaların yol açtığı bütün sonuçlar ve oluşan birikimler bu değişimleri zorunlu kılmıştır. Burada kalmayacağını, önü alınmaz biçimde devam edeceğini belirtelim.

Kentsel mekanı değişime uğratan unsur mekan içi yaşanan sosyo-ekonomik süreçlerdir. Bu süreç, hiç şüphe yok ki bir bütündür. Yine de onu genel ve özel

olarak ayırabiliriz. Türkiye'nin toplumsal yapısını ve bu yapının sosyo-ekonomik, politik sürecini "genel"; İstanbul'u ise bu genel içerisinde kendine özgü dinamikleriyle "özel" diye tanımlayalım. Genel ve özeli yaşıyor olduğu iktisadi, sosyal ve siyasal gelişim süreçleri, içerisinde gerçekleşmiş olduğu mekanı da değişime uğrattırıyor. Sadece bu da değil: Mekan gelişim unsuru karşısında edilgen hatta nötr değildir. Bilakis değişime uğrayan mekan, aynı zamanda, bir değiştirici unsur olarak da bütün sürecin içerisinde yer alır.

Türkiye'nin sosyo-ekonomik gelişimini tayin eden emperyalizmle olan ilişkisi, emperyalizme bağımlılığıdır demiştik. İçteki dinamiği, iç çelişkilerin belirleyiciliğini ret mi ediyoruz? Elbette hayır. O geçerliliğini koruyor, fakat gelişmenin belli bir eşiği atlaması ya da gelişmeye bir eşik atlatılması bu bağımlılığın eseridir. Bununla mümkün oluyor. Türkiye kapitalizminin komprador niteliği, kendi içsel gelişimiyle sıçramalar kaydetme imkanını ortadan kaldırmıştır.

Sosyo-ekonomik gelişmelerde olduğu gibi mekansal değişimin arkasında yatan neden de emperyalizme olan bağımlılıktır. Ne olmuştur? Emperyalist neo-liberal politikalar ve tabii bu politikalara Türk hakim sınıflarının kayıtsız şartsız tabi olması, eklenmesi son çeyrek yüzyıl içerisinde tanık olduğumuz değişimlere yol açmıştı.

Emperyalist sermayenin yeniden üretim süreci sanayi, finans ve hizmet alanlarında değerlendirilmesi biçiminde oluyor. Neo-liberal dönemle birlikte yeni uluslararası işbölümü oluşmuş ve üretim örgütlenmesi yeniden yapılandırılmıştır. Türkiye gibi yarı-feodal, yarı-sömürge ülkeler uluslararası tekellerin fasoncusu, düşük katma değerli sanayi ürünlerinin üretim "üsleri" olarak işlevlendirildi.

Uluslararası işbölümü ve üretim örgütlenmesinde Türkiye'nin payına düşen fasonculuk, emek-yoğun meta üretimi montajcı, komprador kapitalizmiyle çok uyumluydu. Emperyalist yeni üretim örgütlenmesi Türkiye'de belli başlı bölgelerde bir üretim yoğunlaşmasını, odaklanmayı doğurdu. Türkiye'nin kimi kentleri taşıdıkları sosyal, ekonomik, coğrafi özellikleriyle daha bir öne çıktı. Başta İstanbul olmak üzere İzmit, Bursa, Denizli, Mersin, Adana gibi şehirler bunlardan bazılarıydı. Dayanıklı tüketim araçları sınıfından beyaz eşya, sanayi, otomotiv, tekstil, gıda ürünleri gibi geniş bir yelpazede ürünler emperyalist tekeller için Türkiye'de sözünü ettiğimiz şehirlerde üretilmeye başlandı.

Kent, Meta Üretiminden ve Onun Üreticisi İşçi Sınıfından Temizleniyor

Üretim alanında yaşanan bu gelişme kentsel mekanlarda değişikliği zorunlu

kıldı. Üretim alanları kent dışı mekanlara kaydırıldı. İstanbul özgülünde batı yakasında Çorlu'ya, Çerkezköy'e; doğu yakasında ise Gebze'ye doğru bir sanayi işletmeleri transferi yaşandı. Kentsel mekandaki değişiklik bununla sınırlı değildi. Emlak yatırımları, perakende alışveriş merkezleri, üniversiteler de benzer bir seyir izliyor, yeni alanlara kayıyordu.

İstanbul'un merkez sınırları içerisinde bulunan öbekenmiş haldeki sayısız küçük işletme yerlerinden zoraki sürülerek organize sanayi bölgelerine (OSB) naklediliyorlardı. 1990'larda İkitelli civarında yapılan ayakkabıcılar, matbaacılar gibi siteler Gedikpaşa'nın, Sultanahmet, Topkapı vb. yerlerin küçük işletmecileriyle doldurulmuştu. Bu işletme sahipleri zorla sökülüp atılmışlardı.

Mekan, kentle bütünlenmiş, onun tarihinin parçası olan işletmelerden temizlenirken aynı anda boşaltılan mekanlar yeni konseptte uygun olarak yeniden düzenleniyordu.

Yoğun olarak 1990'larda yaşanmaya başlanan bu süreç, kent iktisadı açısından, meta üretim alanlarının kanatlarda toplandığı, finans ve hizmet sektörünün ise merkezde odaklandığı bir sonuç doğurmuştur. İktisadi yönden ortaya çıkan bu yeni durum, kendisiyle birlikte sosyo-kültürel gelişmeleri de üretmiştir. Kentin demografik yapısı bu yeni duruma uygun olarak bir dağılım gösterdi. İşçi ve emekçiler kanatlar dediğimiz ve aynı zamanda üretim alanlarını da içine alan mekanlarda kendi yaşam alanlarını inşa etmiş ve buralar yeni sosyo-kültürel yaşamlara mekan olmuştur.

Benzer bir gelişme merkezde yaşanmış, mutenalaştırmaya gidilerek belli yerleşim alanları soylulaştırma operasyonlarıyla yeni form kazandırılmıştır.

Fakat bu yeterli değildir. Kentsel mekan yeniden yapılandırılırken kendi dokusunda geçmişe ait olan unsurlardan kurtulabilmeli ki istim almış yeni sürecini sürdürebilsin ve ileriye taşıyabilsin. Bundan dolayı da egemenlerin titiz bir cerrah gibi davranması, kentsel mekanın yeni formuna yabancı, eskiyle ilgili olan dokular, en radikal müdahale ve tedbirlerle temizlenmeye çalışmaları. Kentsel Dönüşüm saldırısı böyle bir şeydir. Bu konuya girmeden devam edelim.

Üretim ve Üretici Güçler Kanatlarda Birikiyor

İktisadi gelişmenin dayattığı sonuç olarak kentın mekansal yapısında kanatlara doğru yaşanan büyüme, kent planlamacılarının, sosyologların vb. arasında yoğun olarak tartışılmakta, bu yeni durum kavramsallaştırma arayışlarına götürmektedir. Örneğin Prof. İlhan Tekeli İstanbul'un birinci durumu için "Azman sanayi kenti" kavramını kullanırken, ikinci durum için "kentsel bölge" kavramını kullanmayı yeğlemektedir. İstanbul bir değişim yaşıyor. İ. Tekeli bu değişimi şöyle anlatıyor: "İstanbul'un bir dünya kenti işlevini kazanarak, kendi

uluslararası ekonomik hinterlandını denetleyerek örgütler, finans merkezi olarak ortaya çıkar ve bu hinterlanda kapital ihraç eder hale gelirken, bir sanat ve kültür odağı olarak da dikkati çekmeye başlıyor.” (İ. Tekeli, Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi, Sf 200) Tekeli'nin sözünü ettiği gelişmeler İstanbul'a yüklenen misyon dahilinde gerçekleşiyor. Emperyalist kapitalizm hareket alanı olarak bütün bir dünyayı alır, yeni ekonomik politikalarını dünyasal ölçekte kurgular. Kapitalizm dünyasında olup, emperyalist-kapitalizm ve onun belirlediği ekonomik politikalar dışında kalınamaz. Komprador Türkiye kapitalizmi ve simge kenti İstanbul emperyalist politikalar içerisinde bir rol üstleniyor, finans sermaye için dünya kenti olmaya hazırlanıyordu. *“Bunun paralelinde merkezden ayrılan sanayiler, hizmetler hatta konut alanları kentsel bölgede yeni odaklanmalar yaratmaktadır. Merkezdeki işlevlerin bir kısmı merkezi terk ederek kentsel bölgeye yayılırken, merkezi yeniden yapılanmaya hazır hale getirmektedir.”* (İ. Tekeli, age, Sf 100)

Mekanın yeniden yapılanması ya da aynı anlama gelmek üzere İstanbul'a yeni bir biçim kazandırılması, o güne kadarki sosyo-kültürel ve iktisadi faaliyetlerin dönüştürülmesiyle, değiştirilmesiyle birlikte ilerlemektedir. Sanayi faaliyetleri kanatlara aktarılırken merkezin kendisi sanayi üretiminden ve bunu gerçekleştiren işçi sınıfından yalıtılmış oluyor. Öte yandan merkezden sökülerek, kelimenin tam anlamıyla kazınarak atılan geçmişe ait olgular var. Böylece belirginleşmeye başlayan yeni İstanbul dışarıdan gelenlere kapatılmış, önceki sahiplerinden temizlenmiş, kurtarılmış olarak egemen sınıflar için steril merkez durumuna getirilir.

Bir yerde atılan, başka yerde toplanır. Merkezdeki gelişme asimetrik biçimde kanatlarda açığa çıkar. Merkezden sökülüp atılanlar ve merkez kapıları yüzlerine kapatılmış olanlar, kendilerine açık bırakılan koridordan kanatlara yol alıp oradaki kümelenmenin parçası olurlar.

Merkez ve periferisiyle adına ister “Kentsel Bölge” diyelim, isterse başka şey, açık olan yeni bir İstanbul'un vücut bulduğudur. Hakim sınıflar bu yeni İstanbul'u şimdiye kadar yapmış olduklarını sürdürerek ve ilerleterek şekillendiriyorlar. Metrolar, Galataportlar, yeni Haydarpaşalar, üçüncü boğaz köprüsü, yeni havaalanı vb. bunun içindir.

Metafordan Gerçeğe, İki İstanbul

İstanbul yeni kimliğini kazanırken önemli bir nüfus hareketi yaşadığı muhakkaktır. Gebze'yi, Avrupa yakası olan Batı kanadında ise Çorlu ve Çerkezköy'ü kapsayacak biçimde kentsel bölge olarak değerlendirilen İstanbul'un 1980 yılındaki nüfusu 4 milyon 964 bindir. Bu rakam 1990 yılında 7 milyon

762 bin, 2000 yılında 10 milyon 702 bin, 2007 yılında ise 13 milyon 452 bin-dir. Sözünü ettiğimiz sınırları içermiş olarak İstanbul nüfusunun Türkiye nüfusu içerisindeki oranı 1980 yılında % 11 iken, 2007 yılında % 19'dur. Bu oran Türkiye'nin 1/5'inin bahsettiğimiz sınırlar içerisinde yaşadığı anlamına gelir.(İ. Tekeli, age, Sf 204) Göç olgusunun nüfusun bu derece büyümesinde belirleyici olduğunu belirtelim.

Göç edenler İstanbul'un Doğu (Anadolu) ve Batı (Avrupa) yakasının eteklerinde yani kanatlarında tutunmuş, yaşam alanlarını buralarda oluşturmaya başlamışlardır. Büyük sanayi işletmelerinin, küçük ve orta ölçekli işletmelerin merkez dışına, kanatlara aktarılması fiilen merkezin kapılarının emekçilere kapatılmasıdır.

Başta Türkiye Kürdistanı olmak üzere Türkiye'nin farklı bölgelerinden İstanbul'a doğru akan emekçi göçleri, önceki dönemden farklı olarak üretimin yoğunlaştığı İstanbul dışı alanları mesken eylemiştir. Buna, merkezde bulunan emekçilerin Kentsel Dönüşüm kapsamı içerisinde merkezden kazanıp atılması dahil edersen kentsel mekanda merkez ve merkez dışı insanlar biçiminde kategorik bir ayrımın doğrudan oluştuğunu görürüz.

Şüphesiz "iki İstanbul" kavramı emekçiler ve sömürücüler olgusunu metaforik olarak anlatmak üzere öteden beri kullanılıyordu. İç içe geçmiş bir ve tek olgunun (mekanın) iki karşıt sınıfı olarak iki İstanbul varken; bugün yapılan ve yapılmak istenen mekansal olarak uçların birbirinden kopartılmasıdır.

2011 genel seçimler sürecinde bir "çılgın proje" söylencesi vardı. Önce "azz sonra" denilerek dikkatler çekildi, meraklar kaşındı ve yeterince olgunlaştığına inanıldığında ise ana akım medyada T. Erdoğan boy gösterip "çılgın" olan projeyi anlattı. Hikaye şuydu: Batı İstanbul'da bir kanal açılarak Karadeniz'le Marmara birbirine bağlanacak ve ikinci bir İstanbul boğazı yaratılacaktı.

Uzmanlar, bilim insanları Kanal İstanbul'un bir safсата olduğunu, bilimsel açıdan mümkün olmadığını anlattılar. Bu konudaki spekülasyonlardan bahsetmeye gerek yok, şunu belirtelim: Projenin özü zaten kanal açılması değildi. Asıl olarak sanayi işletmelerinin, üretim alanlarının yoğun olduğu bölgede yeni bir şehir oluşturmaktı. Yeni şehir projesinde kanalın rolü deniz ulaşımı için imkan yaratmaktı. Yeni şehir için kanal mutlak bir ihtiyaç değildi.

Egemenler çok önceden yeni şehirler için adımlar atmışlardı. Buraya kadar yazdıklarımızın arasında buna dönük açıklamalar vardı, ilginç olan Tayyip Erdoğan'ın bunu seçim vaadi haline getirmesiydi. Pervasızlığın sınırının olmadığı gözümüze sokuluyordu. İstanbul bölünüyordu. Merkez İstanbul'da egemenler, kanatlarda ise ezilenler olarak tasarlanmış iki İstanbul...

Sözünü ettiğimiz ekonomik, sosyal, kültürel ayrışma maharetli medyanın

manşetlerine tersyüz edilmiş biçimde taşındı. Sabah gazetesi “Anadolu yakasının mega şehri Tuzla!” dedi. Haberin içerisinde Avrupa yakasında kurulacak “mega” şehrin ise Kayabaşı merkezli olacağı yazıyordu. Görüldüğü ve anlaşıldığı gibi merkez İstanbul’un Batı ve Doğu kanatları hakkında kompradorların çok önceden planları mevcuttu.

Emek ve emekçinin yoğunlaşmasını mücadelenin yoğunlaşmasına çevirelim

Anadolu yakası için örgütlenen ve Gebze’ye kadar uzanacak olan bu yeni şehir, kompradorların montaj sanayi üsleriyle, organize sanayi bölgeleri, tersaneleriyle üretimin yoğunlaştığı bir bölgedir. Sanayi yoğun bir bölgenin en önemli sorunu ulaşımdır ve bu sorun Tuzla merkezli tasarlanan yeni şehirde, asgari olarak çözülmüştür. Hava, kara ve deniz yolu ulaşım ve taşımacılığına sahip olan bu bölge burjuvazi için tercih edilebilirdir.

Kartal-Gebze arasında kalan bölgeyi içine alan Tuzla merkezli yeni şehir, E5 üstünden başlayarak TEM’e kadar, TEM’in üst bölümlerini de kapsayacak şekilde emekçiler tarafından yaşam alanı olarak değerlendirilmiştir. Bahsettiğimiz alan, büyükçe bir yarım ay oluşturur ve bu çember içerisinde sayısız mahalle ve yerleşim bölgelerinde milyonlarla ifade edilen yoksul emekçi barınır.

Deri, Petro-kimya, madeni eşya gibi sanayi bölgeleri, Tuzla tersanesi, E5 boyu yayılan fabrika ve işletmeler koca bir mıknaş gibi emekçileri kendine çekmiş, bölge üretim üssü olduğu kadar emekçilerin de üssü olma özelliği kazanmıştır. AKP’nin etkili gazetelerinden olan Sabah gazetesinin yakıştırdığı isimle “mega şehir Tuzla”da 500 bin kişilik bir konut inşası projelendirilmiştir. Deprem riski denilerek emekçilerin oturduğu evler yıkılacak. Kartal-Pendik-Tuzla sınırları içerisinde binlerce ev yıkılacak. Egemenlerin yükselteceği “mega şehir Tuzla” böyle kurulacaktır.

Tuzla gibi bir mega şehir hazırlığının Kayabaşı merkezli olarak Avrupa yakasında yürütüldüğünü belirtmiştik. Kentsel dönüşüm içerisinde planlanan bu yeni yerleşim merkezleri yeni şehirler halkın sürüldüğü, zoraki yerleştirildiği şehirler niteliği kazanacaktır. Nasıl ki Tuzla’nın merkezde olduğu yeni şehir üretim alanı olma özelliği taşıyorsa Kayabaşı’nın da içinde olduğu Küçükçekmece ve çevresi Halkalı, İkitelli, Hadımköy vb. yerleri içine alan ve “mega şehir” diye ambalaj yapılan bu bölge de üretim yoğunluklu bir alan özelliğini taşıyor. TOKİ burada da 500 bin kişiyi barındıracak, nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu bir yapılaşma için harekete geçiyor.

Ama sadece bunlar değil; yanı sıra bir de İstanbul’un kuzeyi için düşü-

nülen ve belli hazırlıkları tamamlanan Kemerburgaz merkezli ayrı bir yeni şehir girişimi söz konusu. TOKİ bu bölgede de 500 bin kişilik bir konut inşa etmeyi planlıyor.

Karşımıza çıkan tablo şudur: Bugünkü İstanbul'da yaşayan emekçiler İstanbul'dan sürülecektir. Kan ve ter içinde, yoksulluk ve sefaletle tuğla tuğla yükselttikleri evler “afet bölgesi”, “deprem riski” denilerek ellerinden alınacak, yüksek borçlanma altında TOKİ'nin yapacağı konutlara atılacaklardır. Onlar için düşünülen yerleşim alanları ücretli emekçiler olarak işgüçlerini gerçekleştirdikleri üretim alanlarına yakın bölgelerde olacaktır. İstanbul'un Doğu (Anadolu yakası), Batı (Avrupa yakası) ve Kuzey kanatlarında meta üretim alanları ve bunları üreten emekçilerden ibaret üç yeni şehir, üç yeni İstanbul doğacaktır. Egemenlerin hesabı bu. Bugünkü İstanbul'dan Kentsel Dönüşümle sökülüp atılacak emekçiler bu yeni şehirlerin her birinde 500 bin kişiyi alacak biçimde inşa edilecek TOKİ kentlerine yerleştirilecek. Tasarlanan, hazırlıkları yapılan plan bu.

Şimdiki barınma alanlarından, oturdukları mahallelerden emekçilerin sökülüp atılmaları, TOKİ'nin ya da müteahhitlerin yükselttikleri apartman bloklarına yerleştirilmeleri olası mıdır? Bu sorunun yanıtını pratikte göreceğiz. Egemen sınıfların bütün hazırlığı olası olanı mümkün kılmaya dönüktür. Fakat tayin edici unsur emekçi halkın örgütlülüğüdür. Saldırının örgütlü bir direnişle karşılaşılması düşmanın hesapları üzerinde etkili olacaktır. Yıkımlarla yüz yüze olan bölgelerde halkın çok önemli bir kesiminin, bu yıkımlardan bir çıkarı yoktur. Direnmeleri ve mücadele etmelerini gerektirecek önemli çıkarları söz konusudur. Bu da kendi menfaatleri doğrultusunda örgütlenmeye son derece müsait bir ortam hazırlıyor.

Öyleyse yıkımın doğrudan hedefi olacak bölgelerde halkın direniş ve mücadele komitelerini oluşturarak, en geniş birliktelikler temelinde inşa ederek emekçi halkımızın gücünü örgütlü güce dönüştürmek, bu yönlü bir çalışmada yoğunlaşmak öncelikli olandır.

Bunun yanı sıra merkez İstanbul'un kanatlarında inşa edilecek yeni şehirler, özellikleri gereği üretim alanlarını ve emekçilerin yaşam alanlarını içerisine alacaktır. Bu alanlar İstanbul'daki esas faaliyet alanını oluşturur. Stratejik çizgimiz, büyük şehirlerdeki örgütlenme politikamız bunu gerektirir. Yıkım saldırısı altındaki emekçi semtlerde ve “yeni şehir” olarak inşa edilecek merkez İstanbul'un kanatlarında ezilenlerle iç içe; onlarla bütünleşerek İstanbul'u haramilere dar etmek boynumuzun borcudur.

Türkiye’de Büyük İnşaat Müteahhitlerinin Doğuşunda Cumhuriyetin Bayındırlık ve Demiryolu Programlarının Etkisi (*)

İlhan Tekeli-Selim İlkin

İlhan Tekeli-Selim İlkin’in kaleme aldığı **“Türkiye’de Büyük İnşaat Müteahhitlerin Doğuşunda Cumhuriyet’in Bayındırlık ve Demiryolu Programlarının Etkisi”** makalesi, 3-4 Mayıs 1993 tarihinde İstanbul’da Fransız Anadolu Araştırmaları Merkezi’nce düzenlenmiş olan “Orta Doğu’da Sanayileşme ve Güç Dengeleri” konulu Yuvarlak Masa Toplantısı’nda sunulan bildiri metnidir. Metin; “ODTÜ Gelişme Dergisi, cilt 20, sayı 1-2, 1993, s.207-228”de yayınlamıştır. Biz ise; Tekeli, İ. ve İlkin, S. (Eylül 2004) “Cumhuriyetin Harcı, Modernitenin Altyapısı Oluşurken, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, cilt 3, syf.451-475”den aldık.

Bu metni burada yayınlamamızın amacı esas olarak “Kentsel Dönüşüm” süreci içinde kendilerine müteahhit adı verilen Türk hakim sınıflarının bir kısmının “devlet aygıtı-bürokrasi” ile ilişkilerine dair belli fikir vermesidir.

Makalede ifade edilen Türkiye’de kapitalist gelişim ve sermaye birikimine dair yazarlarla farklı düşündüğümüz açıktır. Ancak ne var ki bu durum, yazarlarca ifade edilen fikirlerin, gözlem ve yarguların önemini azaltmıyor. Aksine bu makalede özellikle inşaat sektöründe devlet olanaklarını kullanarak palazlanan Türk burjuvazisi ve toprak ağalarının, bugünde benzer bir yönelim içinde olduğunu anlamımıza olanak sunuyor.

Makalede ifade edilenler, Kemalist burjuvazinin bu alanda gelişimine dair de belli bir fikir vermektedir. Ayrıca “tek parti faşizmi” döneminde uygulamaya konula “devletçilik” ilkesinin mahiyetini de ortaya koymaktadır. Ve o çokça propaganda edilen Kemalistlerin “anti-emperyalist siyasetine”(!) dairde fikir vermekle kalmayıp, özellikle Türk burjuvazisini ve toprak ağalarının, “devlet eliyle burjuva yaratmak”(!) ya da daha doğru bir ifade ile Türk hakim sınıflarının devlet olanaklarını kullanarak palazlanmasına-sermaye birikimi- kullanmasına dair somut örneklerden bahsedilmesidir.

Günümüzde de -özellikle son 10 yıllık AKP hükümetleri döneminde- Türk

hakim sınıflarının kendi arasındaki iktidar dalaşına paralel olarak, kendisini AKP'de ifade hakim sınıf kliğın iktidar olanaklarını kullanarak palazlanması söz konusudur. Türk hakim sınıfları "devlet eliyle" kentsel dönüşüm yasalarıyla inşaat sektöründe iş olanaklarına kavuşturulmaktadır. Kamuoyunca kentsel dönüşümün rantal dönüşüm olarak tanımlanması boşuna değildir.

Geçmişte "Kemalist burjuvazi"nin, günümüzde "AKP burjuvazisi"nin palazlanmasını ayaklarından biri olarak inşaat sektörü kullanılmaya devam ediyor. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze hakim sınıf klikler arasında iktidar dalaşı devam ederken ve değışen bu kliklerin mücadelesine bağılı olarak, farklı hakim sınıf klikleriyle; değışmeyen emperyalizme bağımlılık ve pek tabi ki bu alanın verimliliğidir. Bu "verimlilikte"(!) ucuz iş gücü ve iş güvenciliğinin olmaması-bu konuda gerekli önlemlerin alınmaması- önemli rol oynar. Her gün inşaatlarda onlarca işçinin ölmesi ya da sakat kalması artık sıradan haberdır. Bu makalede ayrıca bu konuda da bir değışikliğın olmadığı görülmektedir.

PARTIZAN

Türkiye'de Büyük İnşaat Müteahhitlerinin Doğuşunda Cumhuriyetin Bayındırlık ve Demiryolu Programlarının Etkisi (*)

Girişimciliğın gelişme tarihinde inşaat müteahhitliğı en az ticaret ve sanayi girişimciliğı kadar önem taşır. Bu yazıda Cumhuriyet'in 1930'lu yıllarından İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar uzanan ve "Devletçilik Dönemi" adıyla bilinen yıllarda inşaat müteahhitliğinin gelişimi incelenecektir. Böyle bir inceleme için mevcut bilgi ve belgeler yetersizdir; elimizde çoğu anı kitaplarından gelen dağınık bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan hareketle izlenebilir bir anlatım oluşturabilmek için, bu yazıda önce inşaat müteahhitliğine ilişkin bazı temel sorular formüle edilecek, sonra da eldeki bilgi malzemesinin bu soruları yanıtlamakta nasıl kullanılabileceğı araştırılacaktır.

GİRİŞ

Türkiye'de girişimciliğın nasıl doğduğı ve geliştiğı üzerinde yapılan çalışmalar sayıca azdır. Bu az sayıdaki çalışma da genellikle ticaret ve sanayi girişimcisinin doğuşu üzerinde durmaktadır. Bir ülkede girişimciliğın gelişme tarihi bakımından inşaat müteahhitliğı en az bu alanlar kadar önemlidir. Kapitalistleşme ve kentleşme süreci içindeki bir ülkede yapılan sabit sermaye yatırımlarının yüzde yetmişlere varan bir oranını inşaat yatırımları oluştur-

maktadır. Bu yüzden inşaat sektörü bir ülkede girişimciliğin doğuşu ve sermaye birikiminin sağlanması bakımından çok önemlidir. Oysa Türkiye’de bu alandaki girişimcilere ilişkin olarak yazılan birkaç anı kitabının dışında bir bilgiye sahip değiliz.

Türkiye’de kapitalizmin gelişmesini anlamak bakımından çok önemli olan bu alan tamamen ihmal edilmiş bulunmaktadır. 1970’li yıllardan sonra Türk müteahhitleri Ortadoğu’ya açılarak uluslararası piyasaya girmişler, büyük ihaleler almışlardır. Günümüzde ise Rusya’da ve Türki Cumhuriyetlerde uluslararası yarışma içinde işler alabilmekte ve bu işlerini genellikle başarılı sayılan bir biçimde tamamlayabilmektedirler. Kuşkusuz bu gelişme bir anda ortaya çıkmış değildir, bir tarihsel birikimin sonucudur. Bu birikimin nasıl oluştuğu, bu oluşumda devletin izlediği politikaların rolünün ne olduğu araştırma konusu olmalıdır. Türkiye’de kapitalizmin gelişmesini daha iyi anlayabilmek için bu konudaki araştırma açığının kapatılması gerekmektedir.

Bu yazıda Cumhuriyet’in ilk yıllarında büyük inşaat müteahhitlerinin nasıl doğduğu araştırılacaktır. Onun için büyük müteahhit deyimi neyin kastedildiğine açıklık kazandırmak gerekir. Burada üzerinde durulması gereken konu, büyük müteahhitliği küçük inşaat girişimciliğinden ayıran temel özellik, yapılan işin parasal büyüklüğünden ve hacminden çok, iş ilişkilerinin kurulma biçimi olmaktadır. Küçük girişimci ya da taşeronda işin tanımı, fiyatının oluşumu, kalitesinin değerlendirilişi yüz yüze ilişkiler içinde olur. Oysa burada sözü edilen büyük inşaat müteahhitleri, iş ilişkilerini dayanağını mühendislik bilgisinden alan anonim şirketler içinde kurarlar. Girişimci işini alırken ve işini tamamladığını kanıtlarken kendi dışındaki bir bürokrasi (teknokrasi) ile mühendislik dili ile ilişki kurar. Bu ilişkinin kurulabilmesi için müteahhitlik firması içinde benzer bir teknokrat grubun bu ilişkinin dayanaklarını oluşturacak projeler, şartnameler, hak edişler, kesin hesaplar vb. mühendislik belgelerini üretmesi gerekir. Büyük inşaat girişimcisi böyle bir ilişki içinde bulunan bir kimsedir. Bu özellikleriyle bir sanayileşmiş toplum kategorisidir.

Kuşkusuz, çoğunlukla büyük yatırımlar için söz konusu olan bu tür ilişkiler, belli bir teknik kapasiteyi ve finansman gücünü harekete geçirebilen, büyük bir şantiye örgütlenmesini gerçekleştirebilen büyük müteahhidin işinin örgütlenmesinde taşeronlar kullanmasına engel değildir.

Büyük müteahhidi böyle bir kategori olarak tanımlayınca bunun ortaya çıkışının nasıl gerçekleşebileceğinin koşullarını kestirmek olanağı da doğar. Bunları devlet açısından; (i) Bu tür inşaat yatırımları için bir talebin bulunması, (ii) Bu talebin iş ve mühendislik dünyasının dili içinde ifadesini sağlayacak teknik bir birikime ya da kadrolara sahip olması, (iii) Bu işlerin

görülmesi için gerekli finansmanın sağlanma yolu konusunda bir karar vermiş bulunması diye sayabiliriz. Devletin bu önkoşulları yerine getirmiş olması sadece bir başlangıçtır, yerli büyük müteahhidin ortaya çıkmasını zorunlu olarak gerektirmez; devletin bu talebi yabancı inşaat firmalarınca karşılanır. Yerli büyük inşaat müteahhidinin doğabilmesi için; (i) Belli bir sermaye birikimine sahip girişimcilerin bulunması, (ii) Belli bir mühendislik bilgisinin desteğini harekete geçirebilmesi, (iii) Büyük ölçekli bir şantiye organizasyonunu gerçekleştirme becerisine sahip olabilmesi, (iv) Tüm bunları büyük inşaat düzeninin gerektirdiği kayıtlar sistemine uygun olarak yürütebileceğine güveninin bulunması gerekir. Devletle bu tür ilişkiler içinde bulunan müteahhidin kaderi, tüccardan ve sanayiciden daha çok, devlet bürokrasisinin kendisine karşı olan tutumuna bağlıdır. Müteahhidin bu tür bir işe girebilmesi için devletin iş yapma ahlâkına güvenmesi ya da ilişkileri kendi lehine etkileyebileceğine inancı bulunması gerekir.

Türkiye’de bu koşulların 1930’lu yıllarda bir ölçüde gerçekleştiği ve yerli büyük inşaat müteahhidinin bu dönemde ortaya çıktığı söylenebilir. Bu alan hem büyük kâr fırsatları hem de büyük riskler taşımıştır. Bu nedenle de 1930’lu yıllardaki büyük müteahhitlik girişimleri kurumsallaşarak günümüze kadar sürememişlerdir. Vehbi Koç’un anılarında belirttiği gibi inşaat müteahhitleri için bu dönemdeki akılcı yol, bu yüksek kârlı, aynı zamanda da çok zahmetli alanda belli bir birikim sağladıktan sonra daha güvenli alanlarda yatırım yapmaktır.

Bu yazıda Cumhuriyetin 1930 yıllarından İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar uzanan ve “Devletçilik” dönemi diye bilinen yıllarda inşaat müteahhitliğinin gelişimi araştırılacaktır. Böyle bir araştırma için yeterli bilgi ve belge yoktur. Ancak elimizde çoğu anılardan gelen dağınık bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilerle izlenebilir bir metin kurabilmek için inşaat müteahhitliğine ilişkin temel bazı sorular sorulacak, eldeki malzemenin bu soruları yanıtlamakta nasıl kullanılabileceği araştırılacaktır.

Devletçilik Döneminde İnşaat Müteahhitliğinin Özellikleri

Müteahhitliğin bu dönemdeki durumunu ortaya koyabilmek için şu dört soruya yanıt aranabilir: (i) Devlet yerli müteahhidin doğuşu için gerekli koşulları sağlamış mıdır? (ii) Müteahhitler hangi toplum kesimlerinden ve meslek çevrelerinden gelmişlerdir? (iii) Türk müteahhitler büyük müteahhitliğin gerektirdiği bir örgütlenme ve kurumsallaşma becerisi gösterebilmişler midir? (iv) Devlet ve bürokrasi ile büyük inşaat müteahhitlerinin ilişkisi nasıl gelişmiştir? Bu soruları sırasıyla ele alalım.

İnşaat Müteahhitliğinin Doğuşu İçin Gerekli Koşullar Devlet Tarafından Sağlanıyor muydu?

Yerli inşaat müteahhidinin doğuşu için gerekli koşullar Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın sonuna doğru oluşmuş bulunuyordu denilebilir. 19. yüzyılın ikinci yarısında dünya ekonomisiyle eklemelenmesini yoğunlaştıran Osmanlı İmparatorluğu altyapısını geliştirmek durumundaydı. Osmanlı İmparatorluğu üç kez Umur-u Nâfia Programı hazırlamıştır. Bu programlar yol, demiryolu ve liman ile sulama ve kurutma gibi mühendislik projelerinden oluşmaktadır. Böyle programların varlığı büyük inşaat müteahhidinin doğuşu için gerekli önkoşullardan birincisi olan talebin varlığının bir göstergesi olarak alınabilir. Bu programlardan ilki imar meclislerince hazırlanmıştır. 1845'te her eyalette kurulan imar meclislerinin geliştirdiği öneriler Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek ilk Umur-u Nâfia Programı hazırlanmıştır. Programda yol, köprü ve su yolu isteklerine öncelik verilmiştir (Çadırcı, 1990: 210). İkinci Umur-u Nâfia Programı olarak Hasan Fehmi Paşa'nın 1882'de Başvekâlete bir tezkere ile sunduğu "Anadolu'da İmalat-ı Umumiyyeye Dair Lâyiha" bilinir (Dinçer, 1971: 153-233). Bu program birincisine göre çok daha gelişmiş bir mühendislik bilgisine dayanıyor ve çok daha çeşitli altyapı alanlarını kapsıyordu. Üçüncü program II. Meşrutiyet'in ilanından bir süre sonra 1 Aralık 1908'de Ticaret ve Nâfia Nazırı Gabriel Noradunkyan imzasıyla Sadarete bir tezkereyle gönderilmişti.(1) Cumhuriyet döneminde de iki Umur-u Nâfia Programı hazırlanmıştır. Bunlardan birincisi 1923 yılında Feyzi Bey'in Nâfia Vekilliği sırasında daha Cumhuriyet ilan edilmeden düzenlenmiştir (Nâfia Vekâleti, 1923; Tekeli ve İlkin, 1981) İkinci Nâfia Programı 1929 yılında Recep Peker'in Nâfia Vekilliği döneminde yapılmıştır. (2)

Bu programların uygulanabilmesi için mühendislik çalışmalarının yapılması, ihale dokümanlarının hazırlanması, inşaatın denetlenmesi, vb. işlerin yürütülebilmesini sağlayacak kurumsal ve hukuksal yapıların kurulması gerekmektedir. Nitekim birinci Umur-u Nâfia Programı'nın hazırlandığı yıllarda, 1848'de Nâfia Nezareti kurulmuştur. II. Mahmut zamanında kurulmuş olan Umur-u Nâfia Encümeni'nin bu tarihte Nezaret haline gelmesinden sonra Nezaret'in adına Ticaret kelimesi birkaç kez eklenmiş ve çıkarılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti kurulunca, 20 Mayıs 1920'de kabul edilen 3 sayılı kanunla Ankara'da Nâfia Vekaleti kuruldu (Meydan Larousse, 1972: cilt 9, 196). Bu kurumun işlerliği için gerekli işgücünün ülke içinde yetiştirilmesinin örgütlenmesi gerekmektedir. Birinci Umur-u Nâfia Programının geliştiği yıllarda, 1847'de Mühendishane-i Berri-i Hümayun Programına yol ve köprü dersleri konulmuştur. İkinci programın hazırlanmasından sonra Hendese-i Mülkiye'nin kurulmasıyla sivil mühendis yetiştirilmeye başlanmıştır. Ama oku-

lun yönetimi hala askeri makamların elindeydi. Üçüncü programdan sonra, 1909 yılında Hendese-i Mülkiye'nin yönetimi askeri makamlardan ayrılarak, Nâfia Nezaretine bağlı Mühendislik Mekteb-i Âlisi'ne dönüştürüldü. Okulun yeni müdürü Refik Bey, o tarihe kadar sadece Nâfia Nezaretinde memur olmak için yetiştirilen öğrencilere “şahsi teşebbüs”te çalışmak fikrini de aşlamaya başlamıştı. 1928 yılında Behiç Erkin'in Nâfia Vekilliği sırasında da adı “Yüksek Mühendis Mektebi”ne çevrilirken, tüzel kişilikli, katma bütçeli bir kurum haline getirildi (Tekeli, 1980: 85).

Nâfia Nezaretinin kurulması ve sivil mühendislik eğitiminin geliştirilmesi yanı sıra, inşaata ilişkin bir seri nizamnamenin ve ihale usullerinin yasal sisteminin kurulması da gerekmektedir. Bunlar içinde belki de en önemlisi ihale mevzuatının gelişmesidir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu konuda önemli bir düzenleme yapılmamış olması dikkati çekmektedir. 1293 (1877) ve 1296 (1880) tarihlerinde çıkartılan Emlâk-i Mülkiye ve Vakfiye'nin Tamir ve İnşası Nizamnamesinde yapılacak alım ve satımların usulü için bazı düzenlemeler yer almıştır. Bunun ötesinde genel bir ihale ya da artırma ve eksiltme yasası çıkartılmamış olması ilginçtir. Bu eksiklik herhalde devletin altyapı inşaatlarını imtiyazlarla gerçekleştirme yolunu benimsemiş olmasıyla yakından ilişkilidir. Oysa Cumhuriyet yönetiminin daha ilk yıllarından itibaren bu alanı düzenleme çabası gösterdiği görülmektedir. 1924 yılı Bütçe Kanununa bu konuda iki madde konulmuştur. 1925 yılında çıkartılan 661 sayılı Müzayede ve Münakaşa ve İhale Kanunu ile bu alanda ilk kez kapsamlı bir düzenleme getirilmiştir. Yirmi altı maddelik bu yasanın gerekçesinde “büyük işlere yüksek kapitallerden başka ufak sermayeli ciddi teşebbüs erbabının da iştirak edebilmesini temin etmek ve devlet alış ve satışlarıyla taahhütlerini memleket çocuklarına yaptırma ve binnetice paramızı memleket içinde alıkoymak” niyeti açıkça ifade edilmiştir (TBMM, 1934).

Bu sayılan kurumsal gelişmelerin gerçekleşmiş olması, yerli müteahhidin doğuşu için tek başına yeterli değildir. Nâfia programlarının gerçekleştirilmesi için genelde üç seçenek olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi işlerin yabancı şirketlere yaptırılmasıdır. İkincisi devletin inşaatları emanet yoluyla ya da başka örgütlenmelerle gerçekleştirilmesidir. Üçüncü yol ise programların yerli müteahhitler eliyle uygulanmasıdır.

İlk programların uygulanması için hemen hemen tek seçenek vardır. Yabancı teknik güce, yabancı şirketlere dayanmak zorunludur. Yabancı şirket eliyle uygulama daha çok demiryolları ve liman inşaatlarında görülmüştür. Karayollarında ise yabancı şirket eliyle uygulama, istenilmesine rağmen gerçekleşmemiştir. Bu usulle gerçekleşen tek örnek, araba işletme imtiyazı

karşılığında yaptırılan Beyrut-Şam yoludur. Bu nedenle yol yapımını başlanğıçtan beri devlet üstlenmiş, bu amaçla angarya emek kullanımına dayanan nizamnameler çıkarmıştır. Demiryollarında da devlet yabancı şirketlerin uygulamalarından memnun olmadığı için zaman zaman kendisi doğrudan inşa yolunu seçmiştir. 1871'de Haydarpaşa-İzmit, Mudanya-Bursa, Kasaba-Alaşehir hatlarının yapımına devletçe başlandı. Devletin büyük bayındırlık projelerinin yapımındaki en önemli girişimi, kuşkusuz Hicaz Hattı'nın yapımı olmuştur. Hicaz Hattı, II. Abdülhamid'in İslamcı politikasının bir aracı olduğu için dış finansman bulmakta zorlanınca, Osmanlılar bu hattın finansmanını İslamcı bir kampanyayla içten karşılamak yoluna gitmişlerdir. Bu da demiryolunun yapılmasında yerli malzemeye ve yerli işgücüne dayanılması politikasını beraberinde getirmiştir. İşin başına Anadolu Demiryolu'nun yapımında çalışmış olan Maissner, Paşa unvanı verilerek getirilmiştir. Ama kadro büyük ölçüde Türk mühendislerinden oluşmuştur. Hendese-i Mülkiye'yi bitirenlerin her yıl yarısı bu hatta atanmıştır. Hattın telgraf donatımı ordu telgrafçılarınca, makine mühendisliği işlevleri donanma mensuplarınca karşılanmıştır. İnşaat sırasında İtalyan taşçı ustalarından yararlanılmıştır. Hattın geçtiği çölden bedevi işçi sağlanması zor olduğu için, amele taburları kurularak inşaatta askerler çalıştırılmıştır. 1900-1909 arasında 1500 km.'lik bir demiryolu hattı gerçekleştirilmiş ve Türkler elinde işletmeye açılmıştır. Hattın km.'si şirketler eliyle yaptırılan demiryollarına göre yarı fiyatına mal olmuştur. Bu maliyet düşüklüğünde hattın dar hat olmasının da etkisi olmakla beraber, yine de yapımında bir ucuzluk sağlanmıştır denilebilir. Bu hattın yapımı Türk mühendislerinin uygulamadaki deneyimin artmasını sağlamakta önemli bir okul işlevi görmüştür (Ochsenwald, 1980; Tekeli ve İlkin, 1992).

Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle son yıllarındaki uygulamalarla Türkiye'deki ortamın büyük inşaat müteahhidinin doğmasına büyük ölçüde hazır hale geldiği söylenebilir. Ama Cumhuriyet'in kuruluşundan 1930 yılına kadar geçen dönemde Türk büyük müteahhidinin doğamayışı, büyük ölçüde Cumhuriyet'in bayındırlık yatırımlarının finansmanını iç kaynaklara dayanarak sağlama yolunu henüz geliştirememiş olması yüzündendir.

1930'larda yerli müteahhidin doğabilmesinde belki de en önemli önkoşul, devletin inşaatın finansmanını müteahhide bırakmadan kendisinin ayrıca çözümlenmiş olmasıdır. Devlet finansman sorununun çözümlenmesini bir ölçüde de olsa müteahhit firmadan beklerse, sermaye birikimi sınırlı ve henüz dünya finansman piyasalarına girme olanağına sahip olmayan yerli müteahhit firmaların ihalelere girme olanağı kalmaz; ihaleler yabancı firmalarca kazanılır. Bunun açık bir örneği Cumhuriyet'in demiryolu programının uygulanmasında

ortaya çıkmaktadır. 1924 yılında Nâfia Vekâleti, çıkartılan yasalarla Samsun-Sivas ve Ankara-Kayseri-Sivas ve diğer bazı hatların yapılması ve bunlar için belli miktarda harcama yapma yetkisi ile donatılmıştı. 1925 yılında da bütçeye demiryolunda harcamalar yapmak üzere 11,5 milyon lira tahsisat konulmuştur. Bu dönemde yapılan ihalelerde Samsun başlangıcındaki 7 km.'de Nuri Demirağ'ın, Kayseri Hattı'nda ise Emin Sazak'ın şirketi iş almıştır. Muhtemelen bizim adını bulamadığımız diğer bazı Türk müteahhitleri de iş almışlardır (Bayındırlık İşleri Dergisi, 1938: 51).

Hükümetin bütçeye koyduğu olanaklarla yapılmakta olan demiryolu inşaatlarının hızından tatmin olmayan Cumhuriyet yöneticileri, inşaat hızını artırmak için 1926 yılı sonundan itibaren demiryolu inşaatlarını yabancı firmalara ihale etmişlerdir. 18 Aralık 1926'da Ankara-Sivas ve Samsun-Sivas hatlarının o zamana kadar yapılmayan kısımlarının tamamlanması ihalesi bir Belçika şirketi olan SIT'e verilmiştir. Bu anlaşmaya göre yapılacak işin yüzde 50'si peşin, yüzde 50'si de yüzde 7 faizli, değişik vadeli bonolarla ödenecektir. Şirket iki hatta da inşaata başladıktan bir süre sonra, yeterli finansman bulamayınca işi bırakmıştır. İnşaata bu koşullarda Türk müteahhitler devam etmiş, maliyetleri düşük olduğu için bu finansman koşullarına uyum sağlamakta zorluk çekmemişlerdir (Nâfia Vekâleti, 1923: 27).

Bu grubun başarısızlığının nedenlerini belki de Nuri Demirağ'ın şu be-timlemesinde bulmak olanaklıdır: "SIT Şirketi adındaki Belçika firmasının önüne eski Şehremeni Operatör Emin geçmiş, Tabo ve Korne isminde iki mümessiliyle buraya gelmişti. Nasılsa İtibar-ı Milli Bankası'ndan 90 bin liralık bir teminat mektubu elde etmişlerdir. Bana müracaat ettiler. Bunların ye-gâne sermayelerinin ecnebi olmak olduğu, ne sermaye ve ne de teknik kabiliyeti haiz olmadıkları görülmüş ve hiçbir dürüst evsaf kendilerinde müşahede edilmemişti. Yüzde 11.5 gibi bir kârla inşaatı bize devretmek istiyorlardı. İncelemeler neticesinde bunların avantürist ve tufeyli birer adam oldukları anlaşıldığından taahhütlerini yapamadan memleketten uzaklaştırılması sağlanmıştı" (Deliorman, 1957: 60).

1927 yılı Şubat ayında da bir İsveç-Danimarka ortaklığı olan NOHAP Şirketine Irmak-Filyos ve Feyzipaşa-Diyarbakır hatları ile Ereğli Limanının yapılması ihale edilmiştir. İnşaat bedeli 55 milyon dolar'dır ve şirket 55 milyon dolar'lık kredi sağlayacaktır. Bu kredinin 16 milyonu mukavele tarihinden itibaren sekiz yılda ve geriye kalan 39 milyonu da on yılda itfa edilmek üzere yüzde 7 faizli bonolara bağlanacaktı. Şirketin mali gücünün yeterli olmadığı-nın anlaşılması üzerine, 16 Ağustos 1928'de anlaşma yenilenmiştir. İşin teknik idaresi ve kontrolü bu şirkete bırakılmış, iş parça parça Türk

müteahhitlere ihale edilerek sürdürülmüştür (Bayındırlık İşleri Dergisi, 1938: 51; Nâfia Vekaleti, 1933: 27, NOHAP, 1937).

Kütahya-Balıkesir ve Ulukışla-Boğaz köprü Hattı inşaatı, 15 Haziran 1927'de bir Alman konsorsiyumu olan Julius Berger'e verildi. Şirket 65 milyon Alman markı kredi sağlamıştır. Bu şirket yüklediği işleri mukavelesine uygun biçimde tamamlamıştır. (Bayındırlık İşleri Dergisi, 1938: 52).

Bir başka anlaşma bir Amerikan şirketi olan Foks ile yapıldı. Daha önce Kayseri istasyon, işletme ve atelye binalarının inşaatı Para Şirketine verilmiş bulunuyordu. Bu ihale Foks Şirketine devredildi. Ödemeler diğer ihalelerde olduğu gibi taksitle yapılacaktı. Şirket 1927 yılında inşaatla başlamış bulunuyordu. Atelye binasının Sivas'ta yapılmasına karar verilmesi üzerine, şirketin işinin azalmasını telafi etmek üzere Ankara İstasyonu'nun tevsiatı ve Ulukışla-Boğaz köprü Hattının Julius Berger'e ihale edilen kısmı dışında kalan bölümü bu şirkete verildi (Bayındırlık İşleri Dergisi, 1938: 52).

Cumhuriyet'in onuncu yılına ulaşıldığında, 2301 km. tutan Cumhuriyet'in başladığı demiryolu inşaatlarının 2011 km.'si tamamlanmış ve işletmeye açılmıştı; diğer kesimlerde de inşaat oldukça ilerlemiş durumdaydı. Bu nedenle 1933 yılında Cumhuriyet, demiryolu atılımının ikinci aşamasına girmiştir. Yeni yapılacak olanlar Fevzipaşa-Diyarbakır Hattının Ergani'ye uzatılması, Sivas-Erzurum, Malatya-Divriği ve Filyos-Ereğli hatlarıydı. Bu hatlardan ilk ihale edileni Sivas-Erzurum Hattı oldu. Bu ihaleye Amerikan Foks Şirketi'yle, iki Türk müteahhidi Abdurrahman Naci ve SİMERYOL Konsorsiyumu girdi. İhaleyi kazanan SİMERYOL, Foks Şirketi'nin teklifinin yüzde 50'si düzeyinde bir teklif vermişti. Sivas-Erzurum Hattı ihalesi bir dönüm noktası olmuş, bu ihaleden sonrakilerini hep Türk müteahhitleri kazanmışlardır. Bu ihaleye kadar Cumhuriyet yöneticileri "bir karış daha fazla demiryolu" sloganını kullanırken, bundan sonra "Türk sermayesi, Türk bilgisi, Türk müteahhidi ve Türk işçisi ile demiryolu" sloganını tercih etmeye başladılar. Bu dönüşümün nedeni, geçen dönem içinde Türk müteahhitlerinin biriken becerisinden çok, devletin demiryollarının finansmanında yeni yollara başvurması oldu. (3)

Cumhuriyet döneminin ilk iç borçlanması 14 Kasım 1933 tarihinde 2094 sayılı kanunla yaptığı 12 milyon liralık Ergani Hattı istikrazıdır. Bunu 28 Mayıs 1934 tarih ve 2463 sayılı kanunla yapılan 30 milyon liralık Sivas-Erzurum Hattı istikrazı izlemiştir. Finansmanın iç borçlanmayla sağlanması yabancı firmaların üstünlüğünü kaldırmıştır. Böylece Türk büyük müteahhidinin doğması için önkoşullar tamamlanmıştır (Arsan, 1961: 19-20).

Cumhuriyet'in müteahhitliğin gelişmesini kolaylaştırmakta bu yıllarda attığı bir başka adım, 1934 yılında 2490 sayılı Artırma ve Eksiltme Kanunu'nu çı-

karması oldu. Yasa özellikle küçük ihaleleri yabancılara kapama tercihini yansıtıyordu. Buna karşılık yerli girişimciyi devlete karşı koruma kaygısını taşıyordu. Yasanın gerekçesinde bu husus “(b)ilhassa karşılıklı bir akit olan devlet alım ve satımlarında ferdin haklarını, devlet hakları kadar mahfuz tutmak ve akte riayetsizliklerde mesuliyetleri her iki tarafa karşılıklı ve mütevazin olarak tahmil etmek” olarak belirtilmiştir (TBMM, 1934).

Müteahhitler Hangi Toplum Kesimlerinden ve Meslek Çevrelerinden Gelmişlerdir?

İnşaat müteahhitliği iş ilişkilerinin mühendislik bilgisi üzerine kurulmuş olmasının bu alana herhangi bir sermaye sahibinin girişi için bir engel oluşturacağı, daha çok mühendislik mesleğinden gelen kişilerin bu işlevi yükleneyeceği düşünülebilir. Bunun 1930’lu yılların gerçeğiyle ne kadar uyduğunu görebilmek için dönemin tanınmış Türk müteahhitlerini gözden geçirelim.

Dönemin en ünlü müteahhidi Nuri Demirağ’dır. Samsun-Sivas, Fevzipaşa-Diyarbakır, Afyon-Antalya, Sivas-Erzurum, Irmak-Filyos hatlarında 1012.50 km.’lik demiryolunun yanı sıra, Bursa’da Merinos, Karabük’te demir ve çelik, İzmit’te sellüloz, Sivas’ta çimento fabrikalarıyla, Eceabat-Havra şosesinin ve İstanbul Hali inşaatlarının müteahhitliğini yapmıştır. Demiryolu müteahhitliği nedeniyle Demirağ soyadını almıştır. Nuri Demirağ, Divriği müstantiki (sorgu yargıcı) Ömer Bey’in oğludur. 1886’da doğmuş, çok küçük yaşta öksüz kalmıştır. Divriği Rüşdiyesi’ni bitirdikten sonra, 1906 yılında Ziraat Bankası’nın açtığı seçme sınavını kazanarak, bankanın Kangal Şubesi’nde memur olmuştur. Bankadaki çalışması ona hem Osmanlı bürokrasisine göre daha düzenli çalışan bir bürokrasiyle hem de bankacılıkla tanışma olanağı sağlamıştır. Meşrutiyet’in ilânından sonra Maliye Bakanlığı’nda reform yapılırken Ziraat Bankası memurları tercih ediliyordu. 1911 yılında Nuri Bey İstanbul’a gelir ve Maliye Nezareti’nde memur olur.

Burada terfi ederken Maliye Mekteb-i Âlisi’ne devam eder; Darülfünun Edebiyat Fakültesi’nde Fransızca öğrenir. Mütareke döneminde memurluktan ayrılarak Tahtakale’de kâğıt ve sigara kâğıdı ticaretine atılır. Kurtuluş Savaşı bittiğinde 84.000 TL’lik bir birikimi vardır. 1924 yılında çıkartılan 449 sayılı yasa ile Samsun-Sivas Demiryolu’nu yaptırma yetkisinin Nâfia Vekaleti’ne verilmesinden sonra yapılan eksiltmede Nuri Bey hattın ilk 7 km.’lik kesimini 210.000 TL’lik teklifle kazanmıştır (Şakir, 1947: 5-48; Bayındırlık İşleri Dergisi, 1938: 48). Bu noktaya kadar Nuri Demirağ’ın mühendislikle doğrudan bir ilişkisi görülmemektedir. Böyle bir alana girmek için güvendiği kişi ise, tapu dairesinde mühendis olarak çalışan küçük kardeşi Abdurrahman Naci Bey’dir. Onu işinden istifa ettirerek ortak alır.

Vehbi Koç'un anılarına göre Kurtuluş Savaşı sonrasında Ankara'nın en önemli müteahhidi Hacı Ahmet Zade Nafiz (Kotan) Bey'di. Nafiz Bey, 1887'de Erzurum'da doğmuştu. Kardeşi Necip Bey'le birlikte İstanbul'a yerleşmişler ve Birinci Dünya Savaşı sırasında askeri taahhüt işlerinde bulunmuşlardı. Kurtuluş Savaşıyla birlikte işinin ağırlığını İnebolu'ya kaydırmış, savaş sırasında Ankara'nın İnebolu yoluyla yaptığı ticareti önemli ölçüde kontrol etmişti. Bu dönemde 120.000 liraya bir uçak alarak orduya hediye ettiği bilinmektedir. Savaş sonrasında da Ankara'nın etkili kişilerinden biri haline gelmiştir. Ticaret faaliyetini sürdürmesi yanı sıra "İnşaat-ı Fenniye" şirketini kurarak taahhüt işleri yapmıştır. Ankara'da önemli bayındırlık işleri alan bu şirket, Atatürk'ün emriyle Turhal ve Eskişehir şeker fabrikalarının inşaatını almıştır (Koç, 1973: 48-50; Zeki, 1930-32: 523). Nafiz Bey'in bu alana nasıl bir mühendislik ilişkisiyle girdiği hakkında bir bilgimiz yok.

Dönemin bir başka önemli müteahhitlik kuruluşu ise SAFERHA'dır. Bu Sadık (Diri), Ferruh (Atay), Halit (Köprücü) İnşaat Kollektif Şirketi'nin kısaltılmış adıydı. 1923 yılında Mühendis Mektebi'nden mezun olan üç arkadaş tarafından kurulmuştur (Uluçay ve Kartekin, 1958: 673). Merkezi İstanbul'da olan bu şirketin özelliğini Feyzi Akkaya anılarında "Firmanın ana işi, köprüler ve iskeleler inşa etmek... Türkiye'de ilk defa bir Menck şahmerdan getirip betonarme kazık çakma işine de başlamış bulunuyorlar. Kazık çakma işlerinde rakipsiz, köprülerde ise fazla bir rekabet görmeyen bir firma. Patronlarımız, bizlere teknik icaplardan ayrılmamayı, yapabileceklerimizin en iyisini yapmayı öğretmişlerdir. En uzak yerlerdeki işlere bile, belli safhalarda bizleri yollayıp, son kontrolümüzü yapmamızı, o iş bitinceye kadar da başından ayrılmamamızı istemişlerdir" diye anlatmaktadır (Akkaya, 1989: 64).

1933 yılında birçok mühendis ve müteahhidin birleşerek kurduğu SİMER-YOL'un belki de Türk müteahhitlerinin örgütlenmesinde bir aşama olarak görülmesi gerekir. SİMERYOL, bir tür Türk müteahhitler konsorsiyumudur. Demiryolları yapımı ihalelerine, biraz sonra üzerinde duracağımız biçimde, yabancı firmaların yanı sıra yerli firmaların da teklif vermesi olanağının sağlanması üzerine, Abdurrahman Naci ile yarışabilmek için oluşmuştur. İdare Meclisi başkanlığına 1905 yılında mezun olan mühendislerden Tatar İzzet Bey'in getirildiği bu konsorsiyum Sivas-Malatya-Erzincan bağlantı hatları ihalesini kazanmıştır (Akkaya, 1989: 64; Uluçay ve Kartekin, 1958: 664).

Vehbi Koç da 1932 yılında kaba inşaatı bitirilen Ankara Numune Hastanesi'nin ince inşaatının ihalesine buralarda elektrik tesisatını ve asansörleri yapmaları konusunda bir ön anlaşma yaparak girmiştir. Sağlık Bakanlığı'nın işi vermek için bir yabancı firmanın ortaklığını şart koşması üzerine, Koç bir

Alman firmasının desteğini almıştır. Alman firmasının gönderdiği mühendisin yanı sıra, bir yabancı tesisat mühendisi daha kullanarak işi tamamlamış ve açılışı Cumhuriyet'in onuncu yıldönümü kutlamalarına yetiştirmiştir. Vehbi Koç'un inşaat alanına girmesi aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Önce inşaat malzemesi ticaretine başlamış, bu kanalla müteahhitler çevresiyle yakın ilişki içinde olmuştur. İkinci aşamada alana müteahhit olarak girmiştir. Bu aşamada da işi bilenlerle ortaklık yaparak riskini azaltmaya çalışmıştır. Örneğin Elazığ-Palu Demiryolu hattının ihalesini Ankara'nın deneyimli müteahhitleri Haydar Emre ile Ziya ve Cemil Arıdurunun Haymil Şirketi'yle birlikte almıştır. Koç ortaklarıyla 6 milyon liralık olan bu işte kâr edilirse en çok 350.000 lira alacağını, zarar ederse zarara en çok 350.000 lira ile katılacağını belirten bir anlaşma yapmıştır. Bu ortaklardan özellikle Haydar Bey tanınmış bir müteahhitti; Ankara'da Gazi Terbiye Enstitüsü, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ziraat Enstitüsü, Ordu Evi, Genel Kurmay Riyaseti binalarını yapmıştır (Koç, 1973: 52).

Eskişehir Mebusu Emin Sazak da müteahhitlik yapmıştır. Büyük çiftlik sahibi Hacı Abdullah Ağa'nın oğludur. 1925 yılında bazı mühendislere de hisse vererek 500.000 TL sermayeli Cumhuriyet İnşaat Türk Anonim Şirketi'ni kurmuştur. Bu şirket Ankara-Kayseri Hattı'nda 240 km.'den fazla demiryolu ve Ankara'da çok sayıda bina inşa etmiştir. Daha sonra Bafra ve Beylikahır'da kereste fabrikaları kurmuş, Eskişehir Bankası'nın kurucusu ve İdare Meclisi Reisi olmuştur (Koç, 1973: 54; Zeki, 1930-32: 159; Ökçün, 1971: 97).

Bu bilgileri biraraya getirdikten sonra, diyebiliriz ki inşaat müteahhitliğine girmek için mühendislik hünerlerine sahip olmamak bir engel oluşturmamış, ama mühendislik hünerlerine sahip olmayanlar bu alana girdiklerinde güvenilir bir mühendis ortak bulma çabasında olmuşlardır. Bu dönemde mühendislik bilgisi, belli bir sermaye birikimi olmadan da girişimci olabilmenin yolunu açan bir kapasite olmuştur.

Türk Müteahhitler Büyük Müteahhitliğin Gerektirdiği Bir Örgütlenme ve Kurumsallaşma Becerisi Gösterebilmişler midir?

İlk müteahhitlik firmalarının ciddi bir iç örgütlenmeyi başaramadıkları, bunun için de sürekli olmadıkları anlaşılmaktadır. Feyzi Akkaya çalıştığı SA-FERHA firmasını şöyle anlatmaktadır:

“Merkezde patronlarla benden başka bir muhasebeci, bir mubayaacı, bir de ihtiyar emektar desinatör Artin bulunuyordu. Ne bir muhasebe sistemi vardı ne de evrak ve iş projelerinde bir tasnif ve dosyalama... Öyle günler olmuştur ki, resmi bir yazıyı bulabilmek için dolaplardan yerlere boşaltığımız karma karışık evrak arasında, patronlar dâhil bütün perso-

nel, tavuklar gibi saatlerce eşinmiştir. Para sıkıntısı çekilmemiş hiçbir gün hatırlamıyorum. Bir zamanlar memleketin 14 ayrı yerine dağılmış bulunan şantiyelere gelince: Bunlara hiçbir zaman sorumluluk taşıyıp sahiplenilen biri tayin edilmemiş. Hepsi sorumsuz olan kalfalar ve taşeronlar elinde gelişigüzel idare edilmişler. Zamanla firmada biraz kıdem kazandıktan sonra, merkezdeki bu keşmekeşin önüne geçtim. Dört ay sarf ederek, titiz bir ihtiyar olan Artin'le beraber bütün muhabere dosyalarını tertitledik, projelere bir numara sistemi koyup numaraladık ve sicil defterleri açtık. Sezai de Sivas-Erzurum köprülerinden dönüşünde, muhasebeyi bir sisteme bağlayıp, şantiyelerin hesap işlerini düzene soktu. Ne çare ki 'gelişi güzel' çalışmaya alışık olan patronlarımız bu intizamı bir türlü benimseyemediler! Genişlemek arzularına rağmen, teşkilâtlarını buna uydurma gereğini göremediler. Bizler ayrıldıktan sonra biraz daha dayandılar ve sonunda dağıldılar” (Akkaya, 1989: 64).

Kuşkusuz bu örnekten çıkarak tüm müteahhitlerin bu örgütlenme düzeyinde olduğu söylenemez. Vehbi Koç anılarında Haydar Bey'den söz ederken ciddi, hesabını bilen bir müteahhit tipi çizmektedir (Koç, 1973: 53). Ama genel olarak müteahhitlerin iç örgütlenmesinin gelişmiş olduğu söylenemez.

Müteahhitlerin tek örgütlenme sorunu firma yönetiminin örgütlenmesi değil, onun kadar örgütlenmesi zor olan şantiyenin örgütlenmesidir. Demiryolu inşaatı, emek-yoğun bir inşaatır. Sayıları on binler mertebesinde işçinin çalışmasının örgütlenmesi gerekmektedir. Bu büyük sayıların beslenmesi, yaygın olan sıtma, vb. hastalıklara karşı korunması, işe sevk edilmesi, etkin bir biçimde örgütlenmesi, disiplinin kurulması gerekmektedir. Bu zor bir iştir. Böyle bir şantiyeden söz eden Orhan Pamuk, Cevdet Bey ve Oğulları romanında müteahhidin otoritesinin nasıl kurulduğunu şöyle anlatmaktadır: “Burada en büyük efendi hâlâ Kerim Naci Bey... Burada bütün demiryolu inşaatının en büyük patronu bir toprak ağası... Hem toprak ağası hem demiryolu müteahhidi hem de milletvekili. Nefret ediyorum ondan. İşçiler, ustalar, taşeronlar. Herkes ona aşık: Ata binişini, servetini, yürüyüşünü, yakışıklılığını övüyorlar. Hem kölelik ediyorlar hem de seviyorlar. O ne yapıyor? Hiç! Eskişehir'de bitmeyecek toprağı varmış! İyi insanmış, milletvekiliymiş, iyi nişancıymış... İyi nişancı, kölesinin başını okşayan iyi efendi! Hakkında efsaneler uyduruyorlar. Batsın efsaneler! Artık akıl çağında yaşıyoruz. İnsanlar, insanlar niye bu karanlık güçlere hâlâ hayran?” (Pamuk, 1982: 266-7). Bu alıntının gerçek kişilerden ve yaşanmış hayattan izler taşıdığı kuşkusuzdur.

Bu şantiye örgütlenmesinin çalışanların sağlık koşullarını korumak ko-

nusunda dikkatsiz olduğunu da Feyzi Akkaya anılarından öğreniyoruz. Silisli kayalarda tünel açılırken hiçbir önlem alınmayan Abdurrahman Naci şantiyesinde çalışan işçiler bir süre sonra tekrar işe çağırıldığında ancak yüzde 60'ının hayatta olduğu görülmüştür (Ankara, 1989: 118).

Bu dönemin müteahhitleri özellikle demiryolu inşaatlarından önemli ölçüde birikim sağlamışlardır. Ama bu birikimlerini inşaat müteahhitliği ya da başka bir alanda rasyonel olarak kullanarak birikimlerini kapitalist yolda değerlendirememişlerdir. Bunun nedenleri arasında (i) Taahhüt işlerinin doğası ve konjonktürel yatırım dalgalanmalarının yansımaları olarak ortaya çıkan ve bu sektördeki girişimlerin o tarihlerdeki becerileriyle üstesinden gelemedikleri fon idaresi sorunları ve bunun yanında ülke finans sisteminin yetersizliği, (ii) Çok sektörlü, çok işletmeli anonim şirket modelinin dönemin özel girişimleri için yeterince denenmemiş olması kaydedilebilir. (4)

Disiplinini efsaneleşerek kuran büyük müteahhit kendisini bir kurtarıcı olarak görmekte, birikimini idealleri uğruna kullanmaya çalışarak efsanesini sürdürmek istemektedir. Bunun en belirgin örneği Nuri Demirağ'da gözlenmektedir. Doğum yeri olan Divriği'yi 120.000 nüfuslu bir sanayi kenti olarak planlamakta, etrafı için ideal sanayi ve maden köyleri planları yaptırmaktadır. Uçak fabrikası kurmakta, uçuş okulları açmakta, uçak filosu geliştirmekte ve Yeşilköy'de uçuş alanı inşa etmekte, havacılığın geliştirilmesini bir misyon olarak görmektedir. Demirağ, daha sonra da Milli Kalkınma Partisi'ni kuracaktır (Şakir, 1947: 53-192). Bu dönemin müteahhidi ile Cumhuriyet yöneticileri arasında, kendilerinde bir misyon olduğu duygusunu taşımak bakımından önemli bir fark yoktur. Oluşumlarını Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştiren bu müteahhit-mühendisler kuşağı, bir anlamda XIX. yüzyılın Saint-Simon'cu Fransız mühendislik geleneğini Türkiye'ye yansıtmışlardır. Hobsbawm (1975: 74) söz konusu geleneğin romantik, girişimci ve yaratıcı mühendis kuşağı için "insanlığın kederi, tarih ve kâr'ın bir ve aynı şey" olduğunu kaydetmektedir.

Devlet ve Bürokrasi İle Büyük İnşaat Müteahhitlerinin İlişkisi Nasıl Gelişmiştir?

Büyük müteahhidin doğuşunda tek işverenin devlet olması, müteahhitliğin gelişme gösterebilmesi için, bürokrasi ile müteahhidin ilişkisinin belli bir anlayış içinde olmasını gerektirmektedir. Devletin hem yapılan işin belli kalitede olmasını denetleyebilmesi hem de bu denetimini müteahhide karşı bir husumete dönüştürmemesi gerekmektedir. Bu hassas bir dengedir. Müteahhitliğin toplumda saygınlığını koruyarak gelişmesi, ancak bu halde olanaklıdır.

Kuruluş yıllarında TBMM'nin üzerinde hassasiyetle durduğu bir konu, devletle özel bir ilişki gerektiren müteahhitlik hizmetlerine milletvekillerinin girmesinin yaratacağı sakıncalar olmuştur. Birçok milletvekili önergeler vererek bu alana yasaklamalar getirilmesini istemişlerdir. Örneğin Ertuğrul (Bilecik) Mebusu Ahmet Hamdi Bey verdiği önergede "... Büyük Millet Meclisi azalarının ticaret (edebileceğini), (a)ncak bir takım resmi makamat ile taahhüde girişmeleri(nin)... Millet Meclisi azalığı ile mütenasip" olmayacağını vurgulamıştır. (5) Bu gelişmeler üzerine Meclis, taahhüt işlerine daha önce başlamış milletvekillerinin hakları saklı kalmak üzere bir yasaklama kararı almıştır. (6) Ancak bu kararın ne ölçüde etkili olduğu konusundaki bilgilerimiz yetersizdir. Bu dönemdeki müteahhitlik hizmetlerinin daha çok ufak çaplı inşaat ve özellikle bina inşaatıyla sınırlı kaldığı düşünülebilir.

İnceleme konumuz olan tek parti ve devletçilik dönemi için yaygın kanı, devletin özel girişimciye güvenmediği ve onun gelişmesini engellediği biçimindedir. Oysa Feyzi Akkaya 1950'li yıllara kadar devletle müteahhitler arasında bir güven ilişkisi olduğunu belirtmektedir: "Henüz o devrelerde (1939), devletle müteahhitler arasında sıkı bir işbirliği vardı. Devlet müteahhitleri 'götürü bedelle çalışan kendi adamları' gibi tutardı. Sıkılan, başı dara giren müteahhitlere usulüne göre elini uzatır, onların düze çıkmalarına yardımcı olurdu. O zaman hiçbir müteahhidin bunu kötüye kullandığı görülmemiştir" (Akkaya, 1989: 78).

Akkaya, Sivas-Erzurum Hattı'nda müteahhitlerin bu yakınlığı mukabele olarak, adı geçen hattı kendi kendilerini kullanarak söz verilen tarihte tamamladıklarını bir örnek olarak vermektedir. İdareler bütçe dönemi içinde harcamadıkları parayı daha iş yapmadan güvendikleri müteahhitlere verebilmektedirler. Vehbi Koç da Haymil Şirketi'yle birlikte Elazığ-Van Hattı inşaatını 6 milyon liraya yüklediklerini, inşaatın savaş içinde artan fiyatlar yüzünden 15-18 milyon liraya bittiğini, ama hükümetin kendilerini kurtardığını anlatmaktadır: "*Çok düşündüm, taşındım, soruşturdum. Bizim durumumuzda olan başka müteahhitler bulunduğunu öğrendim. O devrin Başbakanı Refik Saydam, Allah rahmet eylesin, dürüst, cesur bir insandı. Bizleri dinleyip zamanın Bayındırlık Bakanı ve diğer bakanlarla konuştuğuktan sonra, kanunda 'dayanılmayacak bir zarar ve fevkalâde bir zaman olduğu görülecek olursa' maddesine dayanarak, Devlet Şurası'ndan karar aldırıp anlaşmayı günün fiyatlarına göre kabul ettirdi... Zarardan kurtulduk, biraz da kâr ettik*" (Koç, 1973: 53).

Nuri Demirağ ise kendi yaptığı uçakların Türk Hava Kurumu tarafından kabul edilmeyişinden yakınmıştır. Ama bu inşaat müteahhitliği dı-

sındaki bir alandır. Esas birikimini sağladığı demiryolu inşaatları konusunda bir yakınması yoktur.

Feyzi Akkaya'ya göre devletle müteahhitler arasındaki güvenin kopuşu müteahhit Hazık Ziyal'a Porsuk Barajı sırasında yapılan bir ödeme yüzünden olmuştur. Beton bir baraj olan Porsuk Barajı'nın gerektirdiği çimentoyu sağlamak için fabrikalar tüm inşaatın çimento parasının peşin ödenmesini istemişlerdir. İnşaat sırasında paraya sıkışan müteahhit idareye durumunu anlatmıştır: *“Eski demiryolculardan olan müsteşar Ferdi Bey de -gelenek gereğince- derhal halletmiş, ilk hakediş raporunda, tüm çimento bedellerinin Hazık Bey'e ödenmesini emretmiş. Tabii ki bu mukavele şartlarına uymayan bir ödeme şekliydi, fakat hiçbir zaman kötüye kullanılmamış bir geleneğe uyulmuştur.*

Hakediş raporuna son imzayı atması gereken ve şartnameleri aynen uygulamak suretiyle işi batıran birisi, telefonla aradığı müsteşar Ferdi Bey'in 'Ben emrettim, sen imzala!' demesi üzerine imzalıyor, fakat imzasının üzerine 'aldığım emir mucibince imzalandı!' cümlesini ekliyor. İşte bu kelimeler yüzünden Hazık Bey batmış, maliye ve müfettişler üşüşmüşler, kontrol mühendisi Faruk da hapse girmişti.. Bu hadiseyle de o güzel gelenek sona erdi” (Akkaya, 1989: 125). Akkaya, bu anısı ile 1940'ların ikinci yarısında ve 1950'lerde taahhüt işlerini çerçeveleyen anlayışın değişmekte olduğunu kaydetmektedir.

1930'lu Yıllarda Gelişen Büyük İnşaat Müteahhitliğinin Değerlendirilmesi

1930'lu yıllarda gelişen yerli büyük müteahhit olgusunu dört bakımdan değerlendirebiliriz. Bunlar; (i) Devletçiliğin yorumlanması, (ii) İç pazarın ulusallaşması, (iii) Teknolojik gelişme, (iv) Müteahhitlik ve mühendislik mesleğinin kurumsallaşması diye sıralanabilir. Bunları sırasıyla ele alalım.

Türkiye'nin devletçiliği bir ilke olarak kabul ettiği 1930'lu yıllarda büyük inşaat müteahhidinin doğuşu devletçiliğin yorumu açısından üzerinde durulması gereken ilginç bir olaydır. Devletçiliğin sanayi alanında devlet girişimciliğini benimsemiş olmasına rağmen, tarım ürünlerinin ihracında devlet eliyle ihracat ofisleri kurulması alternatifini değil, tarım satış kooperatifleri alternatifini benimsediği bilinmektedir. Bu dönemde Cumhuriyet yöneticilerinin devletçiliği ideolojik olmaktan çok pragmatik bir ilke olarak gördükleri, bayındırlık programlarının uygulanmasında özel girişimciliğin benimsenmiş olmasıyla bir kez daha kanıtlanmış olmaktadır. Devletin bu alana neden girmediyi sorulabilir. Bu sorunun iki yönlü yanıtı bulunabilir. Bunlardan birin-

cisi yerli müteahhitlerin kendilerinden beklenen işlevleri belli bir başarıyla gerçekleştirebilmiş olmalarıdır. İkincisi ise her biri yapıldığı mekâna özgü ve sabit sermayenin planlı kullanımı güç olan inşaat işlerinin devlet girişimlerinden yürütülmesinin istikrarlı bir iş organizasyonuna elverişli sanayi faaliyetlerine göre daha zor olmasıdır denilebilir.

Yerli müteahhitlerin doğuşu bu alanda iç pazarın ulusallaşmasını sağlamıştır. Sivas-Erzurum Demiryolu'nun yerli müteahhitler eliyle yapılmaya başlamasından sonra hiçbir yabancı firma demiryolu alanına girememiştir. Ama liman yapımında Hollandalı firmaların üstünlüğü 1960 başlarına kadar sürmüştür. Ereğli Demir-Çelik Limanı ihalesinin Sezai Türkeş-Feyzi Akkaya firması tarafından kazanılmasından sonra, bu alan da yerli müteahhitlerin eline geçmiştir. İç pazarı denetler hale gelen firmalar 1970'li yıllardan itibaren de uluslararası alanda yarışarak Ortadoğu piyasasında önemli bir yer tutmuşlardır.

Yerli müteahhitlerin gerek iç piyasayı denetler hale gelmesinde, gerek dış piyasada yarışabilirliği başarısında yalnız ucuz emek kullanmayı örgütleyebilmesi değil, aynı zamanda da gerektiğinde kendi olanaklarına uygun alternatif projeler geliştirebilmesi ve inşaatı gerçekleştirmede yeni buluşlar yapabilmesi rol oynamıştır. Bu konuda geniş bir araştırma yapılmamıştır. Ama daha önce sözünü ettiğimiz SAFERHA firması Bandırma İskelesi'nin yapımını 1930'lu yılların sonunda Halit Köprücü'nün bir buluşuyla kazanmıştır. Daha sonraki tarihlerde Sezai Türkeş-Feyzi Akkaya grubunun ihalelerini çoğu kez alternatif projelerle ve daha sonra bazılarının patentini aldıkları buluşlarla kazandığı bilinmektedir. Diğer firmaların bu konuda neler yaptıkları konusunda bir bilgimiz yoktur.

Yerli büyük müteahhitlerin belki de en az başarılı oldukları konunun kendi aralarında bir örgütlenmeyi gerçekleştirmek olduğu söylenebilir. Müteahhitler kendi aralarında örgütlenerek bu alanın etliğini oluşturamamış, müteahhidin yaptığı işlerin başarılı olmasını sağlayacak kuralların yürürlüğe konulmasını sağlayamamışlardır. Kendi uğraş alanlarının saygınlığını garanti edecek etkili bir güç haline gelememişlerdir. Bunun sonucunda müteahhitlik kesimi içinde yarı mafya, yarı arabesk ilişkilerin üretilmesi kolay olmaktadır. Bu ilişkilerin niteliği için Genç (1992)'e başvurabilir.

Ancak, inşaat ve özellikle büyük projelerin tasarım ve uygulamasının, işin doğası gereği, maceraperestlik ile iç içe girdiğini de gözden ırak tutmamak gerekir. Girişim ve macera arasındaki hassas sınır çizgisi, sadece ülkemizde değil, gelişmiş ülkelerin 19. yüzyıl mühendislik deneyimlerinde de sık sık aşılmıştır. (7)

KAYNAKÇA

Akkaya, F. (1989), Ömrümüzün Kilometre Taşları: STFA'nın Hikâyesi, İstanbul,

Feyzi Akkaya Temel Eğitim Vakfı, Cep Kitapları A.Ş.

Arsan, H.Ü. (1961), Türkiye'de Cumhuriyet Devrinde İç Devlet Borçları, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Aydın Tarihi, sayı 9 (Eylül 1934).

Bayındırlık İşleri Dergisi, yıl 5, sayı 5, Birinci teşrin (Ekim) 1938.

Cumhuriyet, 4 Mayıs, 23 Mayıs, 13 Haziran, 14 Temmuz 1933.

Çadircı, M. (1990), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", Tanzimat'tan

Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, cilt I içinde, İstanbul, İletişim Yayınları.

Deliorman, M.N. (1957), Nuri Demirağ'ın Hayat ve Mücadeleleri, İstanbul, Nu.

D. Matbaası.

Dinçer, C. (1971), "Osmanlı Vezirlerinden Hasan Fehmi Paşa'nın Anadolu'nun Bayındırlık İşlerine Dair Hazırladığı Lâyiha", Belgeler, cilt V-VIII, 1968-1971, 9-12, 153-233, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

"Filyos-Ereğli Hattı ile Ereğli Limanı Yapılıyor", Cumhuriyet, 4 Mayıs 1933.

Genç, Ş. (1992), "Mütait": Gönüllü Mahkûm Siyasetçinin, Bürokratin ve Müteahhidin El Kitabı, byy.: Memleket Yayınları.

Hobsbawm, E.J. (1977), The Age of Capital: 1848-1875, London, Sphere Books.

Koç, V. (1973), Hayat Hikâyesi, İstanbul, Vehbi Koç Vakfı.

Meydan Larousse (1972), cilt 9, "Nâfia Nezareti" maddesi, s. 196.

"Mühim Bir İhale: Sivas-Erzurum Hattı Yapılıyor", Cumhuriyet, 23 Mayıs 1933.

"Nafia Vekilinin Beyanâtı", Cumhuriyet, 14 Temmuz 1933; Aydın Tarihi (1934: 34-39).

Nohap (Saabye & Lerche, Kampsax) (1937), Construction des Lignes de Chemins du Fer Irmak-Filyos, Fevzipaşa-Diyarbakır, Göteborg et Copenhague.

Ochsenwald, W. (1980), The Hidjaz Railroad, Charlottesville, University Press of Virginia.

"Orta Doğu'da Sanayileşme ve Güç Dengeleri" konulu Yuvarlak Masa Toplantısı, Fransız Anadolu Araştırmaları Merkezi, 3-4 Mayıs 1993, İstanbul (bildiri metni).

Ökçün, G. (1971), 1920-30 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde

Yabancı Sermaye, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Pamuk, O. (1982), Cevdet Bey ve Oğulları, İstanbul, Karacan Yayınları.
“Sivas-Erzurum Hattı Bir Milli Gruba İhale Edildi”, Cumhuriyet, 13 Haziran 1933. Şakir, Z. (1947), Nuri Demirağ Kimdir? İstanbul, Kenan Matbaası.
TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 7, 8.1.1337 (1921), s. 216.

—, cilt 8, 24.2.1337 (1921), s. 424.

—, cilt 17, 23.2.1338 (1922), s.114-9.

Tekeli, İ. (1980), Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara.

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1981), “1923 Tarihli Umur-u Nâfia Programı”, IX. Türk Tarih Kongresi, cilt III, Ankara, 1-25 Eylül 1949-60.

—, (1992), “Osmanlı İmparatorluğunda 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Nâfia Programları ve Teknoloji Gelişimi Üzerine”, Toplum ve Ekonomi, 3, 27-56.

Ticaret ve Nafia Nezareti'nden 1 Kanun-u Evvel Sene 1324 Tarihinde Makam-ı Sami-i Sadaret-Penahi'ye Yazılan Tezkerenin Sureti [Ministère du Commerce et des Travaux Publics: Rapport de S.E. le Ministre du Commerce et des Travaux Publics S.A. le Grand Vezir, 1 Décembre 1908.(Fr.)]

Türkiye Büyük Millet Meclisi (1934), 1/597 Numaralı Müzayede ve Müna-kaşa Kanunu Lahiyası ve Maliye ve Bütçe Encümenleri Mazbataları, sıra no. 140.

T.C. Nâfia Vekaleti (1933), On Senede Türkiye Nâfiası, Ankara.

Türkiye Devleti Nâfia Vekaleti (1923), Umur-u Nâfia Programı, Dersaadet (İstanbul).

Uluçay, Ç. ve Kartekin, E. (1958), Yüksek Mühendis Okulu, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Zeki, M. (1930-32), Türkiye Teracim-i Ahval Ansiklopedisi, İstanbul, Hamit Matbaası.

Yürüyüş'ün Yürüyüşü:

Kemalist ulusalcılığı diriltme ısrarı olarak “vatanseverlik”

Yürüyüş çevresinin “vatan”, “vatanseverlik” kavramları üzerindeki problemli değerlendirmelerini, yorumlarını, belirlemelerini, pratik tutumlarını ve tabii ki ısrarını anlamak için şüphesiz ki Kemalist resmi tarihi ve ideolojiyi nasıl değerlendirdiğine ve kavradığına bakmak gerekir. Problemleri yaklaşımların temelinde Kemalizm gerçeğinden ve onun, zihinlere empoze edilen çarpıtılmış söyleminden bariz biçimde kopamama halinin yattığı gün gibi açıktır.

Yürüyüş dergisi bir süredir “vatan”, “vatan sevgisi”, “vatanseverlik”, “bu vatan bizim” gibi ulusalcılığa davet çıkaran kavramları ve söylemleri ısrarlı ve bir o kadar da cüretkar biçimde öne çıkartarak işlemektedir. Güncel politik gelişmeler karşısında alınacak olası tutum ya da tavırların büyük bir kısmının içeriğini ve biçimini bahsi geçen kavramlar ve söylemler etrafında biçimlendirmektedir. Gerek iç politik gelişmelere yönelik gerekse de uluslararası ya da bölgesel ölçekteki politik gelişmelere yönelik pratik-politik tutumlarını belirtirken; anti-empyralist vurgular ekseninde esasen ABD emperyalizmini hedefe koyan yönelimlerini somutlarken, tüm yakıcılığıyla toplumsal dokunun her yanına bir şekilde etkide bulunan Kürt Ulusal Hareketine ve mücadelesine yönelik değerlendirmelerde bulunurken ve kimi zaman da kendi kitesine dönük iç eğitim bağlamındaki yazılarında “vatanseverlik” başta olmak üzere benzer içerikteki kavramlar ve söylemler sıklıkla öne çıkartılmaktadır.

Yürüyüş dergisi şüphesiz ki kendisini şekillendiren ideolojik-politik köklere tutunarak konumlanacak, yönelimini tayin edecek ve uygun söylemlerini de buna göre belirleyerek pratik tutum geliştirecektir. Zaten söz ve eylemin iç tutarlılığı da bunu gerektirir. Yürüyüş çevresi de herkes gibi “doğru”luğuna inandığı referansları esas alarak hareket edecektir, etmektedir de. Bugünün meselelerini, sahip olduğu ideolojik-politik esaslara göre tanımlayarak çözebilmenin yolunu yordamını belirlemeye çalışacaktır. Bunlar yapılırken tartışmayı gerektirecek bazı değerlendirmeler, belirlemeler ya da tutumlar da açığa çıkabilmektedir.

Yürüyüş, Halk Gerçeği ve Kurtuluş dergilerinin kimi sayılarında ele alınan

yazılarda yukarıda ifade edilen vurgular çerçevesinde tartışmaya muhtaç konuların olduğu aşıkardır. Özellikle “vatan”, “vatanseverlik” kavramlarıyla oluşturulmaya çalışılan ideolojik-politik zeminin, Kemalist resmi ideolojinin ulusalcı argümanları etrafında yeniden allandırılıp pullandırılarak kitlelere servis edilmesi gibi oldukça problemlı bir yaklaşım söz konusudur.

Yürüyüş çevresinin problemlı değerlendirmelerini, yorumlarını, belirlemelerini, pratik tutumlarını ve tabii ki ısrarını daha iyi anlamak için şüphesiz ki Kemalist resmi tarihi ve ideolojiyi nasıl değerlendirdiğine ve kavradığına bakmak gerekir. Problemlı yaklaşımların temelinde Kemalizm gerçeğinden ve onun, zihinlere empoze edilen çarpıtılmış söyleminden bariz biçimde kopamama halinin yattığı gün gibi açıktır. Mesele irdelendiğinde görülecektir ki Türkiye Devrimci Hareketi’nin temellerinin şekillenmesinde önemli bir yere ve etkiye sahip olan Mahir Çayan’ın Kemalizm’e dair değerlendirmeleri, Yürüyüş çevresinin günümüzdeki problemlı yaklaşımlarının çıkış noktasıdır. Bu yazı kapsamında bir “Mahir Çayan Değerlendirmesi” öne çıkartılmayacaktır. Arzu edenler **Yeni Demokrazi Dergisi**’nin Ocak, Şubat, Mart, Nisan 1989 tarihli, 17-18-19 ve 20. sayılarında 4 bölümlük yazı dizisi şeklinde yayımlanan “**Mahir Çayan’ın Görüşlerinin Eleştirisi**” başlıklı değerlendirmeye bakabilirler. Biz burada sadece bazı vurgulara yer verilerek bugünün uç veren düşünce ve davranışlarının köklerine işaret edilecektir.

Kemalist tarih gerçeğinin ve ideolojisinin nasıl algılandığı, kavrandığı ve ne gibi misyonlar biçilerek onunla ilişkilendiği ya da aksi yönde bir kopuş yaşandığı çok önemlidir. Gerçek anlamda devrimci bir kopuşun gerçekleşip gerçekleşmediğini anlayabilmek için bazen çok ayrıntılı tahlillere ya da değerlendirmelere ihtiyaç kalmayabiliyor. Kemalizm’e dair dile getirilenlere bakmak bile yeterli gelebilir.

Bu bağlamda önceliği, Mahir Çayan’ın kısa ama Kemalizm’e dair düşüncelerini ortaya koyan aşağıdaki ifadelerine yer vermekte fayda vardır.

“Kemalizm, emperyalizmin işgali altındaki bir ülkenin devrimci milliyetçilerinin bir milli kurtuluş bayrağıdır. Kemalizm’in özü, emperyalizme karşı tavrıdır. Kemalizm’i bir burjuva ideolojisi veya bütün küçük burjuvazinin veyahut asker-sivil bütün aydın zümrenin ideolojisi saymak kesin olarak yanlıştır.

Kemalizm, küçük burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavrıdır. Bu yüzden Kemalizm soldur; milli kurtuluşçuluktur. Kemalizm devrimci-milliyetçilerin, emperyalizme karşı aldıkları radikal politik tutumdur.

Ülkede, kendi solunda, emperyalizme karşı hiçbir devrimci, ulusal-radikal sınıf hareketi olmadığı, dünyada bugünkü gibi milli kurtuluş savaşlarının destekçisi bir dünya sosyalist bloğunun bulunmadığı bir evrede, emperyalizme karşı, dünyada ilk muzaffer olmuş bir halk savaşını veren radikal milliyetçiler, bu bakımdan ülkemizin -kökeni Osmanlı alt bürokrasisinin ilericiliğine dayanan- bir orijinalitesidir. Kemalistler için ülkemizdeki asker-sivil aydın zümrenin jakobenleri diyebiliriz.” (Mahir Çayan, Toplu Yazılar, Özgürlük Yayınları, Sf 332-333-334)

Bir olgunun doğru tanımlanması, onun ne ölçüde bilimsel bir tahlille ele alınıp irdelendiğine bağlıdır. Kemalizm gerçeğinin doğduğu, şekillendiği ve sürekliliğini sağladığı koşulların materyalist tarih anlayışından uzaklaşmadan kavranması, anlaşılması ve tanımlanması gerekir. Kemalizm bütünlüklü bir olgudur ve basite indirgenemeyecek kadar da önemlidir. Çünkü Kemalizm Türk devletinin kurucu ideolojisidir. Cumhuriyet olarak tanımlanan devletsel yapılanmanın kurumsallaşmış egemen siyasal gücüdür. Resmîyet kazandırılarak, dokunulmaz kılınarak ve tabulaştırılarak topyekûn toplumun üzerine bir karabasan misali çöreklenmiş ideolojik-politik-sosyolojik-kültürel-ahlaki, psikolojik vb. bütün dokusuna nüfuz eden bütünlüklü ve sistematik ideolojik bir aygıttır.

Eğer Kemalizm gerçeğiyle, yığınlara benimsetilenler arasındaki örtü kaldırılmaz ve zihinleri kuşatmış olan söylemler zinciri tarumar edilmezse, resmî ideoloji olarak tanımlanan Kemalizm, egemen ideolojik güç olarak yığınları esaret altında tutmaya devam edecektir. Üstelik bu durum günümüzde Türk hakim sınıfları arasında süregelen klik dalaşından dolayı daha da önemlidir. Çünkü gözlerimizin önünde cereyan etmektedir ki, kendisini AKP’de temsil eden, Türk hakim sınıflarının bir kliği, kendi sınıfsal çıkarlarını gerçekleştirmek için, “Kemalizm”e çeşitli açılardan saldırıyormuş gibi yapmakta, ama özünde Kemalizm’i bir hakim sınıf ideolojisi olarak yeniden ürettiği koşullarda çok daha önemlidir. Bu yüzden Kemalizm olgusuna her açıdan cephe alarak ve onun öne sürdüğü tüm söylemleri tarihin gerçekleriyle boşa çıkaracak bir tutumun geliştirilmesi kaçınılmazdır. Aksi halde var olan aygıt kendisi dışında her şeyi baskı altında tutarak sürekliliğini sağlayacaktır. Nitekim bugün Türk hakim sınıflarının kendi aralarında süren klik dalaşında, Kemalizm’e ve Kemalist ideolojiye yönelik göstermelik saldırılar (Kemalizm’in özü olan faşist karakteri ve emperyalizm işbirlikçiliği gibi özelliklerine dokunmama) beraberinde kendisine ilerici, demokrat ve hatta devrimci diyen bir çevrenin “AKP faşizmi” karşısında, başını CHP’nin çektiği, Türk hakim sınıflarının diğer kliğinin ardında yedeklenmeleri tehlikesini doğurmuştur. Kendilerine ilerici diyenler, AKP karşısında Kemalizm’in “ilericiliğine”

sarılmışlardır. Böylelikle Kemalizm kendini “sol” olarak yeniden üretmektedir.

Bu minvalde bakıldığında M. Çayan’ın yukarıda dile getirdikleri her açıdan sorunludur. M. Çayan bu değerlendirmesinde Kemalizm gerçeğinin ideolojik temellerini, siyasal çizgisini, sınıfsal-sosyal dayanaklarını resmi söylemlerini kurularak yığınlara sunduğu biçimiyle kavramakla kalmıyor, ayrıca devrimci misyonlar yükleyerek Kemalizm’i yeniden allayıp pulluyor. Yürüyüş çevresinin bugün dile getirdikleri de M. Çayan’ın çizmiş olduğu Kemalizm tablosundan renğini almaktadır.

Bir de İbrahim Kaypakkaya’nın büyük bir titizlikle tahlil ederek tanımladığı Kemalizm gerçeğine kısaca bakmak gerekir.

“Kemalizm demek, fanatik bir anti-komünizm demektir...

Kemalizm demek, işçi ve köylü yığınlarının, şehir küçük burjuvazisinin ve küçük memurların sınıf mücadelesinin kanla ve zorbalıkla bastırılması demektir...

Kemalizm demek, her türlü ilerici ve demokratik düşüncenin zincire vurulması demektir...

Kemalizm demek, her alanda Türk şovenizminin kıskartılması, azınlık milliyetlere amansız bir milli baskının uygulanması, zorla Türkleştirme ve kitle katliamı demektir...

Kemalizm’in ‘istiklal-i tam’ ilkesi demek, yarı-sömürgelik şartlarına seve seve razı olma ilkesi demektir. Kemalist Türkiye, yarı-sömürge Türkiye’dir. Kemalist iktidar, İngiliz-Fransız emperyalizmine ve daha sonra Alman emperyalizmine uşaklık eden, onlarla işbirliği eden bir iktidar demektir...

Kemalizm, komprador Türk büyük burjuvazisinin ve orta burjuvazinin sağ kanadının ideolojisidir...

Kemalizm’in faşizmle bağdaşmaması bir yana, Kemalizm, bizzat faşizm demektir... (Seçme Yazılar, Sf 244-247, İ. Kaypakkaya)

Yine M. Çayan’ın aksine, resmi ideolojik söylemlerin yere göre sığdıramadığı “Kurtuluş Savaşı” gerçeğine Kaypakkaya’nın bakışı ise kısaca şöyledir.

“Kurtuluş Savaşımız, Şafak revizyonistlerinin iddia ettiği gibi, ‘Asya’nın ezilen halklarına’ değil, Asya’nın korkak burjuvazisine ve bir de emperyalist ülkelerin mali-oligarşisine ‘cesaret ve umut vermiştir’. Asya’nın korkak burjuvazisi, Kemalist devrimde kendi gerici emellerinin gerçekleştiğini görmüştür; köklü bir anti-emperyalist ve anti-feodal devrim olmadan, kitlelerin devrimde hakim rolü olmadan, yerli hakim sınıfların çıkarları zedelenmeden, burjuvazi ve toprak ağalarını da rahatsız eden sömürge yapmayı tasfiye etmek, fakat, öte yandan da işbirliğine devam etmek, yarı-sö-

mürge yapıyı devam ettirmek, emperyalistlerle elele ülkeyi talan etmek ve kitlelerin köklü bir devrim isteğini emperyalistlerle birlikte boğmak ve bastırmak: Bu, köklü bir devrimden tir tir titreyen Asya'nın burjuva ve toprak ağası sınıflarının istediği şeydir.” (age, Sf 226)

İki farklı bakış açısı, iki farklı değerlendirme ve tanımlama. M. Çayan'dan ve İ. Kaypakkaya'dan aktarılan değerlendirmeler yan yana konulduğunda Kemalist hareketin, iktidarın ve Türk devlet ideolojisi olarak da bildiğimiz Kemalist resmi ideolojinin kimler tarafından, nasıl tahlil edilerek kavrandığı ve kitlelere taşındığı açık biçimde ayrıştırılacaktır. Kemalizm algısı aynı zamanda Türkiye gerçeğinin birçok yönüyle nasıl kavrandığının da göstergesidir.

Bu yüzden hakim sınıfların iktidarının ideolojik altyapısını şekillendiren ve ihtiyaca paralel kurgulanıp dizilerek yığınlara benimsetilen resmi tarihle, materyalist tarih anlayışının alt-üst edici yöntemleriyle silahlanıp amansız bir ideolojik savaşıma tutuşmak zorunludur. Bu mücadele verilmeden, geniş halk yığınlarının bilinçlerini bulanıklaştırarak kendi gerici söylemlerini egemen kılmış olanların; zihinleri esaret altına alan, zincire vuran bağnaz ideolojiler karşısında istenilen düzeyde güçlü ve kararlı devrimci irade ve aynı zamanda mücadele dinamikleri yaratabilmeleri zordur. Kemalizm'den kopuş esas ve öncelikli adım olmak zorundadır. Ancak o vakit zihinler arınabilir ve üzerinde devrim yapılmak istenen toprağın gerçek dinamikleri açığa çıkartılabilir.

Yığınlar, kendilerinin olmayan ve esasen egemen sınıfların ihtiyaç duydukları kurgulanmış bir tarihi sahiplenmeye mahkum edilmiştir. **Bu mahkumiyetten kurtulmuş ve özgürleşmiş zihinler ancak ve ancak Kemalizm'le devrimci temelde hesaplaşmakla ve ondan köklü bir kopuşla mümkündür.** Aksi halde bu hastalıklı ve bir o kadar da bozuk olan zeminin geniş halk yığınlarını nefessiz bırakmasına bilinçli ya da bilinçsiz destek sunmuş oluruz.

Kemalizm'i var eden koşullar ve o koşullarda hayat bulan dinamikler doğru kavranmadığında tarihi süreçlere ve şahsiyetlere umulmadık misyonlar yüklemek gibi yanılığlı değerlendirmelere kapı aralanır. İlerici, devrimci roller atfedilerek süreçlere ya da olgulara kendilerini de aşan tanımlamalarla nitelendirmelerde bulunmak, gerici ideolojinin yaşam alanlarını beslemek demektir.

Kemalizm'i, “devrimci milliyetçilikle”, “emperyalizme karşı tavrı alışla”, “sol” olmakla ya da sınıfsal-sosyal temeli itibariyle “burjuva ideolojisi olmamakla” nitelenmek aslında her şeyi izah etmektedir. Kemalist ideolojinin mayasında ırkçılığa dayalı despotik düşünceler hakimken, bu gerçeği görmezden gelmek en iyimser tabirle ideolojik-politik körlüktür.

Yürüyüş çevresi de bahsedilen sorunlu zeminde konumlanarak yanlışlıklar silsilesine süreklilik kazandırmaktadır. “Vatan”, “vatanseverlik” vurgusu üzerinden Kemalist ulusalcı ruhu diriltmek adına Kemalist tarih kurgusunun cep-haneliğinden beslenerek, yığınları, hakim ulus ideolojisinin bataklığında çürümeye terk ediyor. Resmi tarihi ve ideolojiyi devrimci söylemler adı altında yığınlara yeniden sunuyor. Bu durumu daha açık biçimde gözler önüne sermek için Yürüyüş dergisinin kimi sayılarındaki vurgulara göz atmakta fayda vardır.

Kemalist tarih mirasçılığı:

Yürüyüş dergisi “vatanseverlik” kavramı üzerinde söylem geliştirirken, doğrudan Kemalizm tarihinin yalan, yanlış ve kurgulanmış sunumuna yönelmektedir. Oysa Kemalizm’in kendisine yaşam alanı oluşturmak için nasıl bir tarih yazımına giriştiğini ve bununla birlikte nasıl bir ideolojik zemin yarattığını hesaba katarak yaklaşması gerekirdi. Ama “elmanın içindeki kurt” misali özündeki Kemalist damar buna elvermiyor.

“Ulusal topluluğu organik bir birim olarak romantize etme ihtiyacı söz konusu olduğunda geçmiş olaylar mantıklı bir araştırma ve takdirin ötesine geçen bir yaklaşımla, abartılarak ‘tarihselleştirilir.’ Tarihin destansı bir üslup ile aktarılması milli duyguları canlandırır. Aidiyeti ayakta tutar ve en temelde ulusal topluluğa özgüven aşılar. İşte tam da bu noktada, ortaya çıkan boşlukları dolduracak edebi temsil olanakları devreye girmeye hazırdır. Bu nedenle milli tarih yazımı ve tarihsel belgelerin yorumu, zaman içinde, kaçınılmaz biçimde eğilip bükülebilme olanağı taşıyan çeşitli kurgu ve perspektifler ile donatılmıştır. Bir ulusun kahramanlık anlatısı üzerinden tarihselleştirilmesi, o topluluğun ‘nev-i şahsına münhasır’ olarak tasarlanmasına yol açmaktadır, çünkü emsalsizlik, milli duygunun en önemli doyum noktalarından birisidir.” (Memalik-i Şahane’dan Vatan’a, İletişim Yayınları, Sf 22-23, Sezgi Durgun)

Tarih yazımı ulus devlet ideolojisini şekillendiren egemen sınıflar açısından yaşamsaldır. Ulusun kendini konumlandığı ve “benim” dediği toprak parçasının “vatan” ya da “anavatan” gibi manevi aidiyet duygusuyla zihinlere yer edinmesi, hakim sınıfların **temel** arzusudur. O yüzden sunulacak tarih ne kadar yüceltilirse, tabulaştırılırsa veya mitleştirilirse yığınlar nezdinde o derece yankı bulur. Kemalist tarih yazımının “ruhu” da esasen bu temelde oluşturulmuştur. Aksi halde yığınların mili duyguları egemen sınıfların her daim kullanabileceği ve provoke edebileceği potansiyel bir güce dönüşmezdi.

Yürüyüş çevresi ise Kemalist ideolojinin çok büyük bir itinayla kurgulayarak yazmış olduğu resmi tarih argümanlarının özündeki ırkçı, şovenist, asimilasyoncu faşist ideolojiyi bir kenara bırakarak kendisini de aynı akıntıya bırakmakta bir çekince görmüyor.

“1915’te düşmanı Çanakkale’den geçirmemek için 200 bin asker toprağa düşmüştü...”

“Ya İstiklal Ya Ölüm! dedi Kuvvacılar; vatan İngilizler’in, İtalyanlar’ın, Fransızlar’ın, Yunan’ın işgali altındaydı.”

“Emperyalizmin silahlandırıp Anadolu’ya saldırttığı Yunan askeri, 15 Mayıs 1919’da İzmir’e çıktı. İzmir’e çıkan ilk Yunan askeri de alınının ortasından kurşunu yedi. İzmir’in işgaline karşı ilk direnişi başlatan gazeteci Hasan Tahsin’dir. Kurşunları bitene kadar çarpışır ve cebindeki bombayı da savurduktan sonra şehit düşer.”

“İlk Kuvva-i Milliye 1919 Mayıs’ının sonlarında Ödemiş’te kuruldu(...) Birçok yerde vatansever subaylar ellerinde kalan az sayıdaki askeri birlikle milis kuvvetlerinin kurulmasına girişti.”

“Egemen sınıfların teslimiyetçiliği, çeşitli küçük-burjuva kesimlerin mandacılığı savunmalarının aksine Anadolu’da birçok yerde işgale karşı yerel direnişler başlamış ve yerel kongrelerde, Erzurum ve Sivas kongrelerinde vatanseverlerin hedefi belli olmuştur: YA İSTİKLAL YA ÖLÜM!” (Yürüyüş, Sayı 260, Sf 10-11)

Yine aynı sayıdaki başka bir yazıda, “Halkın yanlış yöne kanalize olan duygularını dönüştürmek için ne yapmalıyız?” sorusuna cevaben; “ikincisi; kendilerini ‘ulusalci’ olarak nitelendiren, ‘Kemalizm’i kendilerine bayrak yapan oluşumların ise, 1923 Kemalizm’i ile uzaktan yakından hiçbir ilgileri yoktur.” (Sf 34)

“Halkın ‘yedi düvele alerjisi’nin nedeni tarihseldir.” (Yürüyüş, sayı: 260, Sf 32)

Benzer içerikte başka alıntılara da yer verilebilirdi. Lakin, eleştiriye konu olan noktanın anlaşılması için yukarıda ifade edilenler yeterlidir herhalde.

Aslında “... **1923 Kemalizm’i ile uzaktan yakından hiçbir ilgisi yoktur**” şeklindeki bir ifade bile Yürüyüş çevresinin Kemalist tarihin güzellemelerini nasıl sahiplendiğini göstermektedir. Türk ırkçılığının, şovenizminin kimlik kazanarak köleleştirdiği Kemalist ulusalcılığı sahiplenenlerle, adeta yarışa tutuşuyor Yürüyüş çevresi. Geniş halk yığınlarını ırkçı-şovenist zehirlenmeyle büyük bir yıkıma uğratmış olan sanki Kemalizm ideolojisi değilmişçesine, Yürüyüş çevresi her ne hikmetse “1923 Kemalizm”ini işaret etmektedir. Kendi subjektif düşünceleriyle misyon biçmeye çalıştığı Kemalizm gerçeğinin bir bataklık olduğunu görmezden gelerek, yığınları orada nefeslenmeye davet ediyor.

Kemalizm’in doğup geliştiği, şekillendiği tarihi koşullara, koşulları şekillendiren dinamiklere, karmaşık ilişkiler ağına ve durmadan değişen güç dengelerinin o günkü koşullara nasıl ve hangi yönde etkilerde bulunduğu gerçeğine

sorgulayıcı ve materyalist tahlilci bir bakışla yaklaşılmadığı zaman üzerinde konuşulan, tartışılan meseleyi hem anlamak hem de doğru tanımlamak pek de kolay olmayacaktır. Bunun en somut örneği Yürüyüş dergisinden yapılan alıntılardır. Kısaca bakmak gerekirse:

1915 Çanakkale Gerçeği

Yürüyüş'e sormak lazım, nedir 1915 Çanakkale'si? Çanakkale hangi emellerle girilen bir savaşın parçasıydı? Halk, kimler adına ve ne uğruna o cephelere sürüldü? Halkı peşinden sürükleyenlerin gerçek amacı neydi? Çanakkale bir yurt savunması mıydı yoksa emperyal emellerin trajik bir yenilgisi miydi?

Görünen o ki Yürüyüş, Çanakkale'de olup bitenlerin asıl arka planından bihaber, düşen 200 bin askerle ilgilenmeyi önemseyerek kitlelerdeki ulusalcı, milliyetçi duygulardan demlenmeyi yeğliyor.

Resmi tarih de kendi ideolojik argümanlarını çoğu zaman kahramanlık hikayeleri üzerinden şekillendirir ve "kanla yıkanan topraklar" söylemiyle yığınlara vatan, vatanseverlik duygularını aşilayarak, onları kendi köhnemişliğine esir eder. Oysa tarihi süreçlerin ve süreçlerdeki olayların, ekonomik, siyasi, sosyal, ideolojik vb... yığınlarca unsurla beslendiğini ve iç içe geçen karmaşık ilişkiler zincirinden oluştuğunu biliyoruz. Bütün mesele olgulara mümkün olduğunca bütünlüklü ve bir o kadar da ayrıntılı bakabilmektir.

Çanakkale'nin öncesi vardı. Osmanlı devleti birinci emperyalist paylaşım savaşında Alman emperyalizminin yanında bir taraf olarak yer aldı. İttihat ve Terakki de dönemin siyasi-ideolojik aktörü olarak Osmanlı'yı bu savaşa Turancı emelleri adına sürükledi. Osmanlı'yı eski ihtişamlı günlerine yeniden kavuşturmak yani yeni nüfuz alanları edinmek hevesiyle halkları bu emperyal savaşın cephelelerinde ölüme taşıyan Türk komprador burjuvazi, büyük toprak ağalarının siyasi temsilcisi İttihat ve Terakki'ydi. Çanakkale'de, Kafkas cephesinde, Arap yarımadasında, Afrika'da yüz binlerce ölüme neden olan savaşta Osmanlı doğrudan bir taraftı.

Osmanlı'nın önlenemeyen çöküşü, dağılışı ve durmadan yitirilen topraklarla gelen küçülmesi İTC'yi tedirgin etmişti. Osmanlı'nın dağılması kaçınılmazdı. Ulus devletler gerçeği ve kapitalizmin önüne geçilemez sarsıcılığı bunun yolunu çok öncesinden açmıştı. Osmanlı, ekonomik, sosyal, siyasal, askeri ve idari açıdan krizler sarmalındaydı. İTC de tasarlamış olduğu Türklüğe dayalı ulus-devlet oluşturmayı bir çözüm olarak görüyordu ve bunu gerçekleştirmenin fırsatını kolluyordu. Birinci emperyalist paylaşım savaşını, amaçlarına uygun bir fırsata dönüştürme niyetindeydi.

Nitekim savaşın başlamasıyla Osmanlı da yerini aldı. Tarafsız kalan bir ülke

ve ülkenin emperyalistlerce işgali gibi bir durum söz konusu değildi. Osmanlı devleti, II. Abdülhamit'le başlayan, İTC ile derinleşerek devam eden Alman emperyalizmiyle ilişkilerinin basit bir kurbanı da değildi. Çıkarların örtüştüğü emperyal amaçlar söz konusuydu. Şüphesiz ki Alman emperyalizminin de yayılmacı emelleri vardı ve Osmanlı da bunun bir taşeronuydu. Osmanlı ekonomik, siyasi ve askeri açıdan eşine az rastlanır biçimde Alman emperyalizminin güdümüne girmişti. Osmanlı ordusunun kilit önemdeki noktalarına Alman generalleri komuta ediyordu. Orduya eğitimi de Alman subayları veriyordu. Öyle ki Alman generali Von der Goltz, Osmanlı'da Genelkurmaylık düzeyinde 2. Başkan sıfatıyla görev yapıyordu. Donanmalara bile Alman deniz subayları komuta edebiliyordu. Çanakkale'de bazı ordu birliklerinin başında Alman subayları yer alıyordu. Çanakkale savaşına komuta eden en yetkili subay da bir Alman olan Liman Von Sanders idi. İşte böylesi bir iç içe geçmişlik halinde Osmanlı Almanya'nın yanında saf tutarak savaşa dahil oldu.

Evet, Çanakkale'de bir savaş yaşandı. Osmanlı'nın sınırları dahilinde yaşanan farklı inançların ve etnik kimliklere sahip on binlerce insan yaşamını yitirdi. Bu savaş halkların değil egemen güçlerin paylaşım savaşıydı. Türk hakim sınıflarının gerici İttihatçı zihniyet aracılığıyla kendi sınıfsal çıkarlarını yaşama geçirmek için Osmanlı halkını kırdırma savaşıydı. Daha büyük paylar elde etmek için girdikleri savaşta güç dengeleri değişip de kaybetmeye başladıklarında savaşın niteliği değişmeyecekti. İttihatçı subaylarla Alman subaylarının emirleriyle ölüme terk edilen halkların savaşı değildi. Resmi ideolojinin, Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten İttihatçıların emperyal emellerini göz ardı ederek, işgale uğramış bir ülkenin "vatan savunması" gibi sunması anlaşılır. Ancak Yürüyüş'ün de bu söylemleri beslemesi ilginçtir.

Nasıl oluyor da Alman emperyalizminin pay hesapları yaptığı, İttihatçıların eski sınırlarına kavuşma arzusu güderek girdikleri bir savaşa böylesine bir misyon biçiliyor, doğrusu anlamak güç. Ama Yürüyüş'ün yaratmaya çalıştığı algı ve aşılacak istediği düşünce belirgin; ulusalcı ruhun tarihsel köklerini, kendi konumlandığı pozisyona uyarlamak!

Milli kahramanlıkların ideolojik rezervi gibi görülen Anafartalar, Conkbayırılar, Sarıkamışlar vs. İttihat ve Terakki zihniyetinin, ırkçı, şovenist, yayılmacı emelleriyle, Alman emperyalizminin, paylaşılan dünyada kendine yeni pazarlar açma arayışının kesitiği noktaların sonuçlarıdır. 1880'lerde başlayan ve 1900'lerin başında zirve yapan Osmanlı-Alman ilişkileri anlaşılmadan ve İTC'nin ırkçı, milliyetçi kalkınma modeliyle emperyalistler arasına geç de olsa girebilen onun hızla gelişebilen Almanya'ya olan hayranlığı kavranmadan, o süreçler ve süreçlerin gerekçeleri tam olarak açığa kavuşturulamaz.

Çanakkale savaşlarının sunuluş tarzına bakıldığında egemen gerici ideolojinin arka plandaki gerçek nedenleri, süreçleri ve sonuçları bilinçli biçimde görmezden geldiği ve onun yerine ulusal algı ve hisleri mayalama amacı güderek gerçekleri tahrif ettiği görülecektir. Ne yazık ki Yürüyüş de aynı kulvarda kendine bir yol açma çabasında, ve ısrarına bakılırsa da bu durumdan gayet memnun gözüküyor.

Yürüyüş'ün tarih algısını resmi tarihin yani Kemalist tarih diziminin söylemleri şekillendirmektedir. Çanakkale'den "vatan", "vatanseverlik" hissiyatları için feyiz aramaktadır. Kimlerdi bu savaşta ölenler? Türkler, Kürtler, Araplar, Çerkezler, Tatarlar, Gürcüler, Lazlar, Nusayriler, Ezidiler, Rumlar, Ermeniler yani mevcut bütün ulus ve azınlık milliyetlerden, ezilen mezheplerden Osmanlı halkı cephelere sürülmüştü. Osmanlı ordu bileşeni milli hislerle değil İttihatçıların emperyal emelleriyle bezenmiş cihad ilanlarıyla, fetvalarla dini duyguları kullanılarak harekete geçirilmiş karmaşık etnik kimliklerden oluşuyordu. Sayılara az da olsa gayrimüslimler de Osmanlı ordusu saflarında yer alıyordu. Buradan yola çıkarak bütün Osmanlı halkının "yurt savunması" adına bedel ödedi gibi hamasette bulunmak tarihi ve gerçekleri çarpıtmaktır. Oysa aynı süreçte Anadolu'nun kadim uluslarından Ermenilerin topyekûn soykırımı planlanıyordu ve en ince ayrıntısına kadar hazırlıkları yapılıyordu.

Yürüyüş, gerçekleri bütünlüklü olarak görmek gibi bir amaç taşıyor. "Vatan", "vatanseverlik" adına ne bulabilirim diye bakıyor. Hal böyle olunca "vatan" vurgusu adına, Çanakkale'de yaşamını yitiren 200 bin insanın trajik ölümünden ulusalçı duyguları diriltmeye yöneliyor. Tabii bu yaklaşımını Çanakkale ile sınırlandırmıyor, sonraki süreçleri de aynı şekilde ele alarak kitlelere taşıyor.

"Milli Kahramanlar" Efsanesi

Osmanlı savaşta yenilince emperyalistler de, kalan toprakları kendi aralarında paylaşmaya giriştiler. Mondros'la birlikte yeni bir süreç başlıyordu. İngiltere, Fransa, İtalya gibi emperyalist ülkeler daha öncesinde yapılan gizli anlaşmalarla aslında kağıt üzerinde paylaşımı halletmişlerdi. Pratik süreç de bu minvalde gelişmişti. Dağılan Osmanlı, emperyalistler için kolay lokmaydı. Yine de bir Osmanlı hükümeti ve devleti halen mevcuttu. Ama emperyalizmin güdümündeydi. Buna rağmen işgaller devam etti.

Yürüyüş, tam da bu konu bağlamında İngilizlerin desteği ve yönlendirmesiyle Ege'den başlayarak iç bölgelere doğru işgale başlayan Yunanlılara karşı ilk kurşunu sıkmakla kahramanlaştırılan gazeteci Hasan Tahsin'i anar ve şehitliğine vurguda bulunur. Elbette ki bir toprak, işgalci bir güç tarafından işgal edilirse, bir ulus ya da halk ilhaka maruz kalırsa orada bir direniş ya da savaş da

kendi dinamikleri üzerinden doğup gelişebilir. Bu, gayet olağan ve aynı zamanda haklı bir gelişmedir. Bu yanıyla anlaşılır.

Fakat süreç de tek tek olaylarla izah edilemeyecek kadar karmaşıktır. Söz konusu olan kahramanlıkta ve onun üzerinden işlenecek vatan duygusuysa bahsi geçen tüm süreç Yürüyüş'e göre kahramanlıklarla doludur. Zaten resmi öğretiler de bu şekilde sunmaktadır.

Hasan Tahsin bir "vatansever"dir. Ulus devletler oluşturulurken sürece yön veren burjuvazi de tartışmasız olarak "vatansever"di. Vatan toprağına karşı aidiyet duygusu şüphesiz ki her sınıf ve tabakadan kesimler açısından farklılıklar gösterir. Hasan Tahsin, su katılmamış bir İttihat ve Terakkicidir ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın tetikçilerindendir. İ. Enver'in, M. Talat'ın güvenini kazanmış ve bir zamanlar kendisine verilen tetikçilik görevlerini harfiyen yerine getirerek rolünü ispatlamış bir kişiliktir. İttihat ve Terakki'nin tasavvur ettiği "vatan" için elbette ki canını ortaya koyacaktır. Devrimciler, komünistler ise her "vatansever"in ideolojik politik arka planını dikkate alır ve onu kendi ölçüleri içerisinde değerlendirir. "Vatansever" olunabilir ama her "vatanseveri" de kendi nitelikleri çerçevesinde ölçüp-tartmak gerekmez mi? Yürüyüş bunu yapmıyor, yapmaya da yönelmiyor. Örneğin Yürüyüş'ün bu yaklaşımı, onbinlerce Rum'un, Ermeni'nin en vahşi yöntemlerle katledilmesinde rol oynayan "İpsiz Recep"lerin, Topal Osmanların, birer kahraman olarak kutsanmasıyla aynıdır! Yoksa Yürüyüş, bu "ipsiz"leri, "topal"ları da mı sahipleniyor! Yanlış anlaşılmasın bizlerin topalları küçümsediğimiz ya da dalga geçtiğimiz yok. Böyle bir şey söz konusu olamaz. Ama Yürüyüş, böyle bir tarih yazarken, halktan öğrensin! Halk, o engin bilgeliğiyle, resmi tarihin kahramanlarını doğru teşhis etmiştir. Katliamda durdurak bilmeyene "ipsiz" demiş, Balkan Harbinde yaralanarak sakat kalan, Osman'a da, bu intikamcılığının nedeni olarak Topal lakabını uygun bulmuştur!

Daha da öteye giderek Türk milliyetçiliğinin "vatanseverlik" adına kışkırtılarak ırkçı-şovenist bir kimliğe bürünmesinin ana hammaddesi olan resmi tarih şiarlarını kendine referans alıyor. "YA İSTİKLAL YA ÖLÜM" şiarını güncellemeye çalışırken Kemalist ulusalcılığa yelken açtığını göremiyor ve Kemalizm'in efsunlu söylemleri arasında yitip gidiyor. Türk milliyetçiliğinin bozulan özünü devrimleştirilmeyi(!) -ki Yürüyüş'e göre bu öz 1923 Kemalizm'idir- bir görev olarak önüne koyuyor zaten. Böylesine bir görev de ancak ulusalcılıkla icra edilebilirdi.

"Kuvvacılar"dan, "vatansever subaylar"dan ve kongrelerden mandacılığa karşı çıkan "vatanseverlerin hedefi"nden yola çıkarak "YA İSTİKLAL YA ÖLÜM!" şiarıyla süreçleri okumaya çalışıyor Yürüyüş.

Bahsedilen süreçler ve yaşananlar ne Yürüyüş çevresinin dizdiği gibi basit, tekdüze ve öncesizdir ne de resmi tarihin Türk milliyetçiliğini her yönüyle çıl-

gınlık düzeyinde kıskırtarak kahramanlıklar içerisinde sunmaya çalıştığı gibi basit ya da düzmecelelerden ibarettir. M. Kemal'in 19 Mayıs 1919'la başlattığı resmi tarihin ana omurgası, "Nutuk"la oluşturulmuştur. Yani bir tarih kurgulanmış ve resmiyet kazandırılmıştır.

Öncelikle bazı tarihi süreçleri ve dinamikleri açıklığa kavuşturmak gerekir. Yürüyüş, İttihat ve Terakki'nin Türk-İslam ideolojisine dayalı bir "Turan İmparatorluğu" kurma emeliyle emperyalist savaşta yer almasını görmezden gelmekle sınırlı kalmıyor; aynı zamanda 1913'te kesin olarak iktidarlaşan İttihatçı ideolojinin öteden beri nasıl örgütlendiğini ve toplumsal dokuya hangi düzeyde nüfuz ettiğini; İttihat ve Terakki'ye egemen olan sınıflar gerçeğinin ne olduğunu pek önemsemiyor. İTC ile Teşkilat-ı Mahsusa'nın sahip olduğu ideolojik politik hedefler ve pratik hattı doğru tahlil edemezse Kemalist tarihin 1919'la başlattığı inkârcı ve düzmece tutuma mahkumiyetten kurtulabilmek de güçleşir.

İttihat ve Terakki Türk unsuruna dayalı bir ulus devlet ve toplum yaratmaktan hiçbir zaman vazgeçmedi. Bunun için de Osmanlı'nın heterojen toplumsal dokusu uygun değildi. Müslüman ve Türk olmayan nüfustan arındırılmalıydı topraklar. Topraklar Türkleştirilmeliydi. Ermeniler, Rumlar ve Süryaniler gibi "gayrimüslim" halklar ilk sıradaydı. Ashında çok daha öncesinden fitili ateşlenen bir süreçti. II. Abdülhamit zamanında yüz binler katledilmişti. Balkan savaşları sürecinde yüz binlerce Rum Ege'den ve 1914'te Karadeniz'den Yunanistan'a sürülerek tehcir edilmişti. 1915'te 1,5 milyon Ermeni soykırımı ortadan kaldırıldı ve tehcire tabi tutuldu. Etnik arınmanın bedeli tarifsiz acılarla bu toprakların kadim halklarına ödetildi. Tehcirden geriye kalan mallara, mülklere el konularak gayrimüslim sermaye ve birikim de "Türk"leştiriliyordu. Gayrimüslimlerin geride kalan mallarına, mülklerine el koyanların neredeyse tamamı İttihat ve Terakki ya da Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri veya çevreleriydi. Yerel güç odaklarıydılar; eşraflar, toprak ağaları, bürokratlar, idareciler, ordu mensupları, yerel çetelerin nüfuzla kesimleri vs. Bu kesimlerin çoğu da bir şekilde Teşkilat-ı Mahsusa ile ya doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkiydiler. Teşkilat-ı Mahsusa kuruluşundan itibaren özellikle de ordu ve yerel idareciler içerisinde yaygın biçimde örgütlenmişti.

İttihat ve Terakki'nin yaygın bir biçimde örgütlenmesinin büyük avantajlarıydı bunlar. M. Kemal dahil, kurulan Türk devletinin kurucu asker-sivil kadrolarının neredeyse tamamına yakını İTC üyeleriydi. (Bakınız; Okyar Fethi; Üç Devirde Bir Adam, Tercüman Yayınları, 1980, Sf 21, aktaran Sait Çetinoğlu, Sf 66-67, Dipnot 65; Resmi Tarih Tartışmaları 3 içinde; Özgür Üniversite Yayınları, I. Baskı, 2007 ve Tevetoğlu, 1987, 77, aktaran Emel Akal, Milli Mücadelenin Başlangıcında M. Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm, TÜSTAV, 2. Basım, Haziran

2006, İst. Sf 388) Birçokları da Teşkilat-ı Mahsusa'nın has elemanlarıydı. Teşkilat-ı Mahsusa ki, Ermeni, Rum ve Süryani soykırımından, gayrimüslimlerin Anadolu'dan tehcirine kadar birçok kanlı icraatın hem planlayıcı hem de uygulayıcı kurumuydu. Resmi tarih ise gerçeklerin bu yanıyla pek ilgilenmez ve geçmişini 19 Mayıs 1919 miladıyla başlatmayı tercih eder.

Ermenilerin, Rumların ve Süryanilerin mallarına mülklerine el koyanlar Mondros'la birlikte Osmanlı'nın yenilgisi tescillenince telaşa kapıldılar. Güçlerini ve konumlarını yitirmek istemiyorlardı. Tehcirle yerinden yurdundan edilmiş ve varlıkları yağmayla, talanla tarumar edilmiş Ermeniler, Rumlar ve Süryaniler geri dönerlerse düzenleri bozulabilirdi. İşte bu telaş ve kaygı hem Ermeni, Rum ve Süryani düşmanlığını olgunlaştırdı hem de yerel güç odakları olan bu yağmacı, talancı, katliamcı çevreleri örgütlenmeye yönlendirdi. Oluşturulan yerel derneklerinin başında İttihatçı kadrolar vardı ve üyeleri de İttihatçı geleneğin parçasıydı. Bunları bir kenara bırakarak yerel örgütlenmeleri birer halk örgütlenmesi ya da işgalci güçlere karşı oluşturulmuş direniş güçleri veyahut da Yürüyüş dergisinin ifade ettiği gibi "YA İSTİKLAL YA ÖLÜM! dedi Kuvvacılar..." tarzında pirüpak ulusalıcı zinde kuvvetler olarak yansıtmak büyük bir yanılıdır.

Her şeyden önce İTC'nin sınıfsal ve sosyal dayanaklarına bakılırsa bazı gerçekler daha net görülebilir.

İttihat ve Terakki, esas olarak Osmanlı'nın üst tabakasından asker-sivil bürokrasisine dayanıyordu. Asıl kurucu kadrolar bunlardan oluşuyordu. Sürecin içinde önderliği Müslüman Türk komprador burjuvazi ve büyük toprak ağaları ele geçirmiştir. Orta sınıflardan Türk-Müslüman kimliğe sahip çeşitli katmanlara da dayanıyordu. Toprak ağaları, güç ve konum sahibi yerel eşraf, idareciler, tüccarlar, tefeciler gibi dönemin ekonomik, siyasi ve sosyal güç çevreleri İTC'nin toplumsal tabanının üst kesimini oluşturuyordu. İTC, bu kesimlerin temsilcisi ve iktidar ortağıydı. Yürüyüş hiçbir şey yapmayacaksa, kendisi saf bir Kemalist olan D. Avcıoğlu'ndan, bir İTC değerlendirmesi okusun. D. Avcıoğlu, -Kemalistlerin devrimi olduğunu(!) ispatlama çabasından olsa gerek (Ki Yürüyüş'ün beslendiği damarlardan biri olarak) İTC'nin temsil ettiği sınıfları özetler. (D. Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni; Dün-Bugün-Yarın, I. kitap, Tekin Yayınevi, İst. 1990, Sf 240-250) Zora dayalı, baskıcı, komplocu, darbeci yöntemlerle iktidar gücünü eline geçiren İTC, Türk unsuruna dayalı devlet ve toplum yaratma amacına ulaşmanın temellerini attı, zeminini oluşturdu ve İttihatçılığın devamı olarak Kemalist hareket de, yarım kalan tasarıyı gerçekleştirdi.

Bu yüzden İttihat ve Terakki ile Kemalizm arasındaki ilişki devamlılık biçiminde somutlanmıştır. Kemalist kadroların tamamına yakını bu geleneğin içinde yoğrulmuş, pişmiş ve olgunlaşmış kişilerdi.

Kemalistler birçok konuda “İttihatçıların bıraktığı yerden devam” etmişlerdir. (E. J. Zürcher, Kemalizm, Cilt 2. Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları, Sf 46) Bu anlamıyla Kemalistler önderliğinde sürdürülen mücadeleye, bir yanıyla İttihatçı mücadeledir. “*Anadolu Savaşının ya da yaygın kullanımıyla, Milli Mücadelenin önderleri, İttihat ve Terakki kadrolarından geldikleri kadar, ideolojileri, sembolleri ve eylemleriyle de Kemalizm, İttihatçılığın devamıdır. Milli Mücadele kadrosunun meşrutiyet ilanı öncesinden beri en önemli dönemelerde önemli ve önde gelen İttihatçı kadrolar olarak hep bir arada (Makedonya’da, Meşrutiyette, 31 Martta, Hareket Ordusunda, Trablusgarp’ta, Balkan Savaşında, Mütarekede...) görüldükleri gibi.*” (S. Çetinoğlu, adge, Sf 45-46)

I. Paylaşım Savaşında, savaşa taraf olan tüm ülkelerin ordularında firarlar söz konusuysen, bu oran Osmanlı Devleti’nin ordusunda daha yüksektir: “*Batı ordularında, Almanya, Fransa, İngiltere ordularında kaçakların oranı yüzde bir civarında. Osmanlı ordusunda yüzde 20, yani Avrupa’nın 20 misli. 1917’de 300 bin firari var. Savaşın sonunda en az 400 bin, belki yarım milyon firari var. Sipirlerde yalnız yüzbin kişi kalmıştı. Demek ki onun dört misli kaçmış... Milli Mücadele’de problem sürüyor. Kurtuluş Savaşı’nda da halk zorla orduya alındı ve cephelere götürüldü.*” (E. Jan Zürcher, 19 Şubat 2007, Birgün Gazetesi, Sf 8)

Yürüyüş’ün “Halkın öz savunması”, “milli kuvvetler” diye tanımladıkları, esasta yukarıdaki sınıfsal-sosyal kesimlerin öncülüğündeki oluşumlardır. Halk, savaştan yılmış, gücü tükenmişti. 1911’den itibaren ağır savaş koşulları içindeydi. Ağır bedeller ödemişti. Sadece emperyalist paylaşım savaşında 300 bin askerin firar etmesi bile mevcut durumu göstermenin somut bir verisidir. Bunların çoğu kaçak duruma düştükleri için çeteler şeklinde yörelerde hayatlarını sürdürdüler. Yerel kongrelerin “Halkın öz savunması” olarak sunulması doğru değildir. Kongrelere önderlik edenler Yürüyüş’ün iştahlı biçimde belirttiği gibi “vatansever” güçlerdi ki, bunlar da İttihatçılardı.

O dönem oluşturulan derneklerden, şuralardan, cemiyetlerden çoğu Müdafai Hukuk adı altında örgütlendiler. Bunların 197 şubesinin 164’ü tamamen İttihatçı bileşenlerce oluşturulmuştu ve yönetenleri de İttihatçılardı.

Tarihçi Mete Tunçay, “*Anadolu’nun çeşitli yerlerinde kurulan ve TBMM’ye dönüşen Müdafai Hukuk cemiyetlerinin yönetici kadroların hemen tümüyle İttihatçı üleri gelenlerinden oluşmuştur*” der. (Eleştirel Tarih Yazıları, Sy 143, M. Tunçay)

Kongre ve derneklerde halktan temsilciler yer almıyordu. Mal mülk sahibi yağmacı, talancı ve zorbalıklarıyla nam salmış yerel güçler her şeyi be-

lirliyordu. Ermeniler, Rumlar geri dönerler diye telaşa kapılarak örgütlenmeye gitmeleri boşuna değildi.

Yürüyüş, kongrelerin niteliğine subjektif yaklaştığı gibi daha da ileri giderek manda tartışmalarını yapanlarla, kongre bileşenlerini ayrıştırarak Erzurum ve Sivas kongrelerindeki bileşenlere “vatanseverlik” gömleği giydirir. Böylece “anti-emperyalistliğe”, “milli kurtuluşçuluk” a kendince politik zemin yaratır.

Oysa süreçlere ve olgulara biraz daha yakından bakmaya yönelebilseydi anti-emperyalistlikten ziyade emperyalistlerle yana döne işbirliği temelinde ilişkilerin kurulmak istendiğini görebilirdi. Yürüyüş, meseleleri Kemalist tarihin söylemleriyle algılamayı esas aldığından ve o söylemler üzerinden dillendirmeyi yeğlediğinden farklı bir gözle bakabilmenin iradesine de yönelemiyor. Kendisini Kemalist söylemlere teslim ediyor.

Kemalist Ulusalçılığa Giydirilmek İstenen “Anti-Emperyalistlik” Gömleği

Yürüyüş’ün esas sıkıntısı tam da bu noktada uç veriyor. Özündeki ulusalçı ruhu devrimci söylemlerle gizliyor ve Kemalist yanını perdelemek adına “vatanseverlik” vurgusu üzerinden Kemalizm’e “anti-emperyalistlik” gömleği giydirmeye çalışıyor. Biz istediğimiz kadar kendi subjektif istemlerimizi gerçeklere dayatalım ya da gerçekleri niyetlerimize uydurmak için uğraşalım. Eninde sonunda bilginin sonsuz devinimi galip gelecektir. Gerçeklerin üzerine çekilen tüm örtüler zamanı geldiğinde ömürlerini dolduracak ve aşınmış halleriyle işlevsizleşeceklerdir. Bu kaçınılmaz bir döngüdür.

Yürüyüş çevresi ısrarlı bir biçimde Kemalist ulusalçılığa yeni payeler biçmek istiyor. Bunu da “milliyetçiliği devrimcileştirmek” şeklinde temellendiriyor. İşin içine tarihi süreçler girince de resmi söylemleri referans alıyor.

Kemalizm’in özünün M. Çayan tarafından “... **emperyalizme karşı tavrı alıştır**” şeklinde ilan edilmesi, Yürüyüş’ün de “**1923 Kemalizm’inin ruhu**”ndan söz etmesi her şeyi açıklıyor aslında. Yine de bu çarpıtma ve alabildiğine problemlili olan değerlendirmelere karşı her devrimcinin, komünistin söyleyecek sözü olmalıdır. Kitleleri esaret altına almış olan Kemalizm prangasını, yaşanmış ve yaşanmakta olan onca şeye rağmen görmezden gelmek ya da onu olduğundan farklı göstermek kabul edilemezdir. Bu yüzden Kemalizm’e zorla giydirilen “anti-emperyalistlik” gömleğinin çürümüşlüğünü ortaya koymak çok önemlidir.

“Kurtuluş Savaşı” -ki Yürüyüş için “bağımsızlık savaşıdır”- gerçekten kimlere karşı verildi? İşgal edenlerle nerelerde ve nasıl bir savaşa girildi? 1919-1923 arasındaki esas mücadele neydi? Emperyalistler işgal planlarına ve yönelimle-

rine rağmen neden tutum değişikliğine gittiler? (Gerçi Yürüyüş için değişen bir tutum söz konusu değildir herhalde, çünkü onlara göre hepsine karşı bir savaş verilmişti ve “yedi düvel” kovulmuştu.) 1919-1923 aralığında gerek Türkiye sınırları içerisinde gerekse de bölgesel ve uluslararası güç dengeleri açısından ne gibi politik altüst oluşlar yaşanıyordu ve bu durumun Kemalist harekete etkileri ve sunduğu fırsatlar nelerdi? Emperyalizm ile uzlaşıldı mı yoksa topyekûn karşı mı duruldu? Bu minvalde soruları çoğaltmak mümkün. Fazla söze yer bırakmadan Kemalizm’in özünün ne olduğunu anlamak açısından M. Kemal’in o günlerdeki asıl amacının ne olduğunu irdelemek gerekir.

Mondros sonrası halen bir Osmanlı hükümeti vardı. Her ne kadar İngilizlerin denetimi altında tutulsa da, kukla olsa da bir muhataptı. M. Kemal Mondros sonrası hemen İstanbul’a gelir. Esas amacı, mevcut tablonun daha da kötüye gitmemesi için siyasi manevralar yaparak emperyalistlerle pazarlık etmektir. Bir uzlaş, işbirliği zemini ya da ortamı yaratmak öncelikli amaçtır. Karşısına çıkan her görüşme fırsatını değerlendirmeye çalışır.

Bu kapsamda S. Yerasimos şunu aktarır: “O dönemde işgal kuvvetlerine ait subaylara buluşma yeri olan Pera Palas’ın çay salonunca Daily Mail’in muhabiri Ward Price’i kahve içmek için masasına çağırıyordu. Gazeteci, işgal orduları genel karargahındaki Entelijans servis temsilcisine danıştıktan sonra bu davete icabet etti. Bu görüşmede M. Kemal Paşa İngilizlere bir Fransız işgal tehlikesini haber vererek, Osmanlı diplomasininin eski oyununu yineledi. Eğer dedi; ‘İngilizler Anadolu konusunda sorumluluğu yüklenmek istiyorlarsa, kendi emirlerinde çalışacak tecrübeli Türk idarecilerle işbirliğine girmek ihtiyacında olacaklardır.’

W. Price bunu bir rapor halinde genel karargaha bildirdiğinde epey sertçe ve beklenmedik bir yanıt alır; ‘kısa zamanda işsiz güçsüz kalıp da kendine meşgale arayacak birçok Türk generali olacaktır.’ Bundan sonra başvurulma sırası, kendi çıkarlarının tehlikede olduğunu sezinleyip ulusçularla ilişki kurmaya yatkın görünen İtalyanlara gelecektir. M. Kemal bu amaçla İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza’yla görüşecektir. Ama az sonra İtalyanların, ulusçularla ilişki kurma kozunu, olsa olsa yedek olarak ellerinde bulundurmak istedikleri açık seçik anlaşılacaktır.” (Türkiye Tarihi Üzerine Araştırma Belgeleri, Sf 634, S. Yerasimos) Bu görüşmeye ve M. Kemal’in teklifine dair bir başka kaynak: D. Avcıoğlu, adge, I. Kitap, Sf 122, Dipnot)

M. Kemal bu süreçlerde emperyalistleri doğrudan karşısına almak ve onlara karşı mücadele etmek gibi bir düşünce içine girmede. Tam aksini esas aldı. Nitekim İstanbul’dayken 1919 başlarında Osmanlı hükümetince ve İngilizlerin de onayıyla merkezi Konya’da bulunan 2. Ordu Müfettişliği’ne getirilir. M. Kemal

ise İstanbul'un siyasi ortamından uzaklaştırılmak istendiği şeklinde yorumlayarak bu görevi kabul etmez. Çünkü yeni bir hükümet kurulsun ve emperyalistlerle siyasi pazarlık yapılsın beklentisi esastır. Kurulacak hükümet bünyesinde de Harbiye Nazırlığı'nı üstlenmek arzusundaydı. En sonunda İngilizler kendisini 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a gönderir. Görevi de ilginçtir. Türk çetelerinin Rumlara ve Ermenilere yönelik saldırılarını durdurmak ve aynı zamanda Doğu'daki Bolşevizm etkisine zemin olacak örgütlenmeleri dağıtmak. O meşhur 19 Mayıs efsanesinin arka planı böyleydi.

Sonrasında ise Anadolu'daki siyasi ortama dahil olur. Ama ne resmi tarihin ne de Yürüyüş'ün dillendirdiği gibi emperyalistleri doğrudan hedef alan bir yönetimin öncülüğüne soyunmaz. Kongreler sürecine dair Yürüyüş'ün çarpıtıldığı gibi mandacılığa karşı "vatanseverler" in karşı bir tavrı yoktur. Aksine "hangi emperyalist güçle ya da güçlerle ilişkilense daha yararlı olur" tartışmaları yürütülür. Kongre bileşenine yön veren de budur. Zaten kongrelerin kararlarına bakılırsa emperyalizmi hedef alan herhangi bir tespit ya da yönelimin olmadığı da görülecektir. Güçlü bir devletin himayesi olmadan amaca ulaşamayacağına dair düşünceler o günlerde hakimdir. M. Kemal de buna dahildi. Hatta kendisiyle birlikte Rauf Orbay'ın imzasının bulunduğu bir mektup ABD'ye gönderilir ve bunların görüşülmesi için heyet talebinde bulunulur. Sonuçta ABD heyeti gelir ve M. Kemal bizzat kendisi görüşür ama olumlu yanıt alamaz. Yine de işbirliği arayışından vazgeçmez.

Baskın Oran şu bilgileri verir bizlere; *"M. Kemal Batı içindeki çatışmalardan sonuna kadar faydalandı ve Batılı ülkeleri birbirine karşı oynadı. Paris'e dönerken 5-6 Aralık 1920'de Ankara'ya kendisiyle görüşmeye gelen Fransa'nın Suriye komiseri G. Picot'a bütün Anadolu'da 'ekonomik çerçevede bir Fransız mandasını kabullenmeye istekli olduğunu' belirtmişti. Oysa ABD başkanı W. Wilson tarafından Ermenistan mandası konusunda bilgi toplaması için 1919 sonbaharında gönderilen ve M. Kemal'le de görüşen General J. Harbord heyeti döndüğünde verdiği raporda, 'M. Kemal'in bir Amerikan mandasından yana tercih gösterdiği'ni yazmaktaydı ve M. Kemal aynı komisyona 'mümkünse Amerikan yardımını kabul etmeye hazır' olduğunu söylemişti. Benzer şekilde, Bekir Sami de Mart 1921'de Londra konferansında imtiyazlar dağıtmıştı. Bizzat M. Kemal, Ankara'da Ekim 1921'de Franklin-Boullion'la yaptığı görüşmelerde, Fransa'ya da mektupla 99 yıllığına Krom, Demir, Gümüş imtiyazı önerdi. Bunun yanı sıra Lozan görüşmeleri devam ederken bir de ABD şirketine ünlü Chester imtiyazı verildi."* (Türk Dış Politikası, Cilt 1, Sf 108 Baskın Oran)

Burada ifade edilenleri Kemalistler, siyasi-diplomatik manevralar şeklinde

çarpıtsalar da boşunadır. Meşhur Chester projesi ABD’li şirketle imzalanmıştır ve dönemin en geniş imtiyazlarını içerir. Antlaşma Lozan görüşmeleri başlar-ken imzalanır. Demiryolu, liman, köprü vs. yapımını içeren ve 99 yıllığına yapı-lacak demiryolu hattının 20 km içerisindeki madenler ABD’li şirkete veriliyordu. Lozan’la Musul-Kerkük petrol bölgesi İngilizlerin denetimine bırakılınca proje önemini yitirir ve pratikleşmez. Ama bu durum Kemalistlerin işbirliği gerçeğini değiştirmez. Zaten aynı süreçlerde yürütülen görüşme ve anlaşmalarla benzer içerikte birçok gelişme yaşanır. İşte İtalyanlar ile yürütülen ilişkiler:

“Bekir Sami Bey Londra Konferansı’ndan sonra 12 Mart 1921 İtalya’yla bir anlaşma imzalandı. M. Kemal’in ‘söylev’de sözünü ettiği ama metni hiçbir yerde yayınlanmamış olan ve bazı bölümleri Y. Hikmet Bayur’un ‘Türkiye Devletinin Dış Siyaseti’ kitabından aktarılan bu anlaşmaya göre, İtalya’nın İzmir ve Trakya’nın Türkiye’ye bırakılması konusundaki desteğine karşılık, bu ülkeye Antalya, Burdur, Muğla, Isparta, Kütahya, Aydın ve Konya’da ve daha sonra belirlenecek diğer bölgelerde ekonomik girişimler için imtiyazlar verilecekti. Ayrıca Ereğli Madeni İmtiyazı bir İtalyan-Türk şirketine verilecek, Türk-İtalyan sermayesinin işbirliği yapacağı bu şirketlerde Türklerin hissesi yüzde 50 olacaktır.” (Türk Dış Politikası, Cilt 1, Sf 152, Baskın Oran)

Kemalistler iktidar gücünü ellerine alana dek emperyalist güçlerle bu tarz ilişkiler kurdular, geliştirdiler. İngilizlerle her dönem temas halindeydi M. Kemal. Hatta savaş yıllarında İngilizlerle anlaşma yoluna varıldığında Bolşeviklerle ilişkileri kesme sözü verdiği bilinir. Bilal N. Şimşir; “İngiliz Belgeleri ile Sarkarya’dan İzmir’e” Sf 318-320, Aktaran D. Avcıoğlu, adge, I. Kitap, Sf 241-242, Dipnot 220) Sürecin dengelerini iyi kullandığı açıktır. Ama bu durum Kemalistlerin, (Yürüyüş’e göre “vatansever”lerin) anti-emperyalist olduğunu göstermez. Nitekim İ. Kaypakaya şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“2. Kemalistler, Daha Kurtuluş Savaşı Yıllarındayken Emperyalistlerle İşbirliğine Girişiyorlar

Emperyalistler ufak tefek tavizler vermeye başlayınca, Kemalistler gene, hemen Fransa, İngiltere ve diğer memleketler burjuvazisiyle anlaşmalar imza etmekte çekinmediler.” (Seçme Yazılar, Sf 191) Zaten Lozan görüşmeleri sürecinde yapılan İzmir İktisat Kongresi, Kemalistlerin emperyalist sermayeye çağrılılarıyla ve var olan yatırımlara ve işletmelere güvenceler vermesiyle öne çıkar. Yürüyüş çevresi M. Kemal’in bu kongrenin açılışında yaptığı konuşmayı okursa her şeyi daha net görebilir.

Bu kongrenin amacı emperyalist kapitalist düzene entegre olabilmek için yabancı sermayeye güvenceler vererek kendilerinin de arzuladığı biçimiyle iyi bir pazar alanı olduğunu göstermekti. Nitekim öyle de oldu. “Kurtuluş Savaşı”

yıllarında bankacılık, sigortacılık başta olmak üzere ticari, sınıai işletmeler bazındaki mevcut ilişkiler hem korundu hem de yeni yatırımlarla, ilişkiler kapitalizmin doğasına uygun biçimde şekillendi. O dönemin egemen sınıfları savaş koşullarını bir fırsat olarak görüyordu. Dolayısıyla yabancı sermayeyle daha fazla ilişkilenecek için uğraşıyorlardı. Zaten İzmir İktisat Kongresine hakim olan ve kongre kararlarının iktisadi ruhunu biçimlendiren de bu kesimlerdi. Savaş koşulları denilen süreç içerisinde yedi yabancı bankanın ve kurulan “cumhuriyet”in ilk yıllarında ise beş bankanın daha açılmış olması herhalde manidardır.

Bu çerçevede yığınlarca somut veri belgelerle ortaya konmuştur. 1920-30 aralığında kurulan 230 anonim şirketin üçte birinin yabancı sermayeli olmasının ve yapılan sanayi yatırımlarındaki yabancı sermayenin, yerli sermayenin iki katı olmasının bir önemi olsa gerek. Döneme dair birçok veri şunu göstermektedir: Kemalistler ve dayandıkları egemen sınıflar ne savaş yıllarında ne savaş sonrası dönemlerde emperyalist kapitalist dünya sistemine karşı bir tutum ya da tavır aldılar. Aksine, mevcut sisteme entegre olmanın koşullarını ve olanaklarını daha fazla olgunlaştırmak için her türlü işbirliğine girmenin yollarını aradılar ve bunu başardılar da.

Bütün bunları çok daha kapsamlı bir biçimde ele almak mümkündür. Yürüyüş çevresinin Kemalizm’e giydirmeye çalıştığı “anti-emperyalistlik” gömleği boşuna bir çabadır. 1923’lerin Kemalizm’i, sürecin ruhuna uygun bir biçimde kapitalist-emperyalist dünyanın vazgeçilmez bir parçası olabilmek için her şeyi yaptı.

Gelelim verilen ve “ulusal kurtuluşçuluk” diye yere göğe sığdırılmayan savaşın niteliğine.

Resmi tarihin ve Yürüyüş çevresinin bir şekilde buluştukları noktalardan bir tanesidir “yedi düvel” vurgusu ve “bağımsızlık” yakıştırması. Kemalistlerin bahsedilen süreçteki tek savaşı Yunan ordusuyladır. Bunun dışında kısmen Fransızlarla güneydeki yerel bazlı bir mücadele vardı. Yazıldığı üzere “yedi düvel” ile tutuşulan ve “tarihte eşine az rastlanılan eşsiz savaş” söylemleri resmi ideolojik propagandadır. Esasen siyasi-diplomatik pazarlıkların öne çıktığı ve değişen dengelere paralel yeniden konumlanmaların çıkarlar temelinde hesabının-kıtalarının yapıldığı bir süreç ve ilişkiler ağıdır ön plana çıkan.

Kısaca özetlemek gerekirse; Rusya’da Ekim Devriminin gerçekleşmesi, sosyalizmin ete kemiğe bürünmeye başlaması, Rusya’nın önceki bloktan kopması ve sosyalizmin yayılmasının bir tehdit olarak emperyalist-kapitalist sisteme korku salması, Bolşeviklerin emperyalistler arasındaki çelişkilerden yararlanmak ve cepheyi genişletmek amacıyla Kemalist harekete desteğini sunması ve bu

durumun bölgesel güç dengelerini-ilişkilerini yeniden şekillenmeye zorlaması ve bu süreçte ve zeminde güçlenen Kemalist hareketin önem kazanması, emperyalist-kapitalist güçler cephesinin Bolşevizm'i bozmak, sosyalizmin yayılmasını önlemek ve bölgede tampon görevi görececek bir müttefik kazanmak amaçlı Kemalist harekete karşı tutum değişikliğine yönelmesi ve ilişkileri bu temelde yeniden biçimlendirmeye gitmeleri vs. sürecin ekonomik-siyasi ve askeri dokusunu doğrudan etkiledi. Bunlar, dönemi ve özelliklerini anlamak açısından önemli unsurlardır.

Diğer bir nokta, Mondros sonrası işgale yönelik güçler cephesidir. İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan gibi ülkelerin paylaşım savaşı sonrası oluşan durumdan yararlanma hesaplarıyla gerek Türkiye'nin iç siyasi ortamının aldığı biçimle gerekse de bölge özgülündeki yeni unsurların etkisiyle farklılaşan ortam ve dinamikler örtüşmedi. Yine bu ülkelerin kendi iç siyasi ve ekonomik problemleri ve kendi aralarındaki paylaşım anlaşmazlıkları sürecin seyrini doğrudan etkiledi. İngilizlerin, daha önceden anlaşmasına rağmen İtalya'ya Ege'den pay vermemesi ve Yunan ordusunun İzmir'e çıkmasına kapı açması İtalya ile İngiltere ittifakına gölge düşürür. Fransa, İngiltere ile pazarlıklar sonucu mutabık kalınmasına rağmen petrol bölgesi olan Irak'ın kendisine bırakılmaması üzerine İngiltere ile ters düşer. İtalya, Ege-Akdeniz bileşkesine asker çıkarsa da Yunanlıların Ege'deki varlığından rahatsız olduğundan yerel direniş gruplarına destek verir. Özellikle silah ve cephane konusunda açıktan yardım eder. Bu süreçte de Kemalistlerle görüşmeler yapılır. Zaten o bölgede İtalyanlarla herhangi bir çatışma vs. dahi yaşanmaz. Kemalist hareket siyasi bir güce dönüşmeye başlayınca da yapılan anlaşmalar çerçevesinde bölgeyi terk ederler.

Keza Fransa, Adana-Antep-Maraş yöresinde yerel direniş güçlerinden darbe alır. Karşı direnişe sebep olan da Fransa ordusunun bileşenine Ermeni kökenli askerleri dahil etmesidir. Öteden beri zihinlere kazınmış Ermeni düşmanlığı yeniden kışkırtılır. Zaten 1920 Sevr Sendromu ile yayılan kara propagandayla, "kurulacak" Ermeni devleti korkusu bu hisleri iyice büyütür. Fransa kamuoyunda alınan kayıplara tepkisi ve Kemalist hareketin de tasarlamış oldukları sistemin de kendilerine kapı açıyor oluşu, Fransa'yı tutum değişikliğine götürür. Yapılan anlaşmalarla Fransa bölgedeki askeri etkinliğine son verir. "Savaşılarak denize dökülen" Fransız ve İtalyan hikayesi bundan ibarettir.

İngiltere ise esasta dengeleri gözettili. Bütün hesaplarını ve çıkarlarını konjektürel duruma göre biçimlendirdi. Dönemin hakim emperyalist gücü "güneş batmayan imparatorluk", bahsedilen süreçte artık sınırlarına dayanmıştı. Sömürgelerde isyanlar, ulusal başkaldırıları birbirini kovalıyordu. Afrika'da, Ortadoğu'da, Hindistan'da, Asya'da İngiliz sömürgeciliğine karşı savaşlar peş peşe

sıralanıyordu. İngiliz ordusu krizlerle boğuşuyordu. İçeride ise ekonomik-sosyal bunalımlar mevcut konumu zorluyordu. Bir de Sovyetler gerçeği sahneye çıkınca İngiltere de pozisyonunu gözden geçirme zorunluluğu duydu. Yunanistan'a desteğini çekmek durumunda kaldı. İngilizlerle kayda değer bir çatışmanın yaşanmamış olması da yaşananların bir nevi teyidi gibidir.

“Kurtuluş Savaşı”, “Milli Mücadele” gibi tanımlamalara somut dayanak olacak tek savaş Türk-Yunan savaşıdır. Bu savaş da resmi tarihin sunduğu, yansıttığı ve egemen kıldığı biçimden epeyce farklıdır. Yunanistan da kendi iç çelişkilerine ve değişen dengelerle bozulan çıkar hesaplarının kaçınılmaz dayatmalarına yenik düştü. Ülke içerisindeki siyasi ve ekonomik krizler, halkın savaşı desteklememesi, Yunan ordusunda gelişen savaş karşıtlığı ve hoşnutsuzluklar, İngiltere'nin 1921'de tarafsızlığını ilan etmesiyle Yunanistan'ın desteğini sonlandırması gibi etkenler ve gelişmelerden ötürü Yunanistan egemen sınıfları mevcut konumunu sürdürebilmelerinin sınırına dayandılar. Güçlenen, iktidarlaşma yolunda ilerleyen Kemalist hareketin uluslararası arenada kabul görmeye başlaması ve İtalya ile Fransa'nın da Kemalistlerle anlaşmaları sonucu güçlerini çekme kararı alması Yunanistan'ın tek ve desteğini yitirmiş zayıf bir hedef olarak ortada kalmasına neden oldu. Türk-Yunan savaşı sonunda, fiili işgal durumu da sonlandı.

Süreci doğru analiz edenler için, bahsi geçen tüm unsurları, dinamikleri, etkenleri, değişimleri ve gelişmeleri belirli bir bütünsellik içerisinde ve aynı zamanda doğru ilişkiler temelinde ele almak vazgeçilmez yöntemdir. Yürüyüş çevresi, süreci ve unsurlarını sadece “ulusal kurtuluşçuluk” penceresinden bakarak ele alıyor. Oysa ki 1919-1923 aralığı esasen Kemalist hareketin doğuşu, iktidarlaşması ve bu amacın önündeki engellerin kaldırılması adına yürütülen bir iç savaş sürecidir. Resmi ideolojinin aktardığı biçimiyle “yedi düvel”e karşı geniş halk desteğiyle verilen “anti-emperyalist” bir savaş ve sonunda kazanılan bir “bağımsızlık” değildir. Halkın desteği de abartılan boyutlarda değildi. Eğer söylenildiği gibi geniş bir destek olsaydı, Türk-Yunan savaşının en sıcak günlerinde % 40'lara varan düzeyde asker firarları yaşanmazdı; firarların önlenmesi amaçlı “sıkıyönetim mahkemeleri” kurulmazdı; binlerce insan buralarda yargılanıp idam edilmezdi, asker kaçaklarının ailelerinin mallarına, mülklerine el konulup, evleri barkları yıkılmazdı.

Yürüyüş çevresi de resmi söylemlerle aynı noktada durarak süreci topyekûn halkla açıklamaya ve halka mal etmeye çalışıyor. Sürece önderlik eden sınıfları görmezden geliyor ya da çok genel bir ifadeyle hepsini “devrimci- milliyetçilik” bayrağının altında toplayarak “vatansever” ilan ediyor. Oysa dönemin egemen sınıfları kendi emellerini gerçekleştirmek ve amaçlarına ulaşabilmek için halk yı-

ğınların milliyetçi, ırkçı, şovenist korkularla peşine taktı. Onları savaşa ve ölüme sürükledi, zoraki askere aldı, savaşa destek adı altında yoksulluktan bitap düşmüş halkın elindeki avucundakini yağmaladı. Bunları görmeden, anlamadan süreci ve sonuçlarını halka mal etmek Türk hakim sınıflarının yalan/yanlış söylemlerine ortak olmaktır. Kemalist harekete önderlik eden sınıfların gerçek nitelikleri, amaçları ve yeterince yansıtılmayan pratikleri böylesine bir tutumla deşifre edilemez. Ne yazık ki Yürüyüş'ün dile getirdikleriyle Kemalizm sorgulanamaz, aksine mevcut resmi söylemlerin pekişmesine neden olunur. Yürüyüş çevresi, niyetlerinden bağımsız olarak yalanlar yumağı olan resmi söylemlere hizmet etmekle kalmıyor, onun savunucusu durumuna düşüyor.

Esas Savaş Ve Mücadele İçteydi, İç Dönüktü

Yürüyüş, “halkın ‘yedi düvele’ alerjisinin nedeni tarihseldir” derken egemen ulusun ırkçı, şovenist ideolojisinin halkı bölüp, parçalayan ve birbirine karşı düşmanlığı körükleyen söylemlerine ortaklık ediyor. Dünden bugüne yığınlara benimsetilen ve “yedi düvel” olarak zihinlere kazınmak istenen düşmanlık algısıyla, işaret edilenler emperyalistler miydi? Yoksa, İttihatçı geleneğin yolunu açtığı ve Türklüğe dayalı ulus devlet olarak tasarlanan amacın önünde öncelikli engel olarak görülen gayrimüslim halk mıydı?

Resmi ideolojik söylemlerin her daim başvurduğu “yedi düvel”le kastedilen Ermeniler, Rumlar başta olmak üzere Asur kökenli halklar, Ezidiler ve bir ölçüde savaşa tutuşulan Yunanlılardı. Nitekim 1919-1923 aralığıyla sınırlı süreçlerde değil, ırkçılığın şovenizmin kışkırtıldığı her dönemde -ki TC tarihinde örnekleri çokcadır- bir bayrak gibi dalgalandırılmıştır “yedi düvel” söylemi. Kendisini üstün gören ve çevresindeki her etnik ya da inançtan kimlikleri ötekileştirerek düşman ilan eden zihniyetin bariz yansımasıdır bu söylem. “Kurtuluş Savaşı”nın kimlere karşı ve nasıl verildiği ve o süreçlerde düşman olarak kimlerin işaret edildiği açıktır. Bu gerçeği görememek bir yere kadar anlaşılırdır ama bunları egemen ulus şovenizminin dilinden yeniden allayıp pullayıp yığınlara propaganda etmek büyük bir aymazlıktır.

“Bağımsızlık” ya da “Kurtuluş Savaşı” olarak tanımlanan sürecin esasen dönemin egemen sınıflarının iktidar savaşı eksenine oturduğu ve iktidar gücünü eline alan kesimlerin de her türden muhalif oluşumu, yapılanmayı, potansiyeli ve düşüncüyü tasfiye ettiği gerçeğine dayanmasıdır. Şüphesiz ki asıl amaç Türklüğe dayalı ulus devlet kurmaktır. Bunun coğrafi, siyasi, beşeri sınıflarını da Batılı emperyalist güçlerle oluşturulacak işbirliği temelinde somutlaştırmaktır. Süreçteki mücadelenin özünü de biçimini de bu düşünce ve amaçlar belirliyordu.

Şu bir gerçektir; İttihatçı gözü dönmüştük bu coğrafyayı asıl köklerinden ve renklerinden arındırdı. Etnik temizliğin yolunu açmakla kalmadı, kendilerinden sonrakilere de miras niyetinde bir geleneğin de temellerini attı. Nitekim devamcıları da aynı ideolojik çizgide geleneğe bağlı kalarak tamamlayıcı oldular.

Balkan savaşları sürecinde Ege'deki Rumlardan yüz binler tehcire maruz bırakıldı. Binlercesi bu esnada yaşamlarını yitirdiler. Bu işin başındaki görevli de İTC üyesi ve Teşkilat-ı Mahsusa'nın has adamı Celal Bayar ve yöredeki çetelerdi. Yine Karadeniz'de Rumlar "göçertildi" Binlercesi sürgün yıllarında katledildi. Bölge Rum nüfustan arındırıldı.

1915 ise eşine ender rastlanabilecek türden bir soykırım tarihidir. 1,5 milyon Ermeni planlı biçimde binlerce yıldır yaşadığı ve kök saldıği topraklardan akıl almaz usullerle yok edildi, sürgünlere maruz bırakıldı.

Paylaşım savaşı esnasında Ermenilerle birlikte diğer Hıristiyan topluluklardan Süryaniler, Keldaniler yani Asur soylu halklar da adı konulmamış bir soykırıma tabi tutuldular. Diyarbakır, Cizre, Nusaybin, Mardin yörelerinde on binlerce insan etnik temizlik seferberliği çerçevesinde katledildi. 1890-1925 arasında bu halklardan 400 bin insanın bilinçli bir şekilde katledildiğini tarih yazmaktadır.

1918'lere gelindiğinde devasa bir nüfusu yok eden İttihatçı zihniyet bütün bağınazlığıyla dört bir yanda hazır bekliyordu. Düşman diye zihinlerinde kök salan, esasen içerideki yerleşik gayrimüslim halktı. Özellikle de Ermeniler ve Rumlar. İç karartan bu tablonun mimarı olan İttihatçılar aynı zamanda 1919 sonrasının da aktörleriydi. Asker-sivil tüm İttihatçılar, yarım kalan idealin gerçekleşmesi için hazır bekliyorlardı. Yürüyüş'ün "vatansever" dediği "Kuvva-i Milliye" ciler ağırlıklı olarak bu geleneğin kafa adamlarıdır. Teşkilat-ı Mahsusa icracıları, tetikçiler, asker kaçakları, hapishanelerde özel izinlerle bırakılan mahkumlar, vurgunla hayatta kalan eşkıyalar, belirli bir gücü olan yerel çeteler vs. "Kuvva-i Milliye"nin yığınsal tabanıdır. Bu bileşenler, ifade edilen soykırımları, katliamları, yağmaları-talanları, sürgünleri gerçekleştirenlerdir. Sonraki süreç de aynı bileşenlerce ve aynı idealler temelinde biçimlendirildi. Etnik temizlik katliamlarla, sürgünlerle ve de ekonomik yağmalar eşliğinde devam etti.

İttihatçı geleneğe, Ermeni, Rum ve öteki gayrimüslim halk zihinlerinde yer edinmiş kadim düşmanlar olarak kabul görüyordu. Mondros sonrası değişen dengelere rağmen bu algı canlılığını yitirmedi. Aksine körüklendi, kıskırtıldı ve daha da keskin bir hale getirildi.

Yürüyüş, sürece "anti-empyralistlik" payeleri biçerken yığınların zihinlerine yerleştirilmiş olan ırkçı-şovenist düşüncelere soluk aldırıldığının farkına varamıyor. Mesela M. Kemal Anadolu'ya geldikten sonra özellikle Kürt ileri gelenle-

rine, aşiret liderlerine, şeyhlerine, ağalarına yönelik, bizzat kendisinin kaleme aldığı mektuplar yazmıştır. Bunların içeriklerine bakılırsa çok açık biçimde düşman olarak İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar vs. gösterilmez. Doğuda kurulacak olan Ermenistan ile olası bir Rum-Pontus devletine işaret edilir. Emperyalist devletlerden sadece söz edilir ama ne düşman olarak ne de bir şekilde hedef olarak gösterilirler. Nitekim dönemin yerel kongreleri de benzer içeriklerde tutumlar geliştirirler. “30 Ekim 1918 Mondros Antlaşması sonrası, aynı yılın sonuna dek kurulmuş ilk beş direniş derneğinin üçü Ermeni, ikisi de Rum azınlıklara karşı oluşmuştur. İlk kurulan derneklerden olan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti’nin aldığı kararların başında ‘azınlıklara karşı silahla konulması kararı’ yer almaktadır.” (Doç. Dr. T. Akçam, Ermeni Sorunu ve Türk Ulusal Kimliği, Su Yayınları, İst. 2001, Sf 195; Erzurum Kongresi için benzer bir durum için bakınız D. Avcıoğlu, adge, I. Kitap, Sf 11) Hatta Alaşehir Kongresi karar alır ve Yunanlıların yerine İngilizlerin gelmelerinin daha iyi olacağını bir mektupla İngilizlere bildirirler. (Hacim M. Çarıklı, “Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri, Türk İnkılap Enstitüsü Yay. 1967, Aktaran D. Avcıoğlu, adge, I. Kitap, Sf 21-22) Hatta 2. Balıkesir Kongresinde “düşman” Fransız yüzbaşı bir konuşma yapar. (Emel Akal, “Milli Mücadelenin Başlangıcında M. Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm, TÜSTAV, 2. Kısım, Haziran 2006, İst, Sf 221)

Erzurum ve Sivas kongrelerinin tartışma süreçlerinde ve kararlarında esas hedefin içerideki Rumlar ve Ermeniler olduğu açıkça görülür. Zaten Sevr Antlaşmasıyla Ermenistan’dan söz edilmesi mevcut önyargıları, düşmanlık algılarını daha da kıskırtır. Kemalist Doğan Avcıoğlu; “*Doğrudan doğruya emperyalizme karşı değil, Türk ve Müslüman’a can ve mal hakkı tanımayan unsurlara karşı, yani Anadolu’da Rumluk ve Ermenilik kurulmasına karşı savaşılmıştır.*” (Milli Kurtuluş Tarihi, cilt 3, Sf 1051, D. Avcıoğlu) derken çıplak biçimde var olan gerçeği ve dönemin zihniyetini ifade etmektedir.

Gözü şovenizmle kararmamış tüm kaynaklar, kurulan direniş derneklerinin içinde Ermeni, Rum ve Süryani soykırımına katılmış unsurların varlığına işaret eder. “*Teşkilat-ı Mahsusa’nın en güçlü isimlerinin, Yakup Cemil ve Çerkez Reşit Bey’in de görev aldığı Kafkas Cephesi’nde öne çıkan isimlerin hemen tamamı Ermeni tehciri sırasında bu bölgede faaliyettedirler.*” (H. İlğaz; “Teşkilat-ı Mahsusa Günleri Ebulhindili Cafer Bey: Teşkilat-ı Mahsusa Erzurum Müfreze Kumandanı. I. ve II., 2001, Edit: Ali Birinci; Türk Yurdu; Cilt 21, Sayı 165 ve 166. Aktaran, Emel Akal, adge, Sf 226) Benzer bir biçimde Batıda da Rum ve Ermeni soykırımına karışmış olan İTC üyesi, Teşkilat-ı Mahsusacılar, “Milli Mücadele” adı altında çeşitli dernekler kurulmasına önderlik etmişlerdir. Kemalist D. Avcıoğlu da bu gerçeğe işaret etmektedir. Ve

hatta Ege jandarmasının genellikle direnişten yana olmasının “Rum tehirci”ne bağlamaktadır. (D. Avcıoğlu, adge, III. Kitap, Sf 177)

Yürüyüş dergisi ise ısrarla ulusal kahramanlıklar yaratmakla uğraşır. Mesela kimi efelerin isimlerini sayar ve onların “Kurtuluş Savaşı”na katkılarına değinir. Bir örnek, Demirci Mehmet Efe; zamanında işlenmedik suç bırakmayıp da dağlarda eşkıyalık yapan ve Yunan işgaliyle birlikte “Milli Mücadele”ye destek vermesi şartıyla affedilen bir kişidir. Esaslı bir Rum düşmanıdır. Yöre insanı Rumların tehcir edilmesine karşı çıkarken Demirci Mehmet Efe bu duruma kafa tutar ve Denizli’yi ateşe verir. Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Tabii ki bu dönemlerde sahiplenilmesi gereken şahsiyetler de vardı. Ama hepsini sürecin gerçekleriyle bütünlüklü biçimde görmek gerekir.

Nam-ı diğer Topal Osman da Karadeniz’de on binlerce Rum’un katledilmesinde başroldeydi. Karadeniz’de 700 bine yakın Rum yaşıyordu. Katliam seferberliğiyle bu nüfus yok edildi. Bu nüfustan yalnızca 350 bininin Yunanistan’a ulaşabildiği ve diğer kısmının ise katledildiği ya da meçhule gittiği tarihin sayfalarında yerini almıştır. 1924’lere gelindiğinde 1,5 milyon Rum yerinden yurdundan atılmıştı. Kimi verilere göre 1914-1923 arasında Anadolu’da yaşayan Rumlardan 700 bin civarındaki büyük bir nüfus ortadan kaldırılmıştır. Zorunlu göç, tehcir dışındaki nüfustur bu. M. Kemal’in Karadeniz’deki Rumların “ıca-bına bakması” için Teşkilat-ı Mahsusa üyesi Topal Osman’ı bizzat görevlendirdiği bilinir; *“Topal Osman’a, M. Kemal tarafından imzalanan 10 Ocak 1922 tarihli kararname ile (no: 8612), çeteleriyle birlikte Trabzon’a doğru ilerlemesi emredilmiştir. Orada bulunan Rum köylerini yakma ve Rumların izlerinin silinmesi istenmiştir... 1919 Mayıs/Haziran aylarında, Havza’da bulunan Mustafa Kemal, Topal Osman’a sözleri şöyle aktarılmaktadır: Osman Ağa, demişti, İstanbul hükümetinden aksine emir gelmiş olsa bile, sen gene de Pontus’çularla sonuna kadar mücadele devam edecek ve bunların tenkilinde bulunacaksın, işine sakın ola ki nihayet verme, bilakis hız ver!”* (Resmi Tarih Tartışmaları-8, sy: 271, Raço Doref)

Yine Türk-Yunan savaşı sonrası bizzat M. Kemal tarafından görevlendirilen Sakallı Nurettin Paşa’nın Ege’nin Rumlardan arındırılması adına her yeri yakıp yıktığı ve binlerce yerleşik Rum’u katlettiği bilinir. Ege’yi başarıyla temizleyen Sakallı Nurettin, Rumlardan ve öteki gayrimüslimlerden iz kalmasını diye İzmir’i ateşe vererek kül eder. M. Kemal’in en gözde adamlarındandır.

1920’lerde Kazım Karabekir komutasındaki ordular ise kurulmakta olan Ermenistan’ı ta başından boğmak için Kafkaslar’a yönelmiştir. Bolşevik devriminin boğulması için çabalayan İngilizler, bölgedeki karşı-devrimci güçlerden faydalanıyordu. Azerbaycan’daki Musavatçıları kullanıyordu. Musavatçılar, aynı

anda İttihatçılar tarafından da destekleniyordu. Bölge iç savaşlarla boğuşuyordu. Bu süreçte Türk ordusu da Ermenistan'ın içlerine kadar girmişti. Öyle bir düşmanlık ki geride kalan Ermeni nüfusuna dahi tahammül edilemiyordu. M. Kemal Sovyet desteğine rağmen ikili oynuyordu, dengelerin avantajını kullanıyordu. Bolşeviklere Doğu sınırı için Ermenistan'ı işgal etmek istediklerini ve bu duruma göz yummalarını dahi önermişlerdi. Neticede Ermenilere yaşadıkları o topraklarda da rahat verilmedi ve Türk ordusu Erivan'a kadar ilerledi. Bolşeviklerle anlaşmaların imzalanması sonrası geri çekilirken kalan Ermeni nüfusa tekrar kabus yaşatıldı. On binlerce Ermeni "Kurtuluş Savaşı" yıllarında Kemalistlerin gerici-ırkçı emelleri adına katledildi. Kimi verilere göre başında K. Karabekir'in bulunduğu İttihatçı gelenekle beslenmiş orduların 300 ile 400 bin Ermeni'yi katlettiği yazılmaktadır. Birçok yerleşim yeri yakılır, yıkılır. "Bağım-sızlık Savaşı"nın bu yönleri her nedense yazılıp-çizilmez resmi tarihte.

Aynı yıllarda Asur kökenli halklar da etnik temizlikten nasibini alır. Süryanilerden, Keldanilerden binlerce insan katledilir. "Nasturiler isyan etti" denilerek bölgede sükunet sağlasın diye M. Kemal, Ermeni soykırımında epeyce icraatları bulunan İttihatçı Cafer Tayyar Paşa'yı 7. Kolordu Komutanı olarak Diyarbakır'a atar. Emrine yörenin çetelerini de verir. Katliamlar ve yağmalar, geleneğin köklü alışkanlıklarıyla hayata geçirilir. Hakkari başta olmak üzere birçok yerdeki Asur halkları aynı kaderi paylaşır ve Irak'a doğru sürülürler. Asıl savaş ve düşman bu şekilde tanımlanıyordu. Ve içe dönük sessiz sedasız bastırma, susturma, katletme, sürgün gibi uygulamalar da icra ediliyordu.

Bir diğer halk ise Kürtlerdi. Kemalistler bir yandan Kürtleri gayrimüslimlere karşı kıskırtarak kendi emellerine alet ediyor ve bunu yaparken Kürtleri yanında tutmayı ihmal etmiyordu ve öte yandan da Kürtlerin en küçük haklı talebine ya da isyan belirtisine dahi amansızca saldırıyordu. Nitekim 1921 Koçgiri İsyanı en belirgin örnektir. 1921 Kanun-i Esasiye'nin maddelerine dayanarak özerklik temelinde temsiliyet ve idari yönetim talebinde bulunan bölge Kürtleri isyan edince, Kemalist zihniyet anında yanıt verir. Bizzat M. Kemal tarafından görevlendirilen Topal Osman ve Sakallı Nurettin Paşa Koçgiri'yi kan deryasına çevirirler.

"Topal Osman, bu başarılarından sonra Büyük Millet Meclisi tarafından M. Kemal'in Muhafız Alayı Komutanı olarak Ankara'ya davet edildi. Mustafa Kemal'in artık en has adamı olan Topal Osman'ın oluşturduğu 47. Alay, 'Türkiye'de Zo (Ermeniler) diyenleri temizledik. Lo (Kürtler) diyenlerin köklerini de ben temizleyeceğim' sözüyle tarihe geçen Sakallı Nurettin Paşa komutasında, Koçgiri Kürt Ayaklanmasını bastırmakla görev aldı. Topal Osman sadece isyancı Kürtleri değil, Suşehri, Koyulhisar, Reşadiye,

Niksar ve Erbaa'daki Ermeni ve Rumları da temizledi." (Resmi Tarih Tartışmaları-3, Sf 250, Ayşe Hür)

Bölgedeki Kürtlere bu iki katil tarafından yapılanlar öyle akıl almazdır ki dönemin meclisi Sakallı Nurettin Paşa hakkında soruşturma açar. Ama boşunadır. Çünkü M. Kemal has adamını korur ve hatta bir süre sonra da 1. Ordu Komutanlığı'na terfi ettirerek 1922'deki İzmir vahşetine yani Ege'deki Rum katliamlarına gönderir.

Yani etnik temizlik her yönüyle devam ediyordu. Asıl savaş bu toprağın halklarına karşı veriliyordu. 1921-1922 aralığındaki Türk-Yunan savaşını esas alıp da tüm süreci buna dayandırarak "Kurtuluş Savaşı" olarak yansıtıp asıl gerçekleri göz ardı etmek büyük bir yanılgıdır. Kemalist hareket, İttihatçı idealleri yeni kelimelerle süsleyerek hayata geçiriyordu. Bu gerçeği görmemek en basit tabirle siyasi körlüktür.

Kemalist hareketin öncelikli amacı iktidarlaşmaktı. Bunun için her yolu mubah görüyordu. Sadece etnik temizlikle yetinilmiyordu. Muhafız olan her sesi boğmak için de yoğun çaba sarf ediyordu. Kendisine rakip olarak gördüğü her siyasi askeri gücü tasfiye etmek Kemalistlerin göz ardı edilmeyecek temel bir tutumdur. Buna en çarpıcı örnek de Çerkez Ethem olayıdır.

Çerkez Ethem de dönemin ideolojik-politik atmosferinde pişmiştir. Kendisi eski bir Teşkilat-ı Mahsusa üyesidir. Paylaşım savaşı sonrası bölgesine dönerek "Kuvvay-i Seyyare" adındaki 5-6 bin kişilik askeri gücün başında, icraatlarına devam eder. Yunan işgaline karşı ilk karşı koyan da Ethem güçleridir. Yunan Ordusunu, izlediği düzensiz savaş taktikleriyle belirli ölçüde yıpratır ve durdurur. Kemalist hareketle de irtibatlıdır. Dönemin saray çevreleri ile İngilizlerin yerine göre organize ettiği kimi yerel isyanların ya da benzer amaçlı olayların bastırılmasında Ethem devreye sokulur. Düzce'de, Yozgat'ta, Konya'da, Zile'de çıkan yerel ayaklanmalar "Kuvvay-i Seyyare" güçlerince bastırılır. Ethem zamanla güçlü bir itibar edinir. Askeri ve siyasi itibarının güçlenmesi, M. Kemal'in bir zamanlar övgülerle anlattığı Ethem'in yavaş yavaş kendisine ayak bağı olduğunu düşünmesine neden olur. Sovyetlerle ilişkilerin sıklığı ve Bolşevizm'in etkisiyle Anadolu'daki siyasi atmosferde bazı değişimlere uğruyordu. Ethem'in illegal yapılanan "Türkiye Komünist Fırkası"na destek vermesi, Mayıs 1920'de kurulan "Yeşil Ordu Cemiyeti"ne katılması, "İslami Bolşevik Gazete" olarak çıkartılan "Seyyare Yeni Dünya"nın finansmanlığını yapması vs. bütün bunlar siyasi etkinliğine farklı yönlerde katkı sunar. Kemalist hareket, artık kontrol edemeyeceğini düşündüğü ve kendisine alternatif olan Ethem'i tasfiye etmek ister.

İşte tam da bu süreçte Ethem'in itibarsızlaştırılması kampanyalarına girişilir. M. Kemal siyasi arenada güçlü olsa da hala düzenli askeri bir güçten yok-

sundur. Düzenli orduya geçme projesi bir yanıyla da askeri otoritesini tesis etmenin zeminini oluşturmaya dayanıyordu. Ethem'in tasfiyesini de "düzenli ordunun kurulmasına karşı olduğu" yönündeki propaganda üzerinden yapıyordu Kemalistler. Ethem savunduğu görüşleri itibariyle tartışılacak özellikler gösterse de dönemin askeri ve siyasi şahsiyetlerinden birisiydi. Kemalistler, çıkarlarına hizmet ettiği sürece sahiplendiler, kullandılar ama kendilerine ters geldiğini düştükleri anda da tasfiye ettiler.

Gerek yukarıda aktarılan etnik temizlikler gerekse de siyasi hasımların ortadan kaldırılması şeklindeki çatışmalar olsun hepsi de Kemalist ideolojinin iktidarlaşma arzusunun pratikleridir. M. Kemal iktidar hırsıyla hareket eden ve süreçleri bu yönde şekillendirmeye çalışan bir kişiliktir. Dolayısıyla önündeki engelleri her ne pahasına olursa olsun kaldırmaktan geri durmuyordu. İstanbul hükümetini boşa çıkartarak, Ankara merkezli BMM'ni siyasi muhatap olarak emperyalistlere kabul ettirmesi boşuna değildi.

Kemalist hareket başından itibaren gayrimüslim halka, Kürtlere, komünistlere, sol düşünceye düşmandı. "Kurtuluş Savaşı" denilen süreç de, esasen bu kesimlere yönelik verilen mücadelenin ağırlığını taşıyordu. İşgal karşıtı ya da benzer niteliklerde değerlendirilebilecek tek savaş- ki o da çok kısa süreli ve sınırlıdır- Yunanlılarla yaşananlardır. Esas mücadele içe dönüktü ve bu mücadele de ırkçı, şovenist saldırganlıklar şeklinde cereyan etti.

Bütün bu tarihi gerçekler Yürüyüş için neleri ifade eder bilinmez. Kurulan Türk devletinin kuruluş felsefesi, ideoloji, politik-pratik niteliği ne yazık ki Yürüyüş'ün yansıttığı ve propaganda ettiği biçimiyle "devrimci vatanseverlerin bağımsızlık" arzusu olarak açıklanamaz.

Sadece şunu bilmek ve sorgulamak yeterlidir; 1914'lerde mevcut nüfusun % 20'sini oluşturan gayrimüslim nüfus, nasıl oldu da 1927'lere gelindiğinde % 2,6'ya kadar düştü? Kemalist hareketin bu tabloya katkısı neydi? Sadece 1919-24 aralığında yaşananlara kaba rakamlar üzerinden dahi bakılsa Kemalist zihniyetin ırkçılığı, şovenistliği bariz biçimde görülecektir. Yüz binler katledildi. 1922'de 1,5 milyon Rum Anadolu'nun dört bir yanından tehcirle yaşadıkları topraklardan kopartılarak sürüldü. Ermeni, Rum, Süryani, Nasturi, Keldani, Ezidi gibi bu toprakların en eski halkı Türklük, Müslümanlık ve vatan adına sistematik biçimde katledildi, ortadan kaldırıldı. Kürtler ise Kemalist ideolojinin ırkçı, inkarcı, asimilasyoncu, baskıcı ve şüphesiz ki sistematik biçimde yok etmeyi esas almış katliamcı tutumu karşısında dünden bugüne en ağır bedelleri ödedi ve bugünlerde de tüm çirkefliliğiyle aynı zihniyet icraatlarına devam etmektedir.

Aslında Türk ırkçılığının ideologlarından Ziya Gökalp'in şu sözü Türk devlet ideolojisinin farklı etnik kimliklere ve inanç gruplarına yönelik ceberut tutu-

munu çarpıcı biçimde ifade etmektedir; “*Ortak sevgili olunamayacağı gibi, ortak vatan da olmaz!*” İttihatçı şuarsuzluğun tipik yansımalarından birisidir.

Yürüyüş çevresi, tarihi biçimlendiren olguları, ilişkileri, dinamikleri ve çelişkileri görmezden geldiği sürece Kemalizm’in bulanık sularında yönsüz ve savruk biçimde yitip gitmeye devam edecektir. Kemalist ruha “ulusalcılık”, “milliyetçilik”, “vatanseverlik”, “bağımsızlık” gibi daha yığınlarca söylemle, methiyelerle canlandırmak için çırpınan oportünist, reformist, revizyonist sayısız çevre bulunmaktadır. Anlaşılan bu kesimler “1923’ün Kemalizm’ini” yeterince temsil edemiyorlar ki Yürüyüş de bilinen çizgisini yeniden üretiyor, Kemalizm’e can veriyor. Bunu da özündeki ezen egemen ulus şovenizminin dışı vuran “vatanseverlik” söylemi üzerinden yapıyor.

Her şey bir yana, bugün Yürüyüş M. Çayan’dan hareketle, Kemalizm’e bir anti-emperyalistlik, vatanseverlik biçerken; bir yanıyla da kendilerinin beslediği M. Suphi ve TKP’liler yani bu topraklarda en tutarlı anti-emperyalist, “yurtsever” ve aynı zamanda enternasyonalist olanların alçakça katledilmesinden bile bir şey öğrenme zahmetinde bulunmuyor. Yürüyüş hangi çizgiden yürüdüğüünün farkında mı? Sahiplendiği “1923 Kemalizm”i, bu topraklarda, komünist hareketin yeşermemesi için elinden geleni yapmıştır.

Halkları Egemen Ulus Milliyetçiliğiyle, Şovenizmiyle Zehirlemenin İdeolojisi Olarak; “Vatanseverlik”

Yürüyüş çevresi, Kemalizm mirasçılığını resmi tarihe ortaklığıyla, onu savusuyla ispatlarken Kemalist ideolojiyle olan bağı ve ilişkisini ortaya koymaktan da geri kalmıyor. Resmi tarihin ve onu biçimlendiren ideolojik söylemlerin Yürüyüş çevresinde bu kadar rağbet görüyor olması dikkate değerdir. Özellikle de “vatanseverlik” üzerindeki ısrar ve bu ısrardaki sürekliliğin işçileri, emekçileri ezilen tüm halkları nereye doğru sürüklediğini görmek açısından Yürüyüş’ün dile getirdiklerine bakmakta yarar vardır.

“Milliyetçilik, ulusalcılık değil, vatanseverlik”

“Biz vatanseveriz. Ulusal çıkarları savunuyoruz. Ulusal çıkarları savunmak emperyalizme karşı çıkmaktır. Emperyalizme karşı çıkmadan ulusal çıkarlar savunulamaz.”(Yürüyüş, Sayı 260, Sf 34)

“İlericiler, devrimciler, vatan hainlerini hayatın her alanında teşhir ederek, vatanseverlik bayrağını kimin taşıdığını göstermelidirler.” (Yürüyüş, Sayı 288, Sf 20)

“1950’lerde Menderes iktidarıyla birlikte emperyalizm topraklarımıza tanıyla, topuyla değil, işbirlikçi oligarşiyle anlaşarak giriyordu. Yapılan anlaşmalarla başta ordu, polis, parlamento olmak üzere devletin bütün kurumları

*emperyalizm ve işbirlikçi oligarşinin çıkarlarına göre yeniden şekillendirildi. İşbirliğine uygun hale getirilen kurumların sözde **ulusal-milli** etiketleri ise sadece emperyalist işgalin gizlenebilmesi ve halkların aldatılmasında kullanılmaktaydı. Gerçekte ise söz konusu kurumların ulusallıkla-millilikle hiçbir alakaları kalmamıştır.*” (Halk Gerçeği, Sayı 21, 8 Temmuz 2012, Halk ve Vatan Sevgisi, Bölüm 1)

*“Türkiye solu, **hem enternasyonalizm hem de anti-emperyalizm** temelinde ulusal yanını güçlendirmek durumundadır.*” (Yürüyüş, Sayı 323, Halk ve Vatan Sevgisi, Bölüm 4)

“Evet, devrimciler ulusal bilinç ve onurla, insanlığın en yüce ideali uğruna bu topraklarda savaşıyor olmanın sevincini ve gururunu yaşıyorlar, yaşamaya da devam edeceklerdir.” (Halk Gerçeği, Sayı 21, 8 Temmuz 2012, Halk ve Vatan Sevgisi, Bölüm 1)

“Opörtünist sol, Halk ve Vatan Kavramlarını Kullanmaktan Hep Uzak durmuştur! Uzak Durduğu Oranda da Halktan ve Devrimden Uzaklaşmıştır!” (Halk Gerçeği, Sayı 22, 15 Temmuz 2012, Halk ve Vatan Sevgisi, Bölüm 2)

“Evet ulusallık ve vatanseverlik kavramları, başta işçi sınıfı olmak üzere diğer emekçi kesimlerin çıkarlarıyla çelişmemektedir. Anti-emperyalist olmanın içinde vatansever olmak da, halkçı olmak da vardır. Emperyalizm çağında vatani ve onun bağımsızlığını savunmak, başlı başına sosyalist olup olmamanın temel kıstaslarından biridir.” (Halk Gerçeği, Sayı 22, 15 Temmuz 2012, Halk ve Vatan Sevgisi, Bölüm 2)

*“Oysa bilinmektedir ki ‘işçilerin vatani yoktur’ tespitiyle söylenmek istenen, **kapitalistlerin iktidarda olduğu bir toplumda, yurdun sömürücüleri tarafından ele geçirilmiştir.**”* (Halk Gerçeği, Sayı 22, Halk ve Vatan Sevgisi, Bölüm 2)

Yürüyüş’ün “vatan” ve “vatanseverlik” konusunda dile getirdiklerini okuyanlar en iyimser ifadeyle ideolojik bir savrulmadan söz etmeden geçmezler herhalde. Çünkü dile getirilenler, sosyalizmin inşasını amaçlamış devrimci bir oluşumun, ezilen-sömürülen halkların kurtuluş ideolojisi olan proletarya ideolojisinin temel esaslarıyla taban tabana nasıl ve hangi düzeyde zıt olduğunu göstermektedir. İfade edilenler proletaryanın enternasyonalizm ruhuna aykırıdır.

Öncelikle “vatanseverlik” kavramının içeriğini belirleyen şeyin tarihi şartlar olduğunu ifade etmek gerekir. Ulus devletlerle birlikte vatan ve vatanseverlik kavramı toplumlar nezdinde kendine yer bulmuş, ideolojik ve siyasal özü itibarıyla burjuvazi tarafından ete-kemiğe büründürülmüştür. Ezilen-sömürülen tüm kesimler, burjuvazinin “vatan”, “vatanseverlik” söylemleriyle, sınıf uzlaşmacılığı ekseninde ezen-sömüren kesimlerle aynı yerde buluşturuldu. Böylece kapi-

talizm “vatan”, “vatan savunması”, “vatanseverlik” gibi söylemlerle ezilen-sömürülen kitlelerin bilincini bulanıklaştırdı ve sömürünün, baskının, yoksulluğun, sefaletin ve her türden ayrımcılığın nedeni olan burjuva sınıflar ile onun kurulu sistemi hedef olmaktan uzaklaştırıldı. Tabii farklı uluslardan işçilerin ortak idealini şekillendiren proletaryanın enternasyonalizm ruhu da bu kavramlardan dolayı birbirlerine düşmanlaştırılan farklı uluslardan işçilerin bölünmesiyle örselendi, yaralandı. Burjuvazi, bu durumu bildiğinden “vatan”, “vatanseverlik” kavramlarından asla vazgeçmedi. Çünkü kendi ulusal sınırlarına hapsedilen işçileri, emekçileri ezilen tüm kesimleri ancak bu söylemler üzerinden yakınında tutabilir ve yönlendirebilirdi. Nitekim tarihi süreçler bu gerçekleri çıplak biçimde gözler önüne sermektedir.

Her şeyden önce aynı sınırlar içerisinde yaşayan ama farklı etnik aidiyetlere sahip ve aynı zamanda farklı düzeylerde ezilen-sömürülen veya ayrımcılık temelinde eşitsizliklere maruz bırakılan ya da bu yönde baskı altında tutulan kesimleri bütün bu çelişkilere rağmen “vatanseverlik” söylemiyle dalgalandırılan, Kemalist ulusalcılığın bayrağı altında toplama çabası Marksist-Leninist-Maoist literatürde oportünist sınıf uzlaşmacılığıdır.

Yürüyüş, “*biz vatanseveriz. Ulusal çıkarları savunuyoruz*” derken ulusal çıkarların savunulmasını da emperyalizme karşı çıkmakla izah ediyor. Başka bir yerde “*milliyetçilik, ulusalcılık değil vatanseverlik*” diyor. Türkiye solunu da “*ulusal yanını güçlendirmeye*” davet ediyor.

Bütün bunlar tartışmasız biçimde Kemalist resmi ideolojiden zehirlenmişliğin göstergesidir. **Kemalist ulusalcılığın kuyruğuna takılmanın aleni ilanıdır.** Yürüyüş, emperyalizme karşı mücadeleyi proletaryanın enternasyonalizm ilkelerine göre oluşturmadığından ezilen-sömürülen tüm kesimleri ulusal birliğe çağırarak gibi iflah olmaz bir yanlışa düşüyor. Ulus devletin ya da ulusalcılığın kapitalist devlet gerçeği olduğunu unutuyor. “Ulusal çıkarlar” söyleminin özündeki ulus vurgusunun anlamını dahi göremeyecek biçimde hoyratça davranıyor. Buradaki en büyük yanılgı, emperyalizme karşı mücadelenin ya da anti-emperyalist duruşun kapitalizme, somutumuzda komprador burjuvaziye ve büyük toprak ağalarına karşı savaşın olmazsa olmaz bir parçası şeklinde ele almamasıdır. Bu iç içeliğin, günümüz gerçekliğinin esas dinamiği olduğunun kavranmamasıdır. Tabii Yürüyüş, emperyalizmin “gizli işgali” diye subjektif bir tanımlamadan yola çıkarak, pratik yönelimini fiili işgal durumu varmışçasına somutlayınca her şey karman çorman oluyor. “Halk ve Vatan Sevgisi” adı altındaki dört bölümlük yazıda, uzun uzun Mao Zedung’tan alıntılar yaparak “vatanseverlik” söyleminin farklı ülkelerdeki devrimci savaşlarda nasıl da önemli bir yer tuttuğunu göstermeye çalışıyor. Halbuki Mao Zedung’tan yapılan alıntı

Japonya'nın Çin'in bir kısmını fiilen işgal ettiği süreçteki devrimci savaşın niteliğine dair tespitlerdir. Japonya, emperyalist yayılmacı politikaları gereği Çin'i işgal ederken şüphesiz ki ulusal ölçekte milli kurtuluşu hedefleyen bir savaşın ön plana çıkması olağandır. Mao Zedung da böylesine bir süreçte yurtseverlik vurgusunu yaparken "*Çin'in durumu farklıdır, çünkü saldırıya uğramıştır. Bu yüzden Çin komünistleri, yurtseverlikle enternasyonalizmi birleştirmelidirler. Biz hem yurtsever, hem de enternasyonalistiz ve sloganımız da 'Anavatanı saldırganlara karşı savunmak için savaştır'*" (Seçme Eserler, Cilt 2, Sf 203, M. Zedung) şeklindeki net tutumu, somut olgulara dayandırır. Aynı süreçte Alman ve Japon komünistlerine de kendi ülkelerindeki işgalci saldırganlığı esas alan egemenlerin "yurtseverlik" söylemlerine karşı mücadele etmelerini salık verir.

Yürüyüş, fiili işgalin bariz olduğu Çin gerçeğinin özgün durumunu ve o durumda ön plana çıkan çelişkiyi, tarihi şartların bütünselliği içerisinde görmek gibi bir çabaya girmiyor. Çin'deki fiili işgal durumu ile öne çıkan savaşımın şiarı üzerinden kendi söylemleri arasında paralellik kurarak kendini heyecanlandırıyor.

Yürüyüş, bu coğrafyanın tarihi gerçeklerine karşı subjektif ve bir o kadar da yüzeyselken aynı düşünüş tarzıyla Çin'deki gelişmelere bakarak subjektivizm konusundaki istikrarını göstermektedir.

Bir başka sorunlu nokta da "işçilerin vatanı yoktur" şeklinde formüle edilen ve işçi sınıfının enternasyonalizm temelindeki vatan algısının özüne dair yapılan tespitin "*... kapitalistlerin iktidarda olduğu bir toplumda yurdun sömürücüleri tarafından ele geçirilmiştir*" biçimde daraltılması ve böylesine bir yorumlamayla da ezilen-sömürülen tüm kesimlerin vatan arayışına sürüklenmeye çalışılmasıdır.

"İşçilerin vatanı yoktur" denilirken, elbette ki üzerinde yaşadığı ve mücadelesini sürdürdüğü ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel vs. koşullarla şekillenmiş ve belirlenmiş coğrafi sınırları olan bir zeminin yokluğundan söz edilmiyor. İşçi sınıfı gibi ezilen tüm kesimler açısından üzerinde yaşanan ve vatan olarak tanımlanan bir zemin mevcuttur. Ama mevcut "vatan"ın işçiler ve ezilenler için neyi ifade ettiği de önemlidir.

İşçi sınıfının kurtuluş mücadelesi açısından her verili koşul, hayati bir önem arz eder. Çünkü sınıf mücadelesinin temel dinamiklerini, işçilerin, emekçilerin yaşadığı şartlar biçimlenmektedir. Dolayısıyla burada "vatan", "ana vatan" gibi kavramlarla hangi ideolojik, politik ve teorik temellerle ilişkilendiği öne çıkar. Bu ilişkilendirme biçimi, tarzı ya da niteliği; ilişkilenenin durduğu yeri göstermesi bakımından esaslı bir veridir. Kapitalist sistemde egemen pozisyondaki ezen-sömüren sınıf ve tabakalar şüphesiz ki işçileri, emekçileri ezilen-sömürülen tüm

kesimleri kendi söylemleriyle biçimlendirdikleri “vatan” algısı etrafında toplamak isteyecektir. Ulusalçılık bayrağını ezilen sömürülen kesimlerin eline tutuşturacaktır. Sömürünün, yağmanın her türden baskının ezilen-sömürülen tüm kesimler tarafından içselleştirilmesi için her yolu kullanacaktır. Bu, kapitalist sınıfların olağan davranışıdır.

İşçi sınıfı da kapitalist emperyalist sisteme ve onun gerici bütün unsurlarına karşı savaşıma girerken “Bütün ülkelerin işçileri ve ezilen halklar birleşin” şiarıyla savaş meydanlarını enternasyonalizm ruhuyla sarabilmelidir. Mücadelelerin anti-emperyalist niteliği somutlanırken yabancı düşmanlığına kapı aralayacak ya da farklı uluslardan işçileri ezilenleri ötekileştiren davranışlara yol açacak veya “vatan” vurgusunu ulusalçı tarzda öne çıkartarak üzerinde yaşadığı zemindeki devlet iktidarını sahiplenici bir tutuma neden olacak politik söylemlerden mutlak suretle kaçınılmalıdır. Aksi halde ideolojik olarak burjuva ulusalçılığa saplanmamak elde değildir.

Gerçi, Yürüyüş çevresinin böylesine bir sıkıntısı söz konusu değildir. Zaten kendisi dışındaki diğer oluşumları “ulusal” yanlarını güçlendirmeye davet ediyor. İşçiler, ezilen tüm halklar için de aynı şeyi düşünüyor; **“Evet, ulusallık ve vatanseverlik kavramları, başta işçi sınıfı olmak üzere diğer emekçi kesimlerin çıkarlarıyla çelişmemektedir”** diyor Yürüyüş. Proletaryanın esas aldığı politik tutumlarla uzaktan yakından ilgisi bulunmayan böylesine tespitler egemen sınıfların halkların bilincini dumura uğratarak onları kendine yedekleyen söylemlerini çağrıştırmaktadır.

Yürüyüş, “ulusallığı” ve “vatanseverliği” ezilen-sömürülen kitlelerin çıkarına olan söylemler şeklinde savunurken fazla söze gerek bırakmıyor. Açıkta, mevcut vatanın korunup kollanmasını bir görev olarak belirliyor. Bütün bunları “anti-emperyalistlik” söylemleri altında savunsa da aslında özündeki hakim ulus ideolojisinin karşı konulamaz yanılmalardır bahsedilenler. Çünkü kendi ulusalçılığını her şeyin önünde tutmaktadır.

Öyle ki yukarıda sıralanan alıntılar içerisinde Kemalist Türk devletinin “bağımsızlığı”nın 1950’lerde Menderes iktidarıyla yitirildiğine hayıflanarak emperyalizm ile işbirlikçilerinin ortak çabası sonucu o dönemdeki iktidar kurumlarının **“ulusalçılıkla-milliyetçilikle hiçbir alakaları kalmamıştır”** şeklinde değerlendirmeler yapmaktadır. Emperyalizmin Türk devletiyle ekonomik-siyasi-askeri ilişkilerini **“1923 Kemalizm”i**nin “bağımsızlık savaşı”yla sonlandıran Yürüyüş’ün bu konudaki derin subjektivizmini tartışmaya lüzum yoktur. Kemalist tarih yazımının körleştirici etkisi o kadar derinden nüfuz etmiştir ki, çekip çıkarmak kolay değil gibi. Emperyalizmi 1950’lerde Türkiye’ye sokan böylesine şekilsiz-şemasız yaklaşımlara resmi tarihin düz-

meceleri arasında bile rastlamak mümkün değil.

Varsayalım Yürüyüş'ün dediği gibi olsun ve 1950'den sonra emperyalizm ve işbirlikçileri elbirliğiyle bu toprakları yağmaya, talana başlasınlar. O zaman yine de sormak gerekmez mi, 1950'den önceki mevcut rejimin niteliği neydi? Ulusalçı-milliyetçi söylemler yönüyle Menderes'in Demokrat Partisi ile içinden çıkıp geldiği CHP'nin arasında niteliksel farklar mı vardır? Kaldı ki egemen sınıfların ulusalçı-milliyetçi hissiyatlarının **renk değiştirmesi (özü değil!)** Yürüyüş'ü neden böylesine bir serzenişe sürüklüyor, sormak lazım!

Yürüyüş, başından ifade edildiği gibi Kemalizm'in sularında yol almaktan memnun. "**Ulusal çıkarları savunuyoruz**" diyen bir anlayışın, günümüz Türkiye coğrafyasının sınırları içerisinde yaşayan ve birçok açıdan sömürüye, yağmaya, baskıya, ayrımcılığa ve katliamlara maruz bırakılan halkları gerçek anlamda devrime uyandırması güçtür. "Vatan", "vatanseverlik", "ulusal çıkarlar" gibi söylemler proleter devrime değil Kemalist ulusalcılıkla harmanlanmış popülizme götürür!

Yürüyüş halka benimsetilen Kemalist ideolojik argümanların ezilen halkın yaşamlarını nasıl zindana çevirdiğini gerçekten de sorgulama gereği duyuyor mu? Yoksa kitleleri, kendisinin de içine saplandığı Kemalizm bataklığına mı sürüklüyor? Ne yazık ki bu sorulara olumlu yanıtlar verebilmek zor gibi.

Öyle ki bu anlayışta Cumhuriyet Bayramını en iyi biz kutlarız bile der! ["29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, emperyalizme karşı elde silah savaştan bir halkın, bağımsızlığını kazanmasının bayramıdır." (Yürüyüş, Sayı: 337, Sf 42) "Cumhuriyet, emperyalizme karşı elde silahla, topyekun bir halk tarafından verilen kurtuluş savaşı ile ilan edilmiştir. Emperyalizm, 1923 öncesi nasılsa -sömürü yöntemleri değişse de- günümüzde de aynıdır. Eğer CHP, gerçekten Cumhuriyet'e karşı bir saldırı olduğunu düşünüyorsa, AKP'yi bir tehdit olarak görüyor ve Cumhuriyet'i korumak istiyorsa, 1923 öncesi olduğu gibi yapmalıdır. Emperyalizme ve işbirlikçilerine karşı savaşmalıdır." (Yürüyüş, Sayı: 337, Sf 42)]

Göz kararıması o kadar etkilidir ki, bilinci bile bulanıklaştırır. Sahiplenilen cumhuriyetin, Kürtlere, Alevilere ve diğer azınlık milliyet ve mezheplere yönelik katliamları görmezden gelinir. Komünist hareket mi? O zaten vakti zamanında tasfiye edildiği ve cumhuriyetin 70. yılında, hiç sesi çıkmadığı için, Yürüyüş, bu utanç verici sahiplenmeden -en azından bu veçheyle- kurtulabilir. Peki, işçilere, köylülere, halka yönelik, komünizm suçlamasıyla yapılan baskılar, zulümlere ne diyor Yürüyüş? Onları da sahipleniyor mu?

Yürüyüş resmi tarih öğretilerine mahkum olduğundan ve bu mahkumiyetin sonucunda ulusalcılıkta karar kılındığından böylesine sorulara yanıt vermeye yanaşmayacaktır. Türk devleti sınırlarını belirlediği mekanı binlerce yıldır bu

topraklarda yaşayan kadim unsurlardan temizleyerek kurdu. Eşine az rastlanır türden etnik temizlikler yapıldı. Soykırımlar, katliamlar, tehcirler, zorunlu göçler, mübadeleler, asimilasyonlar sistematik biçimde uygulandı. Devasa bir nüfus ortadan kaldırıldı. Farklı kültürler, tarihler yok edildi. İzleri kalmaması diye yakılıp yıkıldı. Yerleşim birimlerinin isimleri değiştirildi vb.

Bütün bunlar “vatan” için yapıldı. Yürüyüş, halkları tarihin asıl gerçekleriyle bilgilendirerek, resmi yalanlarından arındırmak yerine, hiçbir şey yokmuşçasına onları “vatan sevgisi”yle beslemeye çalışıyor; *“vatanseverlik, emekçilerin ülkelerine duydukları bağlılıktır, ülkeleri ve o ülke üzerinde yaşayan halkları uğruna gerektiğinde kan dökmeleridir... Gerçekten de Türk, Kürt, Arap, Laz, Gürcü, tüm milliyetlerden devrimciler, kendi ulusal tarihlerindeki ilerici, halkçı değerleri sahiplenerek, o ‘ulusal gururu’ günümüze taşıyarak bunu hayatın içinde yaşatmalı ve göstermelidirler.”* (Yürüyüş, Sayı 288, Sf 20) ve böyle bakıyor Yürüyüş.

Sorgulanması gereken siyasal-sosyal bir zemin bulunmaktadır. Halklar, kendilerine sunulan, benimsetilen tarihi reddetmedikleri sürece egemen ulus ideolojisinin cenderesinden kurtulamazlar. Yürüyüş, bu yolu açmak bir yana aksi yönde tutum geliştiriyor. “Vatana bağlılık”la, “vatan sevgisi”yle halkı Kemalist tarihin karanlığına itekliyor. İşçilere, emekçilere, ezilen tüm kesimlere “ulusalcılık” telkin ediliyor. Böylece, kendilerinin olduğu söylenen resmi tarihe ve onun yalanlarına mahkum bırakılmış ve ulusal duyguları kıskırtılmış bir kitle gerçeği yaratılarak “vatan” adına kolayca yönlendirilen yığınsal bir seferberlik zemini oluşturuluyor. Yürüyüş’ün yaptığı ve yapmaya devam ettiği şey, mevcut zemini albenili hale getirmektir.

“Vatanseverlik” ulusalcılığa dayanır ve onunla yaşam bulur. Proletaryanın enternasyonalizm ilkeleriyle bağdaşmaz. Çünkü “vatanseverlik” ulusal benliği öne çıkarır. “Türk yurtseveriyiz” diyebilen Yürüyüş, herhangi bir kaygıya dahi kapılmıyor. Aksine gurur duyuyor. Oysa Türk etnik kimliğinin “vatan” diye tabir edilen bu topraklarda hangi pratik gerekçelere dayanarak inşa edildiğinin üzerinde biraz olsun durmalıydı. Topraklar Türkleştirildi, vatanlaştırıldı. Bir ulus yaratıldı ve ulusun devleti içinde topraklar belirlendi. Yani tepeden inme tarzda hem de en kanlı biçimde bu topraklar tek bir etnik kimlik ve mezhep adına vatanlaştırıldı. Öyle bir tarih yazıldı ki coğrafya her yönüyle Türkleştirilip Sünnileştirildi. Tarihi, sosyolojik, kültürel, arkeolojik vs. açıdan Türk etnik kimliğiyle donatılmış bir coğrafyaya dönüştürdü. Türk Tarih Tezi, akıl almaz tahrifatlarla, inkarcılığın sınırlarını tarumar etti. Çığırından çıkmış bir Türkçülük ve Sünnilik coğrafya üzerindeki farklı etnik kimlik, din ve mezheplerin üstünden silindiri gibi geçildi. Eskiye dair ne varsa ortadan kaldırıldı. Toplumsal hafıza bile va-

tanlaştırıldı. Kendine yabancılaşmış ve kurgulanmış bir geçmiş algısıyla zihinleri kuşatılmış bir toplum yaratıldı. Kendi varlığı ve bu varlığın sürekliliği bile “yedi düvel” ya da “dört bir yanımız düşmanlarla çevrili” şeklindeki paranoyaklığa varan milliyetçi hislerin cenderesine sokuldu.

Kıscacı İttihat ve Terakî’yle başlayan, Kemalizm’le ete-kemiğe büründü-rülen ve Kemalist resmi ideolojiyle de sürekliliği sağlanan ırkçı, faşist özellikle-riyle sürece damgasını vuran bir vatanlaştırma söz konusudur. Farklı kimliklerden etnik temizlikle, tehcirle arındırılan coğrafya, bir ulusa tepeden inme projelerle mal edildi. Tarih, coğrafya, toprak ve neredeyse her şey Türk-leştirilip resmi din olan Sünnileştirildi.

Tabii sadece bunlarla sınırlı kalmadı. Vatan ve millet ilişkisi militarist bir ruhla beslendi. “Asker millet”ten, “her Türk asker doğar”a uzanan vatanseverlik ruhu aşılandı. Toplum militarize edildi. Ordu ile özdeşleştirildi. Devlet-ordu-millet sarmalında vatan bilinci şekillendirildi. Bu düşünceler de esasen Alman faşizminden ödünç alınmıştır. “Asker millet” kavramı, Almanya’nın 20. yüzyılın başlarındaki vazgeçilmez ideolojik argümanıdır. Kemalist rejimin kökleşmesinde de belirleyici olmuştur.

“Vatan kavramı, ideolojik mekansallık, militer ve savunmacı bir anlam dünyasının içine yerleştirilmiştir.”(Sezgi Durgu, Memalik-i Şahane’den Va-tan’a, Sf 98)

Sistematik biçimde kitlelerin belleklerini erozyona uğratarak geçmişin dizi-mini yapan ve bugünleri de geçmişin bu köhne karanlığına mahkum bırakan resmi ideolojiyle, tarihle köklü bir hesaplaşmaya girilmediği sürece kendi pran-galarımızı taşımaya devam ederiz. Kitleler de bu kuşatılmışlığın ve kışkırtılmış-lığın cenderesinde kendilerini boğan havayı solumaya devam ederler.

Egemen, ezen ulus ideolojisinin tüm aşırılıklarının toplanıp meşruiyet ka-zandırıldığı “vatan”, “vatanseverlik” argümanları bu coğrafyadaki halkı birbi-rinden kopartmışken halen bu kavramları “devrimcileştirmek” adına ulusalcı tarzda ileri sürmek proletarya enternasyonalizminden uzaklaşmak demektir. Bunun farklı bir izahı ya da yorumu olamaz.

Yürüyüş, resmi tarihle, ideolojiyle hesaplaşmadığı sürece burjuva ulusalcı ideolojinin argümanlarıyla arasına mesafe koyamayacaktır ve kavramlarla pro-letaryanın temel ilkeleri bağlamında doğru bir tarzda ilişkilenmeyi de başara-mayacaktır. Doğru tutumun kimi öncelleri vardır. Bunlardan bir tanesi şüphesiz ki tarihi bir bütün olarak materyalist ölçüler içerisinde inceleyerek toplumu her yönüyle doğru tahlil edebilmektedir. Egemen sınıfların kurguladığı, sunduğu ve dayattığı tarihten kopulabildiği oranda geçmişle devrimci tarzda ilişkilenebil-mek mümkündür. En başta egemen, ezen ulusa mensup işçilerin, emekçilerin ve

ezilen tüm kesimlerin, benimsetilmiş olan “vatan” algısının ırkçı-şovenist ideolojiden ve onun söylemlerinden arındırılması gerekir. Kendilerine sunulanlarla, öğretilenlerle ve benimsetilenlerle hesaplaşarak gerçek ve doğru bilgiler teminde bilinçlenmelidirler.

Kemalist resmi ideolojinin bu coğrafyayı bir ulusa mal etmek ya da Türk etnik kimliğini yani ulusunu bu coğrafyanın asli unsuru ilan etmek adına devlet eliyle bir ulusun, vatanın ve tarihin nasıl oluşturulduğunun çok iyi bilinmesi ve kavranması gerekir. Yürüyüş’ün Kemalist ideolojinin neden olduğu şu koyu karanlık süreçlerde “1923’ün, Kemalizm’i”ni arayan ironik duruşuyla gerçekleri görebilmesi epey zor gibi.

Yürüyüş, İttihat ve Terakki’yle başlayan ve Kemalist rejimle zirveye çıkarılan Türkleştirme projelerini, politikalarını ve pratik uygulamalarını önyargılardan bağımsız olarak asgari düzeyde de olsa inceleyebildiği vakit birçok gerçeği görecektir. Ama yapamıyor. Çünkü ideolojik argümanlarının zeminine kazma vurmak istemiyor.

Coğrafyanın vatanlaştırılması, Türkleştirilmesi ve Sünnileştirilmesi adına yapılanlar insanın kanını donduracak türden şeylerken halen bu gerçekleri görmezden gelerek gayet olağan biçimde “vatan”dan “vatanseverlik”ten dem vurmamak oldukça düşündürücüdür. On binlerce yerleşim yerinin adı değiştirildi bu coğrafyada. Hepsisi de “yedi düvel” adı altında düşman ilan edilen bu coğrafyanın kadim halklarına ait yerlerdi. Kürt, Ermeni, Rum, Süryani adını alan her şeye müdahale edildi. Türk adlarıyla değiştirildi. 1941’de yapılan 1. Coğrafya Kongresiyle her yere Türklük damgası vuruluyordu. Vatan adına, Türkleştirme adına kesintisiz ve sınırsız uygulamalar birbirini kovalıyordu. Bu politikalar bugün de devam etmektedir.

Yürüyüş, niyeti ne olursa olsun “vatanseverlik” söylemiyle halkları egemen ulus ideolojisinin oluşturduğu zemine yönlendirdiğini göremediği gibi Kemalist ulusalcılığın ırkçı şovenist özünün perdelenmesine de destek oluyor. Kürt ulusal meselesi gibi önemli bir konuda işçilerin, emekçilerin ve ezilen tüm halkların zihinlerini bulanıklaştırıyor ve bu mesele karşısında doğru tutum alabilmelerini sekteye uğratıyor.

Yürüyüş, Kürt Ulusal Sorununu da “Vatanseverlik” Cenderesine Hapsediyor

Yürüyüş, “vatanseverlik” duygularına kendini öyle kaptırıyor ki yazdıkça heyecanlanıyor ve yarattığı heyecanla da adeta kendinden geçiyor, kendinden geçmişlik haliyle de önüne çıkan her meseleyi “vatanseverlik” iksiriyle çözmeye yelteniyor. Bunu hem yersizce bir ısrarla hem de savrukça-hoyratça yapıyor ve

her şeyi birbirine karıştırıyor.

Özündeki çelişkileri gereği birbirinden farklı olan temel sorunları, kendine özgü çözüm stratejileri olmasına rağmen aynı potada eritmeye çalışmak, çözümsüzlüğe de götürebilir. Yürüyüş, Kürt ulusal sorununun pratik-politik yakıcılığını, emperyalizme bağımlı olmasından dolayı “Türk halkının bağımsızlık sorunu” şeklindeki sakat belirlemesine kurban ederek, ulusların kendi kaderini tayin ilkesini tahrif etmektedir. Kürt ulusunun üzerindeki egemen ulusun ırkçı-şovenist baskılarının tüm şiddetiyle hayata geçirildiği gün gibi ortadayken, baskıyı uygulayanları görmezden gelircesine emperyalizmi işaret etmek siyasi aymazlıktır.

Kürt ulusu, ulusal çelişkiden doğan çok daha boyutlu meselelerle karşı karşıyadır. Ulus olarak ilhaka uğramış durumdadır. İlhakı gerçekleştiren ise Türk egemen sınıflardır. İki ulus arasında çok yönlük ve kapsamlı ulusal eşitsizlikler varken ve bu eşitsizlikte ısrar eden yine Türk egemen ulus zihniyetyken, nasıl oluyor da bir şey yokmuşçasına her iki ulusa hem sorunun kaynağı hem de çözüm adresi olarak emperyalizmi ve emperyalizme karşı bağımsızlık savaşını gösterebiliyor? Bugün Kürt ulusuna yönelen her türden baskıyı hayata geçiren kimlerdir? T. Kürdistanı’nda ideolojik-politik-askeri-psikolojik savaşı icra eden ve yönlendiren esas olarak Türk egemen sınıfları ve onların ırkçı şovenist ordusu değil mi?

Yürüyüş, Kürt ulusuna her türden baskıyı uygulayan Türk hakim sınıflarının gerici ideolojisini görmezden gelmekle, Türk ulusuna mensup işçileri, emekçileri, ezilen tüm kesimleri yanıltmaktadır. Baskının kaynağı olarak emperyalizmi işaret etmektedir. Böylece egemen, ezen pozisyonundaki Türk milliyetçiliğinin, ırkçılığının, şovenizminin asıl özünün geniş halk yığınları tarafından görülmesi ve anlaşılması bulanıklaştırılmaktadır. Daha da ileri gidilerek “Türk yurtseverliği” adı altında tam da ulusalcı söylemlere denk düşen ifadelerle emperyalizm işaret edilmekte ve “Türk ulusal sorunu” olduğu imalarıyla Türk ve Kürt halkının aynı bayrak altında toplanması istenmektedir. Tabii devasa boyutlarda kendini ortaya koymuş olan ezilen ulus gerçeği olarak Kürt ulusal meselesini yok sayarak.

İşte Haziran 2010 ve 17 Nolu “Türk ve Kürt Halkı” başlıklı çağrıdan birkaç güzelleme:

“Emperyalizmin uşağı olarak ulusal onur savunulamaz”

“Sahte milliyetçiler, gerçekte işbirlikçilerdir.”

“Halkımız! Düzenin milliyetçiliği maskedir, aldatmacadır!”

“Türk yurtseverliği de, Kürt yurtseverliği de meşrudur!” (Yürüyüş, Sayı 222, Sayfa 4-5)

Yürüyüş, düzenin milliyetçiliğinden rahatsızlığını dile getiriyor. Daha doğrusu kendisi nasıl bir milliyetçilik öngörüyorsa, egemen sınıfların “sahte milliyetçi”liğinden huzursuzluğa kapılıyor. Ayrıca bu kesimlerin ulusal onuru savunamayacağından yakınıyor. Devam ediyor ve, ezilen bir ulus olarak Kürt ulusunun haklı ve meşru olduğu kadar, bir yere kadar da anlayışla karşılanması gereken “yurtseverlik” duygularını Türk yurtseverliği gibi egemen ve ezen ulus konumundaki ideolojik saldırganlıkla yan yana koyarak ya da her ikisini aynılaştırarak aleni biçimde ezen ulus şovenizmine çanak tutuyor.

Yürüyüş’ün bu düzeydeki savrukluğu, ulusal sorunun Marksist-Leninist-Maoist teorik esaslardan uzak ve aynı zamanda da oldukça yüzeysel ele alınmasından kaynaklanıyor. Ezen ulus ile ezilen ulus ayrımının yapılamamasındaki yanlış kavrayış ve lüzumsuz ısrar en belirgin noktadır.

Lenin: *“Bu nedendir ki, sosyal demokrat programın odak noktasında, ulusların ezen ve ezilenler diye ayrıştığı yer almamıştır. Emperyalizmin özü buradadır. Sosyal-şovenistler ve Kautsky bu noktayı sahtekârca atlamışlardır.”*(Lenin, Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları, Sf 199)

Bir başka makalesinde Lenin:

“Milliyetçilik sorununun genel olarak, soyutta konulmasının hiç bir yararı olmadığını milli mesele üzerindeki yazılarımda daha önce belirtmiştim. Hakim bir milletin milliyetçiliği ile ezilen bir milletin milliyetçiliği, büyük bir milletin milliyetçiliği ile küçük bir milletin milliyetçiliği arasında mutlak bir ayrım yapmak gerekir...”

İşte bunun içindir ki hakim yada, denildiği gibi ‘büyük’ milletin (yalnız zorbalıkta büyük, yalnız kabadayılar olarak büyüktürler oysa) enternasyonalciliği, milletlerin eşitliğini biçimde gözetmek olmamalı sadece, hatta hakim milletin, büyük milletin eşitsizliği olmalıdır. Böylece pratikte var olan eşitsizliğe karşı bir denge sağlanmış olacaktır. Kim bunu anlamıyorsa, milli mesele karşısında gerçek tutumu kavramamış demektir; hayat görüşü hala esasta küçük burjuvadır, ve bu nedenle mutlaka burjuva hayat görüşüne kayacaktır.” (Lenin, Doğuda Ulusal Kurtuluş Hareketleri, Sf 382)

Yürüyüş’ün halet-i ruhiyesini anlamak için yukarıdaki vurguların özüne bakmak yeterlidir. Ezen ulus ile ezilen ulus gerçeği Kürt ulusal meselesi özgülünde bu düzeyde belirginken ve çözüm temelinde kendini dayatmış esasl ve öncelikli bir çelişme niteliğine bürünmüşken, bütün bu olgulara seyirci kalarak onları doğru temelde kavramak gibi bir çaba içerisine girilemiyorsa, üzerine epeyce düşünmek gerekir herhalde.

Yürüyüş, teorik, politik ve pratik savrukluğuyla meselenin “çözümüne” el atınca, ezilen Kürt ulusal gerçeği ile Türk hakim sınıflarının ezen-egemen ulus

gerçeğini ve bunlarla tanımlanan ulusal çelişmeyi hasıraltı ediyor. Lenin'in ısrarla vurguladığı, ezen ulus ile ezilen ulus ayrımının zorunluluğunu tersyüz ederek meseleyi bulanıklaştırıyor. Komünistler, "her türden milliyetçiliğe karşıdır" temel düşüncesi burjuva ideolojisinin ürünü olarak şekillenen gerici milliyetçilikleri hedef alır. Ezen ulus milliyetçiliği ile ezilen ulus milliyetçiliğini aynılaştırmak en basit haliyle ezen ve ezilen gibi iki zıt olguyu birbirinden ayıramayacak kadar körleşmektir. Bu görememe hali ister istemez kırıp dökmeye neden olmaktadır.

Yürüyüş, "*Emperyalizmin uşağı olarak ulusal onur savunulamaz!*" ve "*Sahte milliyetçiler gerçekte işbirlikçilerdir*" şeklindeki düşünceleriyle aslında açık biçimde sosyal şovenist anlayışını dillendirmektedir. Zaten "Türk yurtseverliği"ni "ulusal onuru savunma" sorumluluğuyla somutlamaya çalıştığı için de "sahte milliyetçiler"i teşhir ederek kendini adres göstermektedir. Bu tutum Kürt ulusal sorununun kavranmasını, Kürt ulusal hareketinin ve mücadelesinin doğru anlaşılmasını ve bütün bunlarla devrimci tarzda ilişkilenebilirliği kötürümleştirmektedir.

Yürüyüş, etnik kimlikler açısından çeşitlilik gösteren ve birden fazla ulusun ya da azınlık milliyetin yaşadığı ve aynı zamanda ezen ulus, ezilen ulus gerçeğinin kendini dayattığı yarı-sömürge ülkelerin emperyalizmle olan bağımsızlık meselesini, ulusların kendi kaderini tayin etme hakkıyla ilişkilendirerek "Tam Bağımsızlık" şiarını ileri sürüyor ve her şeyi birbirine karıştırıyor. Türk devleti bir ulus devlettir. Emperyalist-kapitalist sömürü zincirine eklenmiştir. Emperyalizmle ekonomik bağımlılık temelinde iç içe geçmiş ilişkiler ağı mevcuttur. Bundan yola çıkarak UKKTH ilkesinin "Tam Bağımsız Türkiye" şiarıyla izah edilmesi yanlıştır. Lenin'in "*Rosa Luxemburg burjuva toplumda ulusların kendi politik kaderini tayini, devletsel bağımsızlığı sorununu, onların ekonomik özgürlüğü ve bağımsızlığı sorunuyla karıştırıyor.*" (Lenin, Seçme Eserler, Cilt 4, Sf 263) şeklindeki eleştirisine konu olan tutum, Yürüyüş'ün içinde bulunduğu açmazda da açıklık getirmektedir. Zaten ortaya konulanlar da ispatıdır.

Yürüyüş, Kürt ulusal sorununun ve mücadelesinin kendine özgü dinamiklerini ve bunların sınıf mücadelesine etkilerini yeterince değerlendirmiyor. Kürt ulusal meselesini sosyalist devrime havale ettiğinden dolayı bir ölçüde anlaşılırdır. Lakin yine de her şeye rağmen bu meseleyi "Tam Bağımsız Türkiye" şiarının gölgesine mahkum etmek kabul edilemez bir tutumdur. Ne yazık ki Yürüyüş kendindeki problemleri olan bu gerçeği görebilmek bir yana kendisi dışındaki bütün yapıları Kürt ulusal sorunu konusunda Marksist-Leninist çizginin dışına çıkmakla eleştiriyor. Herkesi "çizgiye" getirme görevini elinden bırakmıyor.

“... solun önemli bir kısmında, ‘ezilen ulus milliyetçisi’ olmanın her şeyi mazur ve meşru kılacağı şeklinde büyük bir yanlış söz konusudur. Böyle bir yaklaşım Marksist-Leninist değildir.” (Yürüyüş, Sayı 225, Sf 37)

Ezilen ulus milliyetçiliği ile ezen ulus milliyetçiliğini aynılaştırdığını göremeyen Yürüyüş, ezilen ulus milliyetçiliğine düşmemek ya da ona yedeklenmek adına çok daha büyük bir savrulmanın içinde çırpınmaktadır. Ezilen ulus milliyetçiliğiyle, ezen ulus milliyetçiliği arasındaki ayrımı Marksist-Leninist-Maoist temel ilkeler çerçevesinde yapanlar, ezilen ulus milliyetçiliğine rağmen onun özündeki demokratik içeriği öne çıkartmayı, desteklemeyi ve onunla birlikte mücadele etmeyi esas alırlar. Bu tutum ezilen ulus hareketinin aşırılıklarını, “gerici milliyetçi” yönelimlerini eleştirmeyi ve doğrular adına ideolojik-politik mücadelenin verilmesini engellemez. Yürüyüş ise haklı ve meşru olan Kürt ulusal hareketini ve onun mücadelesini “Kürt milliyetçi hareketi” şeklinde tanımlayarak da başından yanlış yapmaktadır. Elbette ki Kürt ulusal hareketi niteliği gereği milliyetçidir, ama bu milliyetçilik ezilen ulus milliyetçiliğidir. Ezen ve ezilen ulus milliyetçiliği arasında herhangi bir ayrıma gidilmeden ezilen bir ulusun haklı ve meşru mücadelesinin bu şekilde tanımlanması gerici önyargıların beslenmesine neden olur. Türk etnik kimliğine mensup halk cephesinden böylesine bir algının oluşması her açıdan sorun yaratır.

Yürüyüş’ün ısrar ettiği bu noktaya dair bakın Lenin neler söylüyor: “*Ezilen ulusun burjuva ulusalcılığının çıkarına hizmet etmekten korkan kişiler, ezen ulusun yalnızca burjuva ulusalcılığın değil, onun yanı sıra gerici ulusalcılığının da çıkarına hizmet ederler.*” (Lenin, Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları, Sf 112)

Yürüyüş, Lenin’in açıkça ifade ettiği politik tutumun neresinde durmaktadır? Hiç şüphe yok ki uzağında durduğu aşıkardır. Marksist-Leninist çizgiden söz eden Yürüyüş, aslında o çizginin sadece adını kullanmaktadır. Pratikte ise egemen ulus ideolojisinin ürünü olan politik söylemlerin gerektirdiği gibi hareket etmektedir. Biraz olsun Lenin’in ulusal sorun konusundaki temel belirlemelerine paralel konumlanabilseydi, Kürt ulusal hareketine karşı tavrı da farklılaşabilirdi. Görünen o ki Yürüyüş, Kürt ulusal hareketini ve mücadelesini kendi ön yargılarıyla tanımlamaktan memnun. Küçük burjuva dar görüşlülüğün, ulusal önyargıların ve sosyal şovenist tavırların yön verdiği söylemlerle pozisyonunu belirleyen Yürüyüş’ün Kürt ulusal meselesiyle ve mücadelesiyle ilişkilene tarzını daha iyi anlamak için Lenin’in ifade ettiklerinin üzerine düşünmek gerekir. Lenin, “*Eğer sosyalizme ihanet etmek istemiyorsak baş düşmanımız olan büyük devletler burjuvazisine karşı her türlü ayaklanmayı desteklemeliyiz. Yeter ki bu gerici bir sınıfın ayaklanması olmasın. İlhak edil-*

miş bölgelerin ayaklanmasını desteklemeyi reddetmekle, biz, nesnel olarak ilhakçı durumuna düşeriz. Tam da başlayan toplumsal devrimin çağı olan 'emperyalizm çağında' proletarya, ilhak edilmiş bölgelerin ayaklanmasını bugün olanca gücüyle destekleyecektir ki, yarın ya da aynı anda bu ayaklanma yüzünden zayıflamış bulunan 'Büyük gücün' burjuvazisine saldırıya geçebilirsin.'(Ulusal Sorun, Sömürge Sorunu, Leninizm'in 6. Defteri, Sf 126-127)

Yürüyüş, ezilen bir ulus olarak Kürt ulusunun haklı ve meşru taleplere dayanarak yürütmekte olduğu mücadelesini ya da savaşımını Marksizm-Leninizm-Maoizm'in meseleye yaklaşımındaki temel politikalarıyla ilişkilenerak anlamaya, kavramaya çalışmıyor. Lenin, hiçbir tereddüde, kaygıya yer bırakmaksızın, egemen ezen konumundaki burjuvaziye ve ceberut rejimine karşı haklı ve meşru talepler çerçevesinde savaşa tutuşanların desteklenmesi gerektiğini belirtir. Özellikle de "ilhak edilmiş" bölgelerdeki ayaklanmaların desteklenmesini işaret ediyor. Peki Yürüyüş ne yapıyor? "Doğru"luğundan kuşku dahi duymadığı dogmatik ve aynı zamanda subjektif düşünceleri eşliğinde ezen ulus şovenizminin söylemlerine de sarılarak tam aksi bir pozisyonda pratik-politik tutum takmıyor.

Tabii Yürüyüş bunlarla da yetinmiyor. Kendisi dışındaki herkesi Kürt ulusal hareketine yedeklenmekle suçluyor. Kürt ulusal hareketini, mücadelesini ve tabii ki sorunun kendisini de gelinen aşamadaki yakıcılığına rağmen görmezden gelerek, sınıf mücadelesinin bilinmezliğine havale ediyor. Böylesine yaklaşımlar için Lenin'in, Marks'ın İrlanda sorunuyla ilgili tutumu konusundaki söylediklerine bakmakta yarar vardır.

"Başlangıçta Marx, ezilen ulusun ulusal hareketinin değil, ezen ulus içindeki işçi hareketinin İrlanda'yu kurtaracağına inanıyordu. Marx ulusal hareketleri mutlaklaştırmıyor, çünkü ancak işçi sınıfının, zaferinin tüm milliyetlerin tam kurtuluşunu sağlayabileceğini biliyor. Ezilen ulusların burjuva kurtuluş hareketleriyle, ezen ulus içindeki proleter kurtuluş hareketleri arasındaki tüm olası karşılıklı ilişkileri önceden hesaplamak (ve bugünün Rusya'sında ulusal sorunu bu kadar zorlaştıran sorun tam da budur) olanaksız bir şeydir.

Fakat olaylar öyle gelişti ki, İngiliz işçi sınıfı, oldukça uzun bir süre liberalerin etkisi altına girdi ve bizzat kendisi liberal bir işçi politikasıyla bağımsızlığından vazgeçtikten sonra onun uzantısı haline geldi. İrlanda'da burjuva kurtuluş hareketi güçlendi ve devrimci biçimler aldı. Marx bakış açısını gözden geçirir ve düzeltir. 'Başka bir halkı boyunduruk altına alması bir halk için nasıl bir talihsizliktir.' İngiliz işçi sınıfı, İrlanda İngiliz baskısından kurtulmadıkça kurtarlamayacaktır! İngiltere'-deki gericilik İrlanda'nın köleleştirilmesiyle güçleniyor ve besleniyor.'(Lenin, Seçme Eserler, Cilt 4, Sf 288)

Günümüz şartlarında da yakıcı biçimde geçerliliğini hissettiren doğru politik tutumu Marks 150 yıl önce ifade etmiştir. Aynı şey bugün, egemen ezen konumdaki Türk ulusuna mensup işçilerin, emekçilerin kurtuluş mücadelesi için de geçerlidir. Kürt ulusu ve tabii ki halkı, Türk egemen sınıflarının ırkçı, şovenist baskısından, zulmünden, despotik uygulamalarından ve katliamlarından kurtulmadığı sürece Türk ulusuna mensup işçiler ve ezilen halk da boyunlarına vurulmuş prangalardan kurtulamayacaktır. Farklı etnik kimliklerin bir arada yaşadığı ortamlarda ulusal eşitsizlikler varsa ve hakim ulus ideolojisi de bu eşitsizliği sürekleştiriyorsa, orada uluslar arasında güvensizlik de doğar.

Bu güvensizlik tüm kesimlere sirayet ettiği vakit her şey daha karmaşık ve çözümsüz bir niteliğe doğru evrilecektir. Bu yüzden genel söylemlerden, dogmatik tutumlardan ve kaba yaklaşımdan uzak durmak, her devrimcinin tutumu olmak zorundadır.

Yürüyüş, her ulusun ya da azınlık milliyetin kendi kaderini tayin hakkı çerçevesindeki haklı, meşru taleplerini ve bunlar için yürüteceği mücadeleyi, işçilerin, emekçilerin kendi kaderlerini tayin etme mücadelesinin bir parçası, dinamiği ya da kolaylaştırıcı unsuru olarak görmüyor. Böylece kendi yanlışları içerisinde boğuluyor. Yaşamın somut gerçekleri karşısına çıktıkça, kendisini boğan söylemlere daha fazla sarılıyor. Bunu yaparken kitleleri de aynı zemine çağırıyor. Bu zeminin boğucu unsuru da şüphesiz ki “vatanseverlik” ezberidir.

Bugün Kürt ulusunun üzerinde yaşamış olduğu topraklar ilhaka uğramış durumdadır. Ezilen ulus konumundaki Kürt ulusu en temel haklardan ve özgürlüklerden yoksundur. Bir ulus olarak tanınıyor ama ulusal eşitsizliklerin cenderesinde her türden baskının, zorun, zorbalığın öznesi haline getirildiğini unutuyoruz. Yürüyüş, olgunlaşarak hayatın her alanına etki eden Kürt ulusal meselesinin yakıcılığını önemsemiyor ve hiçbir şey yokmuşçasına davranmayı yeğliyor.

Halbuki Kürt ulusal meselesi kendine bir yol açtı. Mesele her geçen gün kendi yatağında yeni biçimler alarak ilerliyor. Bu seyir, ne yazık ki farklı uluslardan işçileri, emekçileri ulusal önyargıların, güvensizliklerin ve hatta düşmanlıkların kışkacına da alabiliyor. Bu görmezden gelinemeyecek kadar önemli bir potansiyele sahiptir. Bu yüzden tavrımız, davranışımız, duruşumuz özenli olduğu kadar politik bir olgunluğa da içermelidir.

Bugün Kürt ulusal hareketini ve mücadelesini itibarsızlaştırmaya çalışan ezen ulus ideolojisinin şuursuzca saldırıları karşısında komünistlerin, devrimcilerin öncelikli tutumu, bu saldırılara karşı durarak, ezilen Kürt ulusunun haklı ve meşru mücadelesini propaganda etmek, ezen ulus milliyetçiliğini, şovenizmini ve onun her türden baskıcı gerici uygulamalarını teşhir etmek ve geniş halk

yığınlarının algılarını, kavrayışlarını devrimci fikirler doğrultusunda diriltmek olmalıdır. Yani ulusal baskının esas ve öncelikli kaynağını hedefe koyan pratik-politik tutumlar çok yönlü olarak hayatın seyrine dokunabilmelidir, etkide bulunmalıdır ve yönlendirmelidir.

Yürüyüş çevresi ise meseleyi Kemalist resmi ideolojinin bulanık sularında tanımlamak gibi iflah olmaz bir yanıla düştüğü için tersi bir pozisyonda konumlanmış vaziyette. “Vatanseverlik” gibi egemen ulusun ulusalcılık ruhunu uyandıran, onu besleyen söylemlerle Kürt ulusal meselesini ve mücadelesini tozlu dumanlı bir belirsizliğin içine atıyor. Teorik-pratik savrukluğunu katı biçimde gerçeklere dayatıyor. Oysa hayatın diyalektik seyri bütün katılığa rağmen bir düşünceyi ya da davranışı kaçınılmaz gerçekler silsilesi içerisinde sarsacaktır. Hiçbir düşünce kendi tutuculuğuyla, diyalektik altüst oluşun sürekliliği karşısında yaşam bulamaz. Er ya da geç gerçeğin sarsıcı dalgaları arasında yitip gidecektir veyahut da doğru bir yol bulacaktır. Kürt ulusal sorunu ve yakıcı gerçekliği de benzer biçimde her düşünceyi, kendi içinde sorgulamaya ve statü-koculuğa neden olan sınırlarını aşmaya zorlayacaktır ve zorlamaktadır da.

Yürüyüş her ne kadar “*Gerek Kürt milliyetçi hareketin, gerekse de oportünist solun vatan-vatanseverlik kavramlarını kullanmamız karşısındaki ‘eleştirileri’, onların hem ulusallık-enternasyonalizm, hem de mücadelenin anti-emperyalist niteliği karşısındaki kafa karışıklığını çok açık şekilde göstermektedir.*” (Yürüyüş, Sayı 322, Halk ve Vatan Sevgisi, Bölüm 3) diye kendisine gelen eleştirileri başından savarak, eleştiri yapanları “ulusalcılık- enternasyonalizm” konusunda “yol” a çağırsa da; o yolda kendilerine eşlik edecek devrimciler, komünistler değil kendileri gibi Kemalist ulusalcılar, sosyal şovenistler yani bilumum hakim ulus ideolojisinin renkli bileşenleri olacaktır.

Yürüyüş, resmi ideolojinin, yalanlar, yanlışlar üzerine kurgulanmış, resmi tarihinin bir çöplük olduğunu göremediği sürece, resmi ideolojiyle özdeşleşmiş olan Kemalizm sevdasından kurtulamayacaktır. Hal böyle olunca “vatan”, “vatanseverlik” ve “ulusal çıkarlar” gibi söylemlerin kılavuzluğunda Kemalizm’i büyük bir kıvançla tekrar tekrar parlatarak albenili hale getirmekten vazgeçmeyecektir. Ve biliyoruz ki kalıplaşmış, alışkanlık haline gelmiş düşünce ve tutumlarda bir çeşit erozyona neden olur. Çünkü hayatın gerçekleri düşünsel katılıklara müsemma göstermeyecektir, ya tasfiye edecektir ya da dönüştürecektir. Haydi Yürüyüş’ün o çok sevdiği ifadeyle söyleyelim: **Çürütecektir!**

NIVÎSÊN BIJARTE

ÎBRAHÎM KAYPAKKAYA

Wergêr: Memê Mala Hîna

WEŞANGERIYA UMUT

ÇIKTI

Mîna ku tê zanîn, Îbrahîm Kaypakkaya li welatê me kesê e ku bi awayekî giştî bi nêrîna Marksist, Leninist û Maoist nêzikî pîrsgirêka neteweyî û bi taybetî jî nêzikî pîrsgirêka neteweyî ya Kurd bûye. Ev rastî li welatê me êdî jî hêla her kesî ve tê qebûlîrîn. Lê belê, digel vê rastiyê di mijara bi Kurdî weşandina ramanên wî de kêmasiyên peyrewên Îbrahîm Kaypakkaya pêk hatine.

Bi Kurdî weşandina ramanên wî, di pratîkê de tê wateya nehiştina vê kêmasiyê. Di heman keliyê de bi Tirkî û bi Kurdî çapkirina vê pirtûkê nişaneya rastiya civakî ya welatê me ye.

ÎBRAHÎM KAYPAKKAYA'NIN "SEÇME YAZILAR" I ARTIK KÛRTÇE!

Bilindiği üzere İbrahim Kaypakkaya, ülkemiz topraklarında genel olarak ulusal sorun ve özel olarak Kürt ulusal sorununa ilk kez Marksist Leninist Maoist bakış açısıyla yaklaşılmasının adı olmuştur. Bu doğru ülkemizde genel bir kabul olagelmıştır. Ancak bu gerçeğe rağmen İbrahim Kaypakkaya'nın ardılları, onun görüşlerinin Kürtçe yayımlanmasında eksik kalmıştır.

Onun görüşlerinin Kürtçe yayımlanması bu eksikliğin pratikte giderilmesi anlamına gelmektedir. Kitabın hem Türkçe hem de Kürtçe olarak aynı anda basılması, ülkemiz toplumsal gerçekliğine bir göndermedir.